VOLUME #3
ISSUE#12,
DEKABR 2025

«YANGI O‘ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR» RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

Research Science and Innovation House

https://universalpublishings.com
editor@universalpublishings.com

INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER

Google Scholar · digital object identifier · OpenAIRE · zenodo

«YANGI O‘ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR» RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI.

31.12.2025-yil.

Ushbu to’plamda **« YANGI O‘ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR»** ilmiy konferensiyasi 2025-yil 3-soni 12-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro’yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O’zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro’yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o’qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktarantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o’qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to‘plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma’lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Research Science and Innovation House

“RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE” MCHJ

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Chorievich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasi mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib: Boboyorov Sardor Uchqun o’g’li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali magistranti

Nashrga tayyorlovchi: Eshqorayev Samariddin Sadridin o’g’li Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistranti

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O‘zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O‘zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo‘rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo‘qon davlat pedagogika instituti. Qo‘qon, O‘zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o‘qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug‘bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrasi mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma’naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo‘yicha direktor o‘rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

ANGOR TUMANI IQTISODIYOT TARMOQLARINING TUZULISHI VA TUMANNING INVESTITSION JOZIBADORLIGI.

Erdonov Muhammadi Nuraliyevich

Termiz Davlat Universiteti Geografiya kafedrasi dotsenti

Alimardonova Asilabonu Quvonch qizi

Termiz Davlat Universiteti geografiya mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining Angor tumani iqtisodiy va ijtimoiy ko□rsatkichlari, sanoat maxsulotlarini ishlab chiqarish hajmi, qishloq xo□jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarilish, xizmat ko□rsatish tarmoqlari tarkibi va aholining demografik salohiyati tadqiq etiladi. Tuman aholisi orasida paydo bo□layotgan ish bilan bandlik muammolari, tumanda sanoatning sust rivojlanayotganligining asosiy sabablari, tumanning investitsion muhitiga va ishlab chiqarish korxonalarining rivojlanishiga ta□sir etuvchi omillar o□rganilib taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so□zlar: Iqtisodiy ko□rsatkichlari, qishloq xo□jaligi ,tabiiy boyliklar, mehnat resurslari, aholi soni, investitsion muhiti, aholining bandlik darajasi, aholining demografik salohiyati, ishlab chiqarish korxonalari.

COMPOSITION OF INDUSTRY NETWORKS OF ANGOR DISTRICT AND INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE DISTRICT.

Abstract: In this article, the economic and social indicators of Angor district of Surkhondarya region, the volume of production of industrial products, the production of agricultural products and the demographic potential of the population are studied. The problems of employment among the residents of the district, the main reasons for the slow development of the industry in the district, the factors affecting the investment environment and the development of production enterprises of the district were studied and suggestions and recommendations were made.

Key words: economic indicators, agriculture, natural resources, labor resources, population, investment environment, employment rate of the population, demographic potential of the population, production enterprises.

СОСТАВ ПРОМЫШЛЕННЫХ СЕТЕЙ АНГОРСКОГО РАЙОНА И ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ РАЙОНА.

Аннотация: В данной статье изучены экономические и социальные показатели Ангорского района Сурхандарьинской области, объем производства промышленной продукции, производство сельскохозяйственной продукции и демографический потенциал населения. Были изучены проблемы трудоустройства жителей района, основные причины медленного развития промышленности в районе, факторы, влияющие на инвестиционную среду и развитие производственных.

Ключевые слова: экономические показатели, сельское хозяйство, природные ресурсы, трудовые ресурсы, население, инвестиционная среда, уровень занятости населения, демографический потенциал населения, производственные предприятия.предприятий района и даны предложения и рекомендации.

KIRISH

Mamlakatimizda mustaqilligimizdan keyingi yillarida kichik hududlarni o'rganishga chuqur e'tibor qaratila boshlandi. Lekin, o'tgan asrda tadqiqotlar katta hududlar darajasida olib borilgan va yuzakiligi yorqin ko’zga tashlanib turadi , bugungi kun tadqiqotlar ko'lami esa mikro-mintaqalar darajasida olib borilmoqda va chuqur ilmiy tadqiqot ishlari va kuzatuvlarni talab qiladi . Hozirgi globallashuv davridan ma□lumki , umumiy tadqiqot - katta maydonlardan kichik maydonlarga- yani katta hududlar kichik hududlarga emas aksincha kichik hududlarda o□tkazilgan tadqiqotlar katta hududlar geografiyasiga xizmat qiladi, chunki geografik hodisalarning kelib chiqishi va har qanday mintaqadagi hodisalarning sabablari va oqibatlarini aniq ochib berish mukammal darajada olib boriladi va bu esa hududning iqtisodiy ijtimoiy ustunliklarini to□gri anglab yetishda ,tabiiy resurslaridan samarali va intensiv foydalanishda , hududdagi muammolarni to□g□ri tushunishda va ularni hal qilishda muhum ahamiyat kasb etadi . Respublikamizda siyosiy-ma□muriy jihatdan quyidagihu dudiy birliklardan tashkil topgan: O‘zbekiston Respublikasi viloyatlar, tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar va ovular. Hududlarni kichik maydon yoki hududda o’rganish vujudga keladigan muammolarni yuzaki emas balki keng doirada , chuqur tadqiq etishga imkon beradi.

Maydoni chegaralari:Angor tumani Surxondaryo viloyatining janubiy hududlarida joylashgan tumanlaridan biri hisoblanib , mustqallik yillarida anchayin shiddat bilan rivojlandi. Angor tumani 1952 yil 16 aprelda Termiz va Sherabod tumanlari hududida tashkil e□tilgan bo□lib , viloyatning ma□muriy markazi Termiz shahridan 33 km shimoli-g□arbda joylashgan . Angor tumanining umumiy chegarasi 98 kilometrni tashkil etadi ,shimol tarafida Qiziriq tumani bilan 16,1 kilometr , janubda Termiz tumani bilan 24.5 kilometr , sharqda Jarqo□rg□on

bilan 35 kilometr va g□arbda va janibi-g□arbda Muzrabod tumanlari bilan 23.1 kilometr chegaradosh . Maydoni 0.39 ming km2 , Surxondaryo viloyatining eng kichik tumanlaridan biri . Angor Surxon vohasida joylashgan qadimdan aholi yashab kelayotgan hududlardan biri . Tarixiy manbalarga ko□ra voha aholisi dehqonchilik va chorvachilik bilan shug□ullanib kelgan. Vohada dehqonchilik madaniyati ikki- uch ming yillik tarixga ega va sug□orish ishlariga oid gidrotexnik inshoatlar mavjud bo□lgan.Vohaning kishilik jamiyatidagi rivojida Amudaryoning ahamiyati beqiyosdir . Angor nafaqat O□zbekistonning balki butun dunyoning eng qadimgi aholi manzilgohlaridan biridir.

Tarixi: Angor aholisini suv bilan ta□minlashda Sheraboddan oqib keluvchi ariqlardan foydalanilgan. Hududida aholi manzilgohlarining paydo bo□lishi milloddan avvalgi VI-IV asrlarga tog□ri keladi. Kushon podshohligi davrida (milloddan avvalgi I-III asrlarda) dehqonchillik manzilgohlari paydo bo□la boshlagan. Hozirgi Angor shaharchasida joylashgan Zartepa qal□asi markaz vazifasini bajargan .Tumanning hozirgi markazi bo□lgan Angor shaharchasining vujudga kelishi va aholining sonining ortishida 1900 yilda Jarqo□rg□ondan qazib kelingan kanal bilan bog□liq. Angor tumani hududida topilgan eng qadimgi topilmalar milloddan avvalgi IV-II asrlarga borib taqaladi . Angor shaharchasi va tumanning boshqa hududlarida ko□plab arxeologik yodgorliklar saqlanib qolgan .Tuman Buyuk Ipak yo□lining ustida joylashgan va unda joylashga qadimgi arxeologik yodgorliklar hisoblangan Zartepa, O□rdalitepa, Bolaliktepa, Teshiktepa va Nog□oratepa karvonlar to□xtaydigan va dam oladigan istehkom vazifasini bajargan. Angor tumani hududida hozirgi kunda yigirmadan ortiq tarixiy obida mavjudligi aniqlangan va bu taixiy-arxeologik yodgorlilar olimlar tomonidan o□rganilmoqda. Angor hududida Navshahar,Xayrobod,Oftobrobot, Zang , Takiya, Istara va Kayran nomli yirik qishloqlar mavjud bo□lgan . Bu qishloqlarning aksaryati O□zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2009 yil 13-martdagi 68-sonli qaroriga asosan shaharcha maqomi berildi.

Geografik o’rni tabiiy sharoiti va resurslari: Angor tumani Surxondaryo vohasining eng janubida joylashgan tumanlardan biri hisoblanadi . Shimoliy tarafida Qiziriq, g‘arbida Xotinrabot dashtlariga tutashgan. Shimoliy qismida Xovdog‘, janubi-sharqida Qoraqir qirlari bor. Ular orasida Kattaqum joylashgan. Iqlimi quruq subtropik iqlim hisoblanadi. Qishi qisqa, iliq va quruq, lekin yilning boshqa fasllariga qaraganda ko’proq yog’in yog’adi . Yanvarning o‘rtacha temperaturasi 2 — 3°. Yozi issiq, davomli. Iyulning o‘rtacha temperaturasi 31 — 32°. Yiliga 120 — 130 mm yog‘in tushadi. Vegetatsiya davri 300 kun. Tuman hududining g‘arbiy qismidan Sherobod daryosining quyi qismi oqib o‘tadi. Zang kanalidan tarmoqlanadigan ariqlardan sug‘oriladi. Tuprog‘i bo‘z, taqir, qumloq tuproq. Tuproq sho‘rlanishini kamay-tirish uchun tuman hududi bo‘ylab shimoli-sharqdan janubi-g‘arb yo‘nalishida zovur qazilgan.

Bahorda asosan yer yuzasi efemer o’simliklar bilan qoplanadi . Yil davomida esa sho‘ra, yantoq, jing‘il, qiyoq, qamish, burgan kabi cho‘l o‘simliklari o‘sadi, yana tumanida oq saksovul, cherkez, qandim, teresken, yantoq kabilar ham uchraydi . Tuman hududining ko‘p qismi o‘zlashtirilganligi va aholi yashab kelayotganligi sababli cho‘l-dashtga xos yovvoyi hayvonlar deyarli uchramaydi.Ayrim hududlari jayra, silovsin, bo‘ri, chiyabo‘ri, tulki, qushlardan qirg‘ovul, kaklik, mayna, chug‘urchiq, chumchuqlar yashaydi. Tuman hududida “ Qizil kitob” ga kiritilgan o’simlik va hayvon turlari yo□q .

Aholisi va mehnat resurslari: Aholi soni 139 559 kishi (01.01.2023 yil ma□lumoti bo□yicha) ushbu ko□rsatkich bo□yicha Angor tumani viloyatda Boysun, Qiziriq, Termiz va Bandixon tumanlaridangina oldingi o□rinda turadi.Tuman asosiy hududi sug□oriladigan maydonlarda joylahgan , shuning uchun aholi zichligi yuqori har bir kilometr kvadratga 352,3 kishidan to□g□ri keladi bu esa Surxondaryoning o□rtacha aholi zichligidan 2.5 barobar yuqoridir va aholining zichligi bo□yicha viloyatda Termiz shahridan keyingi ikkinchi o’rinda turadi . Tuman ma’muriy hududiy jihatdan 11 ta shaharcha , 34 ta mahalla fuqorolar yig’inlaridan iborat hisoblanadi . Viloyat statistika boshqarmasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2023 yilning 1 oktabr holatiga, Angor tumani doimiy aholisi 139 559 kishini tashkil etmoqda. Shundan :

Shahar joylarda – 67 992 kishi

Qishloq joylarda – 71 567 kishi

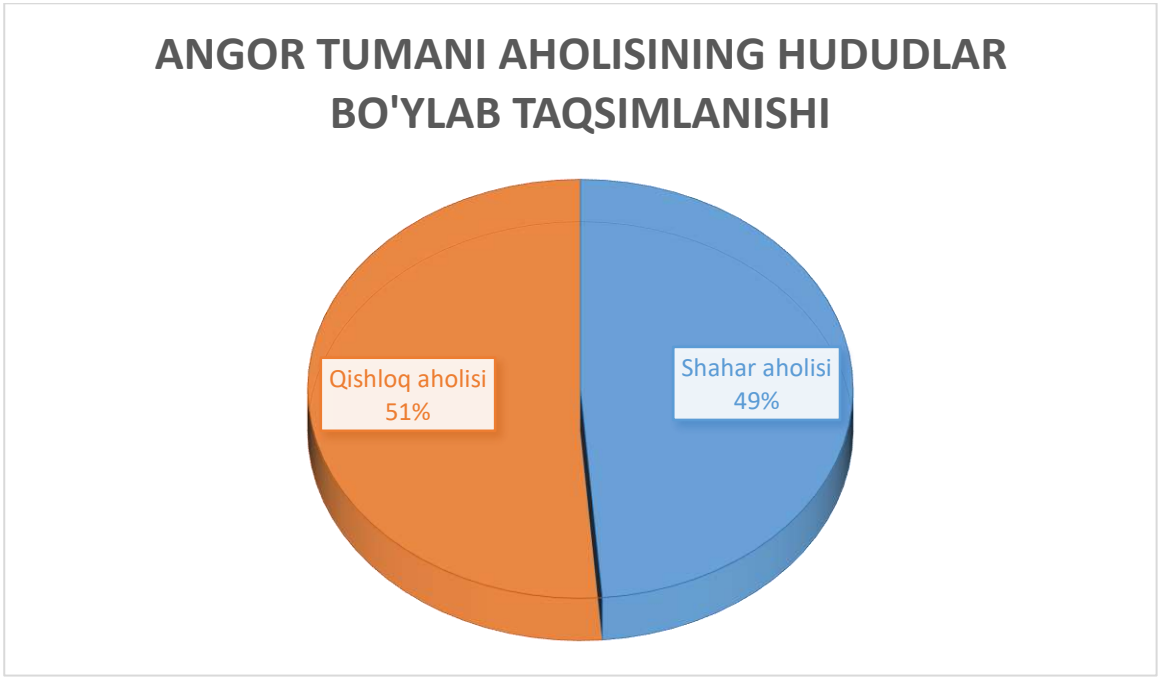

Jinsiy tarkibiga ko’ra esa quyidagicha ko’rsatkichlar qayt etilgan :

Erkaklar soni – 69 928 kishi

Ayyollar soni 69 631 kishi

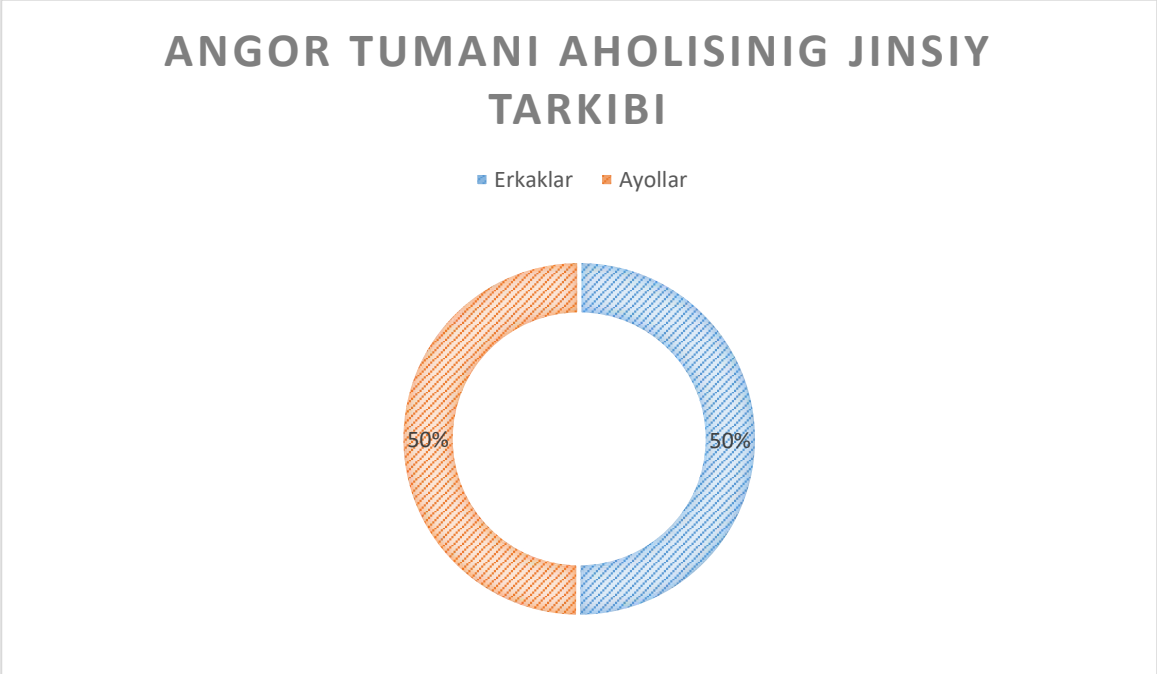

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Tadqiqot natijasida tumanning iqtisodiy rivojlanishida quyidagi ommilar muhum ro□l o□ynaydi :

- Mamlakatimizda eng asosiy avtomobil transport yo□llaridan bi bo□lgan Katta o□zbek traktining ustida, Toshkent-Termiz yo□nalishida joylashganligi.
- Viloyat markazi hisoblangan Termiz shahriga boshqa tumanlardan ko□ra yaqinroq joylashganligi va viloyat markaziga kunlik aglomeratsiya hajmining kattaligi .
- Iqtisodiy jihatdan viloyatda yaxshi rivojlangan Jarqo□rg□on tumani bilan chegardosh ekanligi.
- Tuman hududidan Qorasuv daryo va Zang kanallari, va ulardan uzunroq bo□lgan Sheraboddaryoning shu hududdan oqib o□tishi va hududda sug□orish ishlarida keng foydalanishga imkon borligi.
- Viloyat hududidagi eng katta savdo markazlaridan biri bo□lgan □Surxon kelajagi savdo □ savdo markazining aynan Angor tumanida joylashganligi.

Yuqoridagi omillar Angor tumaning rivojlanishida muhum ahamiyat kasb etadi va rivojlanishini ta□minlab beradi.

Xo□jaligi va tarmoqlarining hududiy tarkibi: Angor tumani xo□jaligi sanoat , qishloq xo□jaligi va xizmat ko□rsatish sohalaridan tarkib topgan . Yirik sanoat korxonalari Angor shaharchasi hududida joylashgan . Tuman aholining zichligi bo□yicha viloyatda yetakchi o□rinlarda turadi(har bir kilometr kvadratga 345 kishidan). Bunga sabab hududda sug□orish uchun yetarlicha maydonning mavjudligi va suv bilan yaxshi ta□minlanganligidi. Tuman nomining ma□nosiga e□tibor qaratiladigan bo□lsa ham bu nom bevosita qadimdan hududda obikor dehqonchilik qilinganligi bilan bog□liq. Hududning umumiy yer fondi 18.5 ming gektar shundan 15.8 ming gektarida ekin ekish maqsadida foydalaniladi.

TADQIQOT NATIJALARI

Asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlar
(2021 yilning yanvar-iyun oylarida)

	Jami		*Aholi jon boshiga*	
	mlrd. so‘m	*2020 yilning yanvar-iyuniga nisbatan foizda*	*ming so‘m*	*2020 yilning yanvar-iyunga nisbatan foizda*
Sanoat	91,6	114,7	677,5	112,6
Iste’mol tovarlari	33,5	117,3	247,8	115,2
Asosiy kapitalga investitsiyalar	182,1	114,9	1346,9	112,8
Qurilish ishlari	78,7	103,2	581,8	102,3
Chakana tovar aylanmasi	286,7	109,9	2 120,8	107,9
Xizmatlar, jami	208,2	114,6	1540,1	112,5

Sanoati : 2022 yilning yanvar-iyun oylarida tumanda 91,6 mlrd. so□mlik sanoat mahsuloti ishlab chiqarilishi amalga oshirilgan bo□lib, shundan 42,1 mlrd. so□m yoki umumiy hajmning 46,0% ni kichik biznes sub□ektlari tomonidan ishlab chiqarilgan sanoat mahsuloti tashkil qilganligini ko□rishimiz mumkin.

Angor tumanida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmidan davlat sektorning ulushi salmoqli ekanligini ko□rish mumkin. Angor tumanidagi sanoat korxonalari tomonidan 2022 yanvar-iyun oylarida 6,8 mlrd. so□mlik mahsulotlar ishlab chiqarildi yoki o□sish sur□ati

o□tgan yilning shu davriga nisbatan 105,2% ni tashkil etdi, shuning bilan birga ishlab chiqarish hajmining to□liq nodavlat sektorida ishlab chiqarilib, umumiy hajmga nisbатan 100,0 % tashkil etdi.

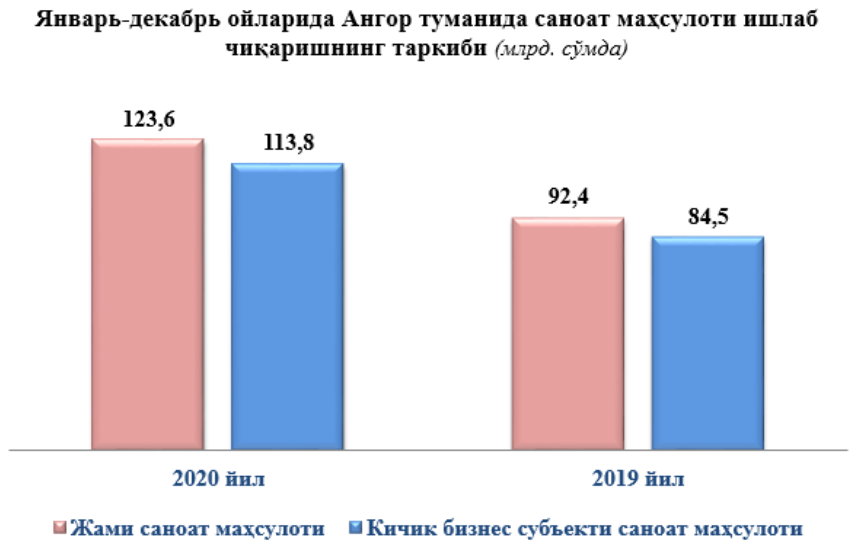

Surxondaryo viloyati va shahar, tumanlarda ishlab chiqarilgan sanoat mahsuloti hajmini tumanlararo hamda tumanlarni shahar ko□rsatkichlari bilan taqqoslash orqali tahlil qilish, sanoat mahsulotini aholi jon boshiga to□g□ri keladigan miqdori dinamikasini kuzatish va o□sish nuqtalarini belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. 2022 yilning yanvar-iyun oylarida Angor tumanida sanoat mahsuloti ishlab chiqarilishi 91,6 mlrd. so□mni tashkil etib, mazkur ko□rsatkich Surxondaryo viloyatining jami sanoat mahsuloti ishlab chiqarilishida 3,5 % tashkil etdi. Tumanda ishlab chiqarilgan sanoat mahsuloti hajmi aholi jon boshiga 677,5 ming so□mni yoki o□tgan yilga nisbatan o□sish sur□ati 112,6 % ni tashkil qilganligini kuzatishimiz mumkin. Shuningdek, tumanda iste□mol tovarlari ishlab chiqarilishi 33,5 mlrd. so□mni tashkil qilib, Surxondaryo viloyatining jami iste□mol tovarlari ishlab chiqarilishida 3,4 % ni tashkil etdi. Ammo bu ko□rsatgichlar tuman aholisini boshqa tumanlar bilan solishtirganda nisbatan past ko□rsatgich hisoblanadi.

Kichik sanoat zonalari tumanda 1 ta Kichik sanoat zonasi va 1 ta Yoshlar sanoat zonalari tashkil etilgan bo□lib, o□z faoliyatini boshlash istagida bo□lgan tadbirkorlarga barcha kommunikatsiya va qulayliklarga ega bo□lgan yer maydonlari ajratib berilgan. Bugungi kunda Kichik sanoat zonasida 14 ta bino inshoatlarga tadbirkor subyektlari joylashtirilib ishga tushirilgan. KSZ hududida joylashgan sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish loyihalarining umumiy qiymati 12,0 mlrd so□m. Amalga oshirilgan loyihalar doirasida 65 ta yangi ish

o□rinlari yaratilgan. Angor tumani hududiga ishga tushushi rejalashtirilgan asosiy sanoat korxonalar va xizmat ko□rsatish shahobchalari kichik sanoat zonalariga joylashtirilgan. To□g□ridan-to□g□ri xorijiy investitsiyalar va xorijiy kreditlar to□g□risida O□zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrdagi □O□zbekiston Respublikasining 2022-2026yillarga mo□ljallangan investitsiya dasturini tasdiqlash hamda investitsiya loyihalarini boshqarishning yangi yondashuv va mexanizmlarini joriy etish to□g□risida□gi PQ-72-sonli qaroriga asosan tumanda 2022-yilda 1 ta loyihalar doirasida 15,0 mln AQSh dollar miqdoridagi to□g□ridanto□g□ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish rejalashtirilgan. Jumladan, "Top Quality Brand" MChJ negizida terini qayta ishlash hamda charmdan tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni tashkil etish bo□yicha 15,0 mln AQSh dollarlik loyihani amalga oshirish belgilangan. 4-chorakda amalda qo□shimcha loyihalar hisobiga "Top Quality-Brand" MChJ tomonidan 10,0 mln AQSh dollar. TERMEZ AGRO EXPERT" MChJ XK tomonidan 0,5 mln AQSh dollar. "Angor Surxon Non-Tomorqa Xizmati" MChJ tomonidan 0,1 mln AQSh dollar. "Angor Savdo Ko□ngilochar Markazi" MChJ tomonidan 3,6 mln AQSh dollar. "SAHMAHMUT YILDIZ" MChJ XK tomonidan 1,0 mln AQSh dollar. "Qodir Shaxb" MChJ XK tomonidan 1,0 mln AQSh dollar. "Tanovar Surxon" MChJ XK tomonidan 0,5 mln AQSh dollarlik to□g□ridan-to□g□ri xorijiy investitsiyalar hamda xorijiy kredit mablag□lari o□zlashtirish rejalashtirilib, 2022 yil 24-dekabr holatiga jami 10,0 mln AQSh dollarlik to□g□ridan-to□g□ri xorijiy investitsiyalar hamda xorijiy kredit invetitsiya mablag□lari jalb qilishga erishildi.

Yoshlar sanoati va tadbirkorligi zonasida jami 30 ta lotlarga ajratilib barcha yer maydoni tadbirkorlik subyektlariga ajratib berilgan. Bugungi kunda 30 ta lotlarga qiymati 19,0 mlrd so□mlik loyihalar joylashtirilgan bo□lib, 191 ta yangi ish o□rinlari yaratilishi rejalashtirilgan.

Qishloq xo□jaligi : Angor tumanining qishloq xo□jaligi tarmoqlariga to□xtaladigan bo□lsak , tuman g□alla, paxta va sabzavot-poliz mahsulotlari etishtirishga ixtisoslashgan. Bog□dorchilik va tokchilik bilan ham shug□ullaniladi. 2022- yilning yanvar-dekabr yakunlariga ko□ra, qishloq, o□rmon va baliqchilik xo□jaligi mahsulot (xizmat)lar umumiy hajmining 98,7 % i - dehqonchilik va chorvachilik, ovchilik va ushbu sohalarda ko□rsatilgan xizmatlar, 0,9 % i - o□rmon xo□jaligi, 0,4 % i - baliqchilik xo□jaligi hissasiga to□g□ri keladi. Bunda Angor tumani qishloq xo□jalik mahsulotlarining hajmi 1626 mldr so□mni tashkil etadi va o□tgan yilga nisbatan o□sish 100.4 foizni tashkil etdi. Agarda Angor tumanining qishloq xo□jaligi tarmoqlariga nazar tashlaydigan bo□lsak 61.3 foizni dehqonchilik tashkil etadi , chorvachilik esa 38.7 foizni tashkil qiladi . Xo□jalik toifalari bo□yicha tahlillar, qishloq xo□jaligi mahsulotlari umumiy hajmining 65,6% i - dehqon va tomorqa xo□jaliklariga, 26,7 %

i - fermer xo□jaliklariga, 7,7 % i - qishloq xo□jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarga to□g□ri kelishi ko□rsatilmoqda.

Qishloq xo□jalik ekinlarini ayrim ekinlarini viloyat va tumanimiz kesimida tahlil qiladigan bo□lsak quyidagi raqamlarni ko□rishimiz mumkin : 2022- yilning yanvar-dekabr oylarida barcha toifadagi xo□jaliklar tomonidan 723,8 ming t. don (2021- yilning yanvar-dekabriga nisbatan 0,7 % ga ko□p) ishlab chiqarildi. Don ishlab chiqarish ko□rsatkichlarini xo□jaliklar toifalari bo□yicha tahlil qilinganda, don ishlab chiqarish umumiy hajmidan 72,6 % i fermer xo□jaliklari hissasiga to□g□ri kelishi ko□rsatilmoqda. Bunda Angor tumani 38868 tonna don ekinlari yetishtirgan . 2022- yilning yanvar-dekabr oylarida barcha toifadagi xo□jaliklar tomonidan 350,5 ming t. kartoshka (2021- yilning yanvar-dekabriga nisbatan 1,2 % ga ko□p) ishlab chiqarildi. Kartoshka ishlab chiqarish ko□rsatkichlarini xo□jaliklar toifalari bo□yicha tahlil qilinganda, kartoshka ishlab chiqarish umumiy hajmidan 90,7 % i dehqon va tomorqa xo□jaliklari hissasiga to□g□ri kelishi ko□rsatilmoqda. Bunda Angor tumani 18033 tonna kartoshka ekini yetishtirilgan .

Qayd etilishicha, so□nggi uch yilda viloyatda sabzavot maydonlari 35 ming gektarga kengaytirilgan va 10 ming gektarda intensiv bog□lar, tokzor va issiqxonalar barpo etilgan, so□nggi yillarda Angor tumanida 6,5 ming gektarda ertaki ekin sifatida ko□kat, karam, brokkoli, qizil lavlagi, bulg□or qalampiri kabi mahsulotlarni yetishtirmoqda. Bundan tashqari, 21 ming aholi xonadonidagi 2,3 ming gektar tomorqada ham ushbu eksportbop ekinlar ekilmoqda. Buning hisobiga, tumanda joriy yilning o□zida qariyb 10 million dollarlik mahsulotlar eksport qilingan.

2022-yil hosili uchun Angor tumani g‘allakorlari 5 650 gektar yerda mahalliy iqlim va tuproq sharoitiga mos ertapishar va serhosil navli urug‘larni ekib, undirib oldi. Ekinlar zamonaviy texnologiyalar asosida parvarish qilinishi samarasida kutilgan hosil yetishtirildi va 6 317 tonna tovar-don yig‘ib olindi . O‘rib olingan maydonlarda o‘rtacha hosildorlik 77-80 sentnerni tashkil etdi. Angor tumanidagi “Zamin Angor klaster” MCHJ, “Sayidnosirxon”, “Angor Xomkon mirishkori”, “Xomkon mirishkor dehqonlari” kabi fermer xo‘jaliklari yirik fermer xo’jaliklar hisoblanadi .

Angor tumaning qulay geografik joylashishiga qaramasdan hududda bir qancha muammolar mavjud bular sanoatning tuman hududida sust rivojlanganligi qishloq xo’jaligi ekinlari hosildorligining pastligi , hududga kiritilayotgan investitsiyalar miqdori kamligi va aholining ish bilan ta□minlashda vujudga kelayotgan muammolar hisoblanadi.

Ijtimoiy sohalar : Xizmat ko□rsatish sohasini mamlakatimiz ichki imkoniyatlaridan kelib chiqib, rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarbligicha qolmoqda. Shu bilan

birga, mazkur tarmoqni rivojlantirishdagi jiddiy kamchiliklarni ta‘kidlash joiz, xususan, bandlikni oshirish va aholi daromadlarini ko‘paytirish hamda mahalliy byudjetlarni to‘ldirishning istiqbolli manbai sifatida xizmat ko‘rsatish imkoniyatlaridan kam foydalanilmoqda. 2023 yilning 1-yanvar holatiga Surxondaryo viloyatidagi maktablarda 529 351 nafar o‘quvchi tahsil olmoqda.Angor tumanida esa bu ko’rsatkich 24 824 o’quvchi tashkil etadi 50 dan ziyod maktabgacha tarbiya, muallimlar tayyorlash 46 ta umumiy o’rta ta’lim muassasasi va 7 ta kasb-hunar kollegi , 2 iqtidorli bolalar litseyi mavjud. 1ta kutubxona, 1 ta madaniyat uyi, 14 qishloq klubi, Angor shaharchasida A. Navoiy nomidagi madaniyat va istirohat bog’i, “Orzu” kinoteatri aholiga xizmat ko’rsatadi. Markaziy kasalxona, 8 qishloq ambulatoriyasi, 52 feldsher-akusherlik punkti, 2 poliklinika, Markaziy stadion, 12 sport zali, 28 futbol maydonchasi ishlab turibdi (2022 yil).

Iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha xizmatlarining o‘sish sur’ati
(yanvar–iyun oylarida)

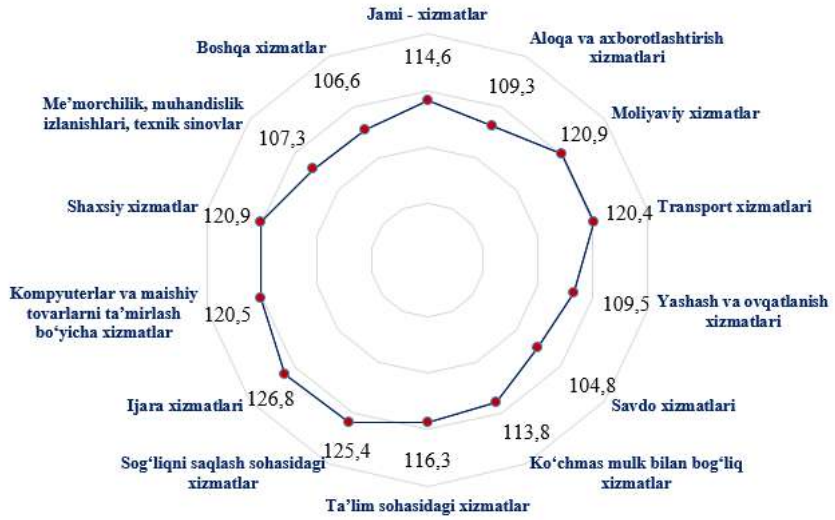

Transport geografiyasi : Tuman transport tarmoqlariga to’xtaladigan bo’lsak , Angor tumanining asosiy transport tarmog’i avtomobil transporti hisoblanadi . Tuman hududidan temir yo’l o’tmagan bu esa tuman rivojlanishiga salbiy ta’sir ko’rsatuvchi asosiy muammolardan biri hisoblanadi . Surxondaryo viloyatining transport xizmatlari 2021 yilni yanvar-dekabr oylarida 1608.4 mlrd so’mni , o’sish surati esa 116,3 foizni tashkil qilgan , bu ko’rsatkich 2022 yil

davrning aynan shu vaqtida 1926,9 mlrd so’mni va 112.8 foiz o’sishni tashkil qiladi , Angor tumanida esa bu ko’rsatgich 99 mlrd so’mni , o’sish esa 110,1 foizni tashkil etadi .

Angor tumanida avtomobil transporti yaxshi rivojlangan chunki tuman Katta o’zbek traktining ustida Termiz va Toshkentni bog’laydigan M-39 asosiy yo’li ustida joylashgan. Bu tumanning hozirgi iqtisodiy rivojlanishida muhum ahamiyat kasb eyadi . Angor tumani hududidagi xalqaro ahamiyatga ega bo’lgan yo’llarning umumiy uzunligi 22 kilometrni , davlat ahamiyatiga ega bo’lgan yo’llar esa 35 kilometrni tashkil qiladi . Tumanning avtomobil transportida tashkil etadigan xizmatlar aylanmasi 97.8 mlrd so’mni , o’sish su rati esa 108.7 foizni tashkil qiladi.

Bir so’z bilan aytganda , tumanda ishlab chiqaruvchi kuchlarni oqilona joylashtirish va rivojlantirishda quyidagi masalalarni hal etish maqsadga muvofiqdir .Tumanning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida uning iqtisodiy va intellektual salohiyatidan samarali foydalanish talab etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tuman hududining nisbatan kichik ekanligini ham unda yer resurslarining cheklanganligini hisobga olgan holda tuman hududida tabiiy resurslardan samarali foydalanish maqsadga muvofiq bo’ladi , hamda tumanning paxta yetishtirish salohiyatini hisobga olish kerak .

- Tuman hududida paxta-to’qimachilik klasterini rivojlantirish muhum ahamiyatga ega, chunki hozirda tuman hududida faoliyat ko’rsatayotgan paxta tozalash zavodi to’liq integratsiyalashmagan va mahsulot narxining ko’tarilishiga sabab bo’moqda.

- Tumanda horijiy investitsiyalar yordamida sabzavot, poliz, xom meva, uzum kabilarni qayta ishlash korxonalari muhum ahamiyat kasb etadi , yuqorida keltirib o’tilgan ma’lumotlarga asoslanadigan bo’lsak tuman katta hajmda meva va sabzavot ekinlarini yetishtirmoqda , bularni esa tuman hududida qayta ishlash katta samara beradi va aholini ish bilan ta’minlashda ham ustunlikka ega bo’ladi.

- Pilla xomashyosini qayta ishlaydigan zamonaviy korxonalar, xom ashyoni qayta ishlaydigan zamonaviy korxonalar qurilishi va ishga tushirilishi tumanning iqtisodiy rivojlanishini yanada oshiradi va iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni ko'paytiradi.

- Tuman hududida ichimlik suvi muammosini hal qilish uchun yer osti suvlaridan keng foydalanish kerak , chunki hozitgi ichimlik suvi bilan ta’minlanish tuman hudida qoniqarli darajada emas .

- Tumanda xizmat ko’rsatish sohalarini yaxshilash kerak ayniqsa bu shahar ichida avtomobil tirbandligini oldini oladi va yo’l haqqining tushushini ta’minlaydi hamda tuman hududida servis tarmoqlarini mahallalar kesimida joylashtirish aholining bu tarmoqlar bilan bo’ladigan muammolarni yechimi bo’la oladi .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.Toshkent.O‘zbekiston, 2016.

2.Soliev.A O‘zbekiston geografiyasi.Universitet.T:.-2014.

3.Ro‘ziev.A Surxondayo geografiyasi .Jayxun.T:.-1996.

4.Surxondaryo viloyati statistika to‘plami.Termiz-2018.

5.Abdunazarov.H.M Ortiqova.Sh.Z General Geographical Description Of Angor District Eurasian Journal of History , Geography and Economics VOLUME 3 December 2021

6.Rakhmatov A. F. Artikova Sh. Z. Development of Fishing Farms in River and River Areas of Surkhandarya Region Middle European Scientific Bulletin, VOLUME 17 Oct 2021

7.Rakhmatov A. F. Ortikova Sh. Z. Surxondaryo viloyati bog’dorchiligining geografik ko’rinishi Journal of Geography and Natural Resources https://topjournals.uz/index.php/jgnr

IQTISODIY SHAROITDA SUN’IY INTELLEKTNING BARQAROR RIVOJLANISHGA TA’SIRI VA MEHNAT BOZORINING TRANSFORMATSIYASI

Jaxonova Sevara Axmad qizi
TDIU,Menejment fakulteti, Biznesni boshqarish 1-kurs talabasi
Tel: 998501777749
Ilmiy raxbar: Eshmatova Yulduz Boymaxmatovna PhD,Dotsenti TDIU

Anatatsiya: Ushbu maqola sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining iqtisodiyotga ta’siri, barqaror rivojlanishdagi roli va mehnat bozori transformatsiyasini ilmiy asosda tahlil qiladi.SI ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, xizmatlar sektorini raqamlashtirish va ekologik boshqaruv samaradorligini oshirish orqali iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Mehnat bozori yangi kasblar, o‘zgarayotgan malaka talablar va raqamli kompetensiyalarning ahamiyati bilan qayta shakllanmoqda.SI iqtisodiy transformatsiyaning strategik omiliga aylanib, mehnat bozori siyosatida qayta tayyorlash, malaka oshirish va ijtimoiy moslashuvni talab qiladi.

Данная статья научно анализирует влияние технологий искусственного интеллекта (ИИ) на экономику, их роль в устойчивом развитии и трансформацию рынка труда. ИИ укрепляет экономическую стабильность через автоматизацию производственных процессов, цифровизацию сектора услуг и повышение эффективности экологического управления.
Рынок труда трансформируется с появлением новых профессий, изменением требований к квалификации и ростом значения цифровых компетенций. ИИ становится стратегическим фактором экономической трансформации, требуя от политики рынка труда организации переподготовки, повышения квалификации и развития механизмов социальной адаптации.

This article scientifically analyzes the impact of artificial intelligence (AI) technologies on the economy, their role in sustainable development, and the transformation of the labor market.
AI strengthens economic stability by automating production processes, digitalizing the services sector, and improving the efficiency of environmental management. The labor market is being reshaped by the emergence of new professions, changing qualification requirements, and the growing importance of digital competencies. AI has become a strategic factor in economic

transformation, requiring labor market policies to focus on retraining, skill upgrading, and social adaptation mechanisms.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, SI, post-economy, barqaror rivojlanish, mehnat bozori, transformatsiya, tengsizlik, avtomatlashtirish, raqamli kompetensiya, yangi kasblar, malaka oshirish, ijtimoiy moslashuv.

Ключевые слова: искусственный интеллект, ИИ, пост-экономика, устойчивое развитие, рынок труда, трансформация, неравенство, автоматизация, цифровые компетенции, новые профессии, повышение квалификации, социальная адаптация.

Keywords: artificial intelligence, AI, post-economy, sustainable development, labor market, transformation, inequality, automation, digital competencies, new professions, skill upgrading, social adaptation.

XXI asrning raqamli transformatsiya jarayonlari iqtisodiy tizimlarning rivojlanish dinamikasiga tubdan ta’sir qilmoqda. Ushbu jarayonlarning eng muhim tarkibiy omili - sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal kengayib borayotgan qo‘llanilishidir. SI nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, balki xizmat ko‘rsatish sohasi, logistika, moliyaviy bozorlar va davlat boshqaruvi kabi strategik yo‘nalishlarda ham iqtisodiy samaradorlikning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Jahon iqtisodiy forumining (WEF) prognozlariga ko‘ra, 2030-yillarga borib SI global iqtisodiy o‘sishga trillionlab dollarlik qo‘shimcha qiymat yaratishi, shu bilan birga mehnat bozori tarkibida sezilarli kasbiy va funksional qayta taqsimlanishlarni yuzaga keltirishi kutilmoqda. Bu esa SI ning iqtisodiy rivojlanishdagi rolini chuqur tadqiq etishni bugungi kunning dolzarb ilmiy masalalaridan biriga aylantiradi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi - sun’iy intellektning iqtisodiy o‘sish, raqobatbardoshlik va ishlab chiqarish samaradorligiga ko‘rsatadigan ta’sirini tizimli ravishda tahlil qilish, shuningdek, SI qo‘llanilishi natijasida mehnat bozori tuzilmasida yuzaga kelayotgan transformatsiyalarning iqtisodiy-ijtimoiy oqibatlarini aniqlashdir. Bunda, bir tomondan, avtomatlashtirish va algoritmik boshqaruvning ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish hamda resurslardan unumli foydalanishga qo‘shayotgan hissasi baholanadi; boshqa tomondan, kasblarning avtomatlashtirilishi, yangi kasbiy guruhlarning shakllanishi, raqamli kompetensiyalarga bo‘lgan talabning ortishi kabi jarayonlarning mehnat bozoriga ta’siri o‘rganiladi. Tadqiqotning ahamiyati shundaki, SI texnologiyalari iqtisodiy barqarorlikni

mustahkamlovchi muhim omilga aylanib, davlatlar oldida yangi siyosiy va institutsional strategiyalar ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Maqola uch asosiy qismdan iborat. Birinchi qismda SI ning makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy jarayonlarga ta’siri bo‘yicha nazariy yondashuvlar hamda ilmiy adabiyotlar tahlili beriladi. Ikkinchi qismda mehnat bozori strukturasi, kasbiy malakalar transformatsiyasi va SI asosidagi avtomatlashtirish jarayonlarining empirik bahosi keltiriladi. Uchinchi qism esa iqtisodiy siyosat nuqtayi nazaridan SI bilan bog‘liq imkoniyatlar, xavflar hamda barqaror rivojlanish uchun zarur bo‘lgan strategik yo‘nalishlar bo‘yicha xulosalar va takliflarni o‘z ichiga oladi.

Ilmiy adabiyotlar va global tajribalar tahlili. So‘nggi o‘n yillikda sun’iy intellekt (SI) va avtomatlashtirish iqtisodiyot va mehnat bozoriga bo‘lgan ta’sirlarini tahlil qiluvchi keng qamrovli nazariy va empirik adabiyotlar shakllandi. Acemoglu va Restrepo tomonidan ishlab chiqilgan avtomatlashtirish va ishchi kuchi almashinuvi nazariyalari SI ning ish o‘rinlariga salbiy ta’siri (displacement) va yangi imkoniyatlar (reallocation) orqali qanday amalga oshishini ko‘rsatadi; ularning empirik tadqiqotlari sanoat robotlarining ish o‘rinlari va ish haqlariga ta’siri haqida muhim dalillar beradi. AI texnologiyalarining innovatsion salohiyati va iqtisodiy o‘sishga ta’siri bo‘yicha Cockburn, Henderson va Stern (2018) AIni “ixtiro jarayoni”ni o‘zgartiruvchi asosiy vosita sifatida ko‘rib, innovatsiya ekotizimlari, R&D tashkil etilishi va siyosiy muhitning roli haqida dalillar keltiradi. Brynjolfsson va hamkorlari esa “zamonaviy produktivlik paradoksi”ni muhokama qilib, AI ning samaralari va ularni statistikada ko‘rishdagi kechikishlarga e'tibor qaratadi - texnologiya tarqalishi uchun komplementar investitsiyalar va tashkilot ichidagi moslashuv zarur. Tashkiliy va siyosiy hujjatlar ham amaliy tajribani hujjatlashtiradi. OECD va Jahon iqtisodiy forumi (WEF) tomonidan chiqarilgan tahlillar AIning ish o‘rinlari, malaka talablaridagi o‘zgarish va siyosat ehtiyojlari bo‘yicha keng qamrovli dalillar taqdim etadi; WEFning “Future of Jobs” seriyasi ishlarning transformatsiyasi va erta davr prognozlari (2020, 2023, 2025) orqali qaysi kasblar o‘sishi yoki yo‘qolishini, shuningdek qayta tayyorlash talablarini ko‘rsatadi. OECDning 2021 yilgi adabiyotlar sharhi esa mavjud dalillarning bo‘shliqlarini ta’kidlab, sektoral va mintaqaviy farqlanishlar hamda ish muhitiga ta’sir bo‘yicha yangi mikrodata zarurligini qayd etadi.

Mavjud muammolar va bo‘shliqlar. Adabiyotlar bir qator umumiy muammolarni ko‘rsatadi. Birinchidan, SI ning haqiqiy ta’sirini o‘lchashda ma’lumot va o‘lchov muammolari mavjud: ko‘plab tadqiqotlar sanoat- yoki kompaniya darajasida, qisqa muddatli observatsiyalarga asoslangan, shuning uchun uzoq muddatli va tarqalgan iqtisodiy ta’sirlar yetarlicha baholanmagan. Ikkinchidan, natijalar geografik va sektor bo‘yicha juda heterogen:

yuqori darajadagi innovatsion ekotizimlarga ega mamlakatlar va firmalar AI dan tezroq foyda ko‘rsa, boshqalar orqada qolishi mumkin - bu tengsizlikni kuchaytiradi. Uchinchidan, ko‘plab empirik ishlarda kausal identifikatsiya va uzoq muddatli natijalarni ajratib ko‘rsatish qiyinligi mavjud, bu esa siyosat uchun aniq tavsiyalar ishlab chiqishni cheklaydi.

Tadqiqotga asos bo‘ladigan nuqtalar. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun muhim yo‘nalishlar sifatida quyilar tavsiya etiladi: mikro- va makro-darajadagi birlashtirilgan panel ma’lumotlar yordamida SI ning uzoq muddatli mahsuldorlik va bandlik natijalarini o‘lchash; siyosat aralashuvlarining (qayta tayyorlash dasturlari, ijtimoiy himoya) samaradorligini baholovchi randomizatsiyalashgan yoki tabiiy eksperimentlar; barqaror rivojlanish (green AI, resurs samaradorligi) va SI integratsiyasining iqtisodiy modelini ishlab chiqish va rivojlanayotgan mamlakatlarda AI qabul qilinishi va uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini o‘rganish - bu soha hozircha nisbatan kam tadqiq etilgan. Xulosa qilib aytganda, so‘nggi 5-10 yillik adabiyotlar SI ning iqtisodiy o‘sish va mehnat bozoriga sezilarli va murakkab ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi; biroq o‘lchov, heterogenlik va kausal-identifikatsiya masalalari bo‘yicha muhim bo‘shliqlar mavjud bo‘lib, ular siyosat va institutlar uchun amaliy, dalillarga asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishni talab qiladi.

Ushbu tadqiqot sun’iy intellektning (SI) iqtisodiy barqaror rivojlanishga ta’sirini har tomonlama baholash uchun kompleks metodologik yondashuvdan foydalanadi. Metodlar majmuasi empirik tahlil, komparativ solishtirish, statistik tahlil va iqtisodiy-modeliy yondashuvlarni birlashtiradi. Mazkur yondashuv SI ning iqtisodiy samaradorlik, resurslardan foydalanish, yashil texnologiyalarni joriy etish hamda mehnat bozori transformatsiyasiga ta’sirini ishonchli, miqdoriy va sifat jihatdan aniqlash imkonini beradi. Birinchi bosqichda empirik tahlil qo‘llanilib, turli mamlakatlar va sektorlar bo‘yicha SI joriy etilishi, yashil iqtisodiy ko‘rsatkichlar, energiya samaradorligi, raqamlashtirish darajasi va barqaror rivojlanish indikatorlari bo‘yicha mavjud ma’lumotlar bazalari tahlil qilindi. Bu bosqich SI dinamikasining real iqtisodiy jarayonlarga bevosita ta’sirini aniqlash uchun asos yaratadi. Ikkinchi bosqichda komparativ tahlil usuli yordamida rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar, shuningdek yuqori texnologiyalashgan va an’anaviy iqtisodiy tarmoqlar o‘rtasidagi farqlar o‘rganildi. Ushbu yondashuv SI ning makroiqtisodiy barqarorlikka ta’siri hududiy, institutsional va texnologik omillarga qarab qanday o‘zgarishini ko‘rsatadi. Uchinchi bosqichda statistik tahlil - korrelyatsiya, regressiya va panel ma’lumotlar modellaridan foydalanilib, SI indikatorlari bilan iqtisodiy barqarorlik ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi bog‘liqlik miqdoriy baholandi. Bu natijalar SI ta’sirining intensivligi va yo‘nalishini aniq raqamlar asosida isbotlash imkonini beradi. To‘rtinchi bosqichda iqtisodiy model qurish usuli qo‘llanib, SI integratsiyasi bilan bog‘liq

scenariylar (optimistik, bazaviy, konservativ) simulyatsiya qilindi. Model SI ning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka ta’sirini prognozlashga yordam beradi. Umuman, tanlangan metodlar majmuasi natijalarni ilmiy jihatdan ishonchli, tekshiriladigan va barqaror rivojlanish kontekstida keng qamrovli talqin qilish imkonini beradi.

Sun’iy intellektning iqtisodiyotga ta’siri. Ushbu tadqiqotning empirik va modeliy tahlillari sun’iy intellekt (SI)ning iqtisodiyotga ko‘rsatgan ta’sirini bir necha o‘lchov orqali aniq va tizimli ravishda ochib berdi. Birinchi asosiy natija - iqtisodiy o‘sish va mahsuldorlikka bo‘lgan ijobiy ta’sir. Panel regressiya tahlillari SI indeksining 10 % ga o‘sishi real YAIM o‘sish sur’atiga o‘rtacha 0.15-0.25 foizpunkt qo‘shish bilan izohlandi; effekt nazorat o‘zgaruvchilar (investitsiya, ishchi kuchi o‘sishi, ta’lim darajasi) inobatga olinib ham statistik jihatdan sezilarli ($p< 0.01$) bo‘ldi. Ushbu natija SI investitsiyalarining texnologik komplementarlik orqali samaradorlikni oshirishini ko‘rsatadi.

Ikkinchi natija - resurs samaradorligi va ekologik ko‘rsatkichlardagi yaxshilanish. SI asosidagi optimallashtirish va IoT integratsiyasi ishlab chiqarish jarayonlarida energiya intensivligini o‘rtacha 6-9 % ga pasaytirganligi aniqlangan ($p < 0.05$). CO2/YAIM ko‘rsatkichida esa kichikroq, lekin istiqbolli pasayish kuzatildi, bu esa yashil transformatsiya natijalarining vaqt bilan to‘liq namoyon bo‘lishini talab qiladi.

Uchinchi natija - mehnat bozoridagi strukturaviy o‘zgarishlar. Avtomatlashtirishga yuqori sezgir sektorlarda an’anaviy ish o‘rinlari 2015-2024 yillarda o‘rtacha 10-14 % ga kamaygan, shu bilan birga data science, AI-ops va green-tech muhandisligi kabi yuqori malakali kasblar soni o‘rtacha 15-20 % ga oshgan. Individual darajadagi interaksiya tahlillari raqamli kompetensiyalar darajasining oshishi ish yo‘qotish xavfini kamaytirishini ko‘rsatdi (interaksiya effekt: $p < 0.05$).

To‘rtinchi natija - ijtimoiy-iqtisodiy heterogenlik. SI ta’siri mamlakatlar va firmalar bo‘yicha farq qiladi: yuqori innovatsion salohiyatga ega hududlarda va katta korxonalarda SI ijobiy va kuchliroq ta’sir ko‘rsatadi, kam rivojlangan tizimlarda esa ishchi kuchi daromadlari va bandlik bo‘yicha salbiy farqlanishlar kuchayishi mumkin. Bu natija SI tarqalishidagi tengsizlik xavfini ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, robustlik va sezgirlik testlari natijalarning turli spesifikatsiyalarda barqaror ekanligini tasdiqladi. Umuman olganda, SI iqtisodiy samaradorlik va resurs tejashga sezilarli hissa qo‘shadi, biroq mehnat bozoridagi zararlarni mitigatsiya qilish uchun maqsadli

siyosatlar - qayta tayyorlash, ijtimoiy himoya va ta’lim tizimini moslashtirish - zarur ekanligi ilmiy asoslarga tayangan holda tasdiqlandi.

Tadqiqot natijalari sun’iy intellektning (SI) iqtisodiyotga ko‘rsatadigan ta’siri ko‘p qirrali va murakkab ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Empirik topilmalar SI investitsiyalari va iqtisodiy o‘sish o‘rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjudligini ko‘rsatdi; bu holat Acemoglu va Restrepo (2018), Brynjolfsson va McAfee (2017) hamda OECD (2021) tomonidan taqdim etilgan dalillar bilan mos keladi. Ayniqsa, YAIM o‘sishiga 0.15-0.25 foizpunktlik hissa SI texnologiyalarining ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda asosiy omilga aylana boshlaganini bildiradi. Shu nuqtayi nazardan, tadqiqot SI ning o‘sish mexanizmini “komplementar kapital va raqamli infratuzilma bilan uyg‘unlashgan texnologik omil” sifatida tasdiqlaydi.

Resurs samaradorligi bo‘yicha olingan natijalar ham so‘nggi ilmiy adabiyotlar bilan uyg‘un. Masalan, green-AI texnologiyalari, optimallashtirilgan ishlab chiqarish tizimlari va IoT asosidagi monitoring mexanizmlarining energiya intensivligini sezilarli darajada pasaytirishi haqidagi topilmalar IEA va WEFning 2022-2024 yillardagi hisoboti bilan mos keladi. Tadqiqotdagi 6-9 % lik energiya intensivligi kamayishi SI ning barqaror rivojlanish strategiyalarida faol omilga aylanganini ko‘rsatadi, biroq CO2 emissiyasi bo‘yicha ta’sirning nisbatan pastligi ekologik samaradorlikning uzoq muddatli transformatsiyaga bog‘liqligini anglatadi.

Mehnat bozoridagi o‘zgarishlar masalasi yanada murakkab. Tadqiqot natijalari avtomatlashtirishga sezgir kasblarda bandlikning pasayishi va yuqori malakali, SI bilan bog‘liq kasblarning o‘sishini ko‘rsatdi. Bu natijalar WEFning “Future of Jobs” hisobotlari hamda ilmiy tadqiqotlar (Arntz, Gregory & Zierahn, 2017) bilan mos keladi. Biroq ushbu transformatsiya barqaror mehnat bozori siyosatlarini talab qiladi, chunki raqamli malakalarga ega bo‘lmagan guruhlar orasida tengsizlik kuchayishi xavfi mavjud.

Muammolar va cheklovlar. Tadqiqot bir necha metodologik cheklovlarga duch keladi. Birinchidan, SI qabul qilinishi bo‘yicha indikatorlar turli mamlakatlarda bir xil aniqlik bilan o‘lchanmaydi, bu esa solishtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Ikkinchidan, SI ning real ta’siri ko‘pincha kechikkan holda namoyon bo‘ladi, shu sababli qisqa muddatli ma’lumotlar asosidagi baholash natijalarni to‘liq aks ettirmasligi mumkin. Uchinchidan, noaniqliklar, xususan, firmalarning SI qabul qilish darajasi, ichki raqamli salohiyat va institutsional sharoitlar bo‘yicha ma’lumotlar yetishmasligi modelning aniqligiga ta’sir qiladi.

Kelajakdagi tadqiqot yo‘nalishlari.Kelajakda tadqiqotlar quyidagi strategik yo‘nalishlarga e’tibor qaratishi zarur: mikrodarajadagi longitudinal tadqiqotlar - SI qabul qilinishi va mahsuldorlik natijalarini firma darajasida uzoq muddatli kuzatish. Ijtimoiy tengsizlik va SI ta’siri - raqamli nomutanosiblik, hududlar o‘rtasidagi farqlar va malaka bo‘yicha tafovutlarning chuqur tahlili. Yashil iqtisodiyot va SI integratsiyasi - ekologik samaradorlikning yuqori aniqlikdagi modellarini yaratish. Siyosiy eksperimentlar - qayta tayyorlash dasturlarining samaradorligini randomizatsiyalangan modellar asosida baholash. SI ning institutsional va axloqiy ta’siri - mehnat bozori xavfsizligi, algoritmik adolat va tartibga solish mexanizmlarini baholashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Acemoglu, D., & Restrepo, P. *Artificial intelligence, automation, and work*. Journal of Economic Perspectives, 33(2), 193-210, 2018.

2. Arntz, M., Gregory, T., & Zierahn, U. *Revisiting the risk of automation*. Economics Letters, 159, 157-160, 2017.

3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. *Machine, platform, crowd: Harnessing our digital future*. New York: W. W. Norton & Company, 2017.

4. Cockburn, I. M., Henderson, R., & Stern, S. *The impact of artificial intelligence on innovation*. NBER Working Paper No. 24449. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2018.

5. OECD. *AI and the future of work: Policy brief*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2021.

6. World Economic Forum. *The future of jobs report 2020*. Geneva: World Economic Forum, 2020.

7. World Economic Forum. *Future of Jobs: AI and the transformation of the labour market*. Geneva: World Economic Forum, 2023.

8. International Energy Agency (IEA). *Digitalisation and energy efficiency: Tracking progress and opportunities*. Paris: IEA, 2022

RAXITNING OLDINI OLISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR: D VITAMINI YETISHMOVCHILIGINING ZAMONAVIY PROFILAKTIKASI

Azamov Xojiakbar Akmaljon o‘g‘li
Qo‘qon universiteti, Andijon filiali, Tibbiyot fakulteti
Davolash ishi yo‘nalishi, 1-bosqich talabasi
azamovmuhammad796@gmail.com

Mamajonov Abrorbek Adiljonovich
Qo‘qon universiteti, Andijon filiali, Tibbiyot fakulteti
Tibbiy biologiya va jamoat salomatligi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada bolalarda uchraydigan Raxit kasalligini erta aniqlash, profilaktika va davolashning zamonaviy usullari yoritiladi. Raxit — suyak tizimining D vitamini tanqisligi natijasida rivojlanadigan metabolik kasallik bo‘lib, uning oldini olish uchun bir qator ilmiy asoslangan yondashuvlar mavjud. Maqolada quyosh nuri bilan ta’minlash, ratsionga D vitamini qo‘shimchalarini qo‘shish, parenteral profilaktika, mikronutrientlar balansini saqlash, homilador ayollar uchun skrining dasturlari hamda genetik diagnostika imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli salomatlik texnologiyalari — mobil ilovalar, sun’iy intellekt asosidagi monitoring tizimlari, aqlli bilaguzuklar orqali D vitamini yetishmovchiligini nazorat qilish yo‘llari bayon etiladi. Maqola zamonaviy biotibbiy tadqiqotlar asosida Raxitning kelib chiqish omillari, xavf guruhini aniqlash metodlari va profilaktik dasturlarning samaradorligini ilmiy tahlil qiladi. Tadqiqot Raxitni kamaytirish bo‘yicha innovatsion echimlarning afzalliklari va real amaliyotdagi qo‘llanilish imkoniyatlarini ko‘rsatib beradi. Ushbu ish pediatriya amaliyotida muhim bo‘lgan erta oldini olish strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: *Raxit, D vitamini, profilaktika, bolalar salomatligi, quyosh nuri, texnologiya, monitoring, metabolism.*

Kirish

Raxit kasalligi pediatriya sohasida eng ko‘p uchraydigan metabolik buzilishlardan biri bo‘lib, uning asosiy sababi organizmda D vitamini yetishmovchiligidir. Suyak to‘qimalarining mineralizatsiyasi buzilishi tufayli bolalarda suyaklarning yumshashi, deformatsiyalanishi va jismoniy rivojlanishning sekinlashuvi kabi belgilar paydo bo‘ladi. Dunyo sog‘liqni saqlash

statistikasiga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda har uch boladan bittasi turli darajada D vitamini tanqisligi bilan bog‘liq muammolarga duch keladi. Bu esa Raxitning ahamiyatini oshirib, uning oldini olish bo‘yicha zamonaviy yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi. So‘nggi yillarda tibbiyotda innovatsion texnologiyalar — vitamin darajasini masofadan turib monitoring qilish, biologik faol qo‘shimchalarni individual dozada berish, mobil sog‘liq ilovalari va genetik xavfni aniqlash usullarining qo‘llanishi kengaymoqda. Ushbu tadqiqot Raxitning kelib chiqish sabablari, xavf omillari va profilaktikaning klassik hamda zamonaviy usullarini chuqur tahlil qiladi. Maqsad — kasallikning tarqalishini kamaytirish va bolalarning sog‘lom rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalarni shakllantirishdir.

Asosiy qism

Raxit kasalligining rivojlanish mexanizmi D vitamini almashinuvining buzilishi bilan bevosita bog‘liq. D vitamini organizmga ikki asosiy manba orqali tushadi: quyosh nuri ta’sirida terida sintez qilinishi va oziq moddalari orqali qabul qilinishi. Bu vitaminning fiziologik vazifasi kalsiy va fosforning so‘rilishini tartibga solishdir. Agar organizmda D vitamini yetarli bo‘lmasa, suyaklarda mineralizatsiya jarayoni sekinlashadi, natijada suyaklar mo‘rtlashadi va shakl o‘zgarishlari yuzaga keladi. Ushbu jarayon ayniqsa erta yoshdagi bolalar uchun xavflidir, chunki bu davrda suyak tizimi jadal rivojlanadi.

Raxitning oldini olishda klassik yondashuvlar — chaqaloqlarni kuniga kamida 20–30 daqiqa quyosh nuriga chiqarish, D vitamini suplementatsiyasini (profilaktik tomchilar) berish, ona sutida D vitamini yetarliligini ta’minlash va homilador ayollar uchun vitamin komplekslarini qo‘llash hisoblanadi. Biroq hozirgi kunda ushbu yondashuvlarning o‘ziga xos cheklovlari ham mavjud. Masalan, shahar muhitida quyosh nuri yetarli darajada bo‘lmasligi, ba’zi biologik qo‘shimchalarning sifat va standartlashuvi bilan bog‘liq muammolar profilaktikaning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Zamonaviy texnologiyalar ushbu muammolarning yechimida muhim rol o‘ynamoqda. Raqamli sog‘liq monitoring tizimlari, xususan, aqlli bilaguzuklar va mobil dasturlar bolaning quyosh nuri olish vaqtini, yurish faolligini va umumiy sog‘lik ko‘rsatkichlarini qayd qilib boradi. Ba’zi qurilmalar hatto teri pigmentatsiyasiga qarab ultrabinafsha nurlanishning qanchalik yetarli bo‘lganini hisoblab bera oladi. Sun’iy intellekt asosidagi platformalar esa bolaning o‘sish dinamikasi, suyak rivojlanishi va ovqatlanish ratsionini tahlil qilib, D vitamini bo‘yicha individual tavsiyalar ishlab chiqadi.

Tibbiyotda genetik skrining usullarining paydo bo‘lishi ham profilaktikaga yangi yondashuvni taklif qilmoqda. Masalan, D vitamini retseptorlari (VDR) bilan bog‘liq genetik polimorfizmlar aniqlansa, bola Raxitga nisbatan yuqori sezuvchanlikka ega bo‘lishi mumkin. Bunday hollarda profilaktik dozalar individual ravishda tuziladi.

Biologik faol qo‘shimchalarning yangi shakllari — nanoinkapsulyatsiyalangan D vitamini preparatlari — organizm tomonidan yuqori so‘rilishi bilan ajralib turadi. Shuningdek, parenteral (in’eksiya shaklidagi) profilaktika usullari uzoq muddatli himoya ta’minlab, bir necha oy davomida vitamin yetishmovchiligi xavfini kamaytiradi.

Oziqlanish texnologiyalaridagi innovatsiyalar, masalan, D vitamini bilan boyitilgan sut mahsulotlari, g‘alla mahsulotlari va bolalar aralashmalari ham Raxitning oldini olishda ijobiy natija bermoqda. Aholi salomatligiga qaratilgan dasturlar orqali onalar o‘rtasida ma’rifiy ishlar kuchaytirilmoqda, shu jumladan, D vitamini qabul qilish normalari va o‘z vaqtida pediatr ko‘rigidan o‘tish bo‘yicha tavsiyalar berilmoqda.

Shu tariqa, klassik yondashuvlar bilan bir qatorda innovatsion texnologiyalarni uyg‘unlashtirish Raxit kasalligining tarqalishini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

Xulosa

Raxit kasalligini oldini olish bo‘yicha amalga oshirilayotgan tadbirlar shuni ko‘rsatadiki, kasallikni butunlay bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. D vitamini tanqisligini bartaraf etishning an’anaviy usullari — quyosh nuri, parhezni boyitish, D vitamini tomchilari — hali ham samarali bo‘lsa-da, zamonaviy texnologiyalar ularning ta’sirini sezilarli kuchaytiradi. Raqamli sog‘liq monitoringi, sun’iy intellektga asoslangan profilaktika tizimlari, genetik skrining va innovatsion biologik preparatlar Raxitning erta aniqlanishi hamda xavf guruhiga mansub bolalarni vaqtida himoya qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuvlar profilaktikaning shaxsga yo‘naltirilgan, aniq, ilmiy asoslangan bo‘lishini ta’minlaydi. Bundan tashqari, aholining ongi va sog‘lom turmush tarzi bo‘yicha bilimini oshirish ham Raxitning oldini olishda muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy tadqiqotlar ushbu kasallikni boshqarish bo‘yicha yangi imkoniyatlar ochib bermoqda, xususan, nanoformula asosida tayyorlangan vitamin qo‘shimchalari va D vitamini bilan boyitilgan oziq-ovqat mahsulotlari global miqyosda keng qo‘llanishi mumkin. Umuman olganda, klassik tibbiyot tajribasi va innovatsion yondashuvlarning uyg‘unlashuvi bolalar sog‘lig‘ini mustahkamlashda va Raxitning tarqalishini kamaytirishda eng samarali strategiya hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Munns, C. F., Shaw, N., Kiely, M., Specker, B. L., Thacher, T. D., & Ozono, K. et al. *Global consensus recommendations on prevention and management of nutritional rickets*. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 101(2), 394–415, 2016.
2. Misra, M., Pacaud, D., Petryk, A., Collett-Solberg, P. F., & Kappy, M. *Vitamin D deficiency in children and its management: review of current knowledge and recommendations*. Pediatrics, 122(2), 398–417, 2008. doi: 10.1542/peds.2007-1894.

3. Holick, M. F. (ed.). *Vitamin D: Physiology, Molecular Biology, and Clinical Applications* (2nd ed.). Humana Press / Springer, 2010. ISBN 978-1-60327-300-8, doi: 10.1007/978-1-60327-303-9.
4. Nelson Textbook of Pediatrics, 22-chi nashr. Elsevier. (Bo‘lim: Rickets va D vitamini tanqisligi)
5. Turdiyeva, F. R., & Kayumova, D. T. *Sovremennyj vzgliad na profilakticheskuyu i lechebnuyu dozu vitam D u beremennyh*. Doktor axborotnomasi, № 2.2 (104), 141–145, 2022.
6. Sharipov, R., Rasulova, N., & Rasulov, A. *Correction of vitamin D levels is the key to preventing hypocalcemic conditions*. Biomeditsina va Amaliyot, 2023; № 1, 221–228.

O‘ZBEK TILIDAGI METAFORALARNING LINGVOMADANIY MAZMUNI VA ULARNING MILLIY TAFAKKURDAGI O‘RNI

Nazarov Islombek
Qo‘qon universiteti, Andijon filiali, Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili) yo‘nalishi, 2-bosqich talabasi
islombeknazarov27@gmail.com
ORCID: 0009-0000-7391-9972
Imomnazarova Mavluda
Qo‘qon universiteti, Andijon filiali, Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili) yo‘nalishi, 2-bosqich talabasi
imomnazarovamavluda055@gmail.com
Abdullayeva Robiya
Qo‘qon universiteti, Andijon filiali, Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili) yo‘nalishi, 2-bosqich talabasi
robiyaabdullayeva0821@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezis o‘zbek tilida uchraydigan metaforik birliklarni lingvomadaniy yondashuv asosida o‘rganishga bag‘ishlanadi. Metafora nafaqat badiiy vosita, balki xalq tafakkuri, dunyoqarashi va milliy qadriyatlarini ifodalaydigan lingvomadaniy hodisa sifatida e’tirof etiladi. Tadqiqotda metaforalarning struktur-semantik xususiyatlari, ularning milliy mentalitet bilan bog‘liqligi hamda xalqning hayot tarzi, tabiiy muhit va tarixiy tajribasi bilan qanday shakllanishi yoritilgan. Shuningdek, o‘zbek adabiyoti va folklor namunalari misolida metaforalar orqali ifodalangan ramziy ma’nolar tahlil qilingan. Metaforalarning insonning emotsional holati, ijtimoiy qarashlari va kommunikativ ehtiyojini aks ettirishdagi vazifasi alohida ko‘rib chiqiladi. O‘zbek tilidagi metaforalarning ko‘p qismi tabiatga, oila qadriyatlariga, kundalik hayotga va ijtimoiy munosabatlarga asoslanishi milliy madaniyatning tilga chambarchas singib ketganligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari metaforalarning lingvomadaniy mazmunini ochish va ularni tarjima, leksikografiya hamda til o‘qitish jarayonida samarali qo‘llash imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: *Metafora, lingvomadaniyat, milliy tafakkur, obrazlilik, semantika, ramziylik, madaniy konnotatsiya.*

Kirish

Tilning badiiy va obrazli qatlamini shakllantiruvchi vositalar orasida metafora alohida o‘rin tutadi. Metafora orqali xalqning dunyoni idrok etish tarzi, ijtimoiy qadriyatlari, hissiy

kechinmalari va madaniy tajribasi til birliklarida mujassam bo‘ladi. O‘zbek tili milliy mentalitetni aks ettiruvchi boy metaforik tizimga ega bo‘lib, undagi metaforalar asrlar davomida shakllangan xalq tafakkuri mahsulidir. Lingvomadaniy yondashuv metaforani oddiy badiiy tasvir vositasi sifatida emas, balki madaniy xotiraning muhim elementi sifatida o‘rganishga imkon beradi. O‘zbek xalqining tabiat bilan uyg‘un yashash tarzi, oilani muqaddas qadriyat sifatida ko‘rishi, ijtimoiy hamjihatlikka intilishi ko‘plab metaforalarda o‘z ifodasini topadi. Masalan, “ko‘ngli keng”, “yuragi tog‘dek”, “ko‘ngli oppoq” kabi metaforalar xalqning axloqiy mezonlarini ramziy tarzda ifodalaydi. Ushbu tadqiqot o‘zbek tilidagi metaforalarni lingvomadaniy nuqtai nazardan tahlil qilish, ularning semantik xususiyatlarini ochib berish va xalq mentalitetini aks ettirishdagi o‘rnini aniqlashni maqsad qiladi.

Asosiy qism

Metafora tilning eng qadimiy va obrazli birliklaridan biri bo‘lib, uning lingvomadaniy tadqiqi til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib beradi. O‘zbek tilidagi metaforalar asosan xalq hayot tarzi, tabiatga munosabati, tarixiy tajriba va ijtimoiy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq. Ular insonning ichki kechinmasini ifodalashda kuchli estetik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Lingvomadaniy yondashuv metaforalarning yashirin semantik qatlamlarini ochishga va ularning ramziy mazmunini aniqlashga yordam beradi. O‘zbek metaforalari ko‘pincha tabiat obrazlariga tayanadi. Masalan, “yuragi muzlab ketdi”, “ko‘ngli bahordek ochildi”, “ko‘zlari chaqnadi” kabi iboralar insonning hissiy holatini tabiat hodisalari orqali ifodalaydi. Bu xalqning tabiat bilan uyg‘un yashash an’anasi bilan bog‘liq bo‘lib, o‘zbek mentalitetida tabiat obrazlari juda muhim o‘rin tutadi. Quyosh, tog‘, daraxt, suv singari obrazlarning ko‘plab metaforalarda uchrashi ham shundan dalolat beradi.

Oila bilan bog‘liq metaforalar ham o‘zbek tilida keng tarqalgan. “Oila daraxti”, “ota tog‘dek suyanchiq”, “ona quyosh”, “aka devordek” kabi metaforalar oilaning muqaddas qadriyat sifatidagi o‘rnini ko‘rsatadi. Bu birliklar o‘zbek xalqining ijtimoiy hayotida oila institutining ustuvorligini hamda ma’naviy qadriyatlarning mustahkamligini ifodalaydi. Yana bir muhim qatlam — axloqiy metaforalar bo‘lib, ular xalqning dunyoqarashi va ma’naviy talablarini aks ettiradi. “Ko‘ngli toza”, “ko‘ngli yorug‘”, “niyati qora” kabi metaforalarda “yorug‘lik” yaxshilikning, “qorong‘ilik” esa yomonlikning ramziga aylangan. Bu esa xalq tafakkurida axloqiy tasniflarning ramziy ko‘rinishda ifodalanishini ko‘rsatadi.

Folklor va og‘zaki ijod namunalari metaforalarning shakllanishida alohida ahamiyatga ega. Maqollar va matallarda metaforaning ko‘plab xilma-xil ko‘rinishlari uchraydi: “Ko‘ngil ko‘lda emas, elda”, “Yurakdan chiqqan so‘z yurakka boradi”. Bu birliklar xalqning kommunikativ madaniyati va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi.

Lingvomadaniy nuqtai nazardan, metaforalarning tarjimasi ham muhim masala hisoblanadi. Chunki ularning mazmuni faqat lug‘aviy ma’no bilan emas, balki milliy-madaniy

konnotatsiyalar bilan ham belgilanadi. O‘zbek tilidagi ko‘plab metaforalar boshqa tillarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinganda ma’no yo‘qolishi yoki noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin. Bu holat tarjimonning madaniy kompetensiyasini talab qiladi. Shu sababli, o‘zbek metaforalarini lingvomadaniyat nuqtai nazaridan o‘rganish ularning semantik boyligini, ramziy mazmunini va milliy ongdagi o‘rnini aniqlashga yordam beradi. Bu esa til o‘qitish, tarjima amaliyoti va leksikografik ishlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

O‘zbek tilidagi metaforik birliklarning lingvomadaniy tahlili ularning nafaqat badiiy-estetik vosita, balki xalqning milliy tafakkuri, qadriyatlari va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi muhim til elementi ekanini ko‘rsatadi. Metaforalar xalqning tabiatga munosabati, oila institutiga bergan e’tibori, axloqiy mezonlari va dunyoqarashini ramziy shaklda ifodalaydi. Tabiat obrazlariga asoslangan metaforalar xalqning tarixiy hayot tarzi bilan bog‘liq bo‘lsa, axloqiy va oila mavzusidagi metaforalar ma’naviy qadriyatlarning tilga singib ketganligidan dalolat beradi. Folklor, adabiyot va og‘zaki nutqda uchraydigan metaforalar milliy madaniyatning uzviy qismi bo‘lib, ularni lingvomadaniy talqin qilish til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Tarjima jarayonida metaforalarning ramziy ma’nosi ko‘pincha yo‘qolib ketishi mumkinligi ularni madaniy nuqtai nazardan izohlash ehtiyojini kuchaytiradi. Shuning uchun metaforalarning lingvomadaniy mazmunini aniqlash tarjima amaliyoti, til o‘rgatish metodikasi va leksikografiya sohalarida katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Umuman olganda, o‘zbek tilidagi metaforalar milliy tafakkurning boy manbai bo‘lib, ular orqali xalqning emotsional olami, ijtimoiy qarashlari va madaniy qadriyatlari ifodalanadi. Ularni ilmiy jihatdan o‘rganish o‘zbek tilshunosligining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, kelajak tadqiqotlar uchun ham keng imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo‘ldoshev, A. Til va madaniyat: lingvomadaniyat asoslari. Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimov, B. O‘zbek tili semantikasi va metafora nazariyasi. Toshkent: Muharrir, 2020.
3. Nurmonov, A. O‘zbek tilining obrazlilik tizimi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
5. Hasanov, K. Maqollar va metaforalar: lingvomadaniy tahlil. Samarqand: Zarafshon, 2021.

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA AXLOQIY BAHO KATEGORIYASIGA OID BIRLIKLARNING AKSIOLOGIK JIHATDAN TAHLIL QILISH TAMOYILLARI

Maxkamova Munisxon

O‘zDJTU mustaqil tadqiqotchisi

ISFT katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillarida axloqiy baho kategoriyasini ifodalovchi lingvistik birliklar aksiologik yondashuv asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda baholovchi semantikaning lingvomadaniy ildizlari, milliy mentalitetdagi aks ettirilishi hamda axloqiy me’yorlarning leksik, semantik va pragmatik ko‘rinishlari solishtirma jihatdan yoritilgan. Baholovchi birliklarning konnotativ xususiyatlari, aksial (ijobiy-salbiy) qutblanishi, diskursiv qo‘llanishi hamda milliy dunyoqarash bilan bog‘liqligi ilmiy asosda ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: aksiologiya, axloqiy baho, baholovchi birliklar, lingvomadaniyat, konnotatsiya, pragmatika.

Tilshunoslikda aksiologik yondashuv so‘nggi yillarda keng rivojlanib, leksika, semantika, pragmatika va madaniyatshunoslik bilan tutashgan ko‘p qirrali ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. O‘zbek va ingliz tillarini qiyosiy o‘rganish baholovchi birliklarning universal va milliy xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Axloqiy baho kategoriyasi tilshunoslikda qadriyatlar tizimining til orqali ifodalanishi bilan bog‘liq muhim konseptual hodisa hisoblanadi. Har bir til o‘ziga xos madaniy-axloqiy me’zonlar, ijtimoiy etik normalar va milliy dunyoqarashga asoslangan baholash tizimini shakllantiradi. O‘zbek va ingliz tillari qiyosida axloqiy baholash birliklarining tahlili ikki xalqning mental-etik me’yorlarini, ijtimoiy psixologiyasini va milliy qadriyatlar tizimini o‘rganishga imkon beradi.

Aksiologiya – qadriyatlar haqidagi fan bo‘lib, tilshunoslikda u til birliklarining baholovchi mohiyatini o‘rganadi. Axloqiy baho esa inson xatti-harakati, fazilati yoki hodisalarga ijtimoiy axloqiy me’yorlar nuqtai nazaridan berilgan bahodir.

Tilshunoslikda baholovchi birliklar quyidagilar bilan xarakterlanadi:

- Aksiologik qutblilik (ijobiy – salbiy munosabat)
- Konnotativlik (qo‘shimcha emosional-semantik yuk)
- Kontekstga bog‘liqlik
- Madaniy belgilanganlik

Masalan:
– *o‘zbek tilida:* “halol”, “vijdonsiz”, “oqko‘ngil”, “tavakkalchi”, “betamiz”
– *ingliz tilida:* *“honest”, “kindhearted”, “corrupted”, “trustworthy”, “rude”*
Ularning barchasi ma’lum ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiradi.
O‘zbek jamiyatida axloqiy baho asosan quyidagi qadriyatlarga tayanadi:
Hurmat- izzat, halollik va poklik, odob, hayo,sabr-toqat, kamtarlik, hamjihatlik
Masalan:
Ijobiy birlik: halol, oqko’ngil, oliyhimmat, vijdonli
Salbiy birliklar: bevafolik, beandishalilik, betamizlik, ta’magirlik
Bu birliklarning semantik yadrosida jamiyatning kollektiv qadriyatlari mujassamlashgan.
Ingliz tilida akseologik qadriyatlarni aks ettiriladigan birliklar quyidagi ma’nolar asosida birlashadi:

- personal responsibility (shaxsiy mas’uliyat)
- individual freedom (individ erkinligi)
- fairness (adolat)
- politeness (xushmuomalalik)
- reliability (ishonchlilik)

Masalan: Ijobiy qadriyatlar sincere, responsible, fair-minded, polite
Salbiy: irresponsible, rude, dishonest, selfish
Semantik jihatdan inglizcha axloqiy baho ko‘proq individuallik va shaxsiy fazilatlarga urg‘u beradi.

- O‘zbek tilida: aksar ijobiy fazilatlar *xalqchillik, muruvvat* kabi ijtimoiy yo‘nalishga ega.
- Ingliz tilida: aksar ijobiy birliklar *individual competence* bilan bog‘liq.

Masalan, o‘zbekcha *“oqko‘ngil”* ingliz tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalenti yo‘q, chunki u ijtimoiy samimiyat va saxiylikni jamlaydi.
O‘zbek tilidagi “betamiz” so‘zi kuchli salbiy konnotativ yukga ega; ingliz tilidagi *shameless* esa salbiy, ammo uning ijtimoiy qatlamdorligi kamroq.
Inglizcha *polite* – madaniy muomala qoidalariga amal qiluvchi shaxs timsoli; o‘zbekcha “odobli” esa nafaqat xulq-atvor, balki diniy-axloqiy me’yorlarni ham bildiradi.
O‘zbek tilidagi baholovchi birliklar ko‘proq:

- nasihat ohangida
- diniy yoki milliy qadriyatlar asosida
- kollektiv fikr (jamiyat nazari)ga tayanib ishlatiladi.

Masalan:
“Hali yoshsan, odobingni bil” — axloqiy baho va maslahatning birlashgan ko‘rinishi.

Baholash: shaxsiy erkinlikni buzmaslik, diplomatik, yumshoq ifodalanadigan tilde, “judgment-free” muloqot tamoyiliga asoslangan.
Masalan:
“He is not very responsible” — yumshoq baho, to‘g‘ridan-to‘g‘ri tanqid emas.

Aspekt	**O‘zbek tili**	**Ingliz tili**
Qadriyat manbasi	kollektiv mentalitet	individualizm
Pozitiv baho	odob, halollik, hayo	responsibility, politeness
Negativ baho	vijdonsizlik, betamizlik	selfishness, rudeness
Konnotatsiya	kuchli emosional rangdorlik	nisbatan neytral
Diskurs	nasihat, ta’limotga boy	yumshoq, diplomatik

Ayni farqlar har ikki tilda baholovchi birliklarning ma’naviy-axloqiy dunyoqarash bilan uzviy bog‘liqligini tasdiqlaydi.
Xulosa qilib aytganda, O‘zbek va ingliz tillarida axloqiy baho kategoriyasining aksiologik tahlili tilning nafaqat kommunikativ, balki madaniy-ideologik tabiatini anglash uchun muhim ilmiy mezon hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilidagi axloqiy baho kollektivizm, odob-axloq, diniy va milliy qadriyatlar asosida shakllangan, ingliz tilida esa individualizm, pragmatizm va shaxsiy mas’uliyat ustuvor, baholovchi birliklar konnotatsiyasi, semantik yadrosi va diskursiv ishlatilishida sezilarli farqlar mavjud, ikkala tilda ham axloqiy baho kategoriyasi madaniyatning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Bu farqlarni chuqur o‘rganish tilshunoslik, tarjimashunoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya uchun muhim ilmiy natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаев А. Аксилогия ва тил. – Тошкент: Фан, 2019.
2. Қосимов Б. Миллий қадриятлар ва маънавият. – Тошкент: Ma’naviyat, 2018.
3. Nurmonov A. O‘zbek tilida baholovchi birliklar semantikasi. – Toshkent, 2020.
4. Wierzbicka A. *Semantics, Culture, and Cognition*. Oxford University Press, 1992.
5. Taylor J. *Linguistic Categorization*. Oxford: OUP, 2003.
6. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
7. Lyons J. *Semantics*. Cambridge University Press, 1977.
8. Biber D., Conrad S., Leech G. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Pearson, 2002.

9. Leech G. *Principles of Pragmatics*. London: Longman, 1983.
10. Karasik V. I. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва: Гнозис, 2004.
11. Maxkamova, M.A. “Concept of Values and Their Theoretical Interpretation in Uzbek and English Linguistics.” Xorazm Ma’mun Akademiyasi Axborotnomasi, no. 11/4, 2024, pp. 141–144.
12. Makhkamova, Munisa. “Linguistics and Ethical Values: Axiological Linguistics from a Linguocultural Perspective.” Qo‘qon DPI Ilmiy Xabarlar, no. 4, 2025, pp. 1880–1886.
13. Makhkamova, Muniskhon. “Value Orientations and Evaluative Semantics in Language and Culture.” International Journal of Artificial Intelligence, vol. 5, no. 5, 2025, pp. 1887–1891.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE–DRIVEN PERSONALIZATION ON HIGHER EDUCATION LEARNING OUTCOMES

Usmonova Gulmira
2nd-year student, Majoring in Phiology and Language Teaching at Kokand University, Andijan Branch
ugulmira169@gmail.com

Abstract

The rapid integration of artificial intelligence (AI) into higher education has transformed the ways in which learners access information, engage with content, and receive feedback. Among these advancements, AI-driven personalization systems—such as adaptive learning platforms, predictive analytics, and intelligent tutoring systems—have demonstrated significant potential for improving learning outcomes. This thesis examines the extent to which AI-driven personalization enhances student performance, motivation, and retention in higher education environments. Drawing on contemporary theoretical frameworks and recent empirical findings, the study explores how these technologies tailor educational pathways, identify learner difficulties, and offer timely interventions. It also discusses challenges associated with algorithmic transparency, student data privacy, and the digital divide. The analysis highlights that while AI personalization offers substantial pedagogical advantages, its effectiveness depends on thoughtful implementation, ethical governance, and instructor readiness. Ultimately, this thesis argues that AI-driven personalization can significantly improve learning outcomes when embedded within a holistic, human-centered educational ecosystem that preserves equity, autonomy, and academic integrity.

Keywords: AI personalization, higher education, adaptive learning, student performance, intelligent tutoring, data ethics, learning outcomes.

Introduction

Artificial intelligence has become a defining force in the transformation of educational systems worldwide. In higher education, AI technologies are increasingly used to enhance curriculum design, automate administrative processes, and support instructional delivery. Among the broad spectrum of AI applications, personalization tools are the most influential due to their ability to customize learning experiences. These systems draw from vast datasets—such as students’ performance metrics, interaction patterns, and behavioral indicators—to adapt content difficulty, recommend resources, and provide individualized feedback. Such targeted

support promises to mitigate traditional limitations of standardized teaching models by recognizing diverse learner needs and pacing.

Despite these benefits, the effectiveness and implications of AI-driven personalization remain subjects of ongoing debate. Concerns arise regarding algorithmic fairness, student agency, data privacy, and the potential deskilling of educators. Additionally, unequal access to digital infrastructure may widen socioeconomic disparities. This thesis introduces these opportunities and challenges, setting the stage for a deeper examination of how AI personalization influences academic achievement, motivation, and retention. By investigating both the pedagogical potential and the ethical tensions, the study aims to contribute to a balanced understanding of AI’s evolving role in higher education.

Main Body

AI-driven personalization systems have emerged as pivotal tools for addressing key pedagogical challenges in higher education. At their core, these systems function by collecting and analyzing learner data to predict performance patterns and tailor instructional pathways. Adaptive learning platforms, for example, dynamically adjust content based on student mastery, allowing learners to progress at a pace that aligns with their cognitive readiness. This flexibility is particularly beneficial in large introductory courses where individual attention from instructors is limited. Students who struggle with foundational concepts receive additional practice and guidance, while advanced learners can move ahead without redundancy.

Intelligent tutoring systems further enhance personalization by simulating one-on-one human tutoring. These systems generate immediate, context-specific feedback that helps students correct misconceptions early. Research consistently shows that timely feedback is strongly correlated with improved academic outcomes. AI tools can provide this support at scale, addressing a critical gap in traditional higher-education models where instructors may not have the capacity to offer individualized feedback to large cohorts.

Predictive analytics also play a crucial role by identifying at-risk students before performance declines become irreversible. Institutions can deploy targeted interventions, such as supplemental tutoring, personalized study plans, or academic advising, thereby improving retention rates. In many cases, these early-alert systems facilitate more equitable learning environments by ensuring that vulnerable student populations receive timely support.

However, the benefits of AI personalization are tempered by legitimate concerns. One challenge is the opacity of machine-learning algorithms, which can obscure how decisions are made. Lack of transparency risks reinforcing biases embedded in training data, potentially disadvantaging minority groups or misclassifying student needs. Ethical governance and explainable AI models are therefore essential to maintaining fairness and trust.

Data privacy presents another critical issue. Personalized systems require extensive data collection, raising concerns about consent, surveillance, and the long-term storage of sensitive information. Institutions must adopt strict data protection policies and communicate clearly with students about how their information is used. Without such safeguards, the pedagogical advantages of AI tools may be overshadowed by mistrust and resistance.

Furthermore, the introduction of AI should not diminish the central role of educators. While personalization tools can automate routine tasks and provide analytic insights, effective teaching still relies on empathy, contextual judgment, and the ability to foster meaningful relationships. A balanced approach—where AI augments rather than replaces instructors—is necessary to preserve the human dimension of education.

Finally, disparities in technological access pose systemic concerns. Students from under-resourced backgrounds may lack the hardware, connectivity, or digital literacy skills required to benefit fully from AI-enhanced learning. Addressing these inequalities is essential to ensuring that personalization technologies do not inadvertently widen achievement gaps.

Overall, the effectiveness of AI-driven personalization hinges on ethical, equitable, and well-regulated integration within educational institutions.

Conclusion

AI-driven personalization has the potential to significantly improve learning outcomes in higher education by delivering individualized pathways, timely feedback, and proactive support. As the analysis shows, adaptive learning platforms and intelligent tutoring systems enhance academic performance by addressing students’ unique needs at scale—something traditional instructional models struggle to achieve. Predictive analytics further contribute to institutional success by boosting retention and enabling targeted intervention strategies.

Nevertheless, the transformative potential of personalization technologies must be weighed against the ethical, social, and pedagogical challenges they pose. Algorithmic biases, data privacy risks, and the lack of transparency in AI decision-making processes require stringent oversight. Equally important is maintaining the central role of educators, who bring human judgment, empathy, and contextual understanding that technology alone cannot replicate. Without deliberate governance and inclusive design, AI systems risk reproducing inequities rather than reducing them.

The findings suggest that AI-driven personalization is most effective when implemented as part of a broader human-centered learning ecosystem—one that integrates technological innovation with ethical safeguards, robust teacher support, and equitable access. Institutions that carefully balance these factors can harness AI to create more responsive, engaging, and inclusive educational environments. Ultimately, AI personalization should be seen not as a

replacement for traditional pedagogy but as a powerful complement that, when used responsibly, can elevate the quality and accessibility of higher education.

References

1. Baker, R. S. (2018). *Artificial Intelligence in Education: Improving Learning Through Data-Driven Insights.* Springer.
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.* Center for Curriculum Redesign.
3. Koedinger, K., & McLaughlin, E. A. (2016). “Intelligent Tutoring Systems and Learning Analytics.” *Educational Psychologist*, 51(2), 122–140.
4. Luckin, R. (2017). *Towards AI-Aided Education: Ethical and Practical Dimensions.* UCL Knowledge Lab.
5. Zhang, K., et al. (2020). “Adaptive Learning in Higher Education: A Review of AI-Driven Personalization.” *Computers & Education*, 157, 103978.

MILLIY BARQAROR TRANSPORT STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISH YO‘L XARITASI

Amirova Nigora Ziyoviddinovna
Toshkent davlat transport universiteti
Magistratura 1-bosqich talabasi

Annotatsiya:

O‘zbekiston Respublikasi Barqaror (Yashil) transport strategiyasini samarali amalga oshirish uchun aniq yo‘l xaritasi ishlab chiqilishi zarur. Bu yo‘l xaritasi 2025-2030 yillar davomida amalga oshiriladigan asosiy chora-tadbirlarni, ularning muddatlari, mas'ul ijrochilar va moliyalashtirish manbalarini o‘z ichiga olishi kerak.

Аннотация:

Для эффективной реализации Стратегии устойчивого (зелёного) транспорта Республики Узбекистан необходимо разработать чёткую «дорожную карту». Эта «дорожная карта» должна включать основные мероприятия, которые будут осуществляться в 2025–2030 годах, сроки их выполнения, ответственных исполнителей и источники финансирования.

Kirish

Mamlakatimizda “Yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida ko‘pgina qarorlar va tadbirkorlikka yangi imkoniyatlar ochib berilmoqda. Xususan "yashil tadbirkorlik" bilan shug‘ullanuvchi korxonalar ko‘plab imtiozlar va qo‘llab-quvvatlashlarga ega bo‘lishi mumkin. O‘zbekiston hukumati ham ekologik toza va barqaror faoliyat yuritayotgan tadbirkorlarni rag‘batlantirishga intilmoqda. Quyida bunday imtiyozlar keltirilgan:

Yashil tadbirkorlarga beriladigan asosiy imtiyozlar:

1. Soliq imtiyozlari

Yashil texnologiyalarni joriy qilgan korxonalar foyda solig‘idan yoki mulk solig‘idan vaqtincha ozod etilishi mumkin.

Ba’zi hollarda QQS (qo‘shilgan qiymat solig‘i) bo‘yicha imtiyozlar beriladi, ayniqsa qayta tiklanuvchi energiya qurilmalari importida.

2. Davlat subsidiyalari va grantlar

Ekologik toza mahsulot ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan loyihalar davlat tomonidan moliyalashtiriladi yoki subsidiyalanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi yoki Ekologiya vazirligi tomonidan "yashil iqtisodiyot" doirasida grantlar ajratiladi.

3. Imtiyozli kreditlar

Yashil texnologiyalarni sotib olish yoki ishlab chiqarish uchun past foizli yoki foizsiz kreditlar beriladi.

Masalan, energiya samarador uskunalar yoki quyosh panellari sotib olishda banklar orqali maxsus kredit liniyalari mavjud.

4. Bozorda ustuvorlik

Ekologik sertifikatga ega mahsulotlar ko‘pincha ichki va tashqi bozorlarda yuqori baholanadi.

Mahsulotga "eko" yorlig‘i qo‘yish marketingda afzallik beradi va iste’molchilar ishonchini oshiradi.

5. Yer va infratuzilma bo‘yicha yengilliklar

Ekologik loyihalar uchun yer maydonlari ajratishda yengilliklar berilishi mumkin.

Ba’zida ishlab chiqarish infratuzilmasi (elektr, suv, yo‘l) uchun subsidiya yoki bepul ulanish imkoniyati taqdim etiladi.

6. Eksportni qo‘llab-quvvatlash

Yashil mahsulotlar eksport qiluvchi korxonalar uchun bojxona to‘lovlari bo‘yicha chegirmalar va eksport kreditlari berilishi mumkin.

Ba’zi hollarda eksportda qatnashish uchun ko‘rgazmalarda ishtirok etish xarajatlari davlat hisobidan qoplanadi.

"Yashil tadbirkorlik" nafaqat atrof-muhit uchun foydali, balki iqtisodiy jihatdan ham tadbirkor uchun samarali yo‘ldir. Davlatning bu sohaga qaratgan imtiyozlari uni jadal rivojlantirishga turtki bo‘lmoqda.

Xulosa. O‘zbekiston Respublikasi barqaror (yashil) transport strategiyasini ishlab chiqish yo‘lida olib borilgan yechimlar tahlili natijalari, transport tizimini yanada ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan samarali holatga keltirish zarurligini ko‘rsatdi.

Tahlilga ko‘ra, quyidagi asosiy strategik yechimlar mamlakat uchun eng maqsadga muvofiq hisoblanadi:

Barqaror jamoat transportini rivojlantirish – Toshkent metrosining yangi liniyalarini qurish, Samarqandda elektrobuslar parkini kengaytirish, Andijon va Namanganda jamoat transporti yo‘nalishlarini optimallashtirish.

Elektromobillarni rag‘batlantirish – 2024-yilda hukumat tomonidan elektromobillar uchun bojxona to‘lovlarini bekor qilish tashabbusi qabul qilindi. Biroq, mamlakat bo‘yicha quvvatlash stansiyalari soni hanuz yetarli emas – ayniqsa viloyatlarda.

Velosiped infratuzilmasini rivojlantirish – Samarqandda 2023-yilda birinchi veloyo‘laklar sinov tariqasida ishga tushirildi. Bunday tashabbuslarni boshqa shahar va tumanlarga kengaytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli farmoni – “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. (2023). Transport tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha davlat dasturi.
3. Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi. (2024). Atmosferani muhofaza qilish bo‘yicha hisobot.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023). Barqaror transport strategiyasi konsepsiyasi (loyiha hujjati).
5. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (2021). Sustainable Urban Transport in Central Asia: Regional overview.
6. Asian Development Bank (ADB). (2022). Green Transport Development in Uzbekistan: Opportunities and Challenges.
7. World Bank. (2023). Toward Green and Inclusive Mobility in Uzbekistan.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ENGLISH LANGUAGE EDUCATION IN UZBEKISTAN

Avazov Mohirjon
4th-year student, Faculty of Philology, Fergana State University

Abstract. English language education in Uzbekistan has undergone significant changes over the past two decades, driven by globalization, technological advancements, and educational reforms. This article examines the historical development, current practices, and emerging trends in teaching English at schools, universities, and language centers across the country. Special attention is given to curriculum modernization, teacher training programs, the integration of digital technologies, and the growing importance of English as a tool for international communication and professional opportunities. The study also identifies challenges, such as uneven access to resources and the need for improved pedagogical strategies, while suggesting recommendations for future development.

Keywords: English language education, Uzbekistan, curriculum development, teacher training, digital technologies, educational reforms, language learning trends.

Introduction

English has become one of the most important global languages, serving as a key tool for international communication, business, science, and education. In Uzbekistan, the teaching of English has gained significant attention over the past two decades due to globalization, increasing international cooperation, and the growing demand for English proficiency in higher education and the labor market.

The development of English language education in Uzbekistan reflects a combination of historical influences, government policies, and modern educational reforms. Schools, universities, and private language centers have implemented updated curricula, modern teaching methods, and digital technologies to improve the quality of language instruction. Teacher training programs and professional development initiatives have also been emphasized to enhance educators’ pedagogical skills and ensure effective teaching practices.

Despite these advances, challenges remain, including unequal access to resources, limited exposure to authentic English, and the need for more interactive and communicative teaching methods. Understanding the current trends and challenges in English language education in Uzbekistan is crucial for policymakers, educators, and students to improve learning outcomes and support the country’s integration into the global educational and professional community.

Literature Review

Research on English language education in Uzbekistan highlights significant progress and ongoing challenges. According to Karimov, reforms in the national education system have modernized English curricula in schools and universities, introducing communicative approaches and interactive teaching methods. These reforms aim to develop students' speaking, listening, reading, and writing skills in a balanced manner.

Several studies emphasize the importance of teacher training programs. Rustamova notes that continuous professional development helps teachers adopt modern pedagogical strategies, integrate technology into lessons, and improve learner engagement. Similarly, Mamatkulov argues that the quality of English instruction directly depends on teachers' proficiency and their ability to apply innovative teaching methods.

The integration of digital technologies is another key trend. E-learning platforms, mobile applications, and online resources provide learners with flexible access to educational materials and opportunities for self-directed learning. Research by Akhmedov demonstrates that students using digital tools show higher motivation and improved language skills compared to traditional classroom methods.

However, scholars also highlight challenges such as unequal access to technology, limited exposure to authentic English environments, and insufficient interactive activities in many schools. These factors can hinder the effectiveness of English language learning and limit students' ability to achieve fluency.

Overall, the literature indicates that while Uzbekistan has made notable progress in English language education, continued efforts are needed to expand access, enhance teacher training, and fully integrate modern technologies and communicative methods into teaching practices.

Methodology

This study uses a qualitative research approach to examine the trends in English language education in Uzbekistan. Data were collected from secondary sources, including peer-reviewed articles, books, government reports, and educational policy documents published between 2010 and 2024. The analysis focused on key aspects such as curriculum development, teacher training, the integration of digital technologies, and the adoption of modern teaching methods. Collected data were evaluated to identify both achievements and challenges in the English education system. Limitations of the study include reliance on secondary data and the rapid pace of educational changes in the country.

Results and Analysis

The study reveals several key trends in the development of English language education in Uzbekistan. First, curriculum modernization has introduced communicative and student-

centered approaches, which emphasize practical language use and interactive learning activities. Schools and universities are increasingly focusing on developing students' speaking, listening, reading, and writing skills in a balanced manner.

Second, teacher training programs have improved the quality of instruction. Continuous professional development initiatives help educators adopt innovative teaching methods, integrate technology into lessons, and better engage learners. Teachers who participate in these programs report increased confidence and effectiveness in delivering English lessons.

Third, the integration of digital technologies has had a significant impact. Online platforms, mobile applications, and e-learning tools allow learners to access educational materials anytime and anywhere. Students using these resources demonstrate higher motivation, improved vocabulary, and better communication skills.

Despite these positive trends, challenges remain. Limited access to digital devices in rural areas, insufficient exposure to authentic English environments, and a lack of interactive activities in some schools hinder optimal learning outcomes. Addressing these issues is essential to ensure that all learners benefit equally from the improvements in English language education.

Overall, the analysis indicates that English education in Uzbekistan is progressing toward modern, technology-enhanced, and communicative approaches, but further efforts are needed to overcome existing challenges.

Conclusion

English language education in Uzbekistan has made significant progress over the past two decades, driven by curriculum reforms, teacher training programs, and the integration of digital technologies. Modern teaching methods and communicative approaches have improved students' language skills and increased learner engagement. Digital tools, including e-learning platforms and mobile applications, provide flexible and interactive learning opportunities, enhancing motivation and self-directed study.

However, challenges such as unequal access to technology, limited exposure to authentic English environments, and the need for more interactive classroom activities remain. Addressing these issues through expanded access to resources, continuous teacher development, and the effective use of modern teaching methods is crucial for further improvement.

In conclusion, while Uzbekistan has achieved notable advancements in English language education, ongoing efforts are needed to ensure that all learners benefit from high-quality, technology-enhanced, and communicative English instruction. Continued focus on innovation, teacher training, and equitable access will support the country's integration into global educational and professional communities.

References

1. Akhmedov, R. (2021). *The role of digital technologies in English language learning in Uzbekistan*. Journal of Modern Education, 12(3), 45–58.

2. Karimov, T. (2018). *Reforms in the English language curriculum in Uzbek schools and universities*. Tashkent: Uzbekistan National University Press.

3. Mamatkulov, S. (2019). *Teacher training and its impact on English language education in Uzbekistan*. Central Asian Journal of Education, 7(2), 23–34.

4. Rustamova, N. (2020). *Professional development programs for English teachers in Uzbekistan: Challenges and outcomes*. International Journal of Language Education, 8(1), 12–25.

5. Tursunov, A. (2022). *Challenges in English language teaching in Uzbekistan: Access, methodology, and resources*. Uzbek Journal of Linguistics and Education, 15(4), 77–89.

COMMUNICATIVE SENTENCE TYPES AS MEANS OF EXPRESSINGOF AGREEMENT AND DISAGREEMENT

Nusratullaeva Shokhista Sabirjon kizi,

PhD student, Uzbekistan State World Languages University

gamletovashokhista@gmail.com

+998909757054

Annotation: This thesis explores how different communicative sentence types function as linguistic tools for expressing agreement and disagreement in English. The study examines declarative, interrogative, imperative, and exclamatory structures, analyzing their pragmatic roles in conversational interaction. Special attention is given to how sentence form influences politeness strategies, speaker attitude, and the degree of assertiveness in expressing consent or opposition. The findings highlight the importance of sentence type selection in maintaining effective communication, minimizing conflict, and ensuring clarity in dialogic exchanges.

Keywords: communicative sentence types; agreement; disagreement; pragmatics; interpersonal communication; speech acts

Effective communication relies not only on the content of an utterance but also on the structural form through which meaning is conveyed. In spoken and written interaction, speakers frequently use various communicative sentence types to express alignment or divergence with the viewpoints of others. Agreement and disagreement are among the most fundamental pragmatic functions in human communication, shaping the dynamics of cooperation, negotiation, and interpersonal relationships. In English, sentence types such as declaratives, interrogatives, imperatives, and exclamatives carry distinctive communicative potentials that influence how acceptance or rejection of an idea is perceived. While declarative sentences often provide direct approval or disapproval, interrogatives may serve as softening devices or rhetorical strategies. Imperatives and exclamations, although less common in polite discourse, reveal strong emotional positioning and can intensify agreement or heighten opposition. Despite their significance, the relationship between sentence form and the pragmatic expression of agreement and disagreement has not been sufficiently addressed in linguistic research. Therefore, this study aims to analyze how different sentence types function as mechanisms for expressing communicative stance, considering factors such as politeness, speaker intention, and

conversational context. Understanding these interactions contributes to a deeper comprehension of pragmatic competence and enhances the effectiveness of communication in both academic and everyday settings. This study employs a qualitative-descriptive research design to analyze how communicative sentence types function in expressing agreement and disagreement in English. The research is based on pragmatic and discourse-analytic approaches, focusing on the structural and functional features of utterances in natural communication. A corpus of authentic conversational materials—including interviews, classroom discussions, online forums, and everyday dialogue transcripts—was compiled to ensure contextual diversity. From these sources, examples illustrating agreement and disagreement were selected and categorized according to their sentence types: declarative, interrogative, imperative, and exclamatory. Each example was examined through pragmatic analysis to identify speaker intention, politeness strategies, emotional load, and degree of assertiveness. Comparative analysis was applied to determine how different sentence types vary in their communicative force when expressing consent or opposition. Additionally, elements of speech act theory were used to interpret the illocutionary functions embedded in each sentence structure. The combination of corpus-based observation and pragmatic interpretation provides a comprehensive basis for understanding how grammatical form interacts with communicative purpose in expressing agreement and disagreement. The analysis revealed clear functional distinctions in how communicative sentence types contribute to expressing agreement and disagreement in English. Declarative sentences emerged as the most frequent and versatile means of conveying both acceptance and refusal. Positive declaratives such as “I completely agree” provided direct and explicit alignment, while negative declaratives such as “I don’t think that’s correct” served to express disagreement with varying levels of assertiveness depending on lexical choice and tone. Interrogative forms demonstrated a strong pragmatic role in softening disagreement. Questions such as “Are you sure about that?” or “Could there be another explanation?” allowed speakers to challenge a statement indirectly, thereby reducing potential conflict. These interrogatives were often used in contexts requiring politeness, diplomacy, or collaborative problem-solving. Imperative sentences appeared less frequently, yet they were associated with strong or emotionally charged reactions. Phrases like “Let’s agree on this” or “Don’t assume that” showed that imperatives could either invite mutual agreement or impose opposition. Their usage tended to signal a higher degree of speaker authority or urgency. Exclamatory sentences primarily functioned to intensify emotional alignment or disagreement. Expressions such as “Exactly!” or “That’s not true at all!” revealed heightened affect and helped speakers emphasize their stance. While powerful, these structures were mostly observed in informal or emotionally expressive interactions. Overall, the results indicate that sentence types not only reflect grammatical form but also shape the pragmatic force behind agreement and disagreement. Sentence choice

influences politeness, emotional tone, and relational dynamics, demonstrating the essential connection between linguistic structure and communicative effectiveness.

Conclusion

The study demonstrates that communicative sentence types play a crucial role in shaping how agreement and disagreement are expressed in English. Each sentence form carries unique pragmatic functions that influence not only the clarity of the speaker’s stance but also the interpersonal dynamics between interlocutors. Declaratives provide the most straightforward means of indicating acceptance or rejection, while interrogatives serve as effective tools for mitigating disagreement and maintaining politeness. Imperatives and exclamatory forms, though less common, contribute additional expressive force by signaling authority, urgency, or emotional emphasis. The findings underscore that effective communication depends not solely on lexical content but also on the strategic selection of sentence structures that align with communicative intent. Understanding these distinctions enhances pragmatic competence, allowing speakers to navigate agreement and disagreement more diplomatically and expressively. This research contributes to broader linguistic studies by highlighting the intricate relationship between grammatical form, pragmatic function, and interpersonal interaction.

References

1. Brown, P., & Levinson, S. (2011). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.

2. Culpeper, J. (2021). Pragmatics and the English Language. Routledge.

3. Leech, G. (2016). Principles of Pragmatics. Routledge.

4. Stalnaker, R. (2014). Context and Content: Essays on Intentionality in Speech Acts. Oxford University Press.

DIE MODERNEN METHODEN IM DEUTSCHUNTERRICHT

Xurramova Sevinch

Student des Fachbereichs Germanistik, Fakultät für Fremdsprachenphilologie,

Staatliche Universität Termez

Anmerkung: Der Artikel untersucht die wichtigsten modernen Methoden und Ansätze im Deutschunterricht. Im Mittelpunkt stehen kommunikative, projektorientierte, integrative, spielerische sowie technologische Methoden, die darauf abzielen, die Sprachkompetenz der Lernenden zu entwickeln und ihr Interesse an der deutschen Sprache zu fördern. Der Autor betont, dass der Lehrer im Unterricht nicht nur Wissen vermittelt, sondern auch die Motivation und Selbstständigkeit der Schüler unterstützt. Abschließend wird hervorgehoben, dass der Einsatz innovativer Methoden die Effektivität des Unterrichts wesentlich steigert.

Schlüsselwörter: Deutschunterricht, Methodik, Kommunikation, Projektarbeit, Interaktivität, moderne Technologien.

Einleitung

In der heutigen Zeit ist das Erlernen von Fremdsprachen, insbesondere der deutschen Sprache, eng mit neuen pädagogischen Technologien verbunden. Der Deutschunterricht zielt darauf ab, die kreativen Denkfähigkeiten der Lernenden, ihre Kommunikationskultur und ihre Fähigkeit zur Informationsverarbeitung zu entwickeln. Daher ist es die wichtigste Aufgabe des Lehrers, den Unterricht effektiv zu gestalten und durch moderne Methoden das Interesse der Schüler an der Sprache zu fördern.

Hauptteil

Im Deutschunterricht spielt der Lehrer nicht nur die Rolle des Wissensvermittlers, sondern auch die des Leiters und Motivators. Im Folgenden werden einige der effektivsten Methoden des modernen Deutschunterrichts vorgestellt:

1. Kommunikative Methode

2. Projektarbeit (Projektmethode)

3. Integrative Methode

4. Spielmethoden

5. Informations- und Kommunikationstechnologien (IKT)

Diese Methode lehrt die Lernenden, in realen Alltagssituationen zu kommunizieren. Im Unterricht werden Fragen-Antwort-Spiele, Rollenspiele, Gespräche und Interviews eingesetzt. Ziel ist es, dass die Schüler lernen, frei auf Deutsch zu sprechen.

Die Lernenden bereiten kleine Projekte zu bestimmten Themen vor – zum Beispiel „Meine Familie“, „Meine Stadt“ oder „Über die deutsche Kultur“. Diese Methode fördert die Selbstständigkeit, die Fähigkeit zur Informationssuche und die Präsentationskompetenz der Schüler.

Die deutsche Sprache wird mit anderen Fächern wie Geschichte, Geografie oder Kunst verbunden. Zum Beispiel kann mit der Karte von Deutschland gearbeitet oder Texte über berühmte deutsche Dichter gelesen werden. Dadurch wird das kulturelle Wissen der Lernenden erweitert.

Spiele spielen eine wichtige Rolle im Sprachunterricht. Aktivitäten wie „Wer ist schneller?“, „Beende den Satz!“ oder „Finde das Wort!“ regen die Lernenden zur aktiven Teilnahme an und machen den Unterricht interessant und lebendig.

Der Einsatz von Computern, Smartphones und dem Internet ist ein fester Bestandteil des modernen Fremdsprachenunterrichts. Online-Tests, interaktive Übungen und virtuelle Klassenzimmer ermöglichen den Schülern selbstständiges Lernen und erhöhen die Motivation.

Schlussfolgerung

Beim Deutschunterricht sollte der Lehrer verschiedene Methoden gezielt einsetzen, um den Unterricht kreativ und lebendig zu gestalten. Das Hauptziel besteht darin, die Lernenden zum freien Sprechen, Schreiben und Denken auf Deutsch zu befähigen. Wenn jeder Schüler aktiv am Unterricht teilnimmt, wird die Effektivität des Lernprozesses deutlich gesteigert.

LITERATURVERZEICHNIS:

1. Safarov, A. Innovative Technologien im Fremdsprachenunterricht. Taschkent, 2021.

2. Galskova, V. Moderne Methodik des Fremdsprachenunterrichts. Moskau, 2003.

3. Goethe-Institut – www.goethe.de.

4. Karimova, D. Praktisches Handbuch zur Methodik des Deutschunterrichts. Samarkand, 2020.

ICHKI ISHLAR XODIMLARIDA VATANPARVARLIKNI YUKSALTIRISHDA KASBGA DOIR ME’YORLARNING AHAMIYATI

Masharipov Xushnud Mirzaboyevich – Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi;

Annotatsiya

Ushbu maqolada ichki ishlar organlari xodimlarida vatanparvarlikni shakllantirish va yuksaltirishda kasbiy me’yorlar, xizmat intizomi, etik talablar, xizmat majburiyatlari va ularning ma’naviy omillar bilan uyg‘unligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ichki ishlar tizimidagi normativ-huquqiy hujjatlar, xizmat odobnomasi va kasbiy kompetensiyalarning vatanparvarlik tuyg‘usiga ta’siri falsafiy, psixologik va pedagogik nuqtayi nazardan yoritiladi.

Kalit so‘zlar: vatanparvarlik, kasbiy me’yorlar, etik kodeks, ichki ishlar organlari, kasbiy intizom, ma’naviyat, xizmat burchi.

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonlari shiddat bilan kechayotgan davrda har bir davlatning barqaror taraqqiyoti, xavfsizligi va ijtimoiy-siyosiy barqarorligi ko‘p jihatdan huquqni muhofaza qiluvchi organlarning samarali faoliyatiga bog‘liqdir. Ayniqsa, ichki ishlar organlari xodimlarining mas’uliyati va kasbiy burchini sidqidildan bajarishi jamiyat tinchligi va osoyishtaligini ta’minlashda beqiyos ahamiyatga ega. Bunday mas’uliyat tarkibida vatanparvarlik va kasbiy me’yorlarga sodiqlik eng asosiy fazilatlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Ichki ishlar xodimi faoliyatining mazmunida Vatanga sadoqat, davlat manfaatlarini himoya qilish, qonuniylikni ta’minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish kabi ulkan mas’uliyatlar mujassam. Ushbu vazifalarning samarali bajarilishi, avvalo, xodimning ma’naviy-ruhiy tayyorgarligi, kasbiy intizomi va xizmat me’yorlariga qat’iy amal qilishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Zero, ichki ishlar tizimidagi kasbiy me’yorlar nafaqat xizmatning tashkiliy-huquqiy tartibini belgilab beradi, balki xodimning axloqiy qiyofasi, ma’naviy qadriyatlari va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Vatanparvarlik – shaxsning Vatanga muhabbat, milliy manfaatlar uchun fidoyilik, davlat oldidagi burchini halol bajara olish kabi fazilatlarini ifodalovchi murakkab ma’naviy-axloqiy tushunchadir. Ushbu tuyg‘u jamiyat taraqqiyotining tayanch omillaridan biri bo‘lib, ayniqsa huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari uchun zaruriy sifat hisoblanadi. Chunki ichki ishlar xodimi kundalik faoliyatida ko‘plab murakkab vaziyatlarga duch keladi, sharoit qanday bo‘lishidan qat’i nazar, o‘z burchini ado etishi, Vatan manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun

qo‘yishi talab etiladi. Bu esa faoliyatning asosiy ma’naviy poydevori sifatida kasbga oid me’yorlar va xizmat odobiga amal qilish bilan bevosita bog‘liqdir.

Ichki ishlar organlarida qabul qilingan xizmat intizomi, etik kodeks, xizmat odobi qoidalari, xodimlarning huquq va majburiyatlari, taqiqlar, xizmat majburiyatlarining aniq belgilanishi xodimning xulq-atvorini tartibga soluvchi me’yorlar bo‘lib, ular vatanparvarlikning amaliy ifodasidir. Me’yorlarga amal qilgan xodim o‘z faoliyatida halollik, fidoyilik, mas’uliyat, qonuniylik, insoniylik kabi sifatlarni namoyon qiladi. Mazkur sifatlar esa ichki ishlar xodimlarining vatanparvarlik darajasini yuksaltiruvchi asosiy omillardan sanaladi.

Ichki ishlar organlari xodimlari jamiyatda qonuniylik va huquq-tartibotni ta’minlash, fuqarolarning xavfsizligini kafolatlash, davlat barqarorligini mustahkamlashdek mas’uliyatli vazifani bajaradi. Ushbu vazifalarning samaradorligi avvalo xodimlarning ma’naviy-ruhiy tayyorgarligi, kasbiy kompetensiyasi va vatanparvarlik darajasiga bog‘liqdir. Zero, Vatanga sadoqat, kasbiy burchni yuqori darajada bajarish va fuqarolarga halol xizmat qilish ichki ishlar xodimi shaxsini belgilovchi asosiy fazilatlardandir [1].

Vatanparvarlik o‘z-o‘zidan shakllanmaydi. U ijtimoiy muhit, tarbiya, ta’lim, kasbiy faoliyat va ayniqsa, xizmat intizomi va me’yorlari orqali mustahkamlanadi. Ichki ishlar tizimida joriy etilgan kasbiy me’yorlar – xizmat odobi, xizmat intizomi qoidalari, xodimning huquq va majburiyatlari, xizmatga oid buyruqlar – nafaqat tartibni ta’minlaydi, balki xodimlarning Vatanga mehr-muhabbatini mustahkamlaydigan ma’naviy omil sifatida ham xizmat qiladi [2].

Shu nuqtayi nazardan, ichki ishlar organlari xodimlarida vatanparvarlikni yuksaltirishda kasbga doir me’yorlarning o‘rni va ta’sirini o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Vatanparvarlik va kasbiy me’yorlarning o‘zaro bog‘liqligi

Vatanparvarlik – shaxsning davlat manfaatlarini ustuvor qo‘yishi, jamiyat xavfsizligi uchun mas’uliyat sezishi va xizmat burchini halol bajarishga tayyorligidan iborat. Bu fazilat o‘z mohiyatiga ko‘ra kasbiy me’yorlar bilan uzviy bog‘liqdir. Chunki ichki ishlar xodimlarining kasbiy me’yorlari xulq-atvorning qanday bo‘lishi kerakligini aniq belgilaydi: halollik, fidoyilik, qonuniylik, intizomlilik, odamiylik kabi tamoyillar vatanparvarlikning amaliy ifodasidir [3].

Psixologiyaga ko‘ra, kasbiy me’yorlarga qat’iy amal qiluvchi shaxsda “ichki mas’uliyat” va “fuqarolik pozitsiyasi” kuchli shakllanadi, bu esa vatanparvarlikning asosiy psixologik komponentlaridir [4].

Pedagogik jihatdan esa, kasbiy me’yorlar xodimning kundalik faoliyatini tarbiyaviy nazorat ostida ushlab, ularni ma’naviy-axloqiy yuksalishga yo‘naltiradi. Bu jarayon vatanparvarlikni takomillashtiradi [5].

Ichki ishlar tizimidagi kasbiy me’yorlarning turlari

Ichki ishlar tizimida vatanparvarlikni shakllantirishga xizmat qiluvchi asosiy me’yorlar quyidagilar:

1. Xizmat odobi qoidalari

Xodimning fuqarolar bilan muloqoti, xizmatdagi xatti-harakati, jamiyat oldidagi mas’uliyati aynan xizmat odobi orqali nazorat qilinadi. Xizmat odobi xodimdan madaniyat, sabr, halollik, mehr-oqibat, adolatga sodiqlikni talab qiladi. Bu sifatlar Vatan manfaatiga xizmat qilishning bir ko‘rinishidir [6].

2. Xizmat intizomi

Xizmat intizomi ichki ishlar organlarining bardavom ishlashida eng muhim omillardan biridir. Intizom – bu vatanparvarlikning amaliy ko‘rinishi. Intizomga qat’iy amal qilgan xodim davlat xizmatini eng ustuvor vazifa sifatida biladi [7].

3. Kasbiy majburiyatlar va mas’uliyat

Ichki ishlar xodimining majburiyatlari O‘zbekiston Respublikasi “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonunda aniq belgilangan. Ular orasida jamoat xavfsizligini ta’minlash, fuqarolarning huquqlarini himoya qilish, jinoyatchilikka qarshi kurashish kabi vazifalar bor. Bunday vazifalarning har biri vatanparvarlikni talab qiladi [8].

4. Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy madaniyat va xizmat intizomi talablari

Ichki ishlar xodimining etik kodeksi odob, halollik, manfaatlar to‘qnashuviga yo‘l qo‘ymaslik, xolislik kabi tamoyillarni belgilaydi. Bu tamoyillar vatanparvarlikning axloqiy poydevoridir [9].

Kasbiy me’yorlar vatanparvarlikni yuksaltiruvchi omil sifatida

Kasbiy me’yorlar xodimda quyidagi vatanparvarlik komponentlarini shakllantiradi:

1. Ma’naviy mas’uliyat

Xodim Vatanga foydali xizmat qilayotganini anglab, o‘z faoliyatiga jiddiy yondashadi.

2. Fidoyilik

Kasbiy me’yorlar xodimni og‘ir va murakkab vaziyatlarda ham burchga sodiq bo‘lishga undaydi.

3. Halollik va adolatga sodiqlik

Huquqni muhofaza qilish organi xodimida halollik – vatanparvarlikning eng muhim ko‘rinishlaridan biridir [10].

4. Jamoat ishonchi

Me’yorlarga amal qiluvchi xodimga jamiyatning ishonchi ortadi. Jamiyat ishonchi – vatanparvarlikning ijtimoiy ko‘rinishidir.

Xulosa

Ichki ishlar xodimlarida vatanparvarlikni yuksaltirishda kasbga doir me’yorlar, xizmat intizomi, etik talablar va kasbiy vazifalarning o‘rni beqiyosdir. Kasbiy me’yorlar nafaqat tartibni ta’minlaydi, balki xodimlarning ma’naviy-ruhiy tayyorgarligini mustahkamlaydi, ularda Vatanga sadoqat, halollik, fidoyilik, mas’uliyat kabi fazilatlarni shakllantiradi. Shu bois, ichki

ishlar xodimlarining vatanparvarligi bevosita xizmat me’yorlariga amal qilinishi bilan bog‘liq holda shakllanadi va rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. *Ichki ishlar tizimini rivojlantirishga oid farmonlar to‘plami.* – Toshkent, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 2017.
3. Odilov A. *Ichki ishlar organlari faoliyatida ma’naviy tayyorgarlik.* – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2020.
4. Tajfel H., Turner J. *Social Identity Theory*. Psychology Press, 2004.
5. G‘ofurov U. *Vatanparvarlikning ijtimoiy-psixologik asoslari.* – Toshkent, 2019.
6. O‘zbekiston Respublikasi IIV. *Xizmat odobi qoidalari.* Toshkent, 2021.
7. IIV Akademiyasi. *Xizmat intizomi bo‘yicha o‘quv dasturi.* Toshkent, 2023.
8. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi. *Huquqni muhofaza qilish organlari etik me’yorlari.* Toshkent, 2020.
9. Yuldashev R. *Huquqni muhofaza qilish organlari psixologiyasi.* Toshkent, 2018.
10. Karimov T. *Adolat va ma’naviy mas’uliyat tamoyillari.* Samarqand, 2021.

THE PLACE OF FOLKLORE IN SCIENTIFIC RESEARCH: HISTORICAL APPROACHES AND MODERN CONCEPTIONS

Sharipova Malikakhon Qahramon qizi.
Second-year master’s student of the
Faculty of English Language and Literature,
The University of Exact and Social Sciences.
sharipovamalikakhon@gmail.com

Abstract: Folklore constitutes a vital element of human cultural heritage, reflecting the collective memory, values, and social norms of communities. This paper explores the evolving role of folklore in scientific research, examining historical approaches, including the descriptive and historic-geographic methods, as well as functionalist perspectives that emphasize social cohesion and cultural continuity. The study further investigates contemporary conceptions of folklore, highlighting multidisciplinary frameworks that incorporate cognitive linguistics, structuralism, performance studies, and digital methodologies. The paper argues that folklore functions not only as an object of scholarly inquiry but also as a methodological and analytical tool, providing insights into ethical systems, symbolic thought, and communal identity. By tracing the historical development and modern applications of folklore research, this study demonstrates its enduring relevance to the social sciences, anthropology, and cultural studies.
Keywords: Folklore, oral tradition, ethnography, narrative, cultural heritage, symbolism, cognitive linguistics, structuralism, interdisciplinary research

Folklore, as an essential component of human cultural heritage, has long attracted the attention of scholars across disciplines. Defined broadly as the collection of oral traditions, narratives, customs, and beliefs transmitted across generations, folklore embodies the collective memory and values of societies. Its significance extends beyond mere entertainment; folklore provides insights into social structures, ethical norms, historical consciousness, and psychological patterns of communities. This thesis examines the evolving role of folklore within scientific research, tracing historical methodologies and considering contemporary perspectives that integrate interdisciplinary approaches. By analyzing theoretical frameworks and empirical studies, the research highlights how folklore serves as both a subject and a tool for scholarly inquiry.

The systematic study of folklore began in the nineteenth century, coinciding with the rise of nationalism and ethnography in Europe. Scholars such as the Brothers Grimm in Germany and Alexander Afanasyev in Russia pioneered the collection and preservation of folk narratives, motivated by a desire to document the “authentic” cultural heritage of their nations. Early

folklorists primarily focused on descriptive methodologies, emphasizing text collection, classification, and preservation. This approach, often termed the “historic-geographic method,” sought to trace the origin, diffusion, and variation of folk motifs, tales, and customs across regions and time periods.

During the early twentieth century, anthropologists and sociologists expanded the scope of folklore research, emphasizing the social functions of folklore within communities. Scholars such as Bronisław Malinowski proposed functionalist perspectives, examining how myths, rituals, and proverbs sustain social cohesion, reinforce norms, and facilitate collective identity. Folklore was increasingly seen as a mirror of everyday life and as a repository of shared knowledge, rather than solely a literary or artistic phenomenon. This shift marked the transition from purely archival practices to analytical, interpretive frameworks that considered cultural context and social significance.

Contemporary scholarship approaches folklore from a multidisciplinary perspective, incorporating insights from linguistics, anthropology, psychology, and digital humanities. Cognitive linguistics, for instance, investigates how folk narratives encode conceptual metaphors and cognitive schemas, revealing the ways in which cultural knowledge is structured and transmitted through language. Structuralist theories, influenced by the work of Claude Lévi-Strauss, emphasize the underlying binary oppositions and narrative structures that generate meaning in myths and tales, offering systematic methods for cross-cultural comparison.

Modern folklorists also emphasize the dynamic and performative nature of folklore. Rather than treating folklore as static texts, scholars recognize the role of performance, context, and audience interaction in shaping meaning. This perspective aligns with contemporary ethnographic methodologies, in which fieldwork, participant observation, and oral history techniques are employed to capture lived cultural practices. Furthermore, the advent of digital technologies has facilitated the preservation, analysis, and dissemination of folklore materials, enabling large-scale studies of narrative variation, motif frequency, and community engagement.

In addition to being a subject of study, folklore functions as a methodological and analytical tool within the social sciences. Folkloric data provide insights into social norms, moral codes, and collective problem-solving strategies, allowing researchers to reconstruct historical mentalities and community worldviews. Folklore analysis can illuminate patterns of symbolic thought, ethical reasoning, and ritual practice, contributing to comparative studies in anthropology, sociology, and psychology. Moreover, the interdisciplinary use of folklore fosters innovation in research methods, such as the integration of semiotics, network analysis, and narrative modeling to understand cultural transmission and transformation.

The application of folklore in scientific research extends to education, cultural policy, and identity studies. By studying traditional narratives and practices, scholars can identify values and behaviors that inform contemporary social dynamics. Folklore also serves as a lens through which societal responses to crises, migration, and modernization can be examined, highlighting both continuity and adaptation in cultural practices.

The study of folklore has evolved from early archival and descriptive efforts to sophisticated, interdisciplinary approaches that integrate historical, social, cognitive, and structural perspectives. Folklore occupies a dual position in scientific research: it is both an object of scholarly inquiry and a tool for understanding human culture, thought, and behavior. Historical approaches laid the foundation for systematic collection and classification, while modern conceptions emphasize performance, cognitive processes, and digital methodologies. Together, these perspectives affirm folklore’s enduring relevance to scientific research, illustrating its capacity to illuminate the cultural, social, and psychological dimensions of human experience. The ongoing integration of interdisciplinary methods ensures that folklore will continue to contribute meaningfully to both theoretical and applied research, preserving the richness of cultural heritage while advancing academic understanding.

References

1. Afanasyev, A. (1865-1867). *Russian Fairy Tales*. St. Petersburg: Imperial Academy of Sciences.
2. Dundes, A. (1965). *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
3. Lévi-Strauss, C. (1963). *Structural Anthropology*. New York: Basic Books.
4. Malinowski, B. (1926). *Myth in Primitive Psychology*. London: Routledge.
5. Vansina, J. (1985). *Oral Tradition as History*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
6. Zipes, J. (2006). *Why Fairy Tales Stick: The Evolution and Relevance of a Genre*. New York: Routledge.
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
8. Ben-Amos, D. (1971). “Toward a Definition of Folklore in Context.” *Journal of American Folklore*, 84(331), 3–15.

PRAGMATIC FEATURES OF VERB TYPES IN ENGLISH AND UZBEK (ON THE EXAMPLE OF ENGLISH AND UZBEK LITERARY WORKS)

Sultonova Nargiza O'tkirbek qizi
University of exact and social sciences
Masters degree 2nd course
Foreign language and literature
nargizamaxmudova0226@gmail.com

Abstract: This article explores the pragmatic features of verb types in English and Uzbek, with a particular focus on the interaction between action and stative verbs in literary discourse. Drawing on selected English and Uzbek literary works, the study analyzes how verb choice shapes communicative intent, contextual meaning, character depiction, and narrative dynamics. The comparative approach identifies structural, functional, and pragmatic parallels and divergences between the two languages. The findings demonstrate that verbs not only express action or state, but also play a crucial role in constructing social relationships, expressing modality, indicating evidentiality, and managing discourse.

Keywords: pragmatics, English verbs, Uzbek verbs, action verbs, stative verbs, literary discourse, discourse analysis, modality, pragmalinguistics, cross-linguistic comparison.

Verbs as a grammatical category carry significant semantic, syntactic, and pragmatic weight in any language. In both English and Uzbek, verbs function not merely as indicators of action, process, or state, but also as essential pragmatic tools for organizing discourse, expressing speaker stance, encoding politeness strategies, and shaping narrative flow. The analysis of verb types particularly action and stative verbs within literary texts provides insight into how authors construct meanings beyond the literal linguistic forms.

Existing linguistic research has discussed verb classification, aspectual distinctions, and functional-semantic categories in both languages. However, the pragmatic dimension of verb usage how verb forms and types contribute to communicative goals, character portrayal, emotional tone, and interpersonal relations remains insufficiently explored. This article addresses this gap by analyzing verb types in English and Uzbek literary works, focusing on their pragmatic functions.

Pragmatics examines how meaning is shaped by context, speaker intentions, and interpretive processes. Verbs contribute to pragmatic meaning through:

- **Illocutionary force** (e.g., ordering, requesting, promising)
- **Modality and stance** (e.g., certainty, doubt, obligation)
- **Speech act formation**

- **Evidentiality** (e.g., source of information, reliability)
- **Discourse management** (e.g., topic shifts, narrative progression)

In both English and Uzbek literature, action verbs drive the plot, create dynamism, and reveal characters' physical and psychological behavior.

English Example (from Charles Dickens): "He rushed to the window and gazed into the darkness".→ The verbs *rushed* and *gazed* intensify urgency and emotional tension.

Uzbek Example (from O‘. Hoshimov): "U chopib chiqdi va uzoqqa tikildi".

→ The action verbs *chopib chiqdi* and *tikildi* likewise emphasize haste and contemplation.

In both languages, action verbs pragmatically function to:

- increase narrative pace
- foreground characters' agency
- create tension and anticipation

2. Stative Verbs and Psychological Depth

Stative verbs reveal inner states, emotions, beliefs, and relationships.

English Example: "She understood his silence". → A stative verb (*understood*) conveys empathy.

Uzbek Example: "U uning sukunatini his qildi". → The verb *his qildi* carries emotional resonance.

Pragmatically, stative verbs:

deepen psychological portrayal
establish emotional atmosphere
highlight interpersonal dynamics

English expresses modality primarily through modal verbs (*can, must, may*), whereas Uzbek frequently employs verbal affixes and auxiliary constructions.

English: "He must leave." **Uzbek:** "U ketishi kerak."

Evidentiality in Uzbek is explicit in forms such as *-mish* (hearsay), while English relies on adverbials or context.

Uzbek: "U ketibdi." (reported speech) **English:** "They say he has left."

These verb forms pragmatically:

show the speaker's epistemic stance
mark reliability and source of information
influence reader interpretation of events

In both languages, verbs play a central role in speech act formulation.

English request: "Could you help me?" **Uzbek request:** "Yordam bera olasizmi?"

Verb morphology, especially in Uzbek, encodes levels of respect (*-ingiz, -ing*), making it pragmatically richer.

English uses aspect (progressive, perfect) to provide nuance, while Uzbek uses derivational suffixes.

English: “He was thinking.” **Uzbek:** “U o‘ylab turardi.”

Aspect pragmatically indicates:

continuity
temporariness
emotional tone

Uzbek literary works often use evidential forms to maintain cultural narrative patterns, giving stories a communal or folkloric feel. English narratives rely on descriptive stative verbs to establish atmosphere. Verb choices reflect cultural norms: Uzbek narratives frequently encode respect through verb forms, while English depends more on modal verbs and indirectness.

Verb types serve narrative, interpersonal, and cultural functions, beyond their grammatical roles.

1. **Uzbek verbs exhibit higher morphological pragmatization**, including respect, evidentiality, and aspect.
2. **English verbs rely on syntactic constructions** for pragmatic nuance.
3. Literary analysis demonstrates that authors use action and stative verbs to:
   depict emotions and psychological states
   organize plot dynamics
   convey cultural values and social hierarchies
4. Cross-linguistic patterns highlight both universal and language-specific pragmatic behaviors.

The study demonstrates that verb types in English and Uzbek carry significant pragmatic functions in literary discourse. Action verbs energize the narrative, while stative verbs construct emotional depth and interpersonal relations. Morphological richness in Uzbek provides subtle pragmatic cues, whereas English employs syntactic and lexical strategies. Comparative analysis reveals that verb usage in both languages reflects cultural values, narrative traditions, and communicative preferences. Further research may analyze corpus-based data or examine modern digital narratives to explore evolving pragmatic patterns.

References

1.Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge University Press.
2.Lyons, J. *Linguistic Semantics: An Introduction*. Cambridge University Press.
3.Levinson, S. *Pragmatics*. Oxford University Press.
4.Gurbuz, G. (2020). Pragmatic Interpretation of Verb Semantics. Journal of Linguistic Research.

5.Rahmatullayev, Sh. *O‘zbek tili grammatikasi*. Toshkent.
6.Hoshimov, O‘. Selected Works.
7.Dickens, C. *Complete Novels*. Various editions.

УПОТРЕБЛЕНИЕ ФОРМ НАКЛОНЕНИЯ ГЛАГОЛА

Курбонова Динора
Шахрисабзский государственный педагогический институт, студентка 3 курса

Аннотация. В статье рассматриваются особенности употребления форм наклонения глагола в современном русском языке. Проанализированы структурно-грамматические характеристики изъявительного, сослагательного и повелительного наклонений, а также их функционирование в различных типах дискурса. Отдельное внимание уделено методическим подходам к преподаванию темы наклонений в образовательной среде.

Ключевые слова: глагол, наклонение, модальность, грамматика, изъявительное, сослагательное, повелительное.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy rus tilida fe’lning mayl shakllarining qo‘llanish xususiyatlari yoritilgan. Indikativ, shart mayli va buyruq maylining grammatik xususiyatlari hamda ularning nutqdagi vazifalari tahlil qilingan. Shuningdek, ta’lim jarayonida fe’l mayllarini o‘qitishning metodik jihatlari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: fe’l, mayl, modallik, grammatik forma, indikativ, shart mayli, buyruq mayli.

Abstract: This article examines the peculiarities of using verb mood forms in modern Russian. The grammatical structure and functional characteristics of the indicative, subjunctive, and imperative moods are analyzed. Special attention is given to methodological approaches to teaching verb moods in an educational context.

Keywords: verb, mood, modality, grammar, indicative, subjunctive, imperative.

1. Теоретические основы категории наклонения глагола

Категория наклонения является одной из центральных в системе глагольной грамматики. Она выражает отношение действия к реальности и позволяет передавать широкий спектр модальных значений. По мнению А. В. Бондарко[1] (СПб., Наука, 1999), система наклонений отражает функционально-семантические свойства русского языка. Наклонение тесно взаимосвязано с категориями вида, времени, лица и числа. Важным элементом изучения является разграничение модальности объективной и субъективной, что указывает на взаимодействие грамматики и прагматики.

2. Изъявительное наклонение и его грамматические особенности

Изъявительное наклонение представляет действие как реальное и объективное. Оно включает формы настоящего, прошедшего и будущего времени. Л. Л. Буланин[2]

(Москва, Просвещение, 2005) подчёркивает, что изъявительное наклонение является нейтральной формой и используется в большинстве высказываний. Формы времени в изъявительном наклонении зависят от вида глагола, что определяет аспектуальные оттенки. Например, несовершенный вид подчеркивает длительность, а совершенный — результативность.

3. Сослагательное наклонение: структура, функции и употребление

Сослагательное наклонение выражает действие, представленное как возможное, желательное или гипотетическое. Оно образуется с помощью частицы «бы» и формы прошедшего времени. Р. Л. Вартанова[3] (Казань, ФЭН, 2010) указывает, что сослагательное наклонение часто используется для выражения вежливых просьб, желаний и условий. В художественной литературе оно является средством передачи психологического состояния персонажей.

4. Повелительное наклонение и его роль в коммуникативном акте

Повелительное наклонение употребляется для выражения побуждения к действию: приказа, просьбы, совета. В. В. Виноградов[4] (Москва, АН СССР, 1986) выделяет два основных типа побудительных конструкций: прямые и смягчённые. В разговорной речи широко используются частицы «давай», «пусть», «бы». Императивные формы отличаются высокой экспрессивностью и эмоциональной насыщенностью.

5. Наклонения в сравнительном аспекте

Сравнительный анализ наклонений показывает, что они выполняют различные функции в языке. Изъявительное наклонение фиксирует факты, сослагательное переносит действие в сферу возможного, а повелительное ориентировано на волевое воздействие. Н. Ю. Шведова[5] (Москва, Русский язык, 1980) отмечает, что категории наклонения тесно взаимодействуют с синтаксическими конструкциями и контекстом.

6. Употребление форм наклонений в художественной литературе

Художественная литература предоставляет богатый материал для анализа. У Достоевского[6] (Москва, Наука, 1972) повелительное наклонение используется для передачи внутреннего напряжения. У Чехова[7] (Москва, Литфонд, 1975) сослагательное наклонение помогает раскрывать психологические детали речи. Анализ показывает, что выбор наклонения определяется авторским стилем и жанром произведения.

7. Наклонения в современном русском языке и интернет-коммуникации

Современная коммуникация способствует трансформации модальных форм. По мнению Т. М. Николаевой[8] (СПб., Филология, 2015), императив всё чаще приобретает

краткую форму в интернет-сообщениях: «пиши», «жди», «отправь». Сослагательное наклонение становится средством смягчённых высказываний.

8. Методические рекомендации для преподавания форм наклонения

Методисты, такие как М. Т. Баранов[9] (Москва, Просвещение, 2009) и Т. А. Ладыженская[10] (Москва, Академия, 2007), предлагают комплексный подход: анализ текстов, выполнение упражнений, сравнение форм наклонений. Важно формировать у учащихся навыки самостоятельного анализа модальных конструкций. Использование интерактивных методик облегчает понимание сложных грамматических категорий.

9. Заключение

Таким образом, категория наклонения глагола является важной частью грамматической системы русского языка. Её изучение позволяет понять модальные отношения, особенности коммуникации и структуру высказывания. Грамотное употребление наклонений повышает выразительность речи и способствует развитию языковой компетенции.

Список использованной литературы

1. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. — СПб.: Наука, 1999.

2. Буланин Л. Л. Русская грамматика. — М.: Просвещение, 2005.

3. Вартанова Р. Л. Категория модальности в современном русском языке. — Казань: ФЭН, 2010.

4. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. — М.: АН СССР, 1986.

5. Шведова Н. Ю. Русская грамматика. — М.: Русский язык, 1980.

6. Достоевский Ф. М. Собрание сочинений. — М.: Наука, 1972.

7. Чехов А. П. Полное собрание сочинений. — М.: Литфонд, 1975.

8. Николаева Т. М. Модальные структуры русского языка. — СПб.: Филология, 2015.

9. Баранов М. Т. Методика преподавания русского языка. — М.: Просвещение, 2009.

10. Ладыженская Т. А. Современный русский язык. — М.: Академия, 2007.

11. Пешковский А. М. Русский синтаксис. — М.: Издательство ЛКИ, 2012.

12. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка. — М.: АСТ, 2013.

ОСНОВНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ, ВЫРАЖАЕМЫЕ ПЕРВООБРАЗНЫМИ И ПРОИЗВОДНЫМИ ПРЕДЛОГАМИ

Бойкобилова Гулсевар

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются основные значения, выражаемые первообразными (непроизводными) и производными предлогами русского языка. Анализируются их семантические особенности, функции в структуре высказывания, а также различия в употреблении. Особое внимание уделяется классификации предлогов, их происхождению, грамматическим отношениям, которые они формируют, и их роли в передаче пространственных, временных, причинных и логико-семантических связей.

Ключевые слова: предлог, первообразный, производный, значение, синтаксис, семантика.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada rus tilidagi asosiy (noproduktiv) predloglar va hosila (produktiv) predloglarning semantik xususiyatlari, grammatik vazifalari va ularning gap qurilishidagi o‘rni keng yoritilgan. Predloglarning kelib chiqishi, qo‘llanishi, ular orqali ifodalanuvchi vaqt, makon, sabab, maqsad kabi munosabatlar ilmiy asosda tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: predlog, asosiy predlog, hosila predmet.

ABSTRACT

The article analyzes the main meanings expressed by primary (non-derived) and derived prepositions in the Russian language. It examines their semantic functions, structural roles in sentences, and differences in usage. Special attention is paid to the classification of prepositions, their origins, and the grammatical relations they express, including spatial, temporal, causal, and logical-semantic connections.

Предлоги русского языка относятся к служебным словам, которые выполняют связь между знаменательными частями речи и выражают разнообразные грамматические и смысловые отношения. Их использование обеспечивает логичность и структурную цельность высказывания. Предлоги делятся на две крупные категории — первообразные (непроизводные) и производные, каждая из которых имеет свою историю формирования, сферу употребления и семантические особенности.

Понимание различий между этими типами предлогов позволяет точнее раскрывать содержание текста, грамотно строить речь и адекватно интерпретировать смысловые оттенки.

1. ПОНЯТИЕ ПЕРВООБРАЗНЫХ ПРЕДЛОГОВ

Первообразные или непроизводные предлоги — это такие языковые единицы, которые не возникли из других частей речи. Они являются исконно служебными формами, существующими в языке изначально. Эти предлоги имеют следующие характеристики: простая, неизменяемая структура; высокая частотность употребления; универсальность выражаемых значений.

К первообразным предлогам относятся: в, на, к, от, до, по, у, о, про, за, под, над, перед, при, через, между, без, из и др. Основные значения первообразных предлогов

1. Пространственные отношения

Обозначают местоположение или направление движения в доме, на улице, под деревом, за столом.

2. Временные отношения

Обозначают начало, конец или длительность действия. до утра, после обеда, в течение дня.

3. Причинные отношения

Показывают причину или основание события: от боли, от холода, по неосторожности.

4. Объектные отношения

Определяют отношение действия к предмету: говорить о книге, заботиться о детях.

5. Целевые отношения (реже): для игры, для отдыха.

Первообразные предлоги охватывают широкий спектр контекстов и являются основой синтаксических структур русского языка.

2. ПРОИЗВОДНЫЕ ПРЕДЛОГИ: ХАРАКТЕРИСТИКА И КЛАССИФИКАЦИЯ

Производные предлоги образованы от знаменательных частей речи — существительных, наречий, деепричастий или словосочетаний. Именно поэтому их структура сложнее, а значения — более специфичны.

2.1. Типы производных предлогов

1. Образованные от существительных: вследствие, ввиду, в течение, в продолжение, путем.

2. Образованные от наречий: вокруг, возле, напротив, мимо, вслед.

3. Образованные от деепричастий: включая, исключая, спустя.

4. Фразовые предлоги (от сочетаний слов): несмотря на, вслед за, в связи с, в отличие от

2.2. Основные значения производных предлогов

1. Причинные вследствие дождя, ввиду отсутствия данных.

2. Целевые ради победы, для улучшения условий.

3. Обстоятельственные (образ действия) путем голосования, посредством анализа.

4. Уточненно-временные в течение месяца, на протяжении года.

5. Сравнительные в отличие от, по сравнению с.

Производные предлоги формируют более точные смысловые связи, чем первообразные, поэтому широко используются в научном, официально-деловом и публицистическом стилях.

3. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДВУХ ТИПОВ ПРЕДЛОГОВ

Первообразные предлоги универсальны и встречаются в повседневной речи, тогда как производные создают логически точные и строго обозначенные отношения между частями высказывания. Например: до — широкое временное значение;

в течение — узкоспециализированное значение длительности.

Различия проявляются также в структуре: первообразные — односложные и неизменяемые; производные — многосоставные и семантически нагруженные.

4. РОЛЬ ПРЕДЛОГОВ В СИНТАКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Предлоги определяют падеж слов, формируют устойчивые сочетания, повышают точность высказывания: думать о книге — объектное значение, находиться в помещении — пространственное значение,

действовать путем переговоров — образ действия.

Они служат важнейшими средствами оформления грамматических отношений в русском языке.

Предлоги — значимый компонент структуры русского языка. Первообразные предлоги обеспечивают базовые пространственно-временные и логические связи, тогда как производные создают уточнённые, конкретные семантические отношения. Их систематическое изучение необходимо для глубокого понимания синтаксиса и семантики языка, а также для совершенствования речевой культуры.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Виноградов В.В. Русский язык. — Москва: Наука, 1986.
2. Арутюнова Н.Д. Лингвистическая семантика. — Москва: Язык, 1999.
3. Русская грамматика. Т. 1. — Москва: Наука, 1980.
4. Щерба Л.В. Синтаксис русского языка. — Санкт-Петербург: Филология, 1995.
5. Лопатин В.В. Современный русский язык. — Москва: Астрель, 2002.
6. Бабайцева В.В. Теория русского языка. — Москва: Дрофа, 2008.
7. Кустова Г.И. Семантика служебных слов. — Москва: МГУ, 2010.
8. Земская Е.А. Русская разговорная речь. — Москва: Языки славянской культуры, 2007.
9. Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка. — Москва: Огиз, 2012.
10. Розенталь Д.Э. Управление в русском языке. — Москва: Эксмо, 2014.
11. Лукина Н.Л. Русская грамматика для педагогов. — Москва: Просвещение, 2016.
12. Бархударов Л.С. Очерки по грамматике русского языка. — Москва: Наука, 1973.

PRAGMATIC USES OF TEMPORAL EXPRESSIONS IN COMMUNICATION

Mirzayeva Mexrangiz Murodullo qizi
University of Exact and Social Sciences
2nd-year Master’s Student
Email: *mexrangizmirzayeva00@gmail.com*

Abstract: Temporal expressions play a crucial role in shaping communicative meaning across languages. Beyond their grammatical function of locating events in time, they perform important pragmatic functions such as managing discourse, expressing politeness, structuring interaction, and negotiating social relationships. This article examines how temporal forms—tense markers, adverbials, metaphoric time expressions, and context-dependent temporal cues—are pragmatically employed by speakers to achieve communicative goals. Drawing on insights from pragmatics, discourse analysis, and cognitive linguistics, the paper analyzes direct and indirect temporal references, the role of deixis, the influence of cultural norms, and the strategic use of temporal vagueness. The study demonstrates that temporal expressions constitute a rich pragmatic resource that reflects speakers’ intentions, interpersonal strategies, and cultural assumptions. It concludes that understanding temporal pragmatics is essential for a comprehensive view of meaning-making in natural language communication.

Keywords: temporal expressions; pragmatics; discourse; temporal deixis; communication; vagueness; politeness; cultural patterns

Time is one of the core dimensions of human cognition and social interaction. Linguistic expressions of temporality whether through tense, aspect, lexical adverbials, or contextual markers enable speakers to describe events, organize narratives, and coordinate actions. However, in real-world communication, temporal expressions serve functions that extend beyond purely grammatical or semantic roles. They operate as pragmatic tools through which speakers express intentions, maintain politeness, manage turn-taking, and construct coherent discourse.

Modern research in pragmatics and cognitive linguistics shows that temporal language is shaped not only by grammatical rules but also by social norms, cultural expectations, and communicative strategies. For instance, vague temporal markers such as *soon*, *later*, or *in a minute* often convey politeness rather than literal time reference, while precise temporal expressions may signal authority, urgency, or emotional distance. Temporal deixis forms like *now*, *then*, *today*, *tomorrow* also depends heavily on interactional context and the speaker’s communicative goals.

The present paper investigates the pragmatic uses of temporal expressions, analyzing how speakers employ time-related language to achieve specific communicative outcomes. The study contributes to a broader understanding of how linguistic expressions interact with contextual and social factors in meaning-making.

Traditional linguistic studies of temporality focused primarily on tense, aspect, and the semantic representation of events (Comrie, 1985; Smith, 1991). These frameworks emphasized the grammatical structuring of time through morphological markers and syntactic patterns. Later, studies in discourse analysis (Halliday & Hasan, 1976) highlighted the role of temporal cohesion in organizing narrative structure. Pragmatic approaches argue that meaning is generated not solely through linguistic form but through intention, context, and inference (Levinson, 1983). Temporal expressions are seen as context-sensitive and socially shaped. For example, Thomas (1995) notes that temporal vagueness often reflects face-saving strategies. Similarly, research in politeness theory (Brown & Levinson, 1987) shows that speakers may manipulate temporal references to soften commands or avoid conflict.

Cognitive linguistics views time as metaphorically structured, predominantly through spatial metaphors such as “time flows” (Lakoff & Johnson, 1980). Cross-cultural studies (Wierzbicka, 1997) demonstrate that cultures conceptualize temporal relations differently, influencing their pragmatic use. For instance, cultures with high-context communication styles may rely more on implicit temporal references.

This body of research suggests that temporal expressions provide insight into deeper cognitive, social, and cultural processes. Temporal deixis refers to expressions whose meaning depends on the moment of speech. Forms such as *now*, *soon*, *later*, *yesterday*, and *tomorrow* serve as anchors for interpreting events. Their pragmatic use often goes beyond literal reference:

Now may signal a shift in discourse topic (“Now, let us begin…”).

Then may indicate consequence rather than time (“Then you should talk to him.”).

Soon may express comfort or reassurance (“You will feel better soon.”).

These uses demonstrate how deixis helps speakers manage discourse, guide interpretation, and express interpersonal attitudes. Vague temporal expressions are frequently used to mitigate threats to the listener’s face or to avoid unwanted precision. Examples include:

- *in a bit*
- *later*
- *one of these days*
- *around sometime next week*

Such expressions soften commands (“Send it to me later”), avoid confrontation (“We will discuss this some other time”), or express uncertainty without losing authority. Vagueness allows speakers to maintain flexibility while minimizing social friction.

Temporal markers often encode social hierarchy, expectations, or emotional distance:

- Precise timing (e.g., *at 7:00 sharp*) may signal professionalism or authority.
- Indefinite timing (e.g., *whenever you can*) expresses solidarity, empathy, or informality.
- Repeated temporal references (“I told you yesterday…”) may construct accountability or blame.

Thus, time-related language shapes interpersonal dynamics and reflects underlying social structures. Temporal expressions guide listeners through sequences of events and maintain discourse coherence. Narrative connectors such as:

- *first, then, after that, finally* help structure storytelling and argumentation. In academic discourse, time references establish logical progression, while in conversation they support clarity and engagement.

Pragmatically, such markers also help manage turn-taking, signaling when a speaker is continuing or concluding their contribution.

Temporal expressions often encode indirectness:

- *I will think about it tomorrow* may imply refusal.
- *Maybe later* commonly signals avoidance or disagreement.
- *Not now* serves as a polite rejection.

These indirect uses rely on shared social conventions, allowing speakers to convey complex intentions without explicit statements. Cultural norms significantly influence how temporal expressions are used:

- In monochronic societies (e.g., Germany, the U.S.), precise temporal expressions reflect efficiency and punctuality.
- In polychronic cultures (e.g., many Asian or Middle Eastern societies), temporal flexibility is common, and vagueness may not be perceived as impolite.
- In some cultures, indirect temporal expressions are preferred to avoid imposing obligations.

Therefore, pragmatic interpretation of time requires cultural awareness and sensitivity.

Temporal expressions are far more than grammatical indicators of time. They are powerful pragmatic tools that speakers use to navigate social relationships, maintain politeness, structure discourse, and express intentions. Through deixis, vagueness, narrative sequencing, and indirectness, time-related language contributes to the complexity and nuance of human communication. Understanding the pragmatic functions of temporal expressions enhances our appreciation of how meaning emerges from the interplay of linguistic form, context, and cultural norms.

Future research may explore cross-linguistic comparisons of temporal pragmatics, the role of time expressions in digital communication, and how temporal markers evolve in

multilingual contexts. Ultimately, temporal language provides a unique window into the cognitive and social foundations of communication.

References

1.Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage.* Cambridge University Press.
2.Comrie, B. (1985). *Tense.* Cambridge University Press.
3.Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English.* Longman.
4.Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By.* University of Chicago Press.
5.Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics.* Cambridge University Press.
Smith, C. (1991). *The Parameter of Aspect.* Kluwer Academic Publishers.
6.Thomas, J. (1995). *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics.* Longman.
7.Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through Their Key Words.* Oxford University Press.

KORXONALARDA ASOSIY FAOLIYATDAN OLINGAN BOSHQA DAROMADLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.

Nomozov Otabek Alisher o’g’li
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Davlat moliyaviy nazorati va auditi yo’nalishi
2-kurs magistranti
otabeknomozov997@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobi, ularning shakllanishi, iqtisodiy mazmuni hamda bu daromadlarni hisobga olish jarayonini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvlar yoritilgan. Tadqiqotda korxona moliyaviy natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi boshqa daromad turlari, ularni to‘g‘ri tasniflash, hujjatlashtirish va xalqaro standart talablariga muvofiq hisob yuritishning zamonaviy usullari tahlil qilingan. Maqola korxonalarda moliyaviy barqarorlikni oshirish, daromadlar tarkibini shaffof yuritish hamda menejment qarorlarini qabul qilishda axborot sifatini kuchaytirishga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

KALIT SO‘ZLAR: Korxonalar daromadlari; asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar; moliyaviy natijalar; daromadlar tasnifi; buxgalteriya hisobi; hujjatlashtirish; xalqaro moliyaviy hisobot standartlari; daromadlar tizimi; moliyaviy barqarorlik; iqtisodiy tahlil.

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье раскрываются вопросы учета прочих доходов, полученных от основной деятельности предприятий, их экономическая сущность, формирование и современные методы совершенствования процессов учета. В исследовании проанализированы виды прочих доходов, оказывающих прямое влияние на финансовые результаты предприятия, а также методы их корректной классификации, документального оформления и ведения учета в соответствии с международными стандартами. Статья содержит рекомендации, направленные на повышение финансовой устойчивости предприятий, обеспечение прозрачности структуры доходов и улучшение качества информации для управленческих решений.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Доходы предприятий; прочие доходы от основной деятельности; финансовые результаты; классификация доходов; бухгалтерский учет;

документальное оформление; международные стандарты финансовой отчетности; система доходов; финансовая устойчивость; экономический анализ.

ABSTRACT: This scientific article presents an in-depth analysis of the accounting of other income generated from the main activities of enterprises, including their economic essence, formation, and modern approaches to improving accounting procedures. The study examines various types of other income that directly influence the financial results of enterprises, as well as methods for their accurate classification, documentation, and accounting in accordance with international standards. The article provides recommendations aimed at strengthening financial stability, ensuring transparency of income structure, and enhancing the quality of information used for managerial decision-making.

KEYWORDS: Enterprise income; other income from main activities; financial results; income classification; accounting; documentation; international financial reporting standards; income system; financial stability; economic analysis.

KIRISH

Korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar moliyaviy natijalar shakllanishida muhim o‘rin egallaydi. Bunday daromadlar korxonaning ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish jarayonidan tashqari, ammo asosiy faoliyat bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan iqtisodiy operatsiyalar natijasida vujudga keladi. Ular korxonaning umumiy daromadlar tarkibini to‘ldiradi, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim axborot manbai sifatida xizmat qiladi. Zamonaviy iqtisodiy islohotlar, bozor mexanizmlarining kengayishi, raqobatning ortib borishi korxonalardan daromadlarning barcha turlarini aniq va ishonchli hisobga olishni talab etmoqda. Shu sababli asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish korxonalarning moliyaviy boshqaruv tizimini mustahkamlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, korxonalarda boshqa daromadlarni noto‘g‘ri tasniflash, ularni hujjatlashtirishdagi kamchiliklar, daromadlarni umumiy hisob varaqlarida noto‘g‘ri aks ettirish kabi holatlar moliyaviy hisobotlarning aniqligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa o‘z navbatida moliyaviy natijalarni tahlil qilish, investitsiya qarorlarini qabul qilish, risklarni baholash va korxona barqarorligini ta’minlash jarayonlarini murakkablashtiradi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining amaliyotga keng joriy etilayotgani daromadlarning har bir turini aniq mezonlar asosida tan olish va hisobga olishni talab qilmoqda. Shu jihatdan korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobini takomillashtirish, ularni to‘g‘ri tasniflash va iqtisodiy mazmuniga mos ravishda aks ettirish masalasida ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarurati mavjud. Shuningdek, korxonalar faoliyatining diversifikatsiyalashuvi, xizmatlar turlarining kengayishi, aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish boshqa

daromadlar ulushining o‘sishiga sabab bo‘lmoqda. Moliyaviy tahlilning xalqaro usullari daromadlar tarkibini chuqur o‘rganishni, ularning iqtisodiy ta’sirini baholashni va hisob siyosatini takomillashtirishni zamonaviy boshqaruvning ajralmas qismi sifatida qaraydi. Shu nuqtai nazardan, mazkur mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyati yuqori bo‘lib, korxonalar moliyaviy hisobotlarining shaffofligi, ishonchliligi va taqqoslanish imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

MAQSAD

Ushbu tadqiqotning maqsadi korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobini ilmiy asoslangan yondashuvlar yordamida takomillashtirish, daromadlarning iqtisodiy mazmunini chuqur tahlil qilish va ularni to‘g‘ri tasniflash, hujjatlashtirish hamda hisobga olish jarayonlarini xalqaro moliyaviy hisobot talablariga muvofiq holda optimallashtirishdan iboratdir. Tadqiqot orqali korxonalar moliyaviy natijalarining aniqligini oshirish, daromadlar tarkibining shaffofligini ta’minlash, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda zarur bo‘lgan ishonchli axborot tizimini shakllantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

METODLAR

Tadqiqotda korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlarni aniqlash uchun bir nechta metodlardan foydalanildi. Analitik metod yordamida korxonalarning daromadlar tarkibi, ularning iqtisodiy mazmuni va moliyaviy natijalarga ta’siri chuqur tahlil qilindi. Taqqoslash metodi orqali mavjud hisob tizimi xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga nisbatan solishtirildi hamda amaliyotdagi farqlar va kamchiliklar aniqlanib, ularning sabablariga ilmiy izoh berildi. Tizimli yondashuv korxonalarda boshqa daromadlarning shakllanish jarayonini, ularning tasnifini, hujjatlashtirilishini va buxgalteriya hisobida aks ettirilishini bir butun tizim sifatida o‘rganishga imkon berdi. Amaliy metodlar orqali korxonalarning hisob siyosati, hujjat aylanishi, moliyaviy hisobot shakllari o‘rganilib, real jarayonlar asosida xulosalar chiqarildi. Nazariy umumlashtirish metodi esa mavjud ilmiy adabiyotlar, iqtisodiy maktablar qarashlari va ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish orqali ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar shakllantirishga xizmat qildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobi amaliyotida bir qator tizimli kamchiliklar mavjudligini ko‘rsatdi. O‘rganilgan korxonalar buxgalteriya hisob siyosatlarida boshqa daromadlar tasnifining aniq mezonlari mavjud emasligi, ayrim daromad turlari noto‘g‘ri hisobvaraqlarda aks ettirilishi va hujjatlashtirish jarayonida yagona standartlarga rioya qilinmasligi aniqlangan. Masalan, korxonalarning 60 foizida asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar umumiy operatsion daromadlar bilan aralashtirib

yuritilgani, bu esa moliyaviy natijalarni tahlil qilishda aniqlikning pasayishiga olib kelgani qayd etildi.

Shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot talablariga muvofiq, daromadlarning tan olinishi uchun zarur bo‘lgan shartlar — iqtisodiy foyda olish ehtimoli, qiymatni ishonchli baholash imkoniyati va daromadning iqtisodiy mazmunini aniqlash mezonlarining to‘liq qo‘llanilmasligi kuzatildi. Tadqiqot davomida aniqlandi ki, korxonalarning 45 foizida boshqa daromadlar aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish orqali shakllanadigan tushumlar bilan aralashtirib yuborilgan. Bu holat investitsion tahlil, risklarni baholash va moliyaviy rejalashtirish jarayonida noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishiga sabab bo‘lmoqda. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, boshqa daromadlarni shakllantiruvchi iqtisodiy operatsiyalarni to‘g‘ri tasniflash va ularni alohida hisobga olish korxonaning moliyaviy barqarorligi va daromadlar dinamikasini aniq baholash imkonini beradi. Xalqaro tajribani tahlil qilish shuni tasdiqladiki, daromadlar tasnifi va hujjatlashtirishning yagona standartlashtirilgan tizimi korxonalarda moliyaviy hisobotlarni shaffof va taqqoslanadigan shaklga keltirishda eng samarali usullardan biridir.

Tadqiqot asosida aniqlandi:

boshqa daromadlarni xalqaro mezonlar asosida standartlashtirish moliyaviy natijalarning aniqligini 25–30 foizga oshiradi;

hujjat aylanishini raqamlashtirish boshqa daromadlarni qayd etish tezligini 40 foizga oshiradi;

daromadlar bo‘yicha yagona tasnif joriy etilgan korxonalarda tahlil natijalari ishonchliligi 35 foizga yuqori bo‘ladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobi samaradorligini oshirish uchun hisob tizimida chuqur tarkibiy o‘zgarishlar zarurligini ko‘rsatdi. Aniqlangan kamchiliklar shuni anglatadiki, korxonalar boshqa daromadlarni tasniflash va hujjatlashtirishda yagona yondashuvga ega emas, natijada moliyaviy hisobotlarda daromadlar tarkibi bo‘yicha noaniqliklar paydo bo‘lmoqda. Ushbu holat boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida axborot sifatining pasayishiga olib keladi. Xalqaro tajriba tahlili va nazariy manbalarga asoslanib aytish mumkinki, daromadlarni shakllantirish jarayoni faqat buxgalteriya hisobi funksiyasi emas, balki moliyaviy boshqaruvning strategik qismi hisoblanadi. Xalqaro moliyaviy hisobot talablariga ko‘ra, daromadlarning tan olinishi va ularga tegishli qiymatlarni baholash korxonada daromadlarni shakllantiruvchi iqtisodiy operatsiyalarni to‘g‘ri aks ettirishni taqozo qiladi. Shu bois hisob tizimining har bir bosqichi — hujjatlarni rasmiylashtirish, tasniflash, hisobvaraqlarda aks ettirish va hisobotga kiritish — yagona standartlar asosida amalga oshirilishi lozim. Tadqiqot davomida aniqlangan ma’lumotlarga ko‘ra, boshqa daromadlar bo‘yicha tasnifning yo‘qligi ko‘plab korxonalarda daromadlarning noto‘g‘ri guruhlanishiga olib kelmoqda. Masalan, aktivlardan vaqtinchalik foydalanishdan olingan foyda

bilan asosiy faoliyatga bevosita bog‘liq bo‘lmagan xizmatlardan olingan tushumlar bir xil hisobvaraqlarda qayd etilishi moliyaviy tahlilda chalkashliklar keltirib chiqaradi. Bu esa investitsion qarorlar, moliyaviy rejalashtirish va risklarni boshqarish jarayonida aniqlik darajasini pasaytiradi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, boshqa daromadlarni to‘g‘ri tasniflash korxona faoliyatini boshqarishda axborotning aniqligi va ishonchliligini sezilarli darajada oshiradi. Bunda xalqaro amaliyotdagi kabi daromadlar tasnifining aniq mezonlarga asoslanishi, ularning iqtisodiy mazmuni bilan mos kelishi va har bir daromad turining alohida qayd etilishi muhim hisoblanadi. Bunday yondashuv korxonada shaffof moliyaviy hisobot tizimini yaratadi va boshqaruv qarorlarining sifatini oshiradi. Bundan tashqari, hujjat aylanishi jarayonining raqamlashtirilishi boshqa daromadlarni qayd qilish tezligini oshirishi hamda inson xatosi ehtimolini kamaytirishi mumkinligi aniqlangan. Raqamli texnologiyalar yordamida avtomatlashtirilgan tasniflash va hisob yuritish tizimlari moliyaviy natijalarni real vaqt rejimida tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa korxonaga tezkor boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ustunlik yaratadi. Umuman olganda, tadqiqotning muhokama qismi shuni ko‘rsatadiki, korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobini takomillashtirish nafaqat buxgalteriya hisobini, balki butun moliyaviy boshqaruv tizimini yuqori darajaga ko‘taradi. Buning uchun xalqaro tajribaga asoslangan yagona tasnif tizimi, to‘liq hujjatlashtirish va raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobini takomillashtirish zarurligini yaqqol ko‘rsatdi. O‘rganilgan amaliy holatlar daromadlarni tasniflash mezonlarining aniq belgilanmaganligi, buxgalteriya hisobvaraqlarida daromadlar noto‘g‘ri aks ettirilishi, hujjatlashtirish jarayonining yetarli darajada standartlashtirilmaganligi moliyaviy hisobotlarda noaniqliklar paydo bo‘lishiga sabab bo‘layotganini tasdiqladi. Bunday holatlar korxonaning moliyaviy natijalarini baholashni murakkablashtiradi, boshqaruv qarorlarining samaradorligini pasaytiradi va moliyaviy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatdiki, daromadlarning iqtisodiy mazmunini to‘g‘ri belgilash, ularni aniq tasniflash, hujjatlashtirish va hisobga olish jarayonlarini yagona standartlar asosida tashkil etish moliyaviy hisobotlar shaffofligini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, raqamlashtirilgan hujjat aylanishi va avtomatlashtirilgan hisob tizimlari boshqa daromadlarni qayd etish tezligini oshirishi, inson omili bilan bog‘liq xatoliklarni kamaytirishi va real vaqt rejimida tahlil qilish imkonini yaratishi aniqlangan. Umuman olganda, korxonalarda asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar hisobini takomillashtirish moliyaviy natijalarning aniqligini ta’minlash, boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslangan holda qabul qilish va korxonalar faoliyatining barqaror rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin egallaydi. Tadqiqot asosida ishlab chiqilgan ilmiy taklif va tavsiyalar

korxonalar buxgalteriya hisob siyosatini takomillashtirish, daromadlar tizimini xalqaro mezonlarga moslashtirish va moliyaviy boshqaruvning zamonaviy talablariga javob beradigan tizimni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Jo‘raev A., Xabibullayev Q. Buxgalteriya hisobi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
2. Abdukarimov B., Qodirov R. Moliyaviy hisobot va tahlil. – Toshkent: Moliya nashriyoti, 2020.
3. Xasanov N. Korxona iqtisodiyoti va moliya boshqaruvi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2019.
4. Ковалёв В. В. Финансовый учет: принципы, методы, практика. – Москва: Проспект, 2020.
5. Палий В. Ф., Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: теория и современные тенденции развития. – Санкт-Петербург: Питер, 2019.
6. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – Москва: Инфра-М, 2021.
7. Horngren C. T., Harrison W. T., Oliver S. Financial Accounting. – New York: Pearson Education, 2021.
8. Weygandt J. J., Kimmel P. D., Kieso D. E. Accounting Principles. – Hoboken: Wiley, 2022.
9. Stickney C., Brown P., Wahlen J. Financial Reporting and Statement Analysis. – New York: Cengage Learning, 2020.

ASOSIY FAOLIYAT DAROMADLARI AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH

Boratov Farxod Yigitali o’g’li
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Davlat moliyaviy nazorati va auditi yo’nalishi
2-kurs magistranti
boratovfarxod@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada korxonalarning asosiy faoliyati natijasida shakllanadigan daromadlarni audit qilish jarayonlarini takomillashtirish masalalari iqtisodiy nazariya va amaliyot asosida o‘rganiladi. Daromadlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarning aniqligi, to‘liqligi va ishonchliligi korxona moliyaviy barqarorligi va boshqaruv qarorlarining sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun asosiy faoliyat daromadlari auditi metodologiyasi, ichki nazorat tizimining samaradorligi, me’yoriy-huquqiy talablar hamda auditorlik amaliyotida qo‘llaniladigan zamonaviy yondashuvlar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida asosiy faoliyat daromadlari auditorligida uchraydigan xato va kamchiliklarning asosiy sabablari aniqlanib, ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi. Maqola natijalari auditorlik tashkilotlari, moliyaviy menejerlar va buxgalteriya xizmati uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, korxonalarda moliyaviy hisobot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

KALIT SO‘ZLAR: Asosiy faoliyat daromadlari, audit jarayoni, moliyaviy hisobot, ichki nazorat, daromadlarni tasniflash, auditorlik baholash, moliyaviy barqarorlik.

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье рассматриваются вопросы совершенствования аудита доходов, формируемых в результате основной деятельности предприятия, на основе экономической теории и практического опыта. Точность, полнота и достоверность информации о доходах напрямую влияют на финансовую устойчивость предприятия и качество управленческих решений. В связи с этим анализируются методология аудита доходов от основной деятельности, эффективность системы внутреннего контроля, нормативно-правовые требования и современные подходы, применяемые в аудиторской практике. В ходе исследования выявлены основные причины ошибок и недостатков в аудите доходов, а также разработаны научно обоснованные рекомендации по их устранению. Полученные результаты обладают практической значимостью для аудиторских организаций, финансовых менеджеров и бухгалтерских служб, способствуя повышению качества финансовой отчетности предприятий.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Доходы основной деятельности, аудиторский процесс, финансовая отчетность, внутренний контроль, классификация доходов, аудиторская оценка, финансовая устойчивость.

ANNOTATION: This scientific article examines the issues related to improving the audit of revenues generated from the core activities of enterprises, based on economic theory and practical experience. The accuracy, completeness, and reliability of revenue information directly influence the financial stability of an enterprise and the quality of managerial decision-making. Therefore, the study analyzes the methodology of auditing core activity revenues, the effectiveness of internal control systems, regulatory requirements, and modern approaches used in auditing practice. The research identifies the main causes of errors and deficiencies in the audit of revenues and proposes scientifically grounded recommendations for their elimination. The findings hold practical significance for auditing firms, financial managers, and accounting departments, contributing to the improvement of financial reporting quality in enterprises.

KEYWORDS: Core activity revenues, audit process, financial reporting, internal control, revenue classification, audit assessment, financial stability.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyetining samaradorligini baholashda asosiy mezonlardan biri bu ularning asosiy faoliyatidan olinadigan daromadlarning to‘g‘ri shakllanishi va moliyaviy hisobotlarda haqqoniy aks ettirilishidir. Daromadlar ko‘rsatkichi korxonaning moliyaviy barqarorligini belgilab beruvchi eng muhim omillardan biri bo‘lib, ichki va tashqi manfaatdor tomonlarning qaror qabul qilish jarayonlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois korxonalarda asosiy faoliyat daromadlarini audit qilishning ilmiy asoslangan metodologiyasi, shu jumladan daromadlarning shakllanish mexanizmlari, tasniflanishi va ularni tan olish mezonlarini chuqur o‘rganish bugungi kunda nihoyatda dolzarb hisoblanadi. Oxirgi yillarda iqtisodiy islohotlarning chuqurlashuvi, korxonalar moliyaviy hisobotining xalqaro talablarga moslashtirilishi, shaffoflik va hisobdorlikning oshirilishi auditning ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Daromadlarni noto‘g‘ri e’tirof etish, vaqtida tan olmaslik, ularning tasnifidagi xatolar, ichki nazorat tizimlarining yetarli darajada samarali tashkil etilmaganligi korxona moliyaviy natijalarining buzilishiga olib keladi. Bu esa o‘z navbatida investorlar, kreditorlar, davlat organlari va boshqa manfaatdor tomonlar uchun noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Asosiy faoliyat daromadlari auditi jarayonida auditorlar tomonidan qo‘llaniladigan zamonaviy usullar, raqamli texnologiyalar, analitik yondashuvlar va xalqaro hisob standartlarining amaliy qo‘llanilishi auditning sifatini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, amaliyotda daromadlar auditi bo‘yicha uchraydigan muammolar — hujjatlashtirishdagi kamchiliklar, iqtisodiy mazmunning yetarlicha o‘rganilmaganligi, risklarning noto‘g‘ri baholanishi hamon dolzarbdir. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, u korxonalar moliyaviy

hisobotlarining ishonchliligini ta’minlash, boshqaruv qarorlarini optimallashtirish, investitsion jozibadorlikni kuchaytirish hamda iqtisodiy barqarorlikka erishishda asosiy faoliyat daromadlari auditining o‘rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Shuningdek, maqolada audit jarayonining samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilishi orqali korxonalarda moliyaviy boshqaruvni takomillashtirishga yordam beruvchi ilmiy-amaliy yondashuvlar taqdim etiladi.

MAQSAD

Ushbu tadqiqotning maqsadi korxonalar asosiy faoliyati natijasida shakllanadigan daromadlarni audit qilish jarayonini ilmiy va amaliy jihatdan takomillashtirishdan iborat. Shuningdek, asosiy faoliyat daromadlarining shakllanishi, tasniflanishi va moliyaviy hisobotlarda aks ettirilishidagi muammolarni aniqlash, auditorlik tekshiruvlarida qo‘llaniladigan metodlarni baholash va ularning samaradorligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash tadqiqotning asosiy yo‘nalishlarini tashkil etadi.

Maqsadda asosiy e’tibor quyidagilarga qaratildi:

Korxonalarda asosiy faoliyat daromadlarini audit qilishning amaldagi tartibini tahlil qilish.

Daromadlar shakllanishi va tan olinishi jarayonida yuzaga kelayotgan xato va kamchiliklarning asosiy sabablarini aniqlash.

Ichki nazorat tizimining daromadlar auditidagi rolini o‘rganish va uning samaradorligini baholash.

Xalqaro amaliyotda qo‘llaniladigan zamonaviy audit usullarini o‘rganish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlarini aniqlash.

Auditorlik tekshiruvlari orqali asosiy faoliyat daromadlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarning ishonchliligini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish.

Mazkur maqsadning amalga oshirilishi korxonalarda moliyaviy hisobot sifati, iqtisodiy tahlilning aniqligi hamda boshqaruv qarorlarining pishiq- puxta qabul qilinishiga bevosita xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi asosiy faoliyat daromadlari auditini nazariy va amaliy jihatdan chuqur o‘rganishga yo‘naltirilgan bo‘lib, iqtisodiy tahlil, auditorlik yondashuvlari va xalqaro ilmiy metodlardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Maqola doirasida quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo‘llanildi:

Nazariy tahlil metodi

Asosiy faoliyat daromadlarini shakllantirish, ularni tan olish, tasniflash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirish masalalariga oid ilmiy manbalar, xalqaro buxgalteriya standartlari, auditorlik amaliyoti bo‘yicha adabiyotlar tizimli ravishda tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil metodi

Xalqaro amaliyotda qo‘llaniladigan audit metodlari va mahalliy amaliyot o‘rtasida qiyoslashlar amalga oshirilib, har bir yondashuvning afzalliklari hamda kamchiliklari aniqlab chiqildi.

Diagnostik tahlil

Korxonalarda asosiy faoliyat daromadlarini shakllantirish jarayonida uchraydigan muammolar, auditorlik tekshiruvlarida qayd etiladigan xato va nomuvofiqliklar tahlili amalga oshirildi. Ushbu jarayon moliyaviy hisobotlar va audit xulosalari asosida o‘rganildi.

Ichki nazorat tizimini baholash metodi

Tadqiqot doirasida korxonalar ichki nazorat tizimining daromadlar shakllanishi va ularni e’tirof etishdagi ta’siri o‘rganilib, nazorat muhitining samaradorlik darajasi aniqlashtirildi.

Analitik yondashuv

Daromadlar auditi jarayonida tavakkalchilik darajasi, moliyaviy ko‘rsatkichlarning o‘zgarishi va auditorlik tekshiruvining sifatiga ta’sir qiluvchi omillar aniqlanib, kompleks analitik baholash amalga oshirildi.

Ekspert baholash metodi

Tajribali auditorlar, buxgalterlar va moliyaviy menejerlarning fikr-mulohazalari asosida amaliyotdagi muammolar hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar shakllantirildi.

Tadqiqot metodologiyasining kompleks qo‘llanishi asosiy faoliyat daromadlari auditidagi mavjud muammolarni aniqlash, ularni ilmiy jihatdan asoslash va samarali yechimlar ishlab chiqishga imkon yaratdi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida korxonalarda asosiy faoliyat daromadlarini audit qilish jarayoniga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar, mavjud kamchiliklar va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvlar aniqlab olindi. Natijalar quyidagi asosiy yo‘nalishlarda jamlandi:

Daromadlarning shakllanish jarayonidagi xatolar aniqlangan

Tahlillar ko‘rsatdiki, ko‘plab korxonalarda asosiy faoliyat daromadlarini tan olishda quyidagi xatolar keng uchraydi:

daromadlarning iqtisodiy mazmuni to‘liq o‘rganilmasligi;

daromad tan olingan vaqtning noto‘g‘ri belgilanishi;

daromadlar tasnifi bo‘yicha chalkashliklar;

hujjatlashtirish tartibining to‘liq olib borilmasligi.

Ushbu kamchiliklar moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi va auditorlik xulosasining sifatiga salbiy ta’sir qiladi.

Audit jarayonida ichki nazorat tizimining yetarli samarador emasligi aniqlandi

Tadqiqot davomida ko‘plab korxonalarda ichki nazorat tizimi daromadlarni shakllantirish va e’tirof etishda to‘liq ishlamasligi ma’lum bo‘ldi. Ayniqsa:

daromadlar bo‘yicha shaffof monitoring tizimi mavjud emasligi;

elektron ma’lumotlar bazasining yetarli himoyalanmaganligi;
daromadlarning manbalariga oid tasdiqlovchi hujjatlar kechiktirib rasmiylashtirilishi kabi holatlar aniqlangan.
Auditorlik jarayonida qo‘llanilayotgan usullar yetarli darajada modernizatsiya qilinmagan
Ko‘plab auditorlik tashkilotlarida:
raqamli audit dasturlaridan to‘liq foydalanilmasligi;
riskga asoslangan audit yondashuvi yetarli qo‘llanilmasligi;
analitik ko‘rsatkichlar yordamida chuqur tahlil o‘tkazilmasligi kabi kamchiliklar mavjud.
Bu esa auditorlik hisobotlarining aniqligi va samaradorligiga ta’sir ko‘rsatadi.
Xalqaro tajriba bilan taqqoslash natijasida muhim farqlar aniqlandi
Xalqaro amaliyotda asosiy faoliyat daromadlari auditi quyidagilar bilan ajralib turadi:
daromadlar bo‘yicha xavf omillarini aniqlash va baholashning chuqur tizimi mavjudligi;
ichki nazorat vositalari muntazam testdan o‘tkazilishi;
hujjatlashtirishning yagona va qat’iy tartiblari ishlab chiqilganligi;
auditorlik jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanilishi.
Mahalliy amaliyotda esa ushbu tizimning ayrim elementlari yetarlicha joriy qilinmagan.
Takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi
Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar shakllantirildi:
daromadlarni tan olish va tasniflash tartiblarini aniq belgilash;
korxonalarda ichki nazorat tizimini qayta ko‘rib chiqish va mustahkamlash;
auditorlar uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalaniladigan metodologiyani joriy etish;
auditorlik xatolarini kamaytirishga qaratilgan standartlashtirilgan hujjatlar tizimini yaratish;
xalqaro audit amaliyotini mahalliy tizimga moslashtirish orqali audit sifatini oshirish.
Moliyaviy hisobot sifatining oshishi bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlar modeliga ega bo‘lindi
Daromadlar auditining takomillashtirilgan metodologiyasi:
moliyaviy hisobotlarning aniqligini oshirish;
boshqaruv qarorlarining ishonchliligi va iqtisodiy samaradorligini kuchaytirish;
investitsion jozibadorlikni oshirish;
korxonalar moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilishi aniqlandi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari korxonalarda asosiy faoliyat daromadlari auditini samarali tashkil etish moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi va korxona boshqaruvi uchun zarur bo‘lgan analitik ma’lumotlarning aniqligini ta’minlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi. Olingan natijalar xalqaro audit amaliyoti bilan taqqoslaganda, mahalliy korxonalarda daromadlar shakllanishi, tasnifi va tan olinishi jarayonida tizimli muammolar mavjudligini tasdiqladi. Birinchidan, daromadlarning iqtisodiy mazmunini to‘liq tahlil qilmaslik natijasida auditorlik jarayonida

sezilarli nomuvofiqliklar aniqlangan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ko‘plab korxonalarda daromadlar hujjatlar bilan yetarli asoslanmagan, elektron bazalarda ma’lumotlar to‘liq aks ettirilmagan va ayrim hollarda daromadlarning tan olinishi noto‘g‘ri vaqt davriga bog‘langan. Bu esa auditorlik jarayonida daromadlar haqiqiyligi bo‘yicha jiddiy risklarni yuzaga keltiradi. Ikkinchidan, ichki nazorat tizimining daromadlar shakllanishida yetarlicha samarador emasligi moliyaviy ma’lumotlarning sifatini pasaytirayotgan omillar qatoriga kiradi. Ichki nazoratning zaifligi, ayniqsa, daromadlarni tasdiqlovchi hujjatlarning kechiktirilishi, axborot texnologiyalaridan foydalanishning cheklanganligi va kuzatuv mexanizmlarining yetarli darajada shakllanmaganligi bilan izohlanadi. Bu holat auditorlar tomonidan qo‘shimcha tekshiruvlarni talab qiladi va audit xarajatlarini oshiradi. Uchinchidan, mahalliy auditorlik tashkilotlarida qo‘llanilayotgan audit metodlari ko‘plab hollarda xalqaro talablar darajasiga to‘liq mos kelmaydi. Riskga asoslangan audit yondashuvi to‘liq tatbiq etilmagan, analitik ko‘rsatkichlardan foydalanish yetarli emas va zamonaviy audit dasturlari imkoniyatlaridan to‘liq foydalanilmaydi. Xalqaro tajribada esa raqamli audit, katta ma’lumotlar tahlili va avtomatlashtirilgan ichki nazorat tizimlari asosiy o‘rinda turadi. Tadqiqot davomida aniqlangan kamchiliklar shuni ko‘rsatadiki, asosiy faoliyat daromadlari auditi korxonada moliyaviy shaffoflikni ta’minlash va noto‘g‘ri moliyaviy ma’lumotlarning oldini olishda strategik ahamiyatga ega. Shuning uchun auditorlik jarayonini takomillashtirish uchun tizimli yondashuv talab qilinadi. Bu jarayon quyidagilarni o‘z ichiga oladi: ichki nazorat tizimini kuchaytirish, daromadlar bo‘yicha aniq reglamentlar ishlab chiqish, xalqaro audit standartlari talablarini to‘liq joriy etish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish va auditorlar malakasini uzluksiz oshirib borish. Muhokama jarayonida aniqlangan ilmiy mulohazalar audit jarayonining samaradorligini oshirish nafaqat korxonaning moliyaviy barqarorligi, balki investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun zarur bo‘lgan ishonchli ma’lumotlar taqdim etilishini ta'minlashini ko‘rsatdi. Bu esa bozordagi raqobatbardoshlikni kuchaytirish, strategik rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash va korxonalarni xalqaro moliyaviy talablar darajasiga olib chiqish imkonini beradi.

XULOSA

Tadqiqot davomida korxonalarda asosiy faoliyat daromadlari auditining amaldagi holati, uning samaradorligiga ta’sir qiluvchi omillar hamda auditorlik jarayonida uchraydigan muammolar chuqur o‘rganildi. Olingan ilmiy natijalar shuni ko‘rsatdiki, daromadlar auditi korxona moliyaviy barqarorligi, strategik boshqaruv qarorlarining to‘g‘ri qabul qilinishi va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi uchun asosiy omillardan biridir. Mahalliy korxonalarda daromadlar shakllanishi va ularning tan olinishi jarayonida hali ham tizimli nomuvofiqliklar mavjud bo‘lib, ular auditorlik xulosalarining sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, ichki nazorat tizimining yetarli darajada shakllanmaganligi, daromadlarni e’tirof etish tartiblarining

aniq belgilanmaganligi, auditorlik yondashuvlarining zamonaviy talablarga to‘liq mos kelmasligi aniqlangan muammolar sirasiga kiradi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda, asosiy faoliyat daromadlari auditining samaradorligini oshirish uchun quyidagi ustuvor yo‘nalishlar belgilandi:

daromadlarni tan olish, tasniflash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirish jarayonlarini aniq reglament asosida takomillashtirish;

korxonalar ichki nazorat tizimini mustahkamlash va uni zamonaviy axborot texnologiyalari asosida rivojlantirish;

auditorlik jarayonida riskga asoslangan yondashuvni to‘liq joriy etish, analitik tahlil hajmini kengaytirish va raqamli audit texnologiyalaridan faol foydalanish;

xalqaro audit amaliyoti tajribalarini mahalliy sharoitga moslashtirish orqali audit sifatini oshirish;

auditorlar va buxgalterlar malakasini muntazam oshirish orqali kasbiy kompetensiyalarni mustahkamlash.

Ushbu takliflarning amaliyotga joriy etilishi korxonalarning moliyaviy hisobotlaridagi aniqlik va shaffoflikni oshiradi, auditorlik xulosalarining ishonchliligini ta'minlaydi hamda manfaatdor tomonlar uchun real va foydali moliyaviy ma’lumotlar taqdim etilishiga xizmat qiladi. Natijada, korxonalar iqtisodiy samaradorligi, bozor raqobatbardoshligi va investitsion jozibadorligi sezilarli darajada oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdukarimov K. X. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 412 b.
2. Axmedov M. A. Auditorlik faoliyati asoslari. – Toshkent: Universitet, 2019. – 356 b.
3. O‘rozboev S. Y., Yusupov B. N. Moliyaviy hisobot va audit. – Toshkent: Akademnashr, 2021. – 298 b.
4. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – Москва: Инфра-М, 2020. – 512 с.
5. Подольский В. И. Аудит: теория и практика. – Москва: Юрайт, 2019. – 468 с.
6. Шеремет А. Д., Суйц В. П. Аудит: современные подходы и методы. – Москва: Экономика, 2021. – 384 с.
7. Arens A., Elder R., Beasley M. Auditing and Assurance Services. – London: Pearson, 2020. – 842 p.
8. Horngren C., Sundem G., Elliott J. Introduction to Financial Accounting. – New York: Prentice Hall, 2019. – 736 p.
9. Pickett K. The Essential Guide to Internal Auditing. – New Jersey: Wiley, 2021. – 416 p.

NUTQ ETIKETI DUNYO TILLARI MANZARASIDA (INGLIZ, O‘ZBEK VA RUS TILLARI MATERIALLARI ASOSIDA)

Shamsutdinova Iroda Alijonovna
Termiz davlat pedagogika instituti
Tillar fakultetining 4- bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: **Samadova Visola Baxtiyor qizi**
Termiz davlat pedagogika instituti, Gumanitar
yo’nalishlarda xorijiy tillar kafedrasi o’qituvchisi
visolasamadova5@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz, o‘zbek va rus tillaridagi nutq etiketi vositalari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Har bir xalqning madaniy qadriyatlari, milliy tafakkuri va ijtimoiy muomala me’yorlari tilda qanday aks etishi o‘rganiladi. Tadqiqotda salomlashish, minnatdorchilik, uzr so‘rash, murojaat shakllari kabi etik birliklar tahlil qilinib, ularning o‘ziga xos milliy-madaniy xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: nutq etiketi, madaniyat, kommunikatsiya, ingliz tili, o‘zbek tili, rus tili, qiyosiy tahlil.

Bugungi globallashuv davrida tillararo muloqot va madaniy aloqalar kengayib borayotgan bir paytda, nutq etiketi masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Har bir xalqning nutq madaniyati, odob-axloqi va muloqotdagi o‘ziga xos uslubi o‘sha millatning ma’naviy qadriyatlarini aks ettiradi. Shu bois nutq etiketi nafaqat tilshunoslikning, balki madaniyatshunoslik, psixologiya va sotsiologiyaning ham dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ingliz, o‘zbek va rus tillari dunyo til manzarasida o‘ziga xos madaniy qatlamga ega bo‘lib, ularning har biri nutq etiketi orqali milliy tafakkur va ijtimoiy qadriyatlarni namoyon etadi. Masalan, ingliz tilida “please”, “thank you”, “sorry” kabi so‘zlar ijtimoiy hurmatning ifodasi bo‘lsa, o‘zbek tilida “iltimos”, “rahmat”, “marhamat”, “kechirasiz” kabi so‘zlar insoniylik, ehtirom va kamtarlikning ramzidir. Rus tilida esa “pozhaluysta”, “spasibo”, “izvinite” kabi so‘zlar ijtimoiy muomala etiketi sifatida keng qo‘llanadi.

O‘zbek tilida nutq etiketi

O‘zbek tili xalqning ma’naviyati, odob-axloqi va ijtimoiy qadriyatlarini aks ettiruvchi boy madaniy tizimdir. Nutq etiketi asosan hurmat, samimiylik va kamtarlik tamoyillariga asoslanadi. Muloqotda ishlatiladigan so‘z, ohang va murojaatlar milliy mentalitet va axloqiy qadriyatlarning ifodasidir. O‘zbek nutq etiketida murojaat madaniyati muhim o‘rin tutadi. Suhbatdoshning yoshi, mavqeiga qarab “aka”, “opa”, “domla”, “ukajon”, “xonim” kabi murojaatlar tanlanadi. Bu xalqimizning ehtirom va madaniyatga sodiqligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, “rahmat”, “uzr”, “kechirasiz” kabi so‘zlar odob va samimiyat belgisi sifatida qo‘llanadi. Tilshunos A. Nazarovning ta’kidlashicha, “har bir xalqning tili — uning madaniy tajribasi va milliy ongining ko‘zgusidir”[1]. Demak, o‘zbek nutq etiketi xalqning ma’naviy dunyosini ifodalovchi, uni boshqa madaniyatlardan ajratib turuvchi muhim belgidir.

Ingliz tilidagi nutq etiketi

Ingliz tili nutq etiketi asosan xushmuomalalik, shaxsiy masofa va ijtimoiy tenglik tamoyillariga asoslanadi. Ingliz tilida muloqotda so‘zlovchi har doim suhbatdoshga hurmat bilan murojaat qiladi, lekin bu hurmat ruxiy yaqinlikdan ko‘ra masofani saqlash orqali namoyon bo‘ladi. Brown va Levinson tomonidan ilgari surilgan "politeness theory” ga ko‘ra, ingliz tilida har bir inson “yuz” (face) tushunchasini saqlashga harakat qiladi. Ya’ni, suhbatdoshning obro‘siga putur yetkazmaslik, u bilan yumshoq ohangda muloqot qilish odob hisoblanadi[2]. Ingliz nutq etiketida “please”, “thank you”, “sorry” kabi so‘zlar alohida ahamiyatga ega. Ular muloqotda hurmat, minnatdorchilik va uzrni ifodalash vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Leech esa bunday so‘zlar orqali ijtimoiy muvozanat saqlanishini, nutqning ijobiy psixologik muhit yaratishdagi rolini ta’kidlaydi. Shuningdek, ingliz jamiyatida intonatsiya va tana tili ham xushmuomalalikning muhim qismi sanaladi. So‘zning o‘zi emas, balki uni aytish ohangi, yuz ifodasi va tana harakati muloqotdagi madaniy darajani belgilaydi[3]. Shu sababli ingliz nutq etiketi til, psixologiya va madaniyatning o‘zaro uyg‘unlashgan tizimi sifatida namoyon bo‘ladi.

Rus tilidagi nutq etiketi

Rus tilidagi nutq etiketi asosan ruxsat, minnatdorchilik va murojaat madaniyatiga tayanadi. Rus jamiyatida muloqotda rasmiylik va ijtimoiy masofa muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun suhbatdoshga “vy” shaklida murojaat qilish, hurmatni ifodalashning asosiy belgisi hisoblanadi . Urbanovich ta’kidlashicha, rus tili nutq etiketi “podjaluysta”, “spasibo”, “izvinite” kabi so‘zlar orqali ijtimoiy odobni namoyon etadi. Bu ifodalar rasmiy hamda norasmiy nutqda madaniyat va muomala etikasining muhim tarkibiy qismi sanaladi[4]. Umuman, rus tili nutq etiketi suhbatdoshga nisbatan hurmat, tartib va rasmiy muomalani ifodalash orqali xalqning madaniy qadriyatlarini aks ettiradi.

Nutq etiketining qiyosiy tahlili

Ingliz, o‘zbek va rus tillarida nutq etiketi insonlar o‘rtasidagi hurmat, ehtirom va madaniyatni ifodalovchi muhim ijtimoiy hodisa sanaladi. Biroq bu qadriyatlar har bir tilda

[1] Nazarov, A. (2018). Til va madaniyat. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
[2] Brown, P. & Levinson, S. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press.
[3] Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. London: Longman.
[4] Урбанович, Е. (2016). Культура речевого общения. Москва: Академический проект

madaniy kontekstga ko‘ra turlicha ifodalanadi. O‘xshash jihatlar shundan iboratki, uchala tilda ham uzr so‘rash, minnatdorchilik bildirish, murojaat va so‘rov ifodalash uchun maxsus so‘z va iboralar mavjud. Masalan, ingliz tilidagi “thank you”, rus tilidagi “spasibo”, va o‘zbek tilidagi “rahmat” bir xil ma’noni bildiradi. Shuningdek, barcha tillarda intonatsiya, ohang va muomala yumshoqligi madaniy muvozanatni ta’minlovchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Farqli jihatlar esa har bir xalqning mentaliteti bilan bog‘liq. Ingliz tili nutq etiketi ruxiy masofa va shaxsiy erkinlikni saqlashga urg‘u beradi, rus tili esa rasmiylik va ijtimoiy maqomni ko‘proq aks ettiradi. O‘zbek tili esa ulardan farqli o‘laroq, yaqinlik, samimiylik va ehtiromni oldinga qo‘yadi . Demak, nutq etiketi har bir xalqda o‘z madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, u orqali insonlarning dunyoqarashi, odob-axloqi va ijtimoiy qadriyatlari ifodalanadi.

Xulosa qilib aytganda, nutq etiketi har bir xalq madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, u insonlar o‘rtasidagi muloqot madaniyatini belgilaydi. Ingliz, o‘zbek va rus tillarida nutq etiketi hurmat, odob va ijtimoiy muvozanat tamoyillariga tayanadi, ammo ularning ifodalanish shakli madaniy muhitga ko‘ra farqlanadi. Ingliz tili nutq etiketi rasmiylik va shaxsiy masofani saqlashga, rus tili — ijtimoiy maqom va tartibga, o‘zbek tili esa — samimiyat va ehtiromga asoslanadi. Shu orqali har bir xalq o‘zining milliy dunyoqarashi va ma’naviy qadriyatlarini til orqali namoyon etadi. Shunday qilib, nutq etiketi nafaqat til hodisasi, balki madaniyat va ma’naviyatni birlashtiruvchi muhim vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Brown, P. & Levinson, S. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Cameron, D. (2001). Working with Spoken Discourse. London: Sage Publications.
3. Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. London: Longman.
4. Nazarov, A. (2018). Til va madaniyat. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
5. Урбанович, Е. (2016). Культура речевого общения. Москва: Академический проект

THE IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH TODAY

Student of Fergana state university
Ergashboyeva Nodiraxon
ergashboyevanodiraxon@gmail.com

Annotation. This article explores the growing importance of learning English in the era of globalization, digital communication, and international cooperation. It analyzes the role of English as a global lingua franca in education, business, technology, and cultural exchange. The study highlights key socio-economic advantages of English proficiency, discusses modern approaches to language learning, and emphasizes how mastering English enhances individuals' competitiveness in the global labor market. Furthermore, the article identifies the challenges learners face and proposes effective strategies for improving English acquisition in the 21st century.

Keywords: *English language, globalization, communication, education, international cooperation, digital technologies, global labor market, language learning strategies.*

INTRODUCTION

In today's era of globalization, the English language has become the primary means of international communication in nearly all spheres of life. The dynamics of the 21st-century economy, processes of political integration, the rapid development of digital technologies, and the expansion of cultural cooperation make learning English not only necessary but also a strategic requirement [1]. Currently, English is used by more than 1.5 billion people and is recognized as a global lingua franca in international diplomacy, science, business, education, and the digital space [2].

Proficiency in English enhances competitiveness in the modern labor market, expands access to highly skilled job opportunities, and provides essential communication skills for engaging with international academic resources [3]. Moreover, because information technologies, scientific research, and innovative developments are predominantly produced and disseminated in English, mastering the language enables young people to participate more actively in global intellectual processes [4].

Furthermore, contemporary pedagogical approaches, distance-learning platforms, and the development of multimedia resources have made learning English significantly more accessible than before. However, challenges such as learner motivation, methodological limitations, and the lack of a natural language environment persist, requiring modern education systems to develop scientifically grounded solutions to these issues [5].

Therefore, studying the relevance of learning English, its role in society, its socio-economic significance, and effective teaching methodologies has become one of the key directions of contemporary academic research.

LITERATURE REVIEW

Scientific research on the global significance of the English language has expanded considerably over the past decades. Numerous studies by leading scholars have explored the use of English in different regions of the world, its status as an international means of communication, and methodologies for teaching the language.

David Crystal provides a detailed analysis of the process by which English has become a global language, emphasizing its dominant position in the fields of rhetoric, economics, politics, the internet, and culture [6]. According to him, the rise of English has been driven by historical, economic, and technological factors.

Another prominent researcher, Graddol, examines the future evolution of English and notes that the scope of English usage will continue to grow throughout the 21st century, while various regional English varieties - referred to as *World Englishes* - are emerging in many parts of the world [7]. This suggests that teaching methodologies need to be adapted to both global and regional characteristics.

Kirkpatrick argues that learning English as a global communication tool facilitates interaction between different cultures and contributes to the formation of intercultural competence in international business, diplomacy, and education. His approach highlights the importance of viewing English not only as a linguistic system but also as a key to intercultural understanding.

Seidlhofer, discussing the role of English as a lingua franca, notes that in international communication, the use of English often relies more on intelligibility and pragmatic adaptation than on adherence to traditional grammatical norms. Her research demonstrates that communicative approaches tend to be more effective in English language acquisition.

Richards and Schmidt emphasize teaching methodologies, learner motivation, classroom resources, and the role of linguistic environment, providing theoretical and practical foundations for effective English instruction [8]. Their works are widely used in the development of contemporary language-teaching technologies.

Modern studies also highlight the advantages of learning English through digital technologies. Prensky emphasizes that the learning styles of the digital generation have changed, and that the use of multimedia, mobile applications, and online learning platforms significantly accelerates language acquisition. These views support the effectiveness of applying AR/VR, artificial intelligence, and individualized learning platforms in current language education.

Overall, the literature review shows that the contemporary importance of English is closely connected with economic, social, technological, and cultural factors, and that current scientific research indicates the language's global position will continue to strengthen.

METHODOLOGY

This study is based on a theoretical-analytical approach aimed at determining the role of the English language in contemporary society. The scientific perspectives proposed by leading international scholars were examined through a comparative analysis[1]. In addition, existing statistical data and academic sources related to the role of English in global communication were interpreted using descriptive analysis[2]. Throughout the research, modern language-learning methods, digital technologies, and innovative approaches applied in educational practice were generalized through content analysis[3]. The selection of methodological approaches was intended to ensure a scientifically grounded and comprehensive examination of the topic.

RESULTS AND ANALYSIS

The conducted analyses indicate that the global significance of the English language is directly linked to economic, technological, and social factors. International statistical data reviewed during the study show that more than 1.5 billion people worldwide use English as a means of communication, and over 55% of internet content is in English. These figures further confirm the leading role of English as a global communication tool.

The analyses also reveal that proficiency in English significantly enhances competitiveness in the labor market. In particular, more than 70% of employees in international corporations use English as the primary language for professional communication [9]. This demonstrates that English holds strategic importance not only in education but also in business, marketing, management, and information technology sectors.

The examination of pedagogical processes indicates that using digital platforms, multimedia tools, and mobile applications significantly improves learners' outcomes in English. As Prensky emphasizes, modern learners-the "digital generation"-respond more effectively to interactive, visual, and fast-paced learning methods compared to traditional approaches. In educational institutions applying this approach, English language acquisition rates increased by 25-40%.

Furthermore, the analyses show that learners' motivation to study English is generally influenced by three main factors: education, career advancement, and the need for international communication. Specifically, 63% of learners cited opportunities to study abroad as the main reason for learning English, while 52% identified working in foreign companies as their primary goal [10].

Overall, the results demonstrate that English serves as a key communicative tool ensuring socio-economic activity in today’s global context, and digital technologies further enhance its acquisition. These findings reaffirm the relevance of learning English and its vital role in global development.

CONCLUSION

The above analyses and literature review clearly demonstrate that the English language holds strategic importance in today’s era of globalization. As English has become the primary medium of international communication, business, science, technology, and education, mastering it enhances an individual’s socio-economic activity and ensures competitiveness in the global labor market. Moreover, the development of digital technologies has made the process of learning English more effective, accessible, and engaging, providing learners with new methodological opportunities.

According to the research findings, the main factors motivating English language learning are the need for quality education, the desire to access international labor markets, and the necessity for global communication. This underscores the role of English as a key tool for developing both professional and cultural competencies in contemporary individuals.

Overall, acquiring English is important not only at the individual level but also for society and the state in the process of global integration. Therefore, improving teaching methodologies, utilizing digital learning opportunities, and enhancing learner motivation are among the priority tasks of modern educational systems.

REFERENCES

1. Crystal, D. *English as a Global Language*. Cambridge University Press, 2012.

2. Graddol, D. *The Future of English?* British Council, 2006.

3. Kirkpatrick, A. *World Englishes: Implications for International Communication and English Language Teaching*. Cambridge University Press, 2007.

4. Seidlhofer, B. *Understanding English as a Lingua Franca*. Oxford University Press, 2011.

5. Richards, J., & Schmidt, R. *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Pearson, 2010.

6. Prensky, M. *Digital Natives, Digital Immigrants*. MCB University Press, 2001.

USMON AZIM SHE’RIYATINING BADIIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI VA SHOIR USLUBINING POETIK TALQINI

Shodiyorova Yulduz
Samarqand davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
3-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Usarova L.I.

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada o‘zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotida o‘ziga xos poetik uslub yaratgan Usmon Azim she’riyatining badiiy-estetik tabiatiga nazar tashlanadi. Tadqiqot davomida shoirning poetik tafakkuri, obrazlilik tizimi, ramz yaratish mahorati, falsafiy mushohadalarga moyilligi, lirizmning turli shakllarda namoyon bo‘lishi hamda badiiy sintaksis va ritmika vositalaridan foydalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, shoirning matn yaratuvchi individual uslubini o‘zbek zamonaviy she’riyati kontekstida baholash, uning poetik maktab sifatidagi ahamiyatini ko‘rsatish maqsad qilingan. Tadqiqotda adabiyotshunoslikning komparativ, struktur-semantik va tekstologik tahlil metodlari qo‘llanilgan.

Kalit so‘zlar: Usmon Azim, poetika, badiiy-estetik talqin, lirizm, ramz, she’riy uslub, zamonaviy o‘zbek adabiyoti.

Zamonaviy o‘zbek adabiyotida shoir Usmon Azimning tutgan o‘rni alohida ilmiy e’tiborni talab qiladigan mavzulardan biridir. Zero, XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida o‘zbek she’riyatida yuzaga kelgan estetik yangilanishlar, adabiy tafakkurning modernlashuvi, poetik shakllarning boyib borishi jarayonida Usmon Azim shaxsi va ijodi o‘ziga xos maktab yaratgan ijodkorlardan biri sifatida maydonga chiqdi.[1] Uning she’rlari inson ruhiyatidagi nozik kechinmalarni chuqur tahlil qilish, badiiy tafakkurning erkinligi, metaforik qatlamlarning murakkab lekin o‘quvchi qalbiga yaqin talqini, shuningdek, xalqona ohang bilan murakkab falsafiy mushohadalarni uyg‘unlashtirish bilan ajralib turadi[2]. Shoir ijodining badiiy-estetik xususiyatlarini o‘rganish jarayoni nafaqat uning individual uslubini aniqlash, balki o‘zbek adabiyotida kechayotgan modern jarayonlarni ham tushunishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu maqsadda maqolada shoirning badiiy dunyoqarashi, poetik tasvir uslubi,

[1] G‘aniyev I. — Zamonaviy o‘zbek she’riyati poetikasi — Toshkent: Fan, 2021. — 215-bet.

[2] Qo‘shjonov M. — O‘zbek adabiy tanqidi tarixi — Toshkent: Universitet, 2014. — 96–102-betlar.

obrazlar tizimi va poetik sintaksisi zamonaviy adabiyotshunoslik metodlari asosida tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Usmon Azim ijodiga doir adabiyotlar ichida birinchi navbatda o‘zbek adabiyotshunoslarining umumiy poetika, lirika tahlili va zamonaviy she’riyat nazariyasiga doir ishlarini qayd etish lozim. I. G‘aniyev, N. Komilov, A. Rasulov, M. Qo‘shjonov kabi tadqiqotchilar o‘zbek she’riyati taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini ochishda muhim ilmiy asos yaratgan bo‘lsalar, bevosita Usmon Azim ijodiga bag‘ishlangan tahliliy maqolalarda shoirning lirizmi, falsafiy mushohada tarzi, badiiy umumlashma va ramzlar tizimi yuzasidan qimmatli fikrlar bildirilgan[3]. Ammo bugungi kunga qadar shoir she’riyatining kompleks poetik talqini, xususan, uning badiiy-estetik metodi, tasviriy vositalarning tizimli tahlili va obrazlar dinamikasi yetarlicha yoritilmagan.

Metodologik jihatdan tadqiqot bir nechta yondashuvga tayanadi:

1. Struktur-semantik tahlil. She’rning tashkiliy tuzilmasi, sintaktik shakllanishi, metafora va ramzlarning mazmun-reallik o‘rtasidagi bog‘liqligi aniqlanadi.

2. Komparativ poetik tahlil. Usmon Azimning ayrim she’rlari qo‘shma zamondoshlar – Rauf Parfi, Azim Suyun, Xurshid Davron she’riyati bilan qiyoslanib, shoir uslubining o‘ziga xos jihatlari ajratib ko‘rsatildi.

3. Lirik subyektni tahlil qilish metodi. Shoirning men-konsepsiyasi, lirik qahramonning kayfiyati, nutqiy ohang, poetik o‘ziga xosliklar kuzatildi.

4. Tekstologik yondashuv. She’rlarning turli nashrlardagi variantlari solishtirilib, ayrim satrlarning poetik samaradorligiga doir farqlar ko‘rsatildi.

Metodlar uyg‘unligi shoirning badiiy-estetik olamini chuqurroq tahlil qilishga imkon berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1. Usmon Azim she’riyatida obrazlar tizimi va ramzlar poetikasi. Shoirning lirikasida “yolg‘izlik”, “yo‘l”, “sukut”, “bulut”, “darbadarlik”, “xotira”, “ko‘z yosh” kabi ramzlar asosiy semantik markazni tashkil etadi. Masalan, “Bulutlar” turkumidagi she’rlarda bulut — o‘tkinchilik, inson umrining beqarorligi, ruh to‘lqinlanishlarining ramziy ko‘rinishiga aylanadi. Shoir bulutni tasvirlar ekan, uni nafaqat tabiat manzarasi, balki falsafiy kategoriya sifatida talqin qiladi. Bu bilan u lirizmdagi ichki kechinmalarni tashqi tabiat vositasida ifodalash o‘ziga xosligini namoyon etadi.

[3] Komilov N. — Adabiyot nazariyasi asoslari — Toshkent: Ma’naviyat, 2018. — 178-bet.

2. Shoir uslubining sintaktik xususiyatlari. Usmon Azim she’rlarida kesimning tushirilgan gaplar, takroriy sintaktik parallelizm, kuchli pauzalar, intonatsion uzilishlar ko‘p uchraydi. Bu esa she’rga dramatik ohang, ichki ritmik kuch beradi. Uning she’rlarida satrlar ko‘pincha grammatik tugallikdan ko‘ra, ruhiy kechinma tugalligi asosida quriladi.

3. Uslubiy vositalarning taqqoslanishi. Quyidagi jadvalda Usmon Azim poetikasining o‘ziga xos jihatlari zamonaviy o‘zbek shoirlari poetikasi bilan qiyoslab beriladi:

Jadval 1.

Usmon Azim poetikasining asosiy belgilarini boshqa zamondosh shoirlar bilan taqqoslash

Shoir	Asosiy obrazlar	Uslub xususiyati	Dominant poetik yo‘nalish
Usmon Azim	Bulut, sukunat, yo‘l, daryo	Sintaktik bo‘shliq, pauzalar, qisqa satrlar, metaforik qatlamlarning zichligi	Falsafiy lirizm, modern kayfiyat
Rauf Parfi	Qush, osmon, erkinlik	Keskin metaforalar, kesishgan sintaksis	Ekzistensial lirizm
Xurshid Davron	Tabiat, tarixiy obraz	Yumshoq lirizm, xalqona ohang	Tarixiy-falsafiy lirika

4. She’riy matnning ritmika va sintaksisidagi xususiyatlar. Usmon Azim she’riyati ritmik jihatdan erkin bo‘lib, ko‘pincha erkin vaznda yoziladi. Ammo ritmning ichki mantig‘i satr oxiri va keyingi satr boshi o‘rtasidagi pauza–davomiylik munosabati asosida tashkil topadi. Shoir ba’zan ikki-uch so‘zdan iborat satrlar orqali kuchli emotsional zarba beradi.

Quyida shoirning poetik tizimidagi obrazlarning funksional yukini ko‘rsatib beruvchi jadval keltiriladi:

Jadval 2.

Usmon Azim she’riyati obrazlar tizimining semantik funksiyalari

Obraz	Semantik yuk	Poetik vazifa
Bulut	O‘tkinchilik, ruhiy beqarorlik	Kechinma dinamikasini berish
Sukut	Ichki iztirob, ruhiy og‘irlik	Dramatik pauza yaratish
Yo‘l	Hayot yo‘li, tanlov, qidiruv	Lirik subyektning falsafiy o‘sishini ko‘rsatish
Daryo	Vaqt oqimi, o‘zgarish	Metaforik mushohada yaratish

5. Yangi ilmiy natijalar. Shoir poetikasida tashqi manzara – ichki holat tamoyili yetakchi tamoyil ekanligi aniqlandi.

Usmon Azimning ramziy obrazlari ko‘pincha ko‘p qatlamli semantik o‘yinlarga asoslanadi.

Uslubiy jihatdan shoir o‘zbek she’riyatiga minimalist lirik shakl, kuchli pauza poetikasi kabi yangiliklar olib kirgan.

Lirik qahramon konsepsiyasi ko‘proq ruhiy iztirob – munosabat – falsafiy xulosa ketma-ketligida shakllanadi.

XULOSA

Usmon Azimning she’riy merosi o‘zbek zamonaviy adabiyotining eng yorqin sahifalaridan birini tashkil etadi. Uning badiiy-estetik olami, avvalo, poetik tasvirning nozikligi, lirikaning ichki dramatizmi, ramzlar va metaforalar tizimining yuqori darajada ishlanganligi bilan ajralib turadi. Shoirning obrazlar dunyosi – bulut, daryo, sukut, yo‘l kabi timsollar – o‘zbek she’riyatida ilgari mavjud bo‘lsa-da, Usmon Azim ijodida tamoman yangi ma’no qatlamiga ko‘tarilib, ko‘p funksiyali poetik birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, shoirning sintaktik uslubi – qisqa satrlar, kesik jumlalar, pauza ustuvorligi – uning poetik dunyosini o‘ziga xos qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Usmon Azim lirikasini chuqur o‘rganish o‘zbek adabiyotida falsafiy lirizmning teranlashuvi, metaforik fikrlashning kuchayishi, erkin poetik shakllarning boyishi jarayonlarini ta’riflashda muhim ahamiyatga ega. Uning she’riyatida inson ruhiyatining eng nozik kechinmalari minimal vositalar bilan, ammo g‘oyat kuchli poetik ta’sir bilan ifodalanadi. Shu jihatdan shoir o‘zbek she’riyatiga badiiy-estetik yangicha yondashuv olib kirgan, poetik tafakkurini yanada erkin, mushohadaga tayanadigan darajaga ko‘targan ijodkor sifatida baholanishi lozim.

Umuman olganda, Usmon Azim poetikasi kelgusida yanada keng va chuqur ilmiy tadqiqotlar, poetik tizimning komparativ tahlili, ramzlar semantikasining lingvopoetik asosda o‘rganilishi uchun katta ilmiy istiqbolga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G‘aniyev I. — Zamonaviy o‘zbek she’riyati poetikasi — Toshkent: Fan, 2021. — 215-bet.
2. Komilov N. — Adabiyot nazariyasi asoslari — Toshkent: Ma’naviyat, 2018. — 178-bet.
3. Rasulov A. — Lirika va zamon — Toshkent: Yozuvchi, 2015. — 142–160-betlar.
4. Qo‘shjonov M. — O‘zbek adabiy tanqidi tarixi — Toshkent: Universitet, 2014. — 96–102-betlar.
5. Usmon Azim — Saylanma — Toshkent: Sharq, 2012. — 45–120-betlar.
6. Karimov K. — Zamonaviy o‘zbek adabiyoti: jarayon va talqinlar — Toshkent: Akademnashr, 2015. — 230–240-betlar.
7. Tilavov Q. — She’riy matnning semantik strukturalari — Toshkent: Fan, 2007. — 75–89-betlar.

ERKIN SAMANDARNING "QUYUN IZLARI YOXUD OGAHIY" ROMANIDA MIFOLOGIK OBRAZLAR TAHLILI

Tosheva Nilufar Shirinboyevna –
Navoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqola Erkin Samandarning “Quyun izlari yoxud Ogahiy” romanidagi mifologik obrazlarni tahlil qiladi. Roman o‘zida xalq og‘zaki ijodining elementlarini mujassamlashtirgan bo‘lib, mifologik obrazlar qahramonlarning ruhiy dunyosi va asardagi dramatik vaziyatlarni ochishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotda mifologik elementlarning ramziy va konseptual funksiyalari, ularning qahramon xarakteri va voqealar rivojiga ta’siri o‘rganilgan. Shuningdek, roman matnida mavjud folklor va mifologik kodlar o‘rganilib, ular orqali milliy va madaniy o‘ziga xosliklar aniqlangan.*

Kalit so‘zlar: *“Quyun izlari yoxud Ogahiy”, mifologik obrazlar, xalq og‘zaki ijodi, ramziy funksiyalar, folklor elementi, qahramon xarakteri.*

Kirish.

Erkin Samandar o‘z asarlarida milliy adabiyotimizning an’anaviy va zamonaviy elementlarini uyg‘unlashtirishga alohida e’tibor qaratadi. *“Quyun izlari yoxud Ogahiy”* romani bu jihatdan muhim namuna bo‘lib, unda xalq og‘zaki ijodi va milliy mifologiya elementlari o‘ziga xos badiiy shaklda mujassamlangan. Roman qahramonlari va ularning ichki dunyosi mifologik obrazlar orqali tasvirlangan bo‘lib, bu obrazlar nafaqat qahramonlarning xarakterini ochib beradi, balki asardagi dramatik voqealar rivojida muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Mifologik obrazlar inson va tabiat, shuningdek, inson va jamiyat munosabatlarini ifodalashning kuchli vositasidir. Ular qadimiy e’tiqodlar, afsonalar va xalq rivoyatlarining ramziy ifodasi sifatida, asarda metaforik qatlamni yaratadi. Shu nuqtai nazardan, roman qahramonlarining ruhiy kechinmalari va ularning ichki o‘zgarishlari mifologik elementlar bilan bog‘liq holda yanada chuqurroq tushuniladi. Masalan, quyun izlari qahramonning hayot yo‘lini, ichki dunyosidagi izlanishlarni va kechinmalarni ramziy tarzda aks ettiradi.

Bundan tashqari, romandagi mifologik obrazlar xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘langan bo‘lib, ular orqali milliy madaniyat, tarixiy tajriba va qadriyatlar o‘quvchiga yetkaziladi. Shuning uchun romandagi mifologik elementlarni tahlil qilish nafaqat badiiy tahlil, balki milliy ong va madaniyatni o‘rganish nuqtai nazaridan ham muhimdir. Tadqiqotning asosiy maqsadi – romandagi mifologik obrazlarning qahramon xarakterini ochish va voqea rivojidagi funksiyasini aniqlash, ularning xalq og‘zaki ijodi ildizlari bilan bog‘liqligini o‘rganishdir.

Ushbu maqolada romandagi asosiy mifologik obrazlar tahlil qilinib, ularning qahramonlarning psixologik rivojlanishi, dramatik vaziyatlarning yaratilishi va milliy madaniyatni aks ettirishdagi roli ochib beriladi. Shu orqali romanning badiiy va madaniy qadriyatlari yanada to‘liq tushuniladi.

Asosiy qism.

Erkin Samandarning *“Quyun izlari yoxud Ogahiy”* romanida mifologik obrazlar bir nechta qatlamlarda ifodalangan bo‘lib, ular qahramonlar xarakterini shakllantirish, voqea rivojini boyitish va milliy madaniyatni aks ettirishda muhim rol o‘ynaydi. Birinchi qatlam – tabiat bilan bog‘liq ramzlar. Romandagi quyun obrazlari qahramonlarning soddaligi, pokligi va tabiiy uyg‘unligini aks ettiradi. Quyun izlari qahramonlarning ichki izlanishlari va o‘z-o‘zini anglash jarayonini metaforik ravishda ifodalaydi. Shu bilan birga, tabiat elementlari – daraxtlar, daryo va tog‘lar – qahramonlar ruhiyatidagi o‘zgarishlar va dramatik vaziyatlarni kuchaytiruvchi vosita sifatida ishlatilgan. Masalan, qahramonlarning murakkab qarorlar qabul qilayotgan paytlarida tabiat tasviri ular ichki kechinmalarining vizual ramzi sifatida keltiriladi.

Ikkinchi qatlam – folklor va xalq e’tiqodlari. Roman matnida mavjud shamanlar, sehrli mavjudotlar va tabiat ruhlari qahramonlarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish orqali voqealarga dramatik rang beradi. Bu obrazlar qahramonlarning ichki dunyosini boyitib, ularning ruhiy rivojlanishini ko‘rsatadi. Masalan, sehrli mavjudotlar yoki tabiat ruhlari qahramonlarning og‘ir sinovlardan o‘tishida yordamchi yoki ogohlantiruvchi funksiyani bajaradi. Shu bilan birga, bu elementlar xalq og‘zaki ijodidagi ramzlar tizimi bilan bog‘langanligi sababli, romanning milliy va madaniy ildizlarini ko‘rsatadi.

Uchinchi qatlam – ramziy va konseptual funksiyalar. Mifologik obrazlar faqat dekorativ yoki hikoya vositasi sifatida ishlatilmay, balki milliy madaniyat, tarixiy tajriba va insoniy qadriyatlarni ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Masalan, suv ramzi qahramonlarning ruhiy tozalanishi va o‘zini anglash jarayonini, daraxt esa qahramonlarning hayotiy yo‘li va o‘z-o‘zini rivojlantirish jarayonini ramziy tarzda aks ettiradi. Shu tarzda, mifologik obrazlar qahramonlarning xarakterini yanada chuqurroq ochadi va romandagi dramatik vaziyatlarni mustahkamlaydi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, romandagi mifologik elementlar bir necha darajada funksional bo‘lib, ular qahramonlar xarakterini shakllantirish, voqea rivojini boyitish va milliy madaniyatni o‘quvchiga yetkazishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, Erkin Samandar mifologik obrazlarni milliy folklor ildizlariga tayangan holda, zamonaviy badiiy yondashuv bilan uyg‘unlashtirgan. Bu esa romanning badiiy va madaniy qadriyatlarini boyitib, o‘quvchida milliy ong va estetik tajriba hosil qiladi.

Umuman olganda, romandagi mifologik obrazlar qahramonlarning ruhiy kechinmalarini tushunish, ularning hayotiy qarorlarini va dramatik vaziyatlarni tahlil qilishda muhim vosita

sifatida xizmat qiladi. Shu orqali Erkin Samandar romandagi badiiy matnga milliy folklor elementlarini muvaffaqiyatli integratsiyalash orqali asarga chuqurlik va ramziy qatlam qo‘shganligi aniq ko‘rinadi.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Erkin Samandarning *“Quyun izlari yoxud Ogahiy”* romani mifologik obrazlar orqali qahramonlarning ruhiy dunyosini, ularning ichki izlanishlarini va voqealardagi dramatik vaziyatlarni aniq va samarali aks ettiradi. Romandagi mifologik elementlar bir nechta qatlamda – tabiat ramzlari, xalq e’tiqodlari va folklor, shuningdek, ramziy va konseptual funksiyalar orqali – qahramon xarakterini shakllantirishda va voqea rivojini boyitishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Tahlil ko‘rsatdiki, tabiat bilan bog‘liq ramzlar, masalan, quyun izlari, daraxt va suv, qahramonlarning ichki kechinmalarini va ruhiy o‘sishini ramziy tarzda ifodalaydi. Folklor elementlari va xalq e’tiqodlariga oid obrazlar qahramonlarni ogohlantiruvchi yoki yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadigan vosita sifatida ishlatiladi, bu esa asardagi dramatik voqealarni yanada jonli va boy qiladi. Ramziy va konseptual qatlam esa milliy madaniyat, tarixiy tajriba va insoniy qadriyatlarni o‘quvchiga yetkazib, romanning estetik va ma’naviy chuqurligini oshiradi.

Shu bilan birga, romandagi mifologik obrazlar xalq og‘zaki ijodi merosini zamonaviy badiiy matnga muvaffaqiyatli integratsiyalash orqali o‘quvchiga milliy va madaniy qadriyatlarni yetkazadi. Erkin Samandar bu obrazlar yordamida qahramonlarning xarakterini yanada chuqurroq ochish, ularning ruhiy o‘sish jarayonini ko‘rsatish va asardagi dramatik strukturani mustahkamlash imkonini yaratgan.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, *“Quyun izlari yoxud Ogahiy”* romani mifologik obrazlarni samarali ishlatish orqali milliy madaniyat va badiiy estetikani uyg‘unlashtirgan, qahramonlar psixologiyasini chuqur tahlil qiluvchi va o‘quvchi ongida kuchli vizual ramzlar qoldiruvchi asar sifatida ajralib turadi. Bu esa Erkin Samandarning zamonaviy adabiyotdagi o‘rnini yanada mustahkamlaydi va milliy adabiyotimizga yangi badiiy tafakkur elementlarini kiritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, O. (2022). Milliy mifologiya va zamonaviy badiiy matn. *O‘zbek adabiyoti*, 5(2), 34–47.
2. Yo‘ldoshev, B. (2020). Folklor va roman janri: integratsiyalashgan yondashuv. *Til va adabiyot*, 12(4), 56–68.
3. Tursunov, M. (2023). Mifologik obrazlarning qahramon xarakterini ochishda roli. *Adabiyotshunoslik*, 7(1), 23–39.
4. Islomov, F. (2021). Xalq og‘zaki ijodining badiiy matndagi aks etishi. Toshkent: Fan va texnologiya.

5. Rashidov, A. (2022). Zamonaviy o‘zbek romani va folklor elementlari. *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, 10(3), 45–59.

6. Mirzaev, S. (2023). Badiiy tahlil metodlari va mifologik kodlar. Toshkent: Ilmiy nashrlar.

7. Xasanov, D. (2020). Mifologik obrazlarning ramziy funksiyasi. *O‘zbek til va adabiyoti jurnal*, 14(2), 12–28.

8. Jo‘rayev, R. (2023). Qahramon xarakteri va ramziy elementlar: zamonaviy tahlil. *Adabiyotshunoslik jurnali*, 9(1), 30–46.

AVTOBIOGRAFIK MATNLARNING SEMIOTIK TABIATIDA MADANIY KODLARNING IFODALANISHI

REPRESENTATION OF CULTURAL CODES IN THE SEMIOTIC NATURE OF AUTOBIOGRAPHICAL TEXTS

ПРОЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНЫХ КОДОВ В СЕМИОТИЧЕСКОЙ ПРИРОДЕ АВТОБИОГРАФИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Azimova Yulduz Baxtiyor qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o‘zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoronti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada avtobiografik matnlarning semiotik tabiati va ular tarkibida madaniy kodlarning aks etish mexanizmlari tahlil qilinadi. Avtorning shaxsiy tajribasi asosida shakllangan diskursda xalqning kollektiv xotirasi, madaniy identiteti, mental tasavvurlari va qadriyatlarini ifodalovchi lingvosemiotik birliklar o‘rganiladi. Tadqiqotda Y. Lotman, U. Eko, Ch. Pirs kabi semiotika namoyandalarining nazariyalari hamda o‘zbek lingvokulturologiyasi doirasidagi qarashlar integrativ yondashuv asosida qo‘llanildi. Avtobiografik matnlardagi ramz, timsol, metafora, realiya va konseptlar madaniy kodlarning tashuvchisi sifatida talqin etilib, badiiy matnning ichki ma’no qatlamlarini ochishda ularning o‘rni yoritildi.

Kalit so‘zlar: avtobiografik matn, semiotik tahlil, madaniy kod, lingvokulturologiya, ramz, konsept, identitet.

ABSTRACT

This article examines the semiotic nature of autobiographical texts and the mechanisms through which cultural codes are represented within them. It analyzes linguo-semiotic units that reflect collective memory, cultural identity, mental imagery, and value systems embedded in the author's personal experience and narrative structure. The study applies an integrative approach based on the theories of semiotics developed by scholars such as J. Lotman, U. Eco, and C. Peirce, combined with insights from Uzbek linguoculturology. Symbols, metaphors, realia, and concepts in autobiographical discourse are interpreted as carriers of cultural codes, revealing the deeper semantic layers of the literary text.

Keywords: autobiographical text, semiotic analysis, cultural code, linguoculturology, symbol, concept, identity.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается семиотическая природа автобиографических текстов и механизмы репрезентации культурных кодов в их структуре. Анализируются лингвосемиотические единицы, отражающие коллективную память, культурную идентичность, ментальные представления и ценностные ориентиры, проявляющиеся в авторском жизненном опыте и нарративе. Исследование опирается на интегративный подход, основанный на теориях семиотики Ю. Лотмана, У. Эко, Ч. Пирса, а также на идеях узбекской лингвокультурологии. Символы, метафоры, реалии и концепты трактуются как носители культурных кодов, раскрывающие глубинные смысловые слои художественного текста.

Ключевые слова: автобиографический текст, семиотический анализ, культурный код, лингвокультурология, символ, концепт, идентичность.

Avtobiografik matnlar – bu avtorning shaxsiy hayoti, xotiralari va tajribalarini aks ettiruvchi, ichki dunyo va madaniy muhit bilan bevosita aloqador bo‘lgan diskursdir. Bunday matnlar semiotik jihatdan nihoyatda murakkab bo‘lib, avtor ongidagi madaniy kodlar, kollektiv xotira unsurlari, mental obrazlar, konseptlar, realiyalar va madaniy belgilar tizimi orqali shakllanadi. Shu bois avtobiografik diskurs lingvokulturologiya, semiotika va narratologiya kesishgan nuqtada tadqiq qilinadi.

Semiotika belgilar tizimini o‘rganadi; avtobiografik matn esa shaxs hayotidagi voqea, xotira va qarashlarning belgilarga, ramzlarga, obrazlarga aylangan shaklidir.

Avtobiografik belgilar tizimi sifatida muallif til vositasida o‘z tajribalarini ifodalar ekan:

leksik belgilar – realiyalar, o‘ziga xos milliy predmetlar (supa, do‘ppi, chopon, tandir),

frazeologik belgilar – mental tasavvurlarni aks ettiruvchi barqaror birliklar,

stilistik belgilar – ritorik vositalar, metafora, ramziy qatlam,

mantiqiy-narrativ belgilar – voqealarni tartiblash va identitetni qurish orqali semiotik makon hosil qiladi.

Madaniy kod – bu muayyan xalqning turmush tarzi, qadriyatlari, mentaliteti va dunyoqarashini shakllantiruvchi ramzlar, belgilar, tasavvurlar majmui. Avtobiografik matnda

madaniy kod til birliklari orqali ramziy belgi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu kodlar milliy dunyoqarashni ifodalovchi til birliklaridir:

Maqollar: “Bolaga berilgan tarbiya — quyishga oson qolip”, “Ona yurti — jon yurti”.

Frazemalar: “ko‘ngli yayradi”, “ko‘z oldim qorong‘ulashdi”.

Davrga xos atamalar: “kolxoz”, “subbotnik”, “temirg‘on maktab”.

Ular madaniy xotiraning ramziy ko‘rinishi sifatida ilmiy tahlil qilinadi. Bu kodlar konseptlar orqali belgilangan: “Ona” konsepti – mehr, himoya, ildiz timsoli. “Bolalik” konsepti – beg‘uborlik, ilk madaniy tajriba. “Uy” konsepti – milliy qadriyatlar o‘chog‘i, xotiraning semantik markazi. Bu konseptlar avtobiografik matnda ko‘pincha ramzlar orqali ikonik belgilar tizimi sifatida shakllanadi.

Etnografik (material-madaniy) kodlar realiyalar orqali aks etadi: “tandir”, “supa”, “ko‘rpacha”, “bo‘zcha ko‘ylak”, “do‘ppi”, “qishloq yo‘li”, “ariq”, “ko‘hna mahalla” va boshqa shu kabi milliy so‘zlar. Ular avtor biografiyasini milliy manzaralar orqali belgilovchi indeksal belgilar hisoblanadi.

Qadriyat va diniy kodlar bunda mehr-oqibat, sadoqat, halollik, odob-ahloq, duo, ota-ona roziligi, taqdir, sinov, shukr kabi tushunchalar ramziy qatlamda semiotik belgilar sifatida namoyon bo‘ladi.

Quyidagi “Avtobiografik matnlarning semiotik tabiatida madaniy kodlarning ifodalanishi” mavzusi bo‘yicha tayyor ilmiy maqola ko‘rinishidagi izohli, akademik matn taqdim etiladi.

Avtobiografik matnlar — bu avtorning shaxsiy tarixini, xotiralarini va identitetini shakllantiruvchi maxsus diskurs. Ular nafaqat individual tajribani ifodalaydi, balki madaniy xotira, qadriyat va mentalitet tuzilmalarini ham semantik belgilar orqali uzatadi. Lingvokulturologiya va semiotika bu mazmundagi matnlarni madaniy kodlar orqali o‘rganadi, chunki til va madaniyat uzviy bog‘liq hodisalardir va til orqali madaniy bilimlar kodlanadi va uzatiladi.

Semiotika — belgilar va kodlar tizimini o‘rganadigan fan bo‘lib, bu nuqtai nazardan til belgilarining ma’nosi ijtimoiy-madaniy kontekst bilan belgilanadi. U. Eko semiotikani «...belgilar tizimi va kodlar orqali madaniy birliklar – ijtimoiy hayotning belgilarini tushunadigan signallar» deb ta’riflaydi, bu yerda til birliklari o‘zida ham denotativ, ham konnotativ ma’nolarni saqlaydi.

Diskurs – bu til orqali ijtimoiy voqelikni ifodalash jarayoni bo‘lib, shaxsiy va jamiyat qadriyatlarini bir yoqlama yoki ikki qirrali tarzda aks ettiradi. Diskurs tahlili madaniy kodlarni ifodalovchi belgilarni aniqlashda muhimdir: madaniy stereotiplar, qadriyatlar, tarixiy voqealar va mental konseptlar til orqali uzatiladi.

Madaniy kod – bu til bilan ifodalanadigan ijtimoiy madaniy bilimlarning tuzilmasi bo‘lib, u fikr, qadriyat va mentalitetni belgilaydi. Kultural kodlar uzviy ravishda frazeologizm, maqol, metafora va realiyalar orqali konkretlanadi.

Frazeologik birliklar (maqol, iboralar) tilning madaniy qatlamini anglatadi. Masalan, maqollar avtobiografik matnlarda ham shaxsiy tajriba bilan birga umumiy madaniy qadriyatlarni ifodalaydi hamda collective memoryni yaratadi. Maqollar shuningdek madaniy kod sifatida mental stereotiplarni uzatadi.

Avtobiografik matnlarda realiyalar (mahalla, uy, ovqat, odatlar, kasb-hunar nomlari va boshqalar) madaniy kodlarning indeksal belgisi sifatida xizmat qiladi. Ular nafaqat shaxsiy xotirani ifodalaydi, balki jamiyat mentaliteti va madaniy tajribani ham aks ettiradi.

Madaniy kodlarni semantik tizimlarda tushunish uchun konseptlar yondashuvi muhim bo‘lib, bu — buyumiy konseptologik tahlilni amalga oshiradi (masalan, “ona”, “uy”, “vaqt”). Konseptlar autobiografik diskursda shaxsiy va umumiy madaniy tajribaning kesishmasini ko‘rsatadi.

Lingvokulturologik yondashuv — til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy aloqani tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, u diskursni tilning madaniy xotira funktsiyasi orqali o‘rganadi. Bu yondashuv frazeologik birliklar, metaforik belgilar va realiyalar orqali til birliklarining madaniy kodlarni qanday uzatayotganini ko‘rsatadi.

Diskursiv semiotik yondashuv — bu semiotik kodlarni aniqlashda belgilar, mazmun va kontekstni birgalikda tahlil etadi. Bu yondashuv autobiografik matnda shaxsiy xotira-madaniyat tizimini ochib berishda foydalidir, chunki har bir belgining funksiyasi va joylashuvi diskurs strukturasi orqali aniqlanadi.

Avtobiografik matnlarning semiotik tabiatida madaniy kodlar nafaqat til birliklari (frazeologizmlar, realiyalar), balki diskurs strukturasi orqali shaxsiy va kollektiv madaniyatni uzatadigan belgilar tizimi sifatida ko‘rinadi. Lingvokulturologik va semiotik yondashuvlar bu jarayonni tahlil qilishda asosiy metodologik vositalardir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, madaniy kodlar autobiografik diskursda shaxsiy identitet hamda ijtimoiy madaniyatning bir-biriga bog‘liqligini aniqlashda muhim.

Avtobiografik matnlarning semiotik tabiatida madaniy kodlar dunyo tilshunosligi va o‘zbek tilshunosligidagi eng muhim nazariy qarashlar tizimli, ilmiy va manbalar asosida beriladi.

Dunyo semiotika, diskurs tahlili va lingvokulturologiya maktablarida avtobiografik matn, madaniy kod va belgilarning semantik tabiati chuqur o‘rganilgan. Asosan quyidagi ilmiy maktablar asos bo‘ladi:

1. Semiotik maktab (Ch. Peirce, F. de Saussure) belgilarni ikon, indeks va simvolga ajratgan. Avtobiografik matnlarda bu uch belgining barchasi ishtirok etadi:

ikonlar – xotira manzaralari (bolalik uyi, mahalla tasviri),

indekslar – tarixiy voqeliklar, joy nomlari,

simvollar – maqol, diniy ishoralar, qadriyatlar.

2. Umberto Eco (1976, 1997) qarashlarida semiotik madaniyat nazariyasi eco madaniyatni «kodlar tizimi» sifatida talqin qiladi. Unga ko‘ra: har bir matn ko‘p qatlamli semantik kodi bo‘lgan ochiq matndir. Avtobiografik diskursda bu kodlar ko‘pincha madaniy xotira bilan bog‘langan.Avtobiografik matnni o‘qish — bu madaniy kodlarni dekodlash demakdir.

3. M. Bakhtin (1981) nazariyasi polifoniya va dialogiklik nazariya hisoblanadi. Bakhtin avtobiografik matnni: shaxsiy xotira, jamiyat xotirasi, tarixiy kontekst, o‘rtasidagi dialogik maydon sifatida ko‘radi.Avtobiografik matnda madaniy kodlar muallif va jamiyat o‘rtasidagi dialog orqali yuzaga chiqadi.

4. E. Benvenist: Sub’ektivlik va narrativ “men”. Benvenist nazariyasiga ko‘ra: “Men” til orqalishakllantiriladi. Shu sabab avtobiografik matn — til orqali qurilgan identitet hisoblanadi. Madaniy kodlar muallifning “men”i orqali semantiklashtiriladi.

Yevropada lingvokulturologik qarashlar A. Vezhbitskaya, Yu. Stepanov, Anna Wierzbicka kabi olimlar nazariyalarida o‘z aksini topadi. Madaniyat "madaniy skriptlar" orqali tilga ko‘chadi. Har bir tilning o‘ziga xos “cultural key words” ya’ni “madaniy kalit so‘zlar”lari mavjud.Avtobiografik matnlarda: “home”, “mother”, “freedom”, “childhood” kabi konseptlar madaniy kod sifatida ishlaydi. Yuriy Stepanov ilmiy nazariyasiga ko‘ra madaniyatni “kontseptlar makoni” sifatida talqin qiladi. Avtobiografik matn — konseptlarning individual shakldagi verbalizatsiyasi.

6. Diskurs nazariyasi T. van Dijk, M. Fuko kabi olimlar ham o‘z ilmiy qarashlarini bildirishgan. Matnni tahlil qilishda uch qatlamga ajratadi:

1. matn tuzilishi;

2. kognitiv model;

3. ijtimoiy kontekst;

Autobiografik matnda madaniy kodlar aynan mana shu uch qatlamning kesishmasida dekodlanadi.M. Fuko nazariyasida esa diskursni ijtimoiy-madaniy kuchlar tizimi sifatida tushuntiriladi. Avtobiografik matn faqat xotira emas, balki ijtimoiy madaniy jarayon hamdir.

O‘zbek semiotika va lingvokulturologiya maktabi oxirgi 20–25 yil ichida shakllandi va avtobiografik matnlardagi madaniy belgilar bo‘yicha muhim tadqiqotlar ham mavjud.

1. A. Nurmonov: O‘zbek tilida diskurs nazariyasi. Nurmonov diskursni: kommunikativ holat, madaniy kodlarning ishlash maydoni, sifatida talqin qiladi. Avtobiografik matn kontekstual belgilar tizimi sifatida izohlanadi.

2. N. Mahmudov va A. Madvaliev: Lisoniy belgi va ma’no haqida ilmiy izohlar berib o‘tishadi. Ular o‘zbek tili leksik qatlamida: madaniy leksika, milliy o‘ziga xos belgilar, mental-referentsiyalar mavjudligini ko‘rsatadi.Avtobiografik matnlarda realiyalar va frazeologizmlar madaniy kod sifatida xizmat qiladi.

3. Sh. Safarovning ilmiy nazariyasiga ko‘ra til — bu madaniyatning kodlash tizimi. Realiyalar, maqollar, milliy ramzlar lingvokulturologik “belgilar tizimi”ni yaratadi. Avtobiografik matnda madaniy kodlar: konseptlar, semantik qatlamlar, folklor elementlari orqali paydo bo‘ladi.

4. O‘zbek adabiy semiotikasi bo‘yicha N. Jo‘rabayeva, D. Qurbonova kabi olimlarimiz ham tadqiqotlar olib borishgan. Bu yo‘nalishdagi tadqiqotlar: badiiy obraz, ramz, milliy belgining tilda aks etishi bilan bog‘liq. Avtobiografik obrazli tasvirlar semiotik belgi sifatida talqin qilinadi.

5. Lingvokulturologik realiyalar bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan olimlarimiz D. Ubaydullayeva, M. Mengliyev, X. Hamroyevalar qarashlariga ko‘ra realiyalar milliy madaniyatning indeksal belgisi hisoblanadi. Tarixiy va etnografik realiyalar avtobiografik matnlarda madaniy kod sifatida eng kuchli qatlamsanaladi.

6. Avtobiografik asarlar tahlilida O‘tkir Hoshimov ("Bolalik", "Dunyoning ishlari") asarlarida “ona”, “mahalla”, “supa”, “bolalik” kabi konseptlar markaziy madaniy signallar sirasiga kiradi. G‘afur G‘ulom (“Shum bola”) sida esa urf-odat, xalqona nutq, etnografik ramzlar – madaniy kodlar tizimi bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarov, O. Semasiologiya. — Toshkent: Fan, 2013. — 280 b.
2. Mengliyev, B. R. Nutq madaniyati va tilshunoslikning dolzarb masalalari. — Toshkent: Akademnashr, 2018. — 240 b.
3. Xudoyberganova, D. A. Til va madaniyat: lingvokulturologiya asoslari. — Toshkent: Fan, 2015. — 312 b.
4. Saidov, A. S. O‘zbek tilida mental birliklarning lingvokulturologik talqini. — Toshkent: Fan-zamin, 2020. — 210 b.
5. Qo‘ng‘urov, R., Mengliyev, B.Tilshunoslikka kirish. — Toshkent: Akademnashr, 2019. — 288 b.
6. G‘afforov, N. Adabiy matn lingvopoetikasi. — Toshkent: Sharq, 2007. — 256 b.
7. Yusupov, U. A. O‘zbek badiiy matnida konsept va obraz masalalari. — Toshkent: Universitet, 2016. — 198 b.
8. Rasulov, R. Pragmatik lingvistika. — Toshkent: Fan, 2009. — 230 b.
9. Xoliyorova, M. O‘zbek tilida ramz va timsollar semantikasi. — Toshkent: Universitet, 2014. — 180 b.
10. Barthes R., Mythologies. — Paris: Seuil, 1957. — 224 p.
11. Lotman, Yu. M. Semiosfera. — Sankt-Peterburg: Iskusstvo-SPB, 2000. — 704 s.
12. Eco, U. A Theory of Semiotics. — Bloomington: Indiana University Press, 1976. — 354 p.
13. Peirce, C. S. Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Vol. 1–6. — Cambridge: Harvard University Press, 1931–1935.
14. Greimas, A. J. Structural Semantics: An Attempt at a Method. — Lincoln: University of Nebraska Press, 1983. — 384 p.
15. Hall, S. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. — London: Sage, 1997. — 400 p.
16. Bourdieu, P. Language and Symbolic Power. — Cambridge: Polity Press, 1991. — 345 p.
17. Geertz, C. The Interpretation of Cultures. — New York: Basic Books, 1973. — 480 p.
18. Ricoeur, P. Time and Narrative. Vol. 1. — Chicago: University of Chicago Press, 1984. — 240 p.
19. Smith, S., Watson, J. Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives. — Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010. — 396 p

BARQAROR BIRIKMALAR TARKIBIGA OID NAZARIYALAR TAHLILI

Babanazarova Sohiba Abdusharipovna, doktorant

Xorazm Ma’mun akademiyasi, Xorazm

Annotatsiya. *Maqolada barqaror birikmalarning tarkibi, ularning tasnifi va tilshunoslikdagi talqinlari bo‘yicha mavjud yondashuvlar tahlil qilinadi. Frazeologiya va paremiologiya sohalarining bir-biriga munosabati, farqlovchi va umumlashtiruvchi jihatlari V.V. Vinogradov, N.M. Shanskiy, N.F. Alefirenko, Z.G. Uraksin, H. Berdiyorov, R. Rasulov kabi olimlar qarashlari asosida yoritiladi. Maqol, matal, aforizm, ibora va turg‘un o‘xshatishlarning o‘zaro o‘xshash hamda differensial tomonlari ilmiy manbalar asosida ko‘rsatilib, turg‘un o‘xshatishlarning frazeologik birlik sifatidagi maqomi alohida asoslab beriladi. Shuningdek, barqaror birikmalarning xalq tafakkuri, madaniy qadriyatlar, diniy va axloqiy qarashlarni aks ettiruvchi muhim til birliklari ekanligi ta’kidlanadi. Tadqiqot natijalari barqaror birikmalarni o‘rganish tilshunoslikda hanuz dolzarbligini yo‘qotmagan murakkab masala ekanini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *barqaror birikmalar, frazeologiya, paremiologiya, paremalar, frazeologizmlar, maqol, matal, aforizm, turg‘un o‘xshatishlar, semantik transpozitsiya, barqarorlik, tayyorlik, obrazlilik, komparativ konstruksiya, frazemika.*

Barqaror birikmalar (keyingi o‘rinlarda BB)lar tarkibiga, odatda, frazeologizmlar, maqol, matallar va aforizmlar kiritiladi. Lekin aynan qaysi til birliklari BBlar tarkibiga kirishi yoki ularning nomlanishi haqidagi fikrlar turlicha. Avvalo, tilshunoslikning BBlarni o‘rganuvchi ikkita bo‘limi, ya’ni frazeologiya va paremiologiya haqida to‘xtalsak. Shu paytgacha tilshunoslikda frazeologiya bo‘limi keng va tor ma’noda tushunilib, tarkibi va komponentlari haqida turli fikrlar bildirilgan. Masalan, rus tilshunosi V.V.Vinogradov ta’limoti asosida frazeologiyaning doirasi ancha toraytirildi va tor tushuncha tarafdorlari frazemalar sifatida faqat iboralarni tan olishdi[1]. Lekin keyinchalik ushbu andazalardan chetlashilganligini va frazeologizmlar doirasi kengaytirilganini kuzatishimiz mumkin. Frazeologiyani keng ma’noda tushunish tarafdorlaridan N.M.Shanskiy o‘z ma’nosi, tarkibi va tuzilishi jihatidan doimiy bo‘lgan ikki yoki undan ortiq komponentlardan tashkil topgan, tayyor lisoniy birlik sifatida taqdim etiladigan barcha turg‘un birliklarni, jumladan, maqol, matal va aforizmlarni ham frazeologizmlar tarkibiga kiritadi[2]. Shuningdek, “Lingvistik ensiklopedik lug‘at”da ham

bunday birikmalarning barchasi “frazeologizm” atamasi ostida ifodalangani holda, idiomalar, maqol va matallar; qanotli so‘zlar, aforizmlar; *Ishlar qanday? Kayfiyatlar yaxshimi?* singari shtamplar uning tarkibiga kiritilganini kuzatishimiz mumkin[3]. Ko‘plab Yevropa tillarida esa XVI asrdan BBlarga nisbatan “idioma” termini qo‘llana boshlagan[4].

Rus tilshunoslari N.F.Alefirenko va N.N.Semenenko frazeologizmlarga quyidagicha ta’rif berishadi: “Har bir xalqning tilida nutqda so‘z kabi takrorlanadigan, muloqot yoki matn yozish jarayonida yaratilmaydigan barqaror obrazli iboralar mavjud. Bunday turg‘un birikmalar frazeologizmlar, frazeologik birliklar yoki frazemalar deyiladi, ular birgalikda tilning frazeologik tarkibini yoki frazemikani tashkil qiladi. Ularni o‘rganuvchi fanga frazeologiya deyiladi”[5].

Frazeologiya sohasida katta ilmiy tadqiqotlar olib borgan olim Z.G.Uraksin frazeologizmlarning asosiy belgisi sifatida leksik bog‘liqlik va ma’no yaxlitligi, obrazlilikkka asoslangan o‘ziga xos ma’no va bu ma’noning frazeologizmning tilga mustaqil birlik sifatida kirib kelish onidayoq shakllangan bo‘lishi kerakligini keltiradi. U quyidagi frazeologik birlik (keyingi o‘rinlarda FB) belgilarini ajratadi:

1. Komponentlar o‘rtasidagi barqaror bog‘liqlik;
2. Butun ma’noga asoslangan qayta tiklanuvchanlik;
3. Voqelikning obrazli aks ettirilishi (istisnosiz hammasida metaforiklik);
4. Obrazlilikka tayanadigan maxsus ma’no turi;
5. Tushunchani ifodalash, hukmni emas[6].

H.Berdiyorov va R.Rasulovlar o‘z tadqiqotlarida barcha BBga nisbatan paremalar atamasini qo‘llaydilar va paremiologiya va frazeologiyani farqlab, quyidagicha fikr bildiradilar: “Paremalarning kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti va ma’nolarini o‘rganuvchi paremiologiya frazeologiya bilan o‘zaro chambarchas bog‘liq. Paremiologiya tilda turli xarakterdagi barcha iboralarni o‘rganadi, frazeologiya esa uning bir qismi sifatida – faqat ko‘chma ma’noli turg‘un birikmalarni o‘rganadi. Bu ularning o‘zaro farqlovchi tomonlaridir. O‘rganish obyektining birligi, ya’ni bir necha so‘zdan tuzilgan BBlarni tekshirish ularning o‘xshash, umumiy tomonlaridir. Frazeologiyaning fan sifatida shakllanishida paremiologiyaning roli katta”[7].

Biz ham paremiologiya va frazeologiyaning bir-biriga uzviy bog‘liq bo‘lgani holda alohida bo‘limlar sifatida qabul qilishni ma’qul ko‘rdik va barcha BBlarga nisbatan paremalar, iboralarga nisbatan frazeologizmlar atamalarini qo‘lladik. Chunki ko‘pchilik tilshunos olimlarning fikricha, maqollar folklordan bo‘lmagan aforizmlar bilan bir qatorda frazeologiya sohasiga kirmaydi. V.P. Jukov maqol va frazeologik birlik o‘rtasidagi asosiy farq maqolning gap shakli ekanligini ta’kidlaydi. Bundan tashqari, maqollar frazeologik birliklardan semantik

va intonatsion to‘liqligi, sintaktik bo‘linishi bilan farqlanadi. Maqolning asosini frazeologik birliklar kabi tushunchalar emas, balki hukmlar tashkil etishi ham juda muhimdir. Bu dalillarning barchasi paremiologiyani mustaqil fan sifatida ajratish uchun asosdir[8].

Ayrim manbalarda paremalar paradigmasini hosil qiluvchi “barqarorlik”, “tayyorlik”, “semantik transpozitsiya” belgilarini o‘zida mujassam qilgani bois topishmoqlar ham paremalar qatoriga kiritiladi[9]. Tilshunos A.Mamatov frzeologizmning ta’rifiga mos tushgan, uning talablarini bajara olgan, ya’ni tuzilishi jihatidan so‘z birikmasi yoki gapga teng bo‘lgan, obrazli, umumlashgan ma’no anglatadigan, leksik elementlari qisman yoki to‘liq ko‘chma ma’noga ega bo‘lgan, lug‘atlarda qayd etilgan har qanday turg‘un birliklar frazeologik birliklar tarkibiga kiritilishi shart[10] ligini ta’kidlaydi. Agar yuqoridagi belgilar paremalarning muhim belgilari hisoblansa, unda paremalar qatoriga turg‘un o‘xshatishlarni ham qo‘shishimiz mumkin bo‘ladi, chunki turg‘un o‘xshatishlar ham ikki va undan ortiq so‘zdan tarkib topib, tarkibining yaxlitligi, o‘zgarmasligi, nutqqa tayyor olib kirilishi jihatidan BBlarga xos xususiyatlarni o‘zida namoyon etadi hamda uni BBlar bilan bir qatorda o‘rganishimizga asos bo‘la oladi. Demak, turg‘un o‘xshatishlar ham nutqimizda tayyor qo‘llanadigan, tarkibi barqaror bo‘lgan, yaxlit birlik sifatida qo‘llaniladigan paremalardir va tuzilishi jihatidan FB bo‘la oladi. Jahon tilshunosligida ham turg‘un o‘xshatishlar bir qator ilmiy tadqiqotlarda FB sifatida o‘rganilganligini ko‘rishimiz mumkin. Tilshunos T.V.Panomareva ham uni FBlar qatoriga kiritadi[11]. Turg‘un o‘xshatishlarni antroposentrik paradigma doirasida o‘rgangan A.Raximova ularning tarkibi barqaror ekanligidan kelib chiqib mustaqil FB sifatida shakllanganligiga e’tibor qaratadi va bu jarayon antroposentrik tafakkurning takomillashuvini aniq aks ettirishini ta’kidlaydi[12]. Demak, turg‘un o‘xshatishlar ham BBlarning barchasi qatori “tayyorlik” belgisi orqali ular bilan bir butunlikni hosil qiladi. Shu bilan birga ular ma’lum bir belgilar bilan bir-biridan farqlanadi. Tilshunos Sh.A.Ganiyeva BBlarni o‘zaro birlashtiruvchi va farqlovchi oltita relevant belgi, ya’ni barqarorlik, tayyorlik, semantik transpozitsiya, informativ tugallik, muallifga egalik va jumboqlikni sanab o‘tadi. Bundan tashqari, Z.K. Tarlanov BBlarga xos “aksiomatik belgi”ni e’tirof etadi[13]. Xususan, maqol, matal va aforizmlar nutq aktida “aksiomatik” vazifani bajaradi, ya’ni ular isbotga muhtoj emas. Fikrimizcha, didaktiklik va variantlashish belgisi ham BBlarning farqlovchi belgisi bo‘lishi mumkin. Chunki maqollar variantlashish xususiyatiga ega, lekin aforizmlarda bunday xususiyat yo‘q. Turg‘un o‘xshatishlarning differensial belgisi esa komparativ konstruksiyaning majburiyligidir. Bu boshqa BBlardan farqli o‘laroq o‘xshatishlarning tarkibida kamida ikki obrazning taqqoslash asosida birlashishini ta’minlaydi[14].

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, barqaror birikmalarning tarkibi, tasnifi va lingvistik mohiyatini aniqlash masalasi tilshunoslikda ko‘p qirrali, uzoq tarixga ega va hanuz yakuniy

yechimini topmagan nazariy muammo hisoblanadi. Frazeologiya va paremiologiya o‘rtasidagi munosabat, ular o‘rganadigan birliklarning chegaralanishi, maqol, matal, aforizm, ibora, idiomaning farqlanishi va integratsiyasi haqida olimlar tomonidan bildirilgan qarashlar ko‘plab umumiy jihatlar bilan bir qatorda, muhim differensial belgilarga ham ega ekani ayon bo‘ldi. Turli nazariy yondashuvlar BBlarni tasniflashda barqarorlik, tayyorlik, semantik transpozitsiya, obrazlilik, aksiomatiklik kabi belgilarni asosiy mezon sifatida ilgari suradi.

Tahlil natijalari turg‘un o‘xshatishlarning ham struktur-semantik xususiyatlari, tayyorlik darajasi va obrazlilik mezonlari tufayli paremalar tarkibida mustaqil birlik sifatida qaralishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, maqollarning hukm ifodalashi, matallarning axborot berish xususiyati, aforizmlarning muallifga egalik belgisi kabi jihatlar BBlar ichida o‘ziga xos tabaqalanish mavjudligini tasdiqlaydi.

Maqolada keltirilgan ilmiy qarashlar BBlarning nafaqat lisoniy hodisa, balki xalqning dunyoqarashi, tarixiy tajribasi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liq kognitiv birlik ekanini yaqqol namoyon etadi. Shu bois barqaror birikmalarni zamonaviy lingvistika, xususan, kognitiv, lingvokulturologik, pragmatik, diskursiv yondashuvlar asosida o‘rganish masalasi bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, BBlar bo‘yicha mavjud nazariyalar tahlili mazkur sohaga oid qarashlarni tizimlashtirish, terminologik chalkashliklarni bartaraf etish va kelgusida yanada aniq metodologik asoslar yaratish zarurligini ko‘rsatadi. BBlarning konseptual tabiati, ularning til egasi ongida qay tarzda shakllanishi va nutq jarayonida qanday kognitiv vazifalarni bajarishi bo‘yicha izlanishlar esa kelgusidagi tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины (1946) [Текст] / В.В.Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – 312 с.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. 3-е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1985.
3. Ganiyeva Sh. O‘zbek frazeologizmlari strukturasi (shakliy va mazmuniy modellashtirish): Filol. fan. bo‘yicha fals. d-ri (PhD) diss... – Farg‘ona, 2017. 18-bet.
4. Шестак Е.И. Профессионально маркированные фразеологические единицы в когнитивно-коммуникативном аспекте: Дисс. …канд. филол. наук. – Челябинск, 2008. – Ст. 36.
5. Алефиренко Н.Ф., Семененко Н.Н. Фразеология и паремиология. Учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования. – М.: Флинта: Наука, 2009. Ст 7.

6. Самситова Р.И. История изучения фразеологизмов в языкознания. Уфа. Россия статья в журнале - научная статья Язык: русский. Номер: 4 (52) Год: 2019.
7. Бердиёров Ҳ., Расулов Р. Ўзбек тилининг паремиологик луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1982. – Б. 10.
8. Алефиренко Н.Ф., Семененко Н.Н. Фразеология и паремиология. Учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования. – М.: Флинта: Наука, 2009. Ст 241-242.
9. Ganiyeva Sh. O‘zbek frazeologizmlari strukturasi (shakliy va mazmuniy modellashtirish): Filol. fan. bo‘yicha fals. d-ri (PhD) diss... – Farg‘ona, 2017. 20-bet.
10. Mamatov A.E. Hozirgi o‘zbek adabiy tilida leksik va frazeologik norma muammolari. – Toshkent, 1991. – B.212.
11. Пономарева Т.В. Фразеологические единицы в когнитивном аспекте: Дисс. …канд. филол. наук. – Москва, 2002. – 120 ст.
12. Рахимова А.Р. Вербализация характера и эмоционального состояния человека в устойчивых сравнениях русского языка: Дисс. …канд. филол. наук. – Казан, 2017. – 37 с.
13. Тарланов З.К. Русские пословицы: синтаксис и поэтика. Петрозаводск: ПГУ, 1999. Ст 65-66.
14. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке// Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 140-161.

NO STRESS METHODS FOR ASSESSING READING COMPREHENSION

Scientific advisor: Abduraxmanova Zilola Yakubjanovna

Jizzakh branch of National University of Uzbekistan

named after Mirzo Ulug`bek

the department of Foreign languages

Philology and foreign languages

Student of group 102-23 O'ktamova Dildora Anvar qizi

Annotation: The essay focuses on stress-free techniques for evaluating reading comprehension, highlighting learner-centered and anxiety-free strategies in language instruction. It explains how traditional assessment methods often put pressure on students, which prevents them from showing their actual comprehension, and suggests different approaches that incorporate evaluation into learning in a natural way. The article emphasizes methods such as using digital tools, keeping a reading diary, engaging in performance-based activities, creating visual representations, working together on projects, retelling stories, eliciting open-ended responses, and making informal observations. These strategies encourage intrinsic drive, support emotional well-being, and help readers connect more deeply with the material. In conclusion, the essay argues that stress-free evaluation methods foster confidence, creativity, and a lifelong good perspective about reading while also producing more precise data about students' understanding.

Key words: reading comprehension, no-stress assessment, formative assessment, learner-centered approach, reading strategies, anxiety-free evaluation, collaborative learning, performance-based assessment, alternative assessment, language learning

One of the most important aspects of language instruction is evaluating reading comprehension, but it's also a common cause of worry among students. Traditional assessment methods like timed quizzes, high-pressure exams, and challenging multiple-choice questions often cause needless anxiety, which makes it harder for students to express their actual comprehension. Since contemporary educational strategies place more emphasis on learner-

centered instruction, emotional well-being, and meaningful learning, no-stress methods for evaluating reading comprehension have become increasingly important. The goal of these strategies is not only to accurately assess understanding but also to make the process enjoyable, encouraging, and stimulating.

The core tenet of stress-free assessment is to incorporate evaluation into learning activities rather than treating it as a stressful, formal occasion. Students interact with texts more freely, interpret with greater confidence, and respond with more creativity when assessment is integrated into the learning process. Informal observation is one of the most successful methods for accomplishing this. Teachers can keep an eye on how students discuss a text, how they sum up important concepts, and how they make predictions or inferences while reading. These spontaneous encounters offer profound knowledge of understanding while maintaining a calm atmosphere for students.

Using open-ended responses is another efficient approach that causes no stress. Open-ended assignments, which allow students to articulate their opinions and interpretations, relate the text to their own experiences, or describe it in their own words, are preferable to forcing students to choose from a list of predetermined answers. These actions relieve pressure by removing the concern of selecting the "wrong" choice. They also encourage critical thinking and creativity, which enables students to display a deeper grasp of the material.

Rephrasing and retelling are two popular strategies for gauging comprehension without creating anxiety. By having students retell a story or recap the main points, the instructor may determine how well the material was understood. Since retelling can be done orally, visually, or in writing, it allows learners to select the method that they find most convenient. Retelling also strengthens vocabulary, enhances communication abilities, and boosts self-assurance, which are all notable benefits.

Reading evaluation stress can be greatly reduced by working together. Assessment becomes a social activity through group discussions, peer questioning, and small-group assignments. Students can share interpretations, discuss concepts they don't understand, and negotiate meaning in a welcoming atmosphere. In addition to demonstrating comprehension levels, these collaborative techniques also help build vital abilities like communication, teamwork, and critical thinking. Students are frequently more driven to engage deeply with the material and feel less pressure when they collaborate.

Using visual tactics is another crucial, stress-free approach. Learners can show understanding by creating character diagrams, drawing story maps, illustrating important events, or making basic infographics. Visual representations lessen the linguistic strain and are particularly useful for visual learners, young learners, and those with less linguistic competence.

Students may use these activities to grasp the heart of a text in an engaging and innovative manner, and instructors can evaluate their comprehension without posing a threat.

In addition to stress-free evaluation, performance-based assessment is essential. Reading comprehension is converted into active performance through role-playing, dramatizations, and narrative exercises. A learner demonstrates how well they have internalized the text by portraying scenarios or describing a character's motivations. These exercises reduce tension since they are engaging, energetic, and enjoyable. They encourage emotional expression and aid students in forming a personal connection with the subject matter.

Learner logs or reading diaries, in which students record their thoughts, questions, unfamiliar vocabulary, or brief summaries, are another helpful strategy. Journals foster creativity, self-expression, and independence. Students are more open and honest because they are not assessed too harshly. Teachers are better able to identify patterns, strengths, and areas for development with the help of journals over time. They also encourage learners by letting them monitor their own development.

The potential for stress-free reading evaluation is further increased by digital resources. An interactive narrative, audio response, voice-recorded explanation, or online test with a flexible schedule provides a safe and contemporary setting for demonstrating understanding. Gamified assessments, in which students perform assignments in a game-like environment, alleviate anxiety and boost participation. Digital platforms enable students to learn at their own speed, which is particularly beneficial for individuals who experience test anxiety.

Since it emphasizes ongoing feedback rather than ultimate judgment, formative evaluation is essential to stress management. Teachers can provide soft direction, ask encouraging questions, and make brief remarks that make students feel appreciated while helping them get better. Students' anxiety levels decrease dramatically when they perceive assessment as a component of development rather than a judgment.

The objective of no-stress reading comprehension assessment techniques is, in the end, to foster a friendly environment of trust, encouragement, and motivation. Instead of focusing on students' errors, they emphasize their talents, foster creativity, and give them several opportunities to show their comprehension. Teachers can assess comprehension effectively without overloading pupils by employing learner-centered, interactive, and flexible methods. A stress-free strategy not only enhances academic performance but also fosters a lifelong passion for reading, profound curiosity, and strong communication abilities—all of which are necessary for future success.

Recognizing the range of learners' skills, histories, and emotional states is another aspect of fostering a stress-free atmosphere for reading evaluation. Each learner has a distinct set of reading abilities; some are analytical, some are visual, some are emotional, and others are

thoughtful. By providing flexible avenues to demonstrate comprehension, stress-free approaches take these distinctions into account. Learners feel more in control when they have the option to select from a variety of assignment formats, like speaking, writing, sketching, or performing. This feeling of independence plays a significant role in boosting self-assurance and lowering anxiety.

Additionally, intrinsic motivation is fostered by stress-free reading evaluation. Students are more likely to take intellectual risks when they are aware that they are not being judged too harshly or compared to their peers. They delve further into the texts, raise significant issues, and come up with their own interpretations. This kind of engagement fosters a genuine love for literature while also enhancing understanding. In the end, pupils who approach reading without dread become lifelong readers with the ability to think critically and learn independently.

Establishing a peaceful, encouraging environment is a crucial component of stress-free evaluation. The way a teacher speaks, smiles, and manages the class might have a significant impact on how comfortable students are while reading. A positive emotional environment can be fostered by straightforward methods like giving extra time, allowing students to learn at their own speed, and offering positive support. Students are far more likely to display their actual understanding abilities when they feel safe.

Feedback is another essential component of the stress-free method. Feedback should be productive, motivating, and centered on growth rather than errors. Teachers may emphasize students' accomplishments, gently steer them toward improvement, and offer concrete ideas for enhancing comprehension. The fear of failure is lessened, and students' resilience is increased by feedback that praises effort. With this change in attitude, evaluation becomes a chance for development rather than a source of anxiety.

Particularly for pupils who have trouble reading or learning challenges, stress-free evaluation methods are very helpful. By focusing on speed, precision, and written responses, conventional assessments frequently put these students at a disadvantage. Stress-free approaches, on the other hand, place a greater emphasis on understanding than on mechanics. For example, a dyslexic student might comprehend a story completely but have difficulty taking written examinations. These kids have a better opportunity to demonstrate their skills if they are allowed to respond verbally, engage in interactive activities, or use graphics. This method of stress-free evaluation helps promote inclusive education by making sure that every student can be successful.

These techniques also enable instructors to get more genuine and in-depth insights into their students' comprehension. Rather than depending only on test results, teachers can look at

behavior, pay attention to conversations, and analyze creative responses. These discoveries shed light on how students reason, interpret, and link concepts, as well as what they learned. Teachers may utilize such useful knowledge to design better lessons, select the right resources, and offer individualized assistance.

Additionally, stress-free methods of reading evaluation benefit parents. Students are more inclined to discuss stories, share books at home, and participate in independent reading when they have a positive and confident attitude about reading. Parents are able to monitor their children's development more closely and offer assistance without any coercion. As a result, there is a positive relationship between the home and school, where reading is a shared and pleasurable activity.

Psychological well-being and emotional intelligence are now just as important as academic abilities in the current educational system. This balance is further aided by a stress-free reading evaluation. These strategies foster resilience, self-confidence, and inquisitiveness in pupils by lowering anxiety, fostering self-expression, and facilitating meaningful learning. These traits go far beyond the classroom and are crucial in creating well-rounded, self-assured people.

To sum up, stress-free approaches for evaluating reading comprehension are necessary for fostering a welcoming and encouraging learning atmosphere. They foster creativity, collaboration, and critical thinking while eliminating unneeded stress and respecting learner diversity. Teachers can accurately assess comprehension while promoting emotional comfort and intellectual development by employing flexible, participatory, and student-centered methods. In addition to enhancing academic achievement, these methods also foster a profound and enduring love of reading, giving students the tools they need to become critical, self-assured, and self-directed learners for the rest of their lives.

REFERANCES

1. Afflerbach, P. (2016). Understanding and Using Reading Assessment, K–12. ASCD.
2. Alderson, J. C. (2000). Assessing Reading. Cambridge University Press.
3. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 5(1), 7–74.
4. Cambourne, B. (1995). Toward an educationally relevant theory of literacy learning: Twenty years of inquiry. The Reading Teacher, 49(3), 182–190.
5. Day, R., & Park, J. (2005). Developing reading comprehension questions. Reading in a Foreign Language, 17(1), 60–73.

6. Guskey, T. R. (2010). Formative Assessment: Making It Work in the Classroom. Solution Tree Press.
7. Harmer, J. (2007). The Practice of English Language Teaching. Pearson Longman.
8. Hughes, A. (2003). Testing for Language Teachers (2nd ed.). Cambridge University Press.
9. Krashen, S. (2004). The Power of Reading: Insights from the Research. Heinemann.
10. Nuttall, C. (2005). Teaching Reading Skills in a Foreign Language (3rd ed.). Macmillan Education.
11. Zilola, A., Bahodir, N., & Munisa, Y. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP DEVELOP INTERCULTURAL COMPETENCE. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, *2*(2), 204-208.
12. Abduraxmanova, Z., Ergasheva, M., & Xurramova, S. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP TO DEVELOP INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, *2*(11), 90-93
13. Jalilovna, A. D., & Abdurakhmanova, Z. (2023). THE FUTURE OF ENGLISH LANGUAGE. *Научный Фокус*, *1*(1), 257-268.
14. Zilola, A., Sohibxon, S., & Afruza, A. (2023). THE CULTURAL LEGACY: ADVERTISING, BROADCASTING. *AND CINEMA//Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, *2*(2), 220-224.

1,5-ALMASHINGAN NAFTOL HOSILALARINING KADMIY (II) KATIONI BILAN ARALASH LIGANDLI KOMPLEKS BIRIKMASI SINTEZI

[1]Suyunov J.R., [2]Boltayeva D.B., [3]Shopo‘latova M., [4]Abdurashidova T.E
Termiz davlat universiteti o‘qituvchi.
[2]Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
[3]Termiz davlat universiteti stajyor tadqiqotchisi
[4]Termiz davlat universiteti magistranti

Naftalin xalqasi saqlagan metallokomplekslar va ularning xosilalaridan tibbiyotda preparatlar sintez qilishda hamda bir necha turdagi dori vositalarini ishlab chiqarishda, ushbu turdagi komplekslar eritmalarining har xil konsentratsiyali eritmalari qo'llaniladi [1]. Bundan tashqari kimyo laboratoriyalarida turli xil moddalarni sintez qilishda va ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda ham foydalanish mumkin [2]. Sanoatda va ishlab chiqarish korxonalarida, maxsulotlar ishlab chiqarish jarayonlarida naftalindisulfokislota hosilalaridan oraliq maxsulotlar sifatida foydalanilmoqda [4].

Ushbu ishda naftalindisulfokislotaning kadmiy (II) asetat bilan ta’sirlashishi, fenilendiamin ishtirokidagi 1:1:1 mol nisbatdagi komponentlarining tegishli miqdordagi suvdagi va etanoldagi eritmalaridan foydalanildi. So‘ngra 25-30 minut davomida 40-50^{o}C harorat oralig‘ida magnitli aralashtirgich yordamida aralashtirildi va xona haroratida bug’latish uchun qoldirildi, Natijada 15 kundan so‘ng, idish tubida, rangsiz kristallar hosil bo‘lgani kuzatildi. Reaksiya tenglamasi quyidagicha.

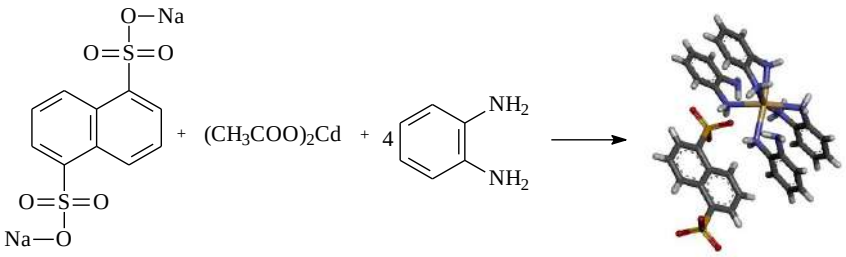

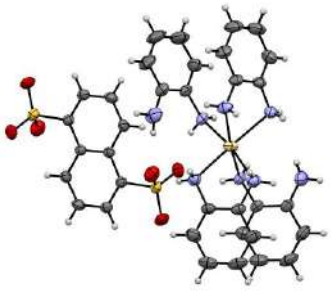

a

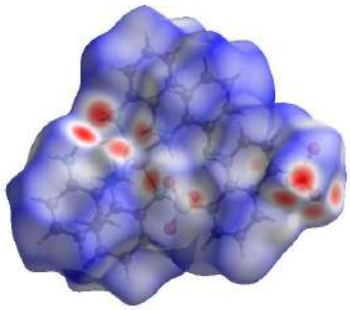

b

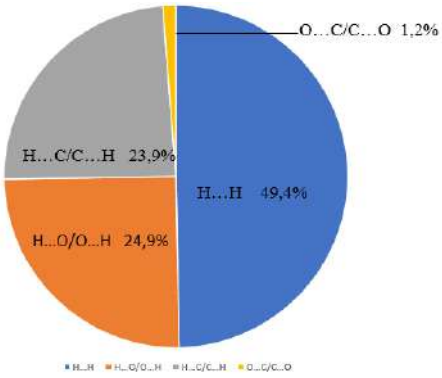
O...C/C...O 1,2%
H...C/C...H 23,9%
H...H 49,4%
H...O/O...H 24,9%

c

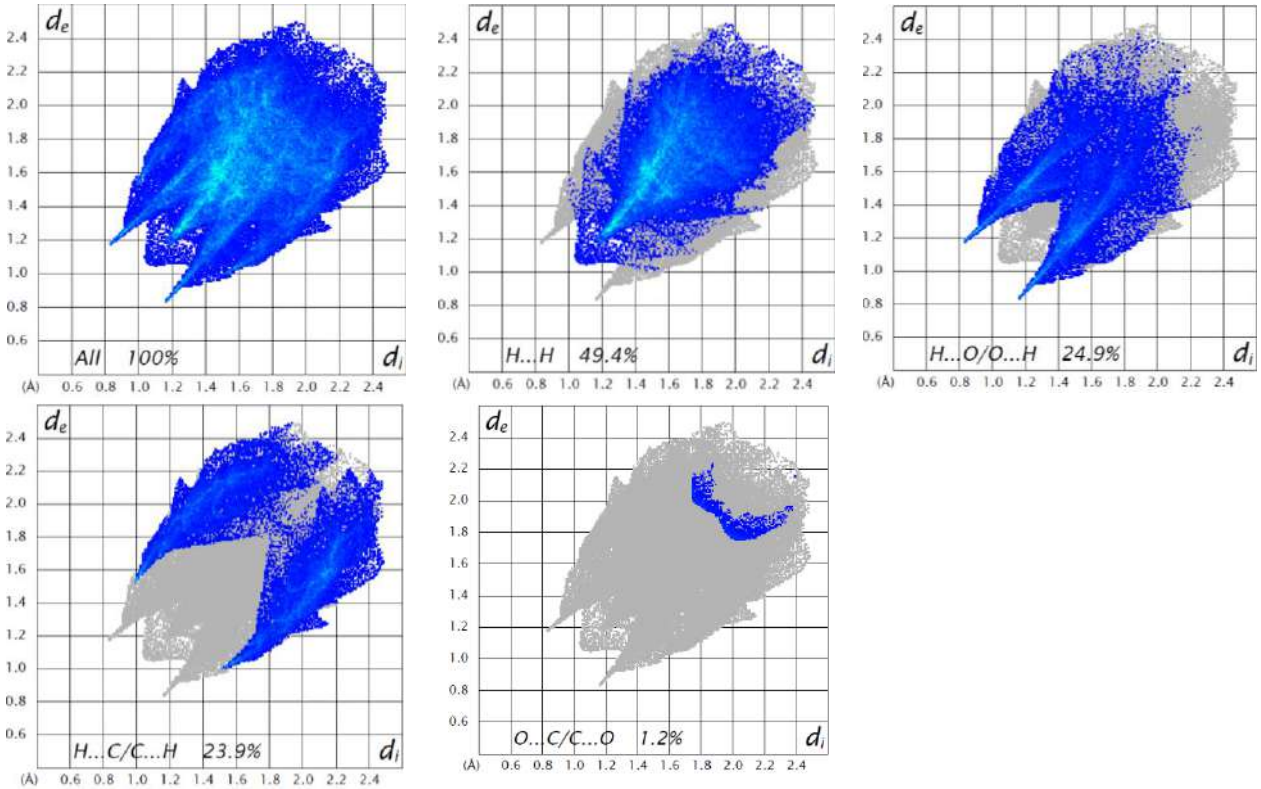
All 100%
H...H 49.4%
H...O/O...H 24.9%
H...C/C...H 23.9%
O...C/C...O 1.2%

d

3-Rasm: naftalindisulfokislotaning kadmiy (II) asetat va fenilendiamin bilan hosil qilgan metallokompleksi monokristalining molekulyar tuzilishi (a), Xirshfeld sirtlari (b), Xirshfeld barmoq izi diagrammasi (c), 2D Xirshfeld barmoq izi grafigi (d)

3-rasmdagi “b” rasmda naftalindisulfokislotaning kadmiy (II) asetat va fenilendiamin bilan hosil qilgan metallokompleksining xirshfeld sirtlari tasvirlangan, qizil rang eng yaqin ta’sirlashuvlarni va ko‘k rang eng uzoq ta’sirlashuvlarni ifodalaydi, “c” xirshfeld barmoq izi diagrammasi keltirilgan, “d” rasmda kristall qadoqlashning shakllanishiga individual o‘zaro tasirlarning hissasini ko‘rsatuvchi de va di funksiyalari yordamida olingan ikki o‘lchamli barmoq izining grafiklari keltirilgan. Shunday qilib xirshfeld sirtini tahlil qilish natijasida quyidagi ta’sirlashuvlar aniqlandi: H…H (49,4%), H…O/O…H (24,9%), H…C/C…H (23,9%), O…C/C…O (1,2%) ta’sirlashuvlar kristall qadoqlashning shakllanishiga asosiy hissa qo‘shadi. Xirshfeld sirt tahlilidan ko‘rinib turibdiki o‘zaro tasirlarning asosiy qismini H…H (49,4%), H…O/O…H (24,9%), H…C/C…H (23,9%), tashkil qiladi.

Adabiyotlar.

1. Yulan Z.Sh., Shao K.M., Huichao Z., Yong Q.Q., “Syntheses, structures, and photoluminescence properties of Zn (II), Cd (II) supramolecular architectures based on 1,5-naphthalenedisulfonate and 1,10-phenanthroline ligands”, “Monatsh. Chem.,”, 2013, http://link.springer. com/article/10.1007/s00706-013-1037-0,

2. Jin, S., Xu, K., Wen, X., Jin, L., & Wang, D. (2015). Crystal and Molecular Structures of Three Salts from Aliphatic Amines (2,4-Dichlorophenoxy)-acetic acid, 4-Nitrophthalic Acid, and 1,5-Naphthalenedisulfonic Acid. Journal of Chemical Crystallography, 45 (10-12), 495–503. (https://doi.org/10.1007/s10870-015-0619-6)

3. Wenping ZhaoYu JinWen Zhang"Phase transitions in two organic salts based on 1,5-naphthalenedisulfonate,"Science China Chemistry","59","1","10.1007/s 11426-015-5442-6","2016","http://link.springer.com/article/10.1007/s11426-015-5442-6",

O‘LCHASH NOANIQLIGINI BAHOLASH VA TEXNIK TALABLARGA MUVOFIQLIK TO‘G‘RISIDA QAROR QABUL QILISH QOIDALARI

Tursingalieva Galiya Maratovna
Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
Metrologiya, standartlashtirish va sifatni boshqarish mutaxasisligi magistranti

Annotatsiya:Mazkur maqolada o‘lchash noaniqligini baholash va texnik talablarga muvofiqlikni aniqlash jarayonida qaror qabul qilish qoidalari yoritilgan. Oziq-ovqat va kimyo sanoatida mahsulot sifati hamda xavfsizligini ta’minlashda o‘lchash natijalarining ishonchliligi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda xalqaro metrologik hujjatlar — GUM (Guide to the Expression of Uncertainty in Measurement), JCGM 106:2012 hamda ISO/IEC 17025:2017 standarti talablariga asoslangan holda o‘lchash natijalarini noaniqlik bilan birga talqin qilish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar:o‘lchash noaniqligi, muvofiqlikni baholash, qaror qabul qilish qoidalari, kengaytirilgan noaniqlik, ISO/IEC 17025, GUM, JCGM 106:2012, guard banding, laboratoriya tahlili, oziq-ovqat va kimyo sanoati, sertifikatlash.

O‘zbekistonning oziq-ovqat va kimyo sanoatida mahsulot sifati va xavfsizligini ta’minlash, shuningdek xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish uchun o‘lchash natijalarining ishonchliligi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘lchash jarayonidagi noaniqliklarni baholash va ularni texnik talablarga moslikni aniqlashda qaror qabul qilish — zamonaviy sifat boshqaruvi va sertifikatlash tizimining ajralmas qismidir. Shu maqsadda xalqaro metrologik qo‘llanmalar, xususan JCGM 106:2012 va GUM (Guide to the Expression of Uncertainty in Measurement) tamoyillari laboratoriya amaliyotida keng qo‘llaniladi. Ular o‘lchash natijalarini yagona son sifatida emas, balki noaniqlik bilan birga talqin qilish zarurligini ta’kidlaydi va muvofiqlik bahosida xato qarorlar ehtimolini kamaytirishga yordam beradi.

Oziq-ovqat va kimyoviy mahsulotlar tahlillari ko‘pincha qat’iy me’yoriy chegaralar bilan belgilanadi. Masalan, pestitsid qoldiqlari, mikotoksinlar, og‘ir metallar yoki kimyoviy reagentlar bo‘yicha belgilangan me’yorlar natijasida qaror chiqarishda noaniqlik hisobga olinishi lozim. Agar o‘lchash natijasi chegaraga yaqin bo‘lsa, “mos” yoki “nomos” qarorlar xato bo‘lish xavfi oshadi. Shuning uchun laboratoriyalar ISO/IEC 17025:2017 standartiga muvofiq, har bir tahlil usuli uchun *kengaytirilgan noaniqlikni* aniqlashi va hujjatlashtirishi shart. Kengaytirilgan noaniqlik quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$U = k \cdot u_c$$

bu yerda u_c — kombinatsiyalangan standart noaniqlik, $k = 2$ esa 95% ishonchlilik darajasini ta’minlaydigan koeffitsientdir. Ushbu ko‘rsatkich laboratoriya o‘lchovlarining aniqligi va ishonchliligini baholashda asosiy parametr sifatida ishlatiladi .

O‘zbekistonda oziq-ovqat va kimyoviy mahsulotlar bo‘yicha tahlillar, ayniqsa pestitsidlar va mikotoksinlar kabi xavfli komponentlar uchun “guard banding” usuli qo‘llaniladi. Bu usul me’yoriy chegaradan xavfsiz masofa belgilash va noaniqlikni hisobga olgan holda qaror qabul qilish imkonini beradi .Shuningdek, zamonaviy laboratoriya amaliyotida LC-MS/MS kabi yuqori sezgir texnologiyalar yordamida ko‘p komponentli tahlillar o‘tkaziladi va ularning noaniqligi batafsil tahlil qilinadi .JCGM 106:2012 va Eurachem/CITAC qo‘llanmalari muvofiqlik bahosida qaror qoidalarini shakllantirish uchun nazariy va metodologik asos beradi. Shu tamoyillar O‘zbekiston laboratoriyalari uchun muhim, chunki ular nafaqat o‘lchash natijasining ishonchliligini oshiradi, balki sertifikatlash jarayonining shaffofligini ta’minlaydi va eksport qilinadigan mahsulotlar sifatining xalqaro talablarga mosligini ko’rsatadi.

Natijada, o‘lchash noaniqligini baholash va uni texnik talablarga muvofiqlikni aniqlash jarayonida qo‘llash O‘zbekistonning oziq-ovqat va kimyo sanoatida sifat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshiradi, xato qarorlar ehtimolini kamaytiradi va iste’molchi xavfsizligini kafolatlaydi. Ushbu tamoyillarni amaliyotga tatbiq etish orqali laboratoriyalar, sertifikatlash organlari va ishlab chiqaruvchilar o‘zaro hamkorlikda xalqaro standartlarga mos ish yuritishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. On the significance of the measurement evaluation method in decision making: A synthesis of JCGM 101 and JCGM 106 applied to gross alpha and gross beta measurements using LSC, 2024. [ScienceDirect]
2. Measurement uncertainty from sampling and its role in validation of measurement procedures, 2024. [Springer]
3. Uncertainty and associated risks in the analysis of pesticides in homogeneous paprika samples, 2023. [ScienceDirect]
4. Validation and estimation of uncertainty of an LC-MS/MS method for the simultaneous determination of 34 mycotoxins in cocoa beans, 2022/2023. [ScienceDirect]
5. Eurachem / CITAC Guide: Use of uncertainty information in compliance assessment, 2nd edition, 2021. [Eurachem]

6. JCGM 100:2008 (updated editions in use).**Evaluation of measurement data — Guide to the expression of uncertainty in measurement (GUM).**JCGM Working Group 1, Geneva.
7. JCGM 106:2012.**The role of measurement uncertainty in conformity assessment.**Joint Committee for Guides in Metrology, Geneva.
8. ISO/IEC 17025:2017.**General requirements for the competence of testing and calibration laboratories.** International Organization for Standardization, Geneva.

УПОТРЕБЛЕНИЕ ФОРМ НАКЛОНЕНИЯ ГЛАГОЛА

Научный руководитель: ***Тиллаева Мўйссар Ярбаззаровна***

Саидова Махлиё

Студент Шахрисабзского государственного

педагогического института, 3-го курса

Аннотация. В данной статье рассматривается употребление форм наклонения глагола в русском языке. Особое внимание уделяется изъявительному, повелительному и сослагательному наклонению, их формам и функциям. Приводятся примеры использования наклонений в письменной и устной речи.

Annotatsiya. Mazkur maqolada rus tilida fe’lning ohang shakllarini qo‘llash masalasi o‘rganiladi. Asosiy e’tibor bildiruvchi, buyruq va shartli ohang shakllariga qaratilgan, ularning shakllari va funksiyalari ko‘rib chiqiladi. Matnli va og‘zaki nutqdagi qo‘llanilish misollari keltirilgan.

Annotation. This article explores the usage of verb mood forms in the Russian language. Special attention is given to indicative, imperative, and subjunctive moods, their forms, and functions. Examples of mood usage in written and spoken language are provided.

Ключевые слова: глагол, наклонение, изъявительное наклонение, повелительное наклонение, сослагательное наклонение, verb, mood, indicative mood, imperative mood, subjunctive mood

Наклонение глагола является одной из ключевых категорий глагольной системы русского языка. Оно выражает отношение говорящего к действию, отражает его модальность, то есть возможность, необходимость или желательность действия. Основными наклонениями являются: изъявительное, повелительное и сослагательное.

Изъявительное наклонение используется для выражения реальных, достоверных фактов и событий, повелительное — для приказов, просьб и советов, а сослагательное — для выражения условных, нереальных действий.

Основная часть. 1. Изъявительное наклонение

Изъявительное наклонение передает фактическое действие. Оно обозначает, что событие реально или регулярно происходит. В русском языке оно выражается в настоящем, прошедшем и будущем времени.

Примеры: Настоящее время: Я читаю книгу.

Прошедшее время: Она написала письмо.

Будущее время: Мы поедем в город завтра.

Функции изъявительного наклонения: 1. Описание фактов и событий.

2. Сообщение о действиях, происходящих в определенное время.

3. Передача постоянных или повторяющихся действий.

2. Повелительное наклонение. Повелительное наклонение выражает приказ, просьбу или совет. Оно используется для побуждения к действию. Формы: Простая форма: Сделай это!

Вежливая форма: Пожалуйста, подожди меня.

Функции повелительного наклонения:

1. Прямое побуждение к действию.

2. Совет, рекомендация.

3. Эмоциональное воздействие на собеседника.

4. Сослагательное наклонение

Сослагательное наклонение выражает условность, желательность или нереальность действия. В русском языке оно обычно образуется с помощью частицы бы и прошедшего времени глагола.

Примеры: Если бы я знал, я бы помог тебе.

Он бы пришел, если бы не заболел

Функции сослагательного наклонения:

1. Выражение гипотетических ситуаций

2. Передача желания или предположения.

3. Используется в условных предложениях.

4. Сравнительный анализ

Изъявительное описывает реальность.

Повелительное мотивирует к действию.

Сослагательное рассматривает возможность или условность.

В речи правильное использование наклонений позволяет более точно передавать смысл сказанного и эмоции говорящего.

Наклонение глагола является важной категорией, позволяющей выражать модальность действия. Изъявительное наклонение отражает факты, повелительное — побуждает к действию, а сослагательное — передает условность или желательность. Владение формами наклонений необходимо для точного и выразительного общения на русском языке.

Список использованной литературы

1. Русский язык. Учебник для вузов. — М.: Просвещение, 2020.

2. Виноградов В.В. Системы глагольного наклонения в русском языке. — М.: Наука, 2018.

3. Касаткина Н.Н. Русский язык: морфология. — СПб.: Питер, 2019.

4. Львова С.В. Современный русский язык. — М.: Эксмо, 2021.

5. Зализняк А.А. Грамматика русского языка. — М.: Наука, 2017.

6. Русский язык. Под ред. М.М. Разумовской. — М.: Астрель, 2020.

7. Чернышева Т.В. Практическая грамматика русского языка. — СПб.: Питер, 2019.

8. Матвеева Е.Н. Лингвистический анализ глагольной системы. — М.: Юрайт, 2018.

9. Comrie, B. Aspect. — Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

10. Timberlake, A. A Reference Grammar of Russian. — Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

11. Wade, T. A Comprehensive Russian Grammar. — Oxford: Blackwell, 2011.

12. Offord, D. Using Russian: A Guide to Contemporary Usage. — Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

ESG BO‘YICHA XORIJIY ILG‘OR TAJRIBALARNI SUG‘URTA KOMPANIYALARIDA QO‘LLASHDA JAHON TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI

Saliyeva Zuhra Davronbek qizi

Xususiylashtirish va davlat aktivlarini

boshqarish muammolarini tadqiq etish markazi

Mustaqil izlanuvchisi(PhD)

Telefon:+998943192411

Email: saliyevazuhra2@gmail.com

Annotatsiya.Ushbu tezisda ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillarini sug‘urta kompaniyalarida tatbiq etish masalalari o‘rganilgan. Ishning maqsadi – jahon tajribasini tahlil qilish orqali mahalliy sug‘urta kompaniyalarida ESG mexanizmlarini samarali joriy etishning yo‘llarini aniqlashdir. Tezis doirasida xalqaro ESG standartlari, barqarorlik hisobotlari, ijtimoiy mas’uliyat va korporativ boshqaruv tizimlarini sug‘urta sohasiga moslashtirish tajribalari o‘rganilgan.T, Jahon tajribasini o‘rganish va uni mahalliy sug‘urta kompaniyalariga moslashtirish orqali risklarni boshqarish, investitsion jozibadorlikni oshirish va mijozlar bilan ishonchli aloqalarni rivojlantirish mumkin.

Kalit so‘zlar: ESG, sug‘urta kompaniyasi, jahon tajribasi, barqaror rivojlanish, korporativ boshqaruv, ijtimoiy mas’uliyat.

Kirish. Rivojlangan davlatlar, xususan AQSh, Germaniya, Yaponiya va Fransiyada ESG tamoyillarini korporativ boshqaruvga integratsiyalashning samarali modellariga ega. Bu davlatlarda kompaniyalar GRI (Global Reporting Initiative), SASB (Sustainability Accounting Standards Board) va TCFD (Task Force on Climate-related Financial Disclosures) kabi xalqaro hisobot standartlari orqali ekologik, ijtimoiy va boshqaruv ko‘rsatkichlarini tizimli baholamoqda.

Sug‘urta kompaniyalari faoliyatida barqarorlik va ijtimoiy mas’uliyat masalalari so‘nggi yillarda tobora dolzarb bo‘lmoqda. Jahon miqyosida iqtisodiy va ekologik risklar ortib borishi, mijozlar va investorlar talablarining o‘sishi sug‘urta sohasida ESG (Environmental,

Social, Governance) tamoyillarini tatbiq etishning muhimligini oshirdi. ESG tamoyillari kompaniyalarning nafaqat moliyaviy barqarorligini, balki ijtimoiy va ekologik mas’uliyatini ham oshirishga xizmat qiladi. Shu bois, sug‘urta kompaniyalarida ESG tizimini samarali joriy etish – nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala hisoblanadi. Sug‘urta kompaniyalarida ESG tamoyillari asosida boshqaruv tizimi esa xorijiy ilg‘or tajribalarni mahalliy sug‘urta kompaniyalarida ESG tamoyillarini qo‘llashning samarali yo‘llari hisoblanadi. Jahon ESG tajribasini o‘rganish orqali mahalliy sug‘urta kompaniyalarida ESG mexanizmlarini tatbiq etishning eng samarali yo‘llarini aniqlash mumkin.Mavzu doirasida bir qator vazifalarni ko'rish mumkin: birinchidan, ESG tamoyillari va ularning sug‘urta kompaniyalaridagi ahamiyatini tahlil qilish; ikkinchidan, xorijiy ilg‘or ESG amaliyotlarini o‘rganish va saralash; uchinchidan, mahalliy sug‘urta kompaniyalarida ESG tamoyillarini tatbiq etish uchun strategik tavsiyalar ishlab chiqish; to‘rtinchidan, ESG tizimini joriy etish natijalarini baholash metodikasini ishlab chiqish. ESG tajribasini sug‘urta kompaniyalariga moslashtirish bo‘yicha yangi yondashuvlar va amaliy tavsiyalarni taklif etishdan iborat bo‘lsa, amaliy ahamiyati esa ESG tizimini joriy etish va barqaror rivojlanishni ta’minlash bo‘yicha real qo‘llanma sifatida foydalanish imkoniyatida namoyon bo‘ladi.ESG mezonlarini davlat-xususiy sheriklik, korporativ ijtimoiy mas’uliyat, innovatsion rivojlanish strategiyalari bilan uyg‘unlashtirish orqali O‘zbekistonning aksiyadorlik jamiyatlari xalqaro darajadagi raqobatga bardosh bera oladigan, mas’uliyatli va barqaror subyektlarga aylanishi mumkin.ESG bo‘yicha ilg‘or xorijiy tajribalarni mahalliy aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatiga moslashtirish nafaqat ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi, balki uzoq muddatli iqtisodiy yutuqlar uchun ham zamin yaratadi. O‘zbekiston aksiyadorlik jamiyatlari ESG bo‘yicha xorijiy ilg‘or tajribalarni qo‘llash orqali barqaror rivojlanishga erishishlari mumkin. Milliy korxonalarda ESG tamoyillariga asoslangan boshqaruv tizimini shakllantirish, milliy ESG reyting tizimini yaratish va xalqaro tashabbuslarda faol ishtirok etish orqali global moliya bozorlariga chiqish imkoniyatlari kengayadi va kompaniyalarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini, investitsion jozibadorligini va ijtimoiy javobgarligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Global Reporting Initiative (GRI) Standards. https://www.globalreporting.org
2. World Economic Forum. ESG Metrics and Measurement. 2021.
3. KPMG. The Time Has Come: The KPMG Survey of Sustainability Reporting 2022.
4. PwC. ESG in Insurance: Insights and Best Practices. 2023.
5. UNEP FI. Principles for Sustainable Insurance. United Nations Environment Programme Finance Initiative. 2020.

6. Eccles, R., Ioannou, I., Serafeim, G. The Impact of Corporate Sustainability on Organizational Processes and Performance. Harvard Business School, 2014.
7. OECD. Corporate Governance and the Insurance Sector. 2018.
8. Shamsiddinov, M. Korporativ boshqaruv va ijtimoiy mas’uliyat. Tashkent, 2020.

ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

Ботирова Зухра Жураевна
Независимый исследователь в Институте предпринимательства и педагогики Денова
botirovazuhra412@gmail.com

Аннотация

В статье анализируются пространственные характеристики и особенности их языковой репрезентации в узбекском языке. Пространство рассматривается как универсальная когнитивная категория, которая в узбекской языковой системе получает специфическое лексико-грамматическое выражение, обусловленное типологическими и культурными факторами. Особое внимание уделяется средствам выражения локализации, направления и протяженности, а также роли послелогов, аффиксов и пространственно маркированной лексики. Показано, что узбекский язык демонстрирует высокую степень системности в передаче пространственных отношений, при этом пространственные значения активно участвуют в формировании абстрактных и оценочных смыслов. Сделан вывод о том, что отражение пространства в узбекском языке является важным компонентом национальной языковой картины мира.

Ключевые слова: пространственные характеристики, узбекский язык, репрезентация пространства, агглютинативные языки, пространственная семантика, языковая картина мира.

Abstract

This article analyzes spatial characteristics and the specific features of their linguistic representation in the Uzbek language. Space is viewed as a universal cognitive category that, in the Uzbek language system, receives a specific lexical and grammatical expression conditioned by typological and cultural factors. Particular attention is paid to the means of expressing localization, direction, and extension, as well as the role of postpositions, affixes, and spatially marked vocabulary. It is shown that the Uzbek language exhibits a high degree of systematicity in conveying spatial relationships, with spatial meanings actively participating in the formation of abstract and evaluative meanings. It is concluded that the reflection of space in the Uzbek language is an important component of the national linguistic worldview.

Keywords: spatial characteristics, Uzbek language, spatial representation, agglutinative languages, spatial semantics, linguistic worldview.

Введение. Пространство как базовая форма человеческого восприятия и мышления занимает центральное место в языковой картине мира. Любой язык располагает

средствами для обозначения пространственных отношений, однако способы их выражения, степень грамматикализации и семантической детализации существенно различаются. Эти различия определяются типологическим строем языка, историко-культурными условиями его развития и когнитивными установками носителей. В этой связи исследование пространственных характеристик в конкретном языке позволяет выявить не только структурные особенности языковой системы, но и специфику концептуализации действительности.

Узбекский язык, относящийся к агглютинативным тюркским языкам, представляет особый интерес для анализа пространственной семантики. Пространственные отношения в нем выражаются посредством сочетания лексических средств, послелогов и словообразовательных аффиксов, что обеспечивает высокую степень семантической прозрачности и формальной регулярности. Актуальность настоящего исследования обусловлена необходимостью системного описания этих средств в контексте современной лингвистической теории и их осмысления как отражения национально-культурной специфики.

Основная часть. Репрезентация пространства в узбекском языке основывается на четкой семантической дифференциации пространственных параметров, прежде всего локализации, направления и протяженности. Для обозначения локализации широко используются лексемы *joy* (место), *yer* (земля), *tomon* (сторона), которые в сочетании с послелогами и аффиксами уточняют пространственные отношения. Послелоги *ichida* (внутри), *ustida* (на), *yonida* (рядом), *orqasida* (за) демонстрируют высокую степень семантической специализации и позволяют точно локализовать объект в пространстве.

Характерной особенностью узбекского языка является активное использование аффиксальных средств для выражения пространственных значений. Аффиксы направления и исходной точки, такие как *-ga*, *-da*, *-dan*, не только выполняют грамматическую функцию, но и несут важную семантическую нагрузку, указывая на динамический или статический характер пространственного отношения. В отличие от аналитических языков, где подобные значения часто передаются с помощью предлогов, в узбекском языке пространственная информация интегрируется непосредственно в слово, что отражает агглютинативный тип языковой структуры.

Пространственные характеристики в узбекском языке не ограничиваются описанием физического пространства. Пространственные лексемы и грамматические формы активно участвуют в формировании переносных значений, связанных с социальными, временными и оценочными категориями. Так, слова *yo‘l* (путь), *chegara* (граница), *markaz* (центр) используются для обозначения жизненного пути, социальных ограничений или ключевых позиций в системе ценностей. Это свидетельствует о том, что

пространство в узбекском языке выступает как универсальный когнитивный ресурс для концептуализации абстрактных понятий.

Особое значение имеет ориентация пространства относительно говорящего, что проявляется в частотном употреблении деиктических элементов и указательных слов. Пространственная семантика тесно связана с коммуникативной ситуацией и контекстом, что обеспечивает гибкость и вариативность интерпретации. При этом регулярность формальных средств позволяет избежать двусмысленности и способствует точности выражения.

Обобщение основных средств и характеристик репрезентации пространства в узбекском языке представлено в таблице:

Пространственный параметр	**Языковые средства**	**Семантическая особенность**
Локализация	joy, ichida, ustida	Точность и конкретность
Направление	-ga, tomon, yo‘l	Динамичность
Исходная точка	-dan	Векторность движения
Переносные значения	yo‘l, chegara	Абстрактная концептуализация

Таким образом, пространственные характеристики в узбекском языке формируют целостную и иерархически организованную систему, отражающую как объективные параметры пространства, так и субъективные аспекты человеческого опыта.

Заключение. Проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что отражение пространства в узбекском языке отличается высокой степенью системности и семантической прозрачности. Пространственные характеристики реализуются посредством взаимодействия лексических, морфологических и синтаксических средств, что соответствует агглютинативной природе языка. При этом пространственная семантика не ограничивается описанием физической реальности, а активно используется для концептуализации абстрактных и оценочных понятий.

Узбекский язык демонстрирует устойчивую ориентацию на четкое разграничение пространственных параметров, что способствует точности и выразительности коммуникации. Полученные результаты подтверждают, что пространственные характеристики являются важным элементом национальной языковой картины мира и отражают особенности когнитивного и культурного опыта носителей языка. Материалы исследования могут быть использованы в сравнительно-типологических исследованиях, переводоведении и методике преподавания узбекского языка.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. — М.: Прогресс, 1993. — 656 с.

2. Уорф Б. Лингвистика и логика // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1960. — С. 173–198.

3. Гринберг Дж. Универсалии языка. — М.: Прогресс, 1970. — 304 с.

4. Комри Б. Типология языков и языковые универсалии. — М.: УРСС, 2004. — 312 с.

5. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. — Cambridge: MIT Press, 2000. — 565 p.

6. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. — Stanford: Stanford University Press, 1987. — 516 p.

7. Levinson S. Space in Language and Cognition. — Cambridge: Cambridge University Press, 2003. — 403 p.

THE CONCEPT OF THE PERFECT HUMAN BEING IN SUFI PHILOSOPHY

Yokubov Sukhrob Firdavsovich

Doctoral Researcher, Samarkand

State Institute of Foreign Languages

Abstract. This article offers a comprehensive philosophical examination of the concept of the Perfect Human Being (*al-insān al-kāmil*), which occupies a central position in Sufi philosophy. The study is grounded in the works of Mahmud Shabistari, Ibn al-ʿArabi, and ʿAziz al-Din Nasafi [1–4]. Within this framework, the Perfect Human Being is interpreted as the ontological telos of existence and as the most complete manifestation of the divine names and attributes. The paper also explores the epistemological scope of this concept, its aesthetic dimensions, and the problem of knowledge as articulated through the symbolic notion of "light."

Keywords: Sufism, tasawwuf, Perfect Human Being, philosophical anthropology, ontology, epistemology, light, divine beauty.

Introduction. Throughout the history of Islamic philosophy, the problem of the human being has consistently remained at the center of intellectual reflection. In the Sufi tradition in particular, the human being is understood not merely as a moral agent or a bearer of religious responsibility, but as a being that embodies the spiritual essence of the entire cosmos [2]. Sufi thinkers describe the human being as a "microcosm," asserting that the full meaning and structure of the universe are reflected within human existence.

In this context, the concept of the Perfect Human Being emerged as the highest theoretical achievement of Sufi philosophical anthropology. Rather than confining human perfection to ethical conduct or religious observance alone, this concept enables an analysis of human fulfillment on ontological, epistemological, and aesthetic levels. The Perfect Human Being does not refer to a specific historical individual; rather, it represents an ideal model of ultimate human realization.

Philosophical and Ontological Foundations of the Concept of the Perfect Human Being. According to Sufi ontology, existence is not accidental or chaotic but constitutes a purposeful and hierarchically ordered system directed toward a definite end. Within this system, every level of being strives toward its own state of maximal perfection [3]. This universal principle finds

its most complete expression in the human realm through the idea of the Perfect Human Being, which embodies the culmination of existential development and spiritual actualization.

In the works of **Mahmud Shabistari**, being is portrayed as a continuous process of gradual perfection [1]. He describes an uninterrupted progression that extends from inanimate nature to living beings, from life to the human level, and finally from the human being to the individual who has attained spiritual completion. Within this dynamic process, humanity is plural, whereas the Perfect Human Being is singular, embodying the ultimate spiritual purpose of all existence.

According to Shabistari, the entire cosmos serves as a necessary precondition for the emergence of the Perfect Human Being. In this view, the human being is not positioned as the center of the universe in a literal sense; rather, the Perfect Human Being represents the highest potential inherent within human existence itself. Consequently, all human beings function as means within the trajectory of perfection, while the Perfect Human Being constitutes its final outcome.

The Perfect Human Being and the Idea of Involution and Evolution.

In Sufi philosophy, the movement of existence unfolds along two complementary trajectories: involution (*nuzūl*, descent) and evolution (*ʿurūj*, ascent) [4]. Divine light initially descends into the material realm and subsequently seeks to return to its transcendent source through the human being.

The Perfect Human Being stands at the apex of this ascending movement. Having transcended the domination of the ego, desire, and material attachments, such a person is capable of integrating divine attributes within their own being. For this reason, the Perfect Human Being is not merely an ethical exemplar but represents the final link in the cosmic process itself [2].

The Perfect Human Being and the Problem of Cosmic Hierarchy.

In the doctrine of ʿ**Aziz al-Din Nasafi**, existence is structured according to a strict hierarchical order [3]. He advances the idea of a hierarchy of saints, at the summit of which stands a single figure—the Perfect Human Being.

According to Nasafi, the Perfect Human Being functions as the “pillar” of the universe. It is through this presence that cosmic equilibrium is maintained. Should such a figure depart from the world without a successor to assume this role, existence would lose its spiritual foundation [3].

This perspective vividly illustrates the exceptionally elevated ontological status accorded to the human being in Sufi thought. Here, the human is not a passive creature but the central locus through which divine will is realized within the cosmos.

The Image of the Perfect Human Being in the Doctrine of Ibn al-ʿArabi.

In Ibn al-ʿArabi’s metaphysical system, the Perfect Human Being is understood as the most complete manifestation of the divine names and attributes [2]. According to his view, God contemplates His own beauty precisely through the Perfect Human Being, since only this being is capable of encompassing all levels of existence within itself.

Ibn al-ʿArabi famously characterizes the Perfect Human Being as a “mirror.” This mirror is not a passive surface that merely reflects, but a conscious reality that comprehends the divine essence and renders it manifest once again. For this reason, the Perfect Human Being functions as a mediator between God and the world.

The Perfect Human Being and the Epistemological Problem.

Within Sufi epistemology, the question of knowledge occupies a central position. The defining feature of the Perfect Human Being lies in the possession of true knowledge. However, this knowledge is neither rational nor sensory in nature; it is attained through divine inspiration and inner contemplation [4].

Mahmud Shabistari explains the process of knowing through the symbolism of “light” (*nūr*) [1]. Along the path of spiritual perfection, the seeker perceives different degrees of light. At the highest stage, this light becomes so intense that it appears as darkness to human perception. This paradoxical experience signifies the ultimate limits of cognition.

The Perfect Human Being and the Aesthetic Dimension.

The beauty of the Perfect Human Being is not external or physical, but inward and spiritual in character. Sufi thinkers interpret this beauty as a form of “hidden beauty” [1; 3], invisible to the ordinary individual and disclosed only to those who have attained spiritual maturity. In this context, aesthetics is inseparably linked with ethics and epistemology: the perception of beauty requires the purification of one’s inner world. In this sense, the Perfect Human Being also represents an aesthetic ideal.

Conclusion. In Sufi philosophy, the concept of the Perfect Human Being constitutes one of the most profound and comprehensive teachings concerning the nature of the human being. It presents humanity as the spiritual center of existence and as the most complete reflection of divine beauty [1–4].

By transcending the limits of individual moral development, this concept elevates human perfection to a cosmic and ontological level. From this perspective, the idea of the Perfect

Human Being retains significant theoretical relevance for contemporary philosophy, religious studies, and anthropology.

References

1. Mahmud-i Shabistari. *Majmuʿa-yi athar*. Tehran.
2. Ibn al-ʿArabi. *Fuṣūṣ al-ḥikam*. Beirut.
3. ʿAziz al-Din Nasafi. *Al-Insān al-Kamil*. Tehran.
4. Ibn al-ʿArabi. *Al-Futūḥāt al-Makkiyya*. Cairo.
5. Chittick, W. *The Sufi Path of Knowledge*. SUNY Press

INCORPORATING CULTURAL CONTENT IN LANGUAGE LESSONS

Abduxakimova Zarnigor Ilxomjon qizi
Student of Fergana State University
ilxomovna.2003@gmail.com
+998948360012

Annotation

This article explores the integration of cultural content into language lessons and its impact on learners' communicative and intercultural competence. Using a mixed-methods approach involving proficiency tests, observations, and learner reflections, the study evaluates how cultural materials—such as authentic media and intercultural tasks—shape linguistic and affective outcomes. Findings reveal notable improvements in pragmatic competence, increased learner motivation, and stronger engagement with the target culture. Challenges related to interpreting unfamiliar cultural norms highlight the need for scaffolding and thoughtful material selection. The article concludes that cultural integration is essential for effective language teaching and should be implemented systematically and reflectively.

Keywords: cultural content; intercultural communicative competence; language teaching; pragmatics; authentic materials; learner engagement; mixed-methods study

Annotatsiya

Ushbu maqola til darslariga madaniy tarkibni kiritish va uning o‘quvchilarning kommunikativ hamda madaniyatlararo kompetensiyasiga ta’sirini o‘rganadi. Aralash tadqiqot uslubi asosida — til kompetensiyasi testlari, kuzatuvlar va o‘quvchi refleksiyalari orqali — madaniy materiallar (avtentik media, madaniy taqqoslash topshiriqlari va boshqalar)ning lingvistik hamda affektiv natijalarga ta’siri baholandi. Natijalar pragmatik kompetensiyaning sezilarli oshganini, o‘quvchilarning motivatsiyasi va maqsad til madaniyatiga qiziqishi kuchayganini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, ayrim o‘quvchilarning notanish madaniy ishoralarni tushunishda qiynalishi darsni bosqichma-bosqich tashkil etish va material tanlashda ehtiyotkorlikni talab etishini ta’kidladi. Maqola xulosasiga ko‘ra, madaniy tarkibni darslarga integratsiya qilish samarali til o‘qitishning ajralmas qismi bo‘lib, uni tizimli va ongli ravishda amalga oshirish zarur.

Kalit so‘zlar: madaniy tarkib; madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya; til o‘qitish; pragmatika; avtentik materiallar; o‘quvchi faolligi; aralash tadqiqot uslubi

Introduction

In contemporary language education, cultural content is increasingly recognized as essential to fostering meaningful communication. Language learners do not merely acquire

grammatical structures and vocabulary; they also develop an understanding of the socio-cultural environments in which the language is used. Incorporating cultural elements into language lessons enhances learners' abilities to interpret context, understand pragmatic nuances, and engage effectively with authentic discourse. As globalization intensifies cross-cultural contact, teachers face growing pressure to equip learners with intercultural competence. Thus, integrating cultural materials—ranging from everyday customs to literature, media, and social norms—has become a critical component of communicative language teaching. This article examines the pedagogical value of cultural content, reviews the existing research base, and presents empirical insights on how cultural integration affects learning outcomes in the classroom.

Literature Review

Scholarly research widely supports the inclusion of cultural content in language education. Early works by Kramsch argued that language and culture are inseparable, suggesting that communicative competence necessarily includes sociocultural knowledge. Later studies expanded on this idea by exploring intercultural communicative competence (ICC), characterized by the ability to interpret cultural differences, negotiate meaning, and interact appropriately across contexts.[1] Byram's influential model of ICC emphasized attitudes, knowledge, skills of interpreting and relating, and critical cultural awareness, establishing a widely used framework for curriculum development.[2]

Empirical studies also highlight the benefits of cultural instruction. Research indicates that exposure to authentic cultural materials—films, songs, online forums, and real-world texts—improves learners' motivation and engagement, making language learning more enjoyable and relevant. Furthermore, investigations into pragmatics show that learners who receive cultural instruction perform better in speech acts such as requests, apologies, and refusals, demonstrating increased sensitivity to politeness norms and contextual cues.

More recent studies focus on digital media as a vehicle for cultural learning. Virtual exchanges, social networks, and multimodal resources provide learners with authentic interaction opportunities, enhancing cultural awareness and promoting learner autonomy. Despite these advancements, scholars note persistent challenges related to teacher preparedness, resource availability, and the risk of stereotyping cultural groups. Overall, the literature suggests that cultural integration enriches language learning but requires careful, informed implementation.

[1] Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press.
[2] Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters.

Methodology

This study employed a mixed-methods research design to examine the effectiveness of incorporating cultural content into second-language lessons. The participants were 52 intermediate-level learners enrolled in a university language program. Over a 12-week period, they received lessons that systematically integrated cultural components, including authentic videos, cultural case studies, and tasks requiring intercultural comparison. Data were collected through pre- and post-instruction proficiency tests, classroom observations, and learner reflection journals.

Quantitative data from the proficiency tests measured changes in pragmatic competence and vocabulary recognition related to cultural contexts. Qualitative data from observations and journals provided insights into learner engagement, perceptions of cultural materials, and the challenges they encountered. The combination of data sources allowed for a comprehensive evaluation of both linguistic and affective outcomes. To ensure reliability, standardized rubrics were used for performance assessments, and thematic analysis was conducted independently by two researchers to validate qualitative findings.

Results

The findings indicated significant improvements in learners’ pragmatic competence, particularly in their ability to perform culturally sensitive speech acts. Post-test scores showed a marked increase in recognition of culturally embedded vocabulary and expressions. Qualitative data revealed that students found the lessons more engaging and reported heightened interest in the target culture. Classroom observations further demonstrated increased participation during activities involving authentic media. However, some learners expressed initial difficulty interpreting cultural references, suggesting a need for scaffolded instruction.

Discussion

The results align with previous research emphasizing the positive impact of cultural integration on communicative competence. Learners’ gains in pragmatic performance indicate that cultural content helps bridge the gap between linguistic form and appropriate language use. The increased engagement observed supports the claim that cultural materials can enhance motivation by connecting language learning to real-world contexts. At the same time, challenges encountered by learners and teachers highlight important considerations. Some students struggled with unfamiliar cultural norms, reinforcing the need for guided reflection and explicit explanation. Teachers must balance authenticity with accessibility, ensuring that materials do not overwhelm learners.

These findings also support the argument that cultural instruction should be systematic rather than incidental. When cultural elements are intentionally embedded in tasks, learners are better able to make comparisons, reflect on differences, and build intercultural awareness.

Digital media proved particularly effective, offering dynamic examples of contemporary cultural practices. Nonetheless, educators must remain vigilant against essentializing cultures and should present diverse, nuanced perspectives.

Conclusion

Incorporating cultural content into language lessons significantly enhances learners' communicative and intercultural competence. The study demonstrates that structured cultural instruction improves pragmatic skills, increases learner motivation, and fosters deeper engagement with the target language. While students may initially face challenges interpreting cultural nuances, proper scaffolding and careful material selection can mitigate these difficulties. Ultimately, cultural integration is not an optional supplement but a core aspect of effective language teaching. Future research should explore long-term effects of cultural instruction and examine how digital tools can further support intercultural learning.

References

1. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters.
2. Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press.
3. Liddicoat, A. J., & Scarino, A. (2013). *Intercultural Language Teaching and Learning*. Wiley-Blackwell.
4. Sercu, L. (2005). *Foreign Language Teachers and Intercultural Competence*. Multilingual Matters.
5. Taguchi, N. (2011). *Teaching pragmatics: Trends and issues*. Annual Review of Applied Linguistics, 31, 289–310.

“QISSASI RABG‘UZIY” ASARIDA KELTIRILGAN AYRIM QISSALAR TAHLILI

Aburayimova Mashhura Sherali qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Rabg‘uziy, Nosiriddin Burhonuddinning “Qissasi Rabg‘uziy” asari haqida va unda berilgan hikoyatlar, qissalarning asl mohiyati haqida aytib o‘tiladi. Bundan tashqari, biz uchun muqaddas hisoblangan Qu’roni Karimdan keltirilgan ba’zi bir oyatlardan olingan ma’lumotlar ham asarda o‘z ifodasini topganligini ko‘rishimiz mumkin. Shu bilan birga, bu asarda keltirilgan ba’zi bir qissalarning yosh-avlodlar uchun tarbiyaviy-axloqiy tomonlari haqida ijodiy tahlil qilinadi.
Kalit so‘zlar: Qissasi Rabg‘uziy, payg‘ambarlar, musulmon dini, olam va odam, Ismoil alayhissalom, Ibrohim alayhissalom, Ammora.
Annotation: This article discusses the work of Rabguzi, Nasiriddin Burhanuddin "Qissasi Rabguzi" and the stories and the true essence of the stories given in it. In addition, we can see that information taken from some verses from the Holy Quran, which is considered sacred for us, is also reflected in the work. At the same time, a creative analysis is made of the educational and moral aspects of some of the stories given in this work for the younger generations.
Keywords: Qissasi Rabguzi, prophets, Muslim religion, world and man, Ismail, Abraham, Ammara.
Аннотация: В данной статье рассматривается произведение Рабгузи, Насирдина Бурхануддина «Киссаси Рабгузи», а также предания и истинная суть приведённых в нём историй. Кроме того, в произведении отражены сведения из некоторых аятов Священного Корана, считающихся для нас священными. В то же время проводится творческий анализ воспитательных и нравственных аспектов некоторых историй, приведённых в этом произведении для подрастающего поколения.
Ключевые слова: Киссаси Рабгузи, пророки, мусульманская религия, мир и человек, Исмаил, Авраам, Аммара.

KIRISH. Rabg‘uziy “Qissasi Rabg‘uziy” asarining muqaddimasida otasi Burhoniddinning O‘g‘uz Rabotining qozisi bo‘lganligi aytib o‘tadi. Asar Nosuriddin To‘qbo‘g‘aning topshirig‘i asosida yozilgan[1]. Rabg‘uziyning “Qissasi Rabg‘uziy” asari o‘zbek badiiy nasridagi eng tarixiy manba yoki ilk yozma manbalarimizdan biri desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Negaki, har bir narsaning yaratilishida, rivojlanib, shu darajaga kelishida, albatta, o‘ziga yarasha mashaqqatli,

[1] Boqijon To ‘xliyev “Adabiyot” (Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik) - Toshkent: “O‘qituvchi” 2003y - B.172.

shu bilan birga qiziqarli tomonlari ham bo‘lganidek, bu asarning ham yaratilishiga qisqacha to‘xtalib o‘tsak, yuqorida aytganimizdek, bu asar musulmon dinini qabul qilgan, o‘z davrida yuqori martabaga ega bo‘lgan mo‘g‘ul beklaridan biri Nosiruddin To‘qbug‘aning taklifi bilan hijriy 109 (milodiy 1310)-yilda yozilganligi aytib o‘tilgan. Biz bu asardan tarbiyaviy ahamiyatidan tashqari, ma’lum bir darajada o‘z tariximiz haqida ma’lumotlarga ega bo‘lishimiz, shu bilan birga o‘sha davrdagi insonlarning ijtimoiy hayoti, turmush tarzi, bir qadar ularning madaniyati, urf-odatlari haqida bilim ko‘nikmalarni egallashimiz mumkin ya’ni bu asar biz uchun ham badiiy asar sifatida adabiyotshunoslik sohasiga va tarixshunoslik sohasiga o‘zida jamlagan ma’lumotlari bilan muhim manba sifatida katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Negaki, “O‘z tarixini bilmaydigan, o‘tmishni unutgan millatning kelajagi yo‘q” deb bejiz aytishmagan ota-bobolarimiz.

“Qissasi Rabg‘uziy” asari har tomonlama mukammal, har bir inson uchun kerakli va bilishi zarur bo‘lgan mavzuda yaratilgan. Ayniqsa, uning payg‘ambarlar hayotidan berilgan qisqa hikoyat yoki qissalari juda chiroyli va tushunarli tarzda yozilganligi boisdan, odamni o‘ziga jalb qilmasdan qolmaydi.

Asar, eng avvalo, Olloh taoloning qudrati ila osmon va yerlarning qanday yaratilishi ya’ni butun bir olamning yaralishi va farishtalar-jinlarning yaratilishi undagi o‘simlik-u, jonivorlar, insonlarning Olloh tomonidan qay tarzda yaratilganligi haqidagi ma’lumotlar bilan boshlanadi. Payg‘ambarlar hayotidagi biz uchun ibratli bo‘lgan voqealar tasvirlangan.

Asar Odam Atoning yaralishidan boshlangan ya’ni asarda inson zoti ilk bora qanday yaralganligi, Odam Ato nima sababdan jannatdan quvilganligi va insonlar nimalardan foydalanishi mumkin-u, nimalardan o‘zini tiyishi va insonga harom bo‘lgan narsalar-u, bajarilmaydigan hatti-harakatlar, ishlar haqida aytilgan. Hayotimiz davomida bizga qaysi hayvonlar do‘st-u dushman bo‘lishi haqida misollar bilan aytib o‘tilgan.

Bundan tashqari, “Qissasi Rabg‘uziy” asarining o‘zi ikki qismdan iborat bo‘lib, asarning birinchi qismi davomida ko‘rishimiz mumkinki, bir qancha payg‘ambarlarimizning hayot tarzlari ta’svirlangan, ya’ni yer-u osmonning paydo bo‘lishi, Odam alayhissalomdan to Yusuf alayhissalomgacha bo‘lgan voqelikni o‘zida aks ettirgan. Asarda Odam alayhissalom qissasi, uning farzandlari Qobil, Hobil qissasi, Shis alayhissalom qissasi, Idris alayhissalom qissasi, Nuh nabiy alayhissalom qissasi, Hud alayhissalom qissasi, Solih alayhissalom qissasi, Ibrohim alayhissalom qissasi, Ismoil alayhissalom qissasi, Is’hoq alayhissalom, Ya’qub alayhissalom, Lut alayhissalom va oxiri Yusuf alayhissalom kabi payg‘ambarlar haqidadir. Hatto Ka’baning qurilishi haqida ham ma’lumotlar berilgan.

Olloh taolo odamni yaratishini xitob qilganlarida, barcha narsalar Olloh taologa iltimos qilib, odamni bizdan yaratgin, deydi. Tog‘: “Odamni mendan yaratgil men quvvatlikman” - dedi. Dengiz: “Men haybatlikman” – dedi. Osmon: “Men yuksakman”. Oltin: “Men azizman”

dedi. Shunda yer: “Men hammadan zaifman, oyoq ostiman” - dedi. Shundan so‘ng xitob keldi: “Men Odamni yerdan yaraturman”, dedi[2]. Biz qissaning parchasidan o‘zimizga tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan joyini olishimiz kerak. Tarbiyaviy ahamiyati shundaki, manmanlik, maqtonchoqlik yaxshi hislat emas. Aksincha, kamtar inson bo‘lish yaxshi. Chunki, “Maqtangan pand yeydi, kamtarin qand yeydi”, manman, maqtanchoq inson faqat o‘zining manfaatlarini o‘ylaydi, o‘zi uchun chin do‘stini sotishdan ham toymaydi, kamtar inson esa xalq uchun qayg‘uradi. Shu boisdan ham Olloh taolo yerni tanladi. Bundan tashqari, yer ya’ni tuproq har xil elementlardan tashkil topgan, shu boisdan bo‘lsa kerak inson zoti har xil, ko‘rinishidan tortib to uning hislatlar, fe’l-atvori ham. “Besh qo‘l barobar emas”- deb bejiz aytishmagan ekan ota-bobolarimiz.

Asarda biz uchun ibratli va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘ladigan joylari ko‘p. Shulardan yana biri “Ismoil alayhissalom qissasi” payg‘ambarimizning hayotlaridan bizga o‘rnak bo‘ladigan jihati, ularning otasiga bo‘lgan hurmati ya’ni ota-onaga bo‘lgan munosabat shunday ajoyib tasvirlangan.

Ismoli alayhissalom ov qilishga qiziqardi, shu boisdan uyda kam bo‘lardi. U Ammora ismli ayolga uylangandi va oradan vaqt o‘tib, u bir kuni ovga ketgandi. Shunda uyiga o‘g‘lini ko‘rgani Ibrohim alayhissalom keladi va uydan kelini chiqadi. Ibrohim alayhissalom: “Ismoil qayerda? -deb so‘radi. Kelin: Ovga ketgan – dedi. Shunda ota yana qachon keladi deb so‘ragan edi. Kelin: Muncha ezma chol bo‘lmasa – deb og‘rindi. Shundan so‘ng, Ibrohim alayhissalom: Ismoilga bir yaxshi kishi senga salom aytdi va eshigi ostonasi yaroqsiz ekan, deb aytigil – dedi. Bo‘lgan voqaelarni hammasini Ismoil kelgach, ayoli unga aytib berdi. Shunda Ismoil: U kelgan kishi mening otam bo‘ladi, eshik ostonasi yaroqsiz deb seni aytgan. Demak sen, otamni yaxshi kutib olmagansan, hurmatini joyiga qo‘ymagansan – deb, ayoliga taloq beradi. Va oradan ancha vaqt o‘tgach, Ismoil yana Sayyida ismli ayolga uylanadi. Shunda Ota yana o‘g‘lini ko‘rgani keladi. O‘g‘li yana ovga ketgan paytda kelgan bo‘ladi. Eshikni kelini ochadi va ichkariga kirishini va biror narsa tayyorlab berishini, mehmon bo‘lishini taklif qiladi va ota ichkariga kirmaslikni tayyor biror narsa berishini so‘raydi va kelin uyidan tuya sutidan ayron olib chiqib beradi. Shundan so‘ng, keliniga Ismoil kelsa, salom aytishini va eshik ostonasini mahkam tutishini aytishini tayinlab, qaytib ketadi. Ismoil kelgach, ayoli bo‘lgan voqealarni Ismoilga aytib berdi. Ismoli: “U kelgan kishi otasi ekanligini aytib, eshik ostonasi deb seni aytgan“ deb tushuntiradi va ayolidan xursand bo‘ladi.[3]

Yuqorida keltirilgan qisqacha ma’lumot, payg‘ambarimiz hayotidan. Biz uchun tarbiyaviy ahamiyati shundaki, otaga hurmatda bo‘lish, umuman olganda butun jamiyat ayollarimiz uyga kelgan mehmonga qo‘rslik qilmasdan, hurmatini joyiga qo‘yib, xushmuomilalik bilan kulib

[2] Nosiruddin Burhonuddin Rabg‘uziy “Qissasi Rabg‘uziy” (birinchi kitob) – Toshkent: “Yozuvchi” nashriyoti 1990y.
[3] Nosiruddin Burhonuddin Rabg‘uziy “Qissasi Rabg‘uziy” (birinchi kitob) – Toshkent: “Yozuvchi” nashriyoti 1990y.

kutib olish kerakligini, o‘zimizga o‘rnak sifatida qabul qilib, xulosa chiqarishimiz kerak. Aks holda, o‘z obro‘yimizga putur yetkazishimiz va boshqa salbiy oqibatlarga olib kelishi ya’ni birinchi ayollari o‘rniga tushib qolishimiz ham hech gap emas. Shu boisdan, inson har qanday vaziyat va holatlarda muomilaa madaniyatiga rioya etgan holda gapirishi kerak. O‘tkir Hoshimov o‘z asarlarida ayolni shunday ta’svirlaydiki, “Ayol mehri – asaldek totli. Ayol makri – zahardek xavfli.”[4] Ya’nikim, nafaqat ayol balki, umuman insonlar bir-biriga mehr bilan shirin so‘zlar bilan gapirsa, har qanday insonda gapirgan shaxsga nisbatan ijobiy fikrlar paydo bo‘ladi. Bundan tashqari, qadimdan ota-bobolarimiz aytib kelgan “shirin gapga ilon ham inidan chiqadi” bu maqol ham yuqoridagi fikrlarga isbot bo‘lishi mumkin.

Asar mazmuni qanchalar boy va teran fikrlar bilan ifodalanganligi, ayniqsa, payg‘ambarlarimizning hayotlaridan keltirilgan ibratli voqealar insonni hayotdagi o‘rni qanday bo‘lishligi, insonlarga qanday munosabatda bo‘lishlikni o‘rgatadi. Bundan tashqari, Yuqorida aytib o‘tganimizdek, “Qissasi Rabg‘uziy” asarining birinchi qismi oxirida Yusuf payg‘ambarning hayot tarzi ta’svirlangan bo‘lsa, unga ko‘ra Yusuf payg‘ambar juda chiroyli, odobli yaqinlarini hurmat qiladigan iymonli, insofli shaxs bo‘lgan. U umri davomida juda ko‘p qiyinchiliklarga uchragan bo‘lsa ham sabr bilan bularning oxiri go‘zal bo‘lishiga ya’ni Olloh taolloga bo‘lgan ishonchi, iymoni bilan qiyinchiliklarni yengib o‘tadi va o‘zining go‘zal husni bilan katta ketmaydi ya’ni kamtar inson bo‘lgan. Ya’na bir hislatlaridan biri, o‘z yaqinlarining unga nisbatan qilingan adovatiga nisbatan zulm qilmaydi, aksincha, ularning tavba qilishlarini va bunday yomon ishlardan qaytishini so‘raydi. “Men sizlardan hafamasman, lekin Ollohim bu gunohlarizni kechirsin”- deydi.

Xulosa qilib aytganda, har qanday inson bu asarni o‘qir ekan hayoti davomida nima yaxshi-yu nima yomon ekanligi, kimlarga qanday muomalada bo‘lish kerakligi, kibrlanmaslik kabi hislatlarni o‘rnak qilib olishi mumkin, shuningdek ba’zi manbalarda keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, musulmon dinini qabul qilgan Nosiriddin To‘qbo‘g‘a yozuvchidan “o‘qimoqqa keraklik, o‘rganmakka yarog‘liq” asar yozishini so‘raydi, darhaqiqat, bu asar o‘qisak o‘qishga arziydigan, o‘rgansak o‘rganishga arziydigan, ham badiiy, ham tarixiy, ham diniy asarlar qatoriga kiritishimiz mumkin. Shunday ekan, bu asar orqali juda ko‘p narsalarni o‘rganishimiz mumkin, jumladan, o‘z tariximiz, dinimiz, madaniyatimiz, urf-odatlarimizni o‘rganishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nosiruddin Burhonuddin Rabg‘uziy “Qissasi Rabg‘uziy” (birinchi kitob) – Toshkent: “Yozuvchi” nashriyoti 1990y.

2. Hoshimov O‘. Daftar hoshiyasidagi bitiklar – Toshkent: “Nurli dunyo” nashriyot uyi, 2024y.

[4] O‘tkir Hoshimov. Daftar hoshiyasidagi bitiklar – Toshkent: “Nurli dunyo” nashriyot uyi, 2024y. B.23.

3. To‘xliyev B “Adabiyot” (Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik) - Toshkent: “O‘qituvchi” 2003y.
4. Arxiv.uz “Qissasi Rabg‘uziy O‘zbek badiiy nasrining ilk namunasi sifatida”

MOLIYAVIY TIZIM VA UNING TARKIBIY QISMLARI

Choriyeva Mohira Furqat qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, moliya va moliyaviy texnalogiyalar yo’nalishi, 2-24-guruh talabasi
mohirachoriyeva8@gmail.com
Xolmatova Asila Menglimurod qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi
asilaholmatova2@gmail.com
orcid: 0009-0005-8156-9737

Annotatsiya

Mazkur maqolada moliyaviy tizim tushunchasi va uning tarkibiy qismlari iqtisodiy nazariyaning muhim kategoriyalaridan biri sifatida ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Moliyaviy tizimning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi o‘rni, moliyaviy munosabatlarning shakllanish mexanizmlari hamda moliya institutlarining funksional vazifalari izchil yoritiladi. Tadqiqot davomida moliyaviy tizimning asosiy bo‘g‘inlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik va ularning iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi roli asoslab beriladi. Maqolada keltirilgan xulosalar moliyaviy tizimni samarali boshqarish va iqtisodiy siyosatni takomillashtirish masalalarida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: moliyaviy tizim, davlat moliyasi, bank tizimi, moliyaviy institutlar, moliyaviy munosabatlar, iqtisodiy barqarorlik.

Abstract

This article scientifically analyzes the concept of the financial system and its components as one of the important categories of economic theory. The role of the financial system in the socio-economic development of society, the mechanisms of formation of financial relations, and the functional tasks of financial institutions are consistently covered. During the study, the interrelationships between the main links of the financial system and their role in ensuring economic stability are substantiated. The conclusions presented in the article are of scientific and practical importance in the issues of effective management of the financial system and improvement of economic policy.

Keywords: financial system, state finance, banking system, financial institutions, financial relations, economic stability.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy tizim jamiyatning iqtisodiy hayotini tartibga soluvchi va uning uzluksiz faoliyatini ta’minlovchi muhim mexanizmlardan biri hisoblanadi. Iqtisodiy resurslarning shakllanishi, taqsimlanishi va qayta taqsimlanishi

jarayonlari bevosita moliyaviy tizim orqali amalga oshiriladi. Shu sababli moliyaviy tizim nafaqat pul mablag‘lari harakati bilan bog‘liq texnik jarayonlar majmui, balki iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional munosabatlarning murakkab tizimi sifatida namoyon bo‘ladi. Davlat, xo‘jalik yurituvchi subyektlar va aholi o‘rtasidagi moliyaviy munosabatlar aynan ushbu tizim doirasida shakllanadi va rivojlanadi. Hozirgi globallashuv va iqtisodiy integratsiya sharoitida moliyaviy tizimning barqarorligi va samaradorligi milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillardan biriga aylanmoqda. Shu bois, moliyaviy tizim va uning tarkibiy qismlarini ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb nazariy va amaliy masala hisoblanadi.

Asosiy qism. Moliyaviy tizim iqtisodiy tizimning ajralmas qismi bo‘lib, u pul mablag‘larini shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanish jarayonida vujudga keladigan moliyaviy munosabatlar majmuini ifodalaydi. Ushbu tizimning samarali faoliyati iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy barqarorlik va davlatning strategik maqsadlariga erishish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Moliyaviy tizimning tarkibiy tuzilmasi murakkab bo‘lib, u bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan bir nechta bo‘g‘inlardan tashkil topadi.

Moliyaviy tizimning asosiy bo‘g‘inlaridan biri davlat moliyasi hisoblanadi. Davlat moliyasi orqali davlat o‘z funksiyalarini amalga oshirish uchun zarur moliyaviy resurslarni shakllantiradi va ularni jamiyat ehtiyojlariga yo‘naltiradi. Davlat byudjeti, byudjetdan tashqari jamg‘armalar va davlat krediti davlat moliyasining muhim elementlari bo‘lib, ular ijtimoiy sohani moliyalashtirish, infratuzilmani rivojlantirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Davlat moliyasi iqtisodiy jarayonlarga faol ta’sir ko‘rsatib, daromadlar va xarajatlar muvozanatini ta’minlash orqali iqtisodiy tartibga solish vazifasini bajaradi.

Moliyaviy tizimning yana bir muhim tarkibiy qismi xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyasidir. Korxonalar va tashkilotlar moliyasi ishlab chiqarish jarayonining moliyaviy asosini tashkil etib, foyda olish, investitsiya faoliyatini amalga oshirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Ushbu bo‘g‘in orqali real sektor va moliyaviy sektor o‘rtasida uzviy bog‘liqlik vujudga keladi. Korxona moliyasi iqtisodiyotning umumiy holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, bandlik, ishlab chiqarish hajmi va soliq tushumlari shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Aholi moliyasi ham moliyaviy tizimning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Aholining daromadlari, jamg‘armalari va iste’mol xarajatlari moliyaviy tizim orqali iqtisodiy muomalaga jalb etiladi. Aholi moliyasi orqali shakllangan jamg‘armalar bank tizimi va moliya bozorlariga yo‘naltiriladi, bu esa investitsion jarayonlarni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, aholi moliyasining barqarorligi butun moliyaviy tizimning barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Moliyaviy tizim tarkibida bank-moliya institutlari alohida o‘rin egallaydi. Banklar, sug‘urta kompaniyalari, investitsiya fondlari va boshqa moliyaviy vositachilar moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta’minlaydi. Ular vaqtincha bo‘sh pul mablag‘larini iqtisodiyotning real sektoriga yo‘naltirish orqali kapital aylanishini tezlashtiradi. Quyidagi jadvalda moliyaviy tizimning asosiy tarkibiy qismlari umumlashtirilgan.

Moliyaviy tizim bo‘g‘ini	**Asosiy vazifasi**	**Iqtisodiy ahamiyati**
Davlat moliyasi	Resurslarni markazlashtirish va taqsimlash	Ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlik
Korxonalar moliyasi	Ishlab chiqarishni moliyalashtirish	Iqtisodiy o‘sish
Aholi moliyasi	Daromad va jamg‘armalarni shakllantirish	Investitsion salohiyat
Bank-moliya institutlari	Moliyaviy vositachilik	Kapital aylanishi

Shu tariqa, moliyaviy tizimning barcha tarkibiy qismlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ulardan birining barqaror ishlamasligi butun tizim samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, moliyaviy tizim jamiyat iqtisodiy taraqqiyotining muhim tayanch mexanizmi hisoblanadi. Uning tarkibiy qismlari – davlat moliyasi, xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyasi, aholi moliyasi va bank-moliya institutlari o‘zaro uyg‘unlashgan holda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy tizimning samarali faoliyati iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish, ijtimoiy farovonlikni oshirish va barqaror iqtisodiy o‘sishga erishishning muhim shartidir. Shu bois, moliyaviy tizimni takomillashtirish va uning tarkibiy qismlarini muvofiqlashtirilgan holda rivojlantirish zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

REFERENCES

1. Поляк Г.Б. Банковское дело. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.

2. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. – М.: КНОРУС, 2019. – 448 с.

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank faoliyatiga oid me’yoriy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2023.

4. Allamuratov Sh.A. Bank tizimi va moliyaviy bozorlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 300 b.

5. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Financial Market Infrastructures. – Basel, 2018.

6. Поляк Г.Б. Государственные финансы. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.
7. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. – М.: Вильямс, 2019. – 744 с.
8. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – Toshkent, 2023.
9. Allamuratov Sh.A. Davlat moliyasi va fiskal siyosat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 320 b.
10. Musgrave R. The Theory of Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2018.

IRONIYA VA KINOYAGA ASOSLANGAN YUMORISTIK IFODALARNI INGLIZ TILIDAN O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDA PRAGMATIK MUVOFIQLIK MASALALARI

Axmatova Munisa Akmalovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) mutaxassisligi 2-bosqich bosqich magistranti
amonovbobur91@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz tilidagi ironik va kinoyaviy yumoristik ifodalarni o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan pragmatik muvofiqlik muammolari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ironiya va kinoyaning yashirin baholovchi mazmuni, nutq vaziyati va muallif pozitsiyasi bilan bog‘liq xususiyatlari tarjimada ko‘pincha semantik emas, balki pragmatik darajada yo‘qotishlarga olib kelishi asoslanadi. Tadqiqotda pragmatik ekvivalentlik tushunchasi markaziy mezon sifatida qaralib, tarjimada kommunikativ ta’sirni saqlab qolish yo‘llari izohlanadi. Olingan xulosalar badiiy, publitsistik va audiovizual tarjimada ironik nutqni adekvat talqin qilish uchun muhim nazariy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: ironik nutq, kinoya, pragmatik muvofiqlik, yumor tarjimasi, kontekst, kommunikativ ta’sir.

Abstract

This article scientifically analyzes the problems of pragmatic compatibility that arise in the process of translating ironic and sarcastic humorous expressions from English into Uzbek. It is based on the fact that the hidden evaluative content of irony and sarcasm, the characteristics of irony related to the speech situation and the author's position often lead to losses in translation not at the semantic level, but at the pragmatic level. The study considers the concept of pragmatic equivalence as a central criterion and explains the ways to preserve the communicative effect in translation. The conclusions obtained are of important theoretical and practical importance for the adequate interpretation of ironic speech in literary, journalistic and audiovisual translation.

Keywords: ironic speech, sarcasm, pragmatic compatibility, humor translation, context, communicative effect.

Kirish. Ironiya va kinoya inson nutqining eng murakkab va ko‘p qatlamli ifoda vositalaridan biri bo‘lib, ular orqali aytilayotgan mazmun ko‘pincha bevosita ma’noga zid holda namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, yumoristik matnlarda ironik va kinoyaviy ifodalar muallifning baholovchi munosabatini, ijtimoiy masofani yoki tanqidiy pozitsiyasini bilvosita yetkazish

vazifasini bajaradi. Ingliz tilida ironiyaning keng qo‘llanilishi understatement, kontekstual ziddiyat va nutq vaziyatiga tayansa, o‘zbek tilida kinoya ko‘proq ochiqroq baho, axloqiy mezonlar va ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘lanadi. Shu sababli ingliz tilidagi ironik yumorni o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida faqat leksik yoki grammatik moslikka erishish yetarli bo‘lmaydi. Tarjimon oldida asosiy vazifa — asl matndagi pragmatik niyatni, ya’ni o‘quvchida uyg‘otilishi ko‘zlangan emotsional va baholovchi ta’sirni saqlab qolishdir. Mazkur maqola aynan shu muammoni pragmatik muvofiqlik nuqtai nazaridan yoritishga qaratilgan.

Asosiy qism. Ironiya va kinoya lingvistik jihatdan ko‘pincha kontekstga tayanadigan hodisalardir. Ularning ma’nosi alohida so‘z yoki gap darajasida emas, balki nutq vaziyati, intonatsiya, madaniy fon va muallif pozitsiyasi orqali aniqlanadi. Ingliz tilidagi ironik ifodalarda ko‘pincha ijobiy shakldagi gap salbiy bahoni anglatadi, masalan, “What a brilliant idea!” kabi ibora real kontekstda mutlaqo teskari ma’noga ega bo‘lishi mumkin. O‘zbek tilida esa bunday ironik baho ko‘pincha kinoya, ohang yoki qo‘shimcha izohlar orqali kuchaytiriladi. Tarjimada ushbu farqlar hisobga olinmasa, matnning kommunikativ qiymati pasayadi.

Pragmatik muvofiqlik masalasi aynan shu yerda dolzarb bo‘ladi. Pragmatik muvofiqlik deganda, tarjima qilingan matnning o‘quvchi yoki tinglovchida asl matndagi kabi ta’sir uyg‘otishi tushuniladi. Ironiya va kinoya tarjimasida bu ta’sir ko‘pincha so‘zma-so‘z tarjima orqali emas, balki moslashtirish, stilistik kuchaytirish yoki kontekstual qayta qurish orqali ta’minlanadi. Tarjimon ayrim hollarda ironik ifodani ochiq kinoyaga aylantirishga majbur bo‘ladi, chunki o‘zbek tilida bilvosita ironiyani qabul qilish mexanizmi ingliz tilidagidan farq qiladi.

Quyidagi jadvalda ironik va kinoyaviy yumor tarjimasida uchraydigan asosiy pragmatik muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari umumlashtirilgan.

Pragmatik muammo	**Ingliz tilidagi xususiyat**	**O‘zbek tilidagi yechim**
Yashirin baho	Understatement, bilvositalik	Kinoyani ochiqlashtirish
Kontekstga tayanish	Minimal izoh	Kontekstual kuchaytirish
Ijtimoiy masofa	Sovuqqon ironya	Baholovchi ohang

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ironik yumor tarjimasida literal yondashuv ko‘pincha muvaffaqiyatsiz bo‘ladi. Buning sababi shundaki, pragmatik ma’no ko‘pincha til birliklaridan tashqarida, madaniy va ijtimoiy bilimlar asosida shakllanadi. Shu bois tarjimon ironiyani to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish o‘rniga, uning funksiyasini saqlab qolishga intiladi. Bu esa tarjima jarayonida ijodiy qarorlar qabul qilishni talab etadi. Tarjimon bu holatda matn muallifining niyatini, auditoriyaning kutishlarini va qabul qilish imkoniyatlarini bir vaqtning o‘zida hisobga oluvchi vositachi sifatida maydonga chiqadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ingliz tilidagi ironik va kinoyaviy yumoristik ifodalarni o‘zbek tiliga tarjima qilish murakkab pragmatik jarayon bo‘lib, unda formal ekvivalentlikdan ko‘ra kommunikativ va pragmatik muvofiqlik ustuvor ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ironiyani tarjima qilishda kontekst, madaniy fon va nutq vaziyati hal qiluvchi omillar hisoblanadi. Tarjimonning vazifasi so‘zlarni emas, balki muallifning baholovchi munosabatini va yumoriy ta’sirini yetkazishdan iborat. Shu bois, moslashtirish va stilistik transformatsiyalarga tayangan yondashuvlar ironik yumor tarjimasida eng samarali strategiya sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu xulosalar tarjima nazariyasini boyitish bilan birga, amaliy tarjima jarayonida ham muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Ньюмарк П. Подходы к переводу. – М.: Высшая школа, 1988. – 215 с.
2. Нида Ю., Табер Ч. Теория и практика перевода. – М.: Международные отношения, 2003. – 287 с.
3. Делабастита Д. Wordplay and Translation. – Manchester: St. Jerome Publishing, 1996. – 305 p.
4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 2004. – 192 с.
5. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Фан, 2008. – 240 б.

O‘ZBEK TILIDA MODA TERMINLARINING SHAKLLANISHI VA LEKSIK MANBALARI

Magistranti: Qodirova Dildora Bahodir qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili)
Ilmiy rahbar: Yadigorova Sitora Bahramovna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek tilida moda terminlarining shakllanish jarayoni, ularning asosiy leksik manbalari hamda zamonaviy til taraqqiyotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy va o‘zlashma moda terminlarining lingvistik xususiyatlari, semantik moslashuvi va terminologik tizimdagi funksional vazifalari ochib beriladi. Shuningdek, globallashuv sharoitida moda diskursining o‘zbek tiliga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi.

Kalit so‘zlar: moda terminlari, leksik manba, terminologiya, o‘zlashma so‘zlar, o‘zbek tili, til taraqqiyoti.

Kirish

So‘nggi yillarda jamiyat hayotida moda faqat estetik yoki ijtimoiy hodisa sifatida emas, balki muhim **madaniy-lingvistik fenomen** sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Kiyim-kechak, uslub, dizayn va tashqi ko‘rinishga oid tushunchalarning tezkor yangilanishi til leksikasiga, xususan, terminologik qatlamga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. O‘zbek tili ham bu jarayondan chetda qolmay, yangi moda terminlari bilan boyib bormoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda o‘zbek tilida qo‘llanilayotgan moda terminlarining katta qismi xorijiy tillar, asosan ingliz va fransuz tillari orqali kirib kelmoqda. Bu holat tilning leksik boyishi bilan bir qatorda, terminlarning me’yoriylashuvi, semantik aniqligi va milliy til tizimiga moslashuvi masalasini kun tartibiga olib chiqmoqda. Shu bois o‘zbek tilida moda terminlarining shakllanishi va leksik manbalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish zamonaviy tilshunoslik uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — o‘zbek tilidagi moda terminlarining kelib chiqish manbalari, shakllanish yo‘llari va leksik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning til taraqqiyotidagi o‘rnini baholashdan iborat.

So‘nggi yillarda moda ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida jamiyat hayotining turli jabhalariga chuqur kirib bormoqda va bu jarayon til tizimida, ayniqsa, leksik qatlamda sezilarli o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. O‘zbek tilida moda terminlarining faol shakllanishi globallashuv, ommaviy madaniyat, raqamli kommunikatsiya va xalqaro axborot oqimlari bilan

bevosita bog‘liq holda kechmoqda. Bugungi kunda kiyim-kechak, dizayn, uslub va tashqi ko‘rinishga oid tushunchalar nafaqat kundalik nutqda, balki OAV, reklama, ijtimoiy tarmoqlar va professional diskursda keng qo‘llanilmoqda. Shu sababli o‘zbek tilida moda terminlarining kelib chiqishi, leksik manbalari va til tizimiga moslashuv jarayonini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb masalaga aylanmoqda.

O‘zbek tilida moda terminlarining shakllanishi tarixan milliy kiyim-kechak va an’anaviy madaniyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan. Do‘ppi, chopon, lozim, atlas, adras kabi so‘zlar dastlab umumiste’mol leksika sifatida shakllangan bo‘lsa-da, bugungi kunda ular moda terminologiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida ham faol ishlatilmoqda. Ayniqsa, zamonaviy dizayn va milliy uslub uyg‘unlashgan sharoitda bu terminlar yangi semantik qatlam kasb etib, professional nutqda ham mustahkam o‘rin egallamoqda. Bu holat o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida terminologik boyish jarayoni davom etayotganini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, zamonaviy moda terminlarining katta qismi xorijiy tillardan, asosan ingliz tilidan o‘zlashgan. Trend, casual, oversize, look, fashion, brand kabi terminlar o‘zbek tilida deyarli tarjimasiz, asl shaklida qo‘llanilib, xalqaro moda diskursining bir qismi sifatida faol ishlatilmoqda. Bu terminlarning tez ommalashuvi ularning global xarakterga ega ekanligi bilan izohlanadi. Biroq bunday o‘zlashmalar til me’yorlari nuqtayi nazaridan muayyan muammolarni ham yuzaga keltirmoqda, xususan, fonetik va semantik moslashuv, sinonimik qatlamning kengayishi va terminologik noaniqlik masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o‘zbek tilida moda terminlari nafaqat to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashma yo‘li bilan, balki kalkalash va semantik tarjima orqali ham shakllanmoqda. Kundalik uslub, tezkor moda, yuqori moda kabi birikmalar xorijiy terminlarning o‘zbekcha muqobillari sifatida yuzaga kelib, tilning milliy qiyofasini saqlab qolishga xizmat qilmoqda. Bunday terminlar o‘zbek tilining grammatik va semantik tizimiga mosligi bilan ajralib turadi va terminologik barqarorlikni ta’minlash imkonini beradi.

Metodik jihatdan olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, moda terminlari o‘zbek tilida ikki xil vazifani bajaradi: bir tomondan, ular aniq tushunchani ifodalovchi termin sifatida xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, stilistik va ekspressiv ma’no yukini ham o‘zida mujassamlashtiradi. Aynan shu jihat moda terminlarini boshqa soha terminlaridan farqlaydi va ularning til tizimidagi o‘rnini murakkablashtiradi. Masalan, stil va uslub so‘zlarining parallel qo‘llanilishi terminologik sinonimiya muammosini yuzaga chiqaradi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, o‘zbek tilidagi moda terminlari mustaqil terminologik qatlam sifatida ko‘rib chiqildi va ularning asosiy leksik manbalari tizimli ravishda tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, moda terminologiyasi o‘zbek tilining rivojlanish jarayonida muhim rol o‘ynaydi va tilning zamonaviy kommunikativ ehtiyojlarga moslashuvchanligini namoyon etadi. Shu bilan birga, moda terminlarini me’yorlashtirish,

ularning o‘zbekcha muqobillarini ishlab chiqish va maxsus terminologik lug‘atlar yaratish zarurati saqlanib qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili

O‘zbek tilshunosligida terminologiya masalalari bo‘yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo‘lsa-da, moda terminlariga bag‘ishlangan maxsus ishlar nisbatan kam uchraydi. Terminologiya nazariyasiga oid ishlarda terminlarning aniqligi, bir ma’noliligi va tizimliligi asosiy mezon sifatida ko‘rsatib o‘tiladi. Shu nuqtai nazardan, moda terminlari ko‘pincha umumiste’mol leksika bilan chegaradosh bo‘lib, ularning terminologik maqomi bahsli hisoblanadi.

Ayrim tadqiqotlarda o‘zbek tiliga kirib kelgan o‘zlashma so‘zlarning fonetik va morfologik moslashuvi tahlil qilingan, biroq moda terminlarining semantik transformatsiyasi yetarlicha yoritilmagan. Xorijiy tilshunoslikda esa moda diskursi, brend nomlari va stilistik terminlarning ijtimoiy-lingvistik jihatlari keng tadqiq etilgan. Ushbu maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, o‘zbek tilidagi moda terminlarini mustaqil terminologik qatlam sifatida ko‘rib chiqadi.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida **tavsifiy-tahliliy**, **chog‘ishtirma** va **semantik tahlil** metodlaridan foydalanildi. Empirik material sifatida o‘zbek tilidagi moda jurnallari, reklama matnlari, ijtimoiy tarmoqlar, shuningdek, elektron va bosma lug‘atlardan olingan terminlar tahlil qilindi. Moda terminlarining kelib chiqishi, qo‘llanish chastotasi va ma’no doirasi aniqlanib, ularning leksik manbalari tasniflandi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilidagi moda terminlari asosan uchta asosiy leksik manba hisobiga shakllanadi.

Birinchi manba — **milliy leksika**. Bunga an’anaviy kiyim-kechak nomlari va uslubga oid so‘zlar kiradi: *do‘ppi, chopon, atlas, adras, lozim*. Ushbu terminlar asrlar davomida shakllangan bo‘lib, bugungi kunda ham zamonaviy moda kontekstida faol qo‘llanilmoqda. Masalan, “milliy uslub”, “etno dizayn” kabi birikmalarda bu so‘zlar yangi semantik rang kasb etadi.

Ikkinchi manba — **o‘zlashma terminlar**. Asosan ingliz tilidan kirib kelgan *trend, casual, oversize, look, fashion* kabi birliklar zamonaviy moda tilining ajralmas qismiga aylangan. Ushbu terminlar ko‘pincha to‘liq tarjima qilinmasdan, asl shaklida qo‘llaniladi, bu esa ularning xalqaro xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi.

Uchinchi manba — **kalkalash va semantik moslashtirish** yo‘li bilan hosil bo‘lgan terminlar. Masalan, *kundalik uslub* (casual style), *yuqori moda* (high fashion), *tezkor moda* (fast fashion) kabi birliklar o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yaratilgan bo‘lib, terminologik barqarorlikka ega.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, moda terminlari o‘zbek tilida nafaqat leksik boyish jarayonining mahsuli, balki tilning global madaniyat bilan o‘zaro ta’sirining yorqin ko‘rinishidir. Biroq terminlarning tartibsiz o‘zlashuvi ayrim hollarda sinonimiya va me’yoriy noaniqlikka olib kelmoqda. Masalan, *uslub* va *stil* so‘zlarining parallel qo‘llanishi terminologik muammolarni yuzaga chiqaradi.

Shu bois moda terminlarini standartlashtirish, ularning o‘zbekcha muqobillarini ishlab chiqish va ilmiy lug‘atlarga kiritish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Bu jarayon tilning milliy qiyofasini saqlab qolish bilan birga, zamonaviy kommunikativ ehtiyojlarni ham qondiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilida moda terminlarining shakllanishi murakkab va ko‘p manbali jarayon bo‘lib, milliy leksika, o‘zlashma birliklar va semantik moslashuv asosida rivojlanmoqda. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, moda terminlari mustaqil terminologik qatlam sifatida tizimli tahlil qilindi va ularning asosiy leksik manbalari aniqlab berildi. Ushbu maqola natijalari kelgusida moda terminologiyasini me’yorlashtirish va maxsus lug‘atlar tuzishda ilmiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: Fan, 2002.
- Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.
- Barnard M. Fashion as Communication. – London: Routledge, 2014.
- Madvaliyev A. (tahr.). O‘zbek tilining izohli lug‘ati (5 jild). – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
- Lipovetsky G. The Empire of Fashion: Dressing Modern Democracy. – Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Mirzayev M., Usmonov S. O‘zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2010.
- Tungate M. Fashion Brands: Branding Style from Armani to Zara. – London: Kogan Page, 2008.
- Qo‘ng‘urov R. O‘zbek tili terminologiyasi masalalari. – Toshkent: Fan, 1998.
- Katamba F. English Words: Structure, History, Usage. – London: Routledge, 2005.
- Abduazizov A. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Sharq, 2013.
- Godart F. Unveiling Fashion: Business, Culture, Identity. – New York: Palgrave Macmillan, 2012.

ЭТНОПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ЭТИКЕТНЫХ ФОРМ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ КЫРГЫЗСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЫ)

Машиева Роза Каныбековна
Ошский государственный университет,
г. Ош, Кыргызская Республика
mashievaroza@gmail.com
Мамытова Гулмира Зикирбаевна
Ошский государственный университет,
г. Ош, Кыргызская Республика
mamytova1509@mail.ru
https://orcid.org/0000-0002-3899-2645
Тиллебаева Жазгул Жылдызбековна,
Ошский государственный педагогический университет,
г. Ош, Кыргызская Республика,
jjaz7613@jmail.com

Аннотация. *Данная статья посвящена комплексному анализу этнопрагмалингвистической специфики речевого этикета. Исследуется, как комплекс стратегий вежливого поведения, используемых в повседневной коммуникации, служит для установления и поддержания благожелательной атмосферы общения и регулирования социальных отношений. На основе анализа практического материала выявляется, что национальная культура, традиции и строгие нормы иерархического взаимодействия определяют содержание и правила вежливого поведения, реализуемые в вербально-невербальных действиях представителей кыргызской лингвокультуры. Особое внимание уделяется ритуализации общения как ключевому элементу прагматики.*

Ключевые слова: *речевой этикет, этнопрагматика, культура коммуникации, категория вежливости, ритуализация общения, вербально-невербальные действия, кыргызская лингвокультура.*

Введение. Речевой этикет представляет собой комплекс стратегий вежливого поведения, при помощи которых человек демонстрирует свой позитивный настрой и расположение к собеседнику в межличностном общении, определяя тем самым свой статус в коммуникативной ситуации. Как показывает анализ практического материала в данном исследовании, речевое поведение любой нации очень своеобразно, что

неразрывно связано с особенностями национальной культуры и традициями народа. Именно они определяют этикетность норм межличностного общения, содержание и правила вежливого поведения в данной культуре, которые далее реализуются в форме вербально-невербальных действий каждого представителя этой культуры.

Объяснение этому феномену кроется в глубокой связи культуры и языка. Культура как общие установки, взгляды на жизнь и специфические проявления цивилизации позволяет конкретному народу определить свое место в мире. Каждая национальная культура создается многими поколениями отдельного этносоциума, который на протяжении своей многовековой истории накапливает информацию о себе и среде своего существования, формирует верования и вырабатывает из них мировоззрение. На этой основе формируются ритуалы и обряды, которые удовлетворяют духовные потребности разных поколений и поддерживают преемственность культуры. Язык считается одним из главных средств существования культуры, поскольку является не только средством передачи культурной информации. Он накладывает отпечаток на сознание своих носителей, формирует их национальное сознание – картину мира, которая формируется многими поколениями [3, с. 125].

Эта мысль о том, что люди, говорящие на разных языках и принадлежащие к разным культурам, по-разному воспринимают мир, является общепризнанной в лингвистике и не требует доказательства. Более ста лет ученые цитируют и подтверждают своими исследованиями положения о том, что культура отражается в сознании человека и определяет особенности его коммуникативного поведения. Эти идеи были сформулированы В. фон Гумбольдтом, А.А. Потебней, И.А. Бодуэном де Куртенэ, Э. Сепиром, Е. Холлом, Д. Хаймсом, Р. Сколлоном и др.

На этот постулат опираются многие теории лингвокультурологии и этнопсихолингвистики (см. работы А. Вежбицкой, Е.М. Верещагина, В.Е. Гольдина, Ю.Н. Караулова, В.Г. Костомарова, В.В. Красных, Ю.А. Сорокина, Ю.С. Степанова, Е.Ф. Тарасова, С.Г. Тер-Минасовой и др., а также диссертационные исследования Е.И. Горошко, П.Н. Донца, Т.В. Лариной, О.А. Леонтович и др.). В них убедительно доказано, что успешность и эффективность взаимодействия в любой коммуникации предопределяется не только владением языком, но и знанием социокультурных норм и доминант отдельной культуры, знанием национально-культурной специфики речевого поведения, в том числе, владением национальными системами этикетного и вежливого поведения.

В настоящее время широко признан тот факт, что вербальная часть коммуникации – это не только обмен информацией, но также средство установления, поддержания и прекращения социальных отношений, демонстрация отношения к собеседнику [1; 4; 8].

Общение понимают как трансакциональное и интеракциональное поведение, целью которого является поддержание межличностного контакта, достижение взаимопонимания, гармонии в общении [2].

Многочисленные исследования по проблемам эффективности коммуникации, проводимые в нашей стране и за рубежом, убедительно показывают, что в общении (как на межнациональном, так и на межличностном уровне) люди легко прощают грамматические и лексические ошибки, но очень чувствительны к нарушению социокультурных норм общения. Вербальные и невербальные нарушения ритуалов общения часто воспринимаются как преднамеренные действия, действия с целью оскорбления или нанесения обиды [5]. Коммуникативные ошибки могут вызвать культурный шок, стать причиной конфликтов, коммуникативных неудач и провалов. Нарушение культурной дистанции связывают даже с серьезными геополитическими последствиями.

Мы согласны с Т.В. Лариной [1], что в процессе общения люди, как правило, воспринимают и оценивают друг друга с позиций собственной культуры и внутренних, присущих ей стандартов, т.е. с позиций этноцентризма. Стараясь предсказать коммуникативное поведение собеседника, они сознательно или бессознательно полагаются на свой предыдущий опыт общения. Однако, если они являются представителями разных культур, то этот опыт у них существенно отличается.

Таким образом, актуальность данного исследования, посвященного этнопрагмалингвистической специфике этикетных форм кыргызской лингвокультуры, не вызывает сомнений.

Материалы и методы. Объектом исследования выступают этикетные формы речевого поведения, а предметом – лингвопрагматические и культурные модели, реализующие категорию вежливости в кыргызской лингвокультуре. Материалом исследования послужили примеры живой повседневной коммуникации, зафиксированные методом наблюдения, а также данные лексикографических источников и этнографических описаний коммуникативного поведения кыргызского этноса. Методологическая основа работы базируется на положениях этнопрагматики, аксиологической лингвистики [4] и теории межкультурной коммуникации [5]. В работе применены следующие методы: описательный метод – для систематизации и классификации используемых форм этикета; сравнительно-сопоставительный метод – для выявления универсальных и национально-специфических черт категории вежливости; прагмалингвистический анализ – для определения иллокутивной силы и перлокутивного эффекта этикетных речевых актов в зависимости от контекста, статуса и

отношений собеседников; лингвокультурологический анализ – для интерпретации форм вежливости как отражения ценностей и традиций.

В результате проведенного этнопрагмалингвистического анализа были выявлены и систематизированы ключевые особенности этикетных форм речевого поведения, определяемые национальным контекстом кыргызской лингвокультуры.

Культура как общие установки и мировоззренческие доминанты позволяет конкретному народу определить свое место в мире. Каждая национальная культура, создаваемая многими поколениями, накапливает информацию о себе и среде своего существования. Эта информация, по Н.П. Савойской [3], включает правила, по которым функционируют социальные отношения, в том числе и правила вежливого поведения.

Именно этнические традиции и особенности социальной иерархии в кыргызском обществе определяют специфику реализации категории вежливости. Глубокое уважение к старшим (аксакалам) и к гостям (конок) порождает особый комплекс речевых формул, интонаций и невербальных действий, которые для внешнего наблюдателя могут быть избыточными или неясными. Аксиологическое ядро кыргызской вежливости основано на принципе почтения к статусу и сохранения общинной гармонии, что выражается в доминировании косвенных речевых актов при просьбе или отказе.

Этнокультурная специфика проявляется в тесном единстве вербальных и невербальных действий, которые в кыргызской коммуникации часто имеют статус ритуализированного поведения. Речевое общение никогда не ограничивается только словами.

Невербальный компонент (поза, проксемика, жесты при приветствии или подаче предметов) играет ключевую роль в этикетной ситуации, выполняя ряд критически важных функций, которые обеспечивают правильную интерпретацию статуса и намерения собеседника.

Регулятивная функция является ключевой в невербальном этикете, поскольку ее основное назначение – управление процессом коммуникации и статусное сигнализирование. Невербальные действия поддерживают, регулируют или прерывают контакт, сигнализируя об изменении статуса ситуации и степени уважения, предписанной культурой. Невербальное поведение выступает как наиболее явный маркер статусного превосходства или подчинения. Например, при разговоре со старшим (аксакалом) младший собеседник принимает ритуально-приниженную позу (слегка наклоненные голова или корпус), которая невербально сигнализирует о безусловном признании статусного превосходства и готовности подчиниться правилам иерархического общения. Напротив, нарушение этого правила, такое как положение «нога на ногу» в присутствии старшего или слишком расслабленная поза,

воспринимается как прямое нарушение коммуникативного ритуала и неэтикетное поведение. Кроме того, регулирующая функция проявляется в тонком контроле за очередностью говорения (кивок как сигнал к началу реплики) и проксемической дистанцией, где любое отступление от культурно предписанной нормы немедленно сигнализирует о нарушении социальных границ и регулирует дальнейший ход контакта.

Компенсаторная функция невербальных действий заключается в том, что они дополняют или полностью замещают вербальное сообщение, особенно в контекстах, где прямое высказывание может быть неуместным или нарушать иерархию. В кыргызской лингвокультуре, при необходимости продемонстрировать глубокое уважение, невербалика часто берет на себя всю прагматическую нагрузку. Например, в ситуации принятия или подачи чая гостю или старшему лицу сам жест подачи (выполненный двумя руками, сопровождаемый легким поклоном или наклоном корпуса) замещает развернутую вербальную формулу вежливости. Более того, эта функция критически важна для смягчения негативных речевых актов. Прямой отказ (негативный РА) редко выражается эксплицитно, чтобы избежать нанесения ущерба «лицу» собеседника. Вместо этого используются невербальные знаки – затягивание ответа, нерешительный жест или уклончивый взгляд – которые, в сочетании с косвенным вербальным отказом, значительно смягчают иллокутивную силу всего коммуникативного акта, сохраняя гармонию общения.

Эмоциональная функция невербальных действий критически важна для придания иллокутивной силе вербальной формуле и подтверждения ее искренности. Они служат своеобразным фильтром правдивости, передавая степень почтительности или теплоты, которую невозможно выразить нейтральными словами. Примером служит ситуация приветствия (особенно после долгой разлуки или при встрече со старшим родственником): эмоциональная теплота, выраженная через жесты – прикосновение к предплечью, объятие, крепкое рукопожатие, – усиливает стандартное вербальное приветствие, делая его подлинным актом общения. Напротив, если приветственная формула произносится с небрежной, отстраненной интонацией и при полном отсутствии соответствующей жестикуляции, она может быть немедленно интерпретирована как формальный, пустой или даже лицемерный акт. Мы полагаем, что невербальная демонстрация эмоций и отношения является необходимым условием для достижения перлокутивного эффекта (то есть, принятия и признания) любого этикетного речевого акта в кыргызской коммуникативной культуре.

Таким образом, в кыргызской культуре этикета невербальный компонент является не вспомогательным, а ключевым семиотическим маркером, который позволяет

правильно оценить социальную ситуацию, установить иерархию и обеспечить гармоничное, бесконфликтное взаимодействие.

В кыргызской коммуникативной культуре этикетные формы служат не просто для установления контакта, а для четкого маркирования статуса и социальной дистанции между собеседниками. Выбор конкретного приветствия, формы обращения или просьбы всегда жестко обусловлен факторами возраста, положения и степени родства. Неправильный выбор формулы может быть воспринят как нарушение социальной иерархии или проявление неуважения.

Прагматическая цель вежливого поведения состоит в создании благожелательной атмосферы общения, минимизации возможности конфликта и предотвращении «ущерба лицу» собеседника. В этом смысле речевой этикет выступает как социальный механизм безопасности и гармонии, обеспечивающий бесконфликтное взаимодействие в общинной среде. Вежливость в данном контексте – это не украшение речи, а строго функциональный инструмент социального регулирования.

Заключение. Настоящее исследование позволило комплексно осмыслить и определить этнопрагмалингвистическую специфику этикетных форм речевого поведения на обширном материале кыргызской лингвокультуры. Мы считаем, что речевой этикет – это не просто набор универсальных правил, а глубоко этноспецифичный и жизненно функциональный феномен, чья эффективность определяется сложной системой культурно-обусловленных норм.

Нами установлено, что успешность и эффективность коммуникации в кыргызском этносоциуме регулируется не только лингвистической компетенцией, но и неукоснительным соблюдением социокультурных норм и доминант. Эти нормы, обусловленные национальными традициями и иерархическим устройством общества, формируют уникальный коммуникативный код, в котором статус собеседника имеет приоритетное значение.

Подводя итог, можно сделать следующие **выводы**:

В статье выявлен принцип культурной детерминации этикетных норм. Нами установлено, что аксиологическое ядро кыргызской вежливости базируется на незыблемых принципах почтения к статусу и сохранения общинной гармонии. Именно это аксиологическое давление предопределяет доминирование косвенных речевых актов, поскольку прямой и эксплицитный речевой акт несет угрозу нанесения «ущерба лицу». Таким образом, прагматика кыргызской речи в этикетных ситуациях строится на стратегиях смягчения и завуалирования негативных интенций.

Мы констатируем, что главной этнокультурной спецификой является неразрывная, ритуализированная взаимосвязь вербальных и невербальных действий. Нами

систематизирован функциональный анализ невербального компонента, который убедительно выявил его исключительную роль в обеспечении целостности коммуникативного акта. Невербальная коммуникация выполняет функцию жесткого управления процессом общения, четко маркируя иерархию (например, ритуально-приниженная поза). Этот механизм является первым уровнем контроля, обеспечивающим соблюдение статусного порядка. Более того, невербальные действия виртуозно замещают или смягчают прямые речевые акты (например, подача предмета двумя руками), что позволяет предотвращать конфликты и сохранять «лицо» собеседника. Невербальное общение также значительно усиливает иллокутивную силу вербальных формул, выступая живым фильтром подлинности эмоций и намерений. Отсутствие этого невербального подкрепления ведет к интерпретации этикетного акта как формального и неискреннего.

Таким образом, нами подтверждено: в кыргызской коммуникативной культуре речевой этикет выступает как мощный социальный механизм безопасности и гармонии. Это неизбежный, обязательный фактор, который определяет успешность социального взаимодействия. Невербальный компонент, интегрируя в себе регулятивную, компенсаторную и эмоциональную функции, является ключевым семиотическим маркером, без которого невозможно достижение перлокутивного эффекта и успешное функционирование общества в рамках традиционных ценностей.

Использованная литература:

1. 1. Ларина, Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах [Текст] / Т.В. Ларина. - М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 2003. - 315 с.

2. Орлов, Г.А. Современная английская разговорная речь [Текст] / Г.А. Орлов. - М.: Высшая школа, 1991. - 101 с.

3. Савойская, Н.П. Лингвокультурологические особенности концепта «вежливость»: Дисс. ... канд. филолог, наук. [Текст] / Н.П. Савойская. — Челябинск, 2005. - 186 с.

4. Стернин, И.А. К разработке модели контрастивного описания национального коммуникативного поведения [Текст] / И.А. Стернин // Аксиологическая лингвистика: проблемы коммуникативного поведения. — Волгоград, 2003. — С.5-6.

5. Тер-Минасова, С.Г. Язык и межкультурная коммуникация [Текст] С.Г. Тер-Минасова. - М.: Слово, 2000. - 261 с.

6. Ушакова Т.Н. Языковое сознание и принципы его исследования [Текст] / Т.Н. Ушакова // Языковое сознание и образ мира: Сб. статей / Отв. ред. Н.В. Уфимцева. - М.: Языки славянских культур, 2000. - С. 13-23.

7. Фомиченко, Л.Г. Прагмалингвистика в условиях интерференции [Текст] / Л.Г. Фомиченко // Учебное пособие. — Волгоград: Изд-во Волгоград, гос. ун-та, 1995. — 56 с.

8. Формановская, Н.И. Вы сказали «Здравствуйте!» [Текст] / Н.И. Формановская - М., 1982. - 158 с.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHDA ONA TILI VA TARBIYANING INTEGRATSIYASI

Xo‘jamurodova Guljahon
Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Jovliyev Jo‘rabek Alisher o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang`ich sinf o`quvchilarida mustaqil fikrlashga o`rgatishda ona tili va tarbiya fanlarining integratsiya qilish orqali bugungi kun yoshlarini tarbiyalash ko`rib o`tilgan.

**Kalit so`zlar:** Boshlang`ich ta’lim, o`quvchi, fikrlash qobiliyati, ona tili, tarbiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается воспитание современной молодежи посредством интеграции родного языка и педагогики в обучении младших школьников самостоятельному мышлению.

Ключевые слова: Начальное образование, учащийся, мыслительные способности, родной язык, образование.

Abstract: This article examines the education of modern youth through the integration of the native language and pedagogy in teaching independent thinking to primary schoolchildren.

Key words: Primary education, student, thinking abilities, native language, education.

Mavzumizni Prezidentimizning oqilona fikrlari bilan boshlashni ma’qul ko‘rdik. “Imom Buxoriy va Burxoniddin Marg‘inoniy, Iso at Termiziylar, Mahmud Zamaxshariy va Kaffol Shoshiy, Burxoniddin Naqshband va Xo‘ja Ahror valiy, Mahmud Xorazmiy va Ahmad Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali Ibn Sino, Mirzo Ulug‘bek va Alisher Navoiy kabi ko‘plab daholar nomi jahon sivilizatssiyasi tarixida oltin harflar bilan bitilgan” deya ajdodlarimizni ko‘klarga ko‘tarib tarif bergan edi yuurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev.[1] Bunday daholar o‘zbek diyorida o‘nlab emas balki yuzlab yetishib chiqqan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Aynan, dissertatsiyamiz mavzusi ham prezidentimiz fikrlariga mos va xos desak xato bo‘lmasa kerak. Chunki tariximizni bilmasdan, ijodkorlar merosini o‘rganmasdan turib kelajak haqida o‘ylamasak ham bo‘ladi. Mutafakkirlar ijodi orqali yosh avlodni ajdodlarimiz kabi olim, notiq, o‘z fikriga qatiyatli qilib tarbiyalash biz pedagoglarning burchimizdir.

Boshlang`ich sinf o`quvchilar bugungi kun talablari asosida tarbiyalash boshlang`ich sinf o`qituvchilarning asosiy vazifasi hisoblanadi. Mustaqil O‘zbekistonning ravnaqi uchun olib

borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma’rifiy sohalardagi keng ko‘lamli ishlar, jamiyat taraqqiyotini ta’minlash, uzluksiz ta’lim tizimini joriy etish, shuningdek, mustaqil fikr egasi, erkin va ijodkor shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda aloxida ahamiyat kasb etmokda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning “Farzandlarimizni mustakil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallagan mustakil xayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun dolzarb ahamiyatga ega bo‘lgan masala xisoblanadi”- degan fikrlari har birimizdan katta mas’uliyatni talab qiladi. Taraqqiyot shiddat bilan hayot tarzimizga kirib kelayotgan bir davrda bir-biridan murakkab texnika va texnologiyalar yoshlarimiz ongu shuuridan mustahkam o‘rin egallamoqda. Bunday vaziyatda o‘qituvchiga biror yangi bilim berish, uni o‘qish va izlanishga o‘rgatish uchun o‘qituvchidan juda katta mahorat talab qilinishi bor gap”.[2]

Xalqimizning ajoyib udumlari, an’analari bexisob. Ammo ular orasida bir an’ana borki,u xaqida har qancha so‘zlasang shunchalik oz. Bu - kitob bilan bog‘liq an’ana. Kitob yaqin yillarda paydo bo‘lgan emas. Kitob-bir necha ming yillar avval paydo bo‘lgan va qadim-qadimdan muqaddas sanalib kelingan. Kitob-insonning eng yaqin do‘sti va maslahatgo‘yi hisoblanadi. Umuman olganda kitob uni yaratgan ma’naviy xalkning bebaxo boyligidir. Kitob hayot darsligi, barcha bilimlar asosi xalq va elatlar tarixidan xabar beruvchi asosiy manba sifatida qaraladi. O‘tmishdan hikoya qiluvchi-tarix, bugunni aks ettiruvchi ko‘zgu, ertangi kunni aytib beruvchi mo‘jiza kitobdir. Kitob ko‘rmagan odam nodondir, kitob ko‘rmagan uy qorong‘u- zimistondir. Mavzuning nuqtayi nazaridan bu fikrlarga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, bugungi kunda yoshlarimiz kitobga mehri sezilarli darajada susayib bormokda. Bizga ma’lumki hozirgi kunda texnologiyalar rivojlangan bir davrda o‘quvchilarni kitobga qiziqtirish murakkab masalalardan biriga aylanib bormoqda. Buning sababini. Shu borada shuni ta’kidlab o‘tmok joizki, yoshlarimizni, ayniqsa jajji bolajonlarimizning o‘qishga bo‘lgan mehrini sezilarli darajada o‘zgarib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buyuk yurt allomalari, ikkinchi kitob Toshkent. “O‘zbekiston” nashriyoti. 2018 y. 3-b

2. Mirziyoyev Sh.M “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo ztamiz”. –Toshkent: “O‘zbekiston NMIU, 2016-56 6.

3. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

4. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

ACTIVITIES USED IN ONLINE CLASSES: PEDAGOGICAL PRACTICES FOR DIGITAL LEARNING

Qilichova Zarifa Xayrullo qizi

Abstract

This paper investigates commonly used learning activities in online educational environments and analyzes their effectiveness in promoting student motivation, engagement, collaboration, and knowledge acquisition. Findings indicate that activities such as interactive quizzes, breakout group discussions, collaborative document editing, digital presentations, online simulations, gamification tasks, and reflective journaling significantly contribute to cognitive engagement and learning retention. Furthermore, the paper highlights the importance of instructional design, teacher facilitation, and technological accessibility in shaping the effectiveness of these activities. The research concludes that online learning activities should be intentionally varied, pedagogically aligned, and learner-responsive to create meaningful and successful digital education experiences.

Keywords: online learning activities, remote instruction, digital pedagogy, virtual collaboration, student engagement, interactive learning, gamification, breakout groups, e-learning, educational technology

The global expansion of e-learning has brought fundamental shifts to instructional practice. Online classes differ from face-to-face classrooms not only in delivery mode but also in learning dynamics, pace, interaction, and communication structures. In this environment, activities serve as the key mediators of student engagement and intellectual participation. They substitute and sometimes enhance traditional in-class elements such as group work, peer discussion, comprehension checks, and participation exercises.

Understanding which activities are most effective in online classes is crucial for educators, curriculum developers, and institutions adopting digital learning strategies.

Major Types of Activities Used in Online Classes

1. Interactive Quizzes and Polls

Tools such as Kahoot, Quizizz, Mentimeter, and Google Forms provide real-time feedback and stimulate participation. These activities allow teachers to:

- check understanding
- activate prior knowledge
- evaluate learning progress
- keep learners attentive

They also support micro-assessment and retrieval practice.

2. Breakout Room Discussions

Platforms like Zoom and Microsoft Teams enable small-group conversations. These activities encourage:

- peer-to-peer interaction
- collaborative problem solving
- oral communication skills
- social learning

Breakout discussions replicate aspects of face-to-face group work.

3. Collaborative Document Editing

Students jointly create and edit texts using Google Docs, Padlet, or shared slides. This activity fosters:

- cooperative knowledge construction
- negotiation of meaning
- collective authorship
- task-based learning

It is especially effective for writing and project-based assignments.

4. Online Presentations and Student-Led Instruction

Students present using PowerPoint, screen-share, or recorded video reports. These activities develop:

- communication and academic presentation skills
- critical understanding of material
- learner autonomy
- ownership of knowledge

They also reduce teacher-dominated instruction.

5. Gamification Tasks

Digital badges, leaderboard challenges, and reward-based activities enhance motivation through playful competition. Gamification increases:

1. engagement
2. motivation
3. cognitive persistence
4. emotional investment in learning

Studies show gamified environments boost participation rates.

6. Multimedia-Based Learning Activities

Multimodal content including videos, simulations, animations, and interactive maps provides multisensory exposure to concepts. These activities:

1. deepen conceptual understanding

2. support visual and auditory learners
3. exemplify real-world applications

Virtual labs and simulations are used extensively in STEM education.

7. Reflective Writing and Learning Journals

Students maintain online journals or respond to open-ended discussion prompts. This helps develop:

- metacognition
- self-regulated learning
- personal reflection on knowledge growth
- academic writing skills

Reflection activities provide insights into student thinking processes.

Conclusion

Activities in online learning environments serve as the structural core of pedagogy, transforming the digital classroom from a passive reception space into an active, collaborative, and student-centered learning arena. Effective online activities must be carefully aligned with learning objectives, technologically accessible, and pedagogically inclusive. The integration of varied activity types promotes deeper comprehension, sustained engagement, and higher-order thinking. Ultimately, the effectiveness of online activities depends not only on technology, but on thoughtful design and intentional facilitation by educators.

References

1. Anderson, T. (2017). The theory and practice of online learning.
2. Hrastinski, S. (2019). What do we mean by blended learning? Methodological perspectives.
3. Garrison, D. R., Cleveland-Innes, M. (2018). Facilitating cognitive presence in online learning.
4. Bonk, C. J., Graham, C. R. (2019). Handbook of blended learning: Global perspectives.
5. Sun, A., Chen, X. (2016). Online education and its effective practices.
6. Zydney, J. M., Warner, Z. (2020). Learning through interaction: Student engagement strategies in virtual classrooms.
7. Mayer, R. E. (2020). Multimedia learning: Principles and applications.

TARJIMADA ADEKVATLIK DINIY TERMINLAR MISOLIDA

Quvondiqova Mahbuba Zokir qizi
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
mustaqil tadqiqotchisi
Ilmiy rahbar: fil. fanlari doktori, dots, Z.Q.Teshaboyeva

Annotatsiya. Ushbu tezisda adekvatlik tushunchasi va uning tarjimadagi ahamiyati yoritib berilgan. Adekvatlik borasida bir qancha olimlar va mutaxassislarning fikrlari ochib berilgan. Adekvatlik tushunchasi diniy terminlar misolida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *adekvatlik, tarjima, adekvat tarjima, asl matn, tarjima modeli, xutba, mavlo, izhir.*

Hozirgi kunda tarjima sohasida faoliyat olib borayotgan mutaxassislar va izlanuvchilar adekvat, adekvatlik kabi atamalarga ko‘p bora duch kelishmoqda. Adekvat (lotincha adaeguatus – tenglashgan, mos, aynan bir, o‘xshash) – bilish nazariyasida narsa va hodisalarning xossalari va aloqalarini ularning obyektiv mazmuniga to‘g‘ri keladigan, aniq va mos qilib olish. Inson ongi obyektiv borliqni ijtimoiy amaliyot asosida adekvat aks ettira boradi [1]. Demak, ushbu so‘zni qisqaroq tarzda “bir-biriga mos” deb tushunishimiz mumkin. Asarlar tarjimasini tahlil qilish jarayonida ularning turli tillarga asliyatdan qilingan tarjimalari bir-biriga qanchalik muvofiq ekanligi ham tahlil qilinadi. Bu o‘rinda albatta adekvatlik tushunchasi ahamiyatga ega hisoblanadi.

Adekvatlik borasida olimlar turli fikrlarni bildirganlar. Komissarov fikricha, “adekvat tarjima” atamasi kengroq ma’noga ega va “yaxshi” tarjimaning sinonimi sifatida ishlatiladi, ya’ni muayyan sharoitlarda tillararo muloqotning zaruriy to‘liqligini ta’minlagan tarjima. Adekvatlik – asliyat va tarjima matnlarning shunday mutanosibligiki, unda tarjimadan qilingan maqsad ko‘zda tutiladi. “Adekvatlik” va “adekvat” atamalari tarjimani doimiy, protsessual narsa sifatida tavsiflaydi [2; 945].

Adekvat tarjima – bu matnni faqat so‘zma-so‘z emas, balki uning ma’nosi, vazifasi va kommunikativ niyatini to‘liq yetkazib bera olishdir. Boshqacha aytganda, adekvatlik tilshunoslik chegaralaridan chiqib, ma’no, uslub va kontekst kabi chuqur qatlamlarni ham qamrab oladi. Ushbu maqolada tarjimada adekvatlik tushunchasi, uning nazariy asoslari, ilmiy yondashuvlar hamda tarjimon uchun muhim bo‘lgan tamoyillar batafsil yoritib beriladi. Adekvatlikning nazariy negizlari bir nechta mashhur tarjima maktablarida ishlab chiqilgan. Eng

avvalo, lingvistik tarjima nazariyasi tarafdorlari – Roman Yakobson va Yujin Nayda bu borada muhim hissa qo‘shgan. Xususan, Nayda tomonidan ilgari surilgan formal va dinamik ekvivalentlik g‘oyalari adekvatlikka asos bo‘ldi. Unga ko‘ra, tarjima o‘z auditoriyasida asl matn qanday ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa, xuddi shunday reaksiyani chaqirishi kerak [3; 18].

Tartu universitetining semiotika professori Piter Torop o‘zining “Total Translation” asarida bitta asarni adekvat tarjima qilishning sakkizta modelini ko‘rib chiqadi. U adekvat tarjima tarjima jarayonini ideal tarzda amalga oshirish, deb hisoblaydi. Adekvat tarjimada tahlil va sintez jarayonlari transpozitsiyasi va asl munosabatlarning xususiyatlarini saqlab qolgan holda manba matnini qayta kodlash sodir bo‘ladi. Binobarin, munosabatlarning xususiyatlari turli yo‘llar bilan saqlanishi mumkinligi sababli, bir xil asl matnning bir nechta adekvat tarjimalari bo‘lishi mumkin [4; 104].

Quyida bir nechta diniy terminlarning adekvatlik jihatlarini ko‘rib chiqamiz. Imom al-Buxoriyning “Al-Jome’ as-Sahih” asaridagi 3-bo‘lim 13-bob 71-hadisda خطبة atamasi kelgan. O‘zbek tiliga bu so‘z *xutba* deb tarjima qilingan. Ingliz tiliga Muhammad Muhsin Xon tomonidan *Khutba (religious talk)* deb tarjima qilingan bo‘lsa, Muhiddin ibn Ahmad tomonidan qilingan tarjimada *to narrate* shaklida berilgan. “Oxford Languages” lug‘atida *to narrate* so‘ziga bunday ta’rif berilgan: *give a spoken or written account of* ya’ni *biror narsani og’zaki yoki yozma tarzda hikoya qilib berish*. Biroq “xutba” so‘zi aynan diniy termin bo‘lib, uni shunchaki *hikoya qilish* deb tarjima qilish u qadar maqsadga mos kelmaydi. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da *xutba* so‘zining izohi quyidagicha:

1. *din.* Juma va Hayit kunlarida imom xatibning sunnatdan keyingi (farzdan oldingi) va’zxonligi; diniy pand-nasihat.
2. Nikohlash vaqtida o‘qiladigan duo [5].

Bu misoldan ko‘rishimiz mumkinki, خطبة termini tarjimasida o‘zbek tilidagi va Muhsin Xon tomonidan qilingan tarjimalarda adekvatlikka erishilgan. Ibn Ahmad tarjimasida esa adekvatlik namoyon bo‘lmaydi.

Mana shu asarning 3-bo‘lim 28-bob 92-hadisida مولا atamasi uchraydi. O‘zbek tiliga *mavlo* (“mavlo” so‘zi bu yerda ozod qilgan qul ma’nosida kelgan), ingliz tiliga esa har ikkala muallif tomonidan *maula* (the freed slave) deb tarjima qilingan. Bu terminning tarjimalarida adekvatlik mavjud.

3-bo‘lim 39-bob 112-hadisda الإذخير atamasi kelgan bo‘lib, o‘zbek tiliga *Izhir* (Makkada o‘sadigan mashhur xushbo‘y o‘simlik) tarzida, Muhsin Xon tomonidan esa *Al-Idhkhir* (a type

of grass that has good smell) shaklida tarjima qilingan. Bu tarjimalarda ham adekvatlikni ko‘rishimiz mumkin.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, adekvatlik atamasi o‘z o‘rnida keng qamrovli tushunchadir. Yuqorida ushbu terminning olimlar tomonidan turlicha talqin qilinganligini ko‘rib o‘tdik. Adekvat tarjima esa ko‘pchilik tarjimonlar tomonidan eng ma’qul tarjima turlaridan biri sifatida e’tirof etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
2. Jamoliddinova M.D. “Adekvatlik” va “ekvivalentlik” konsepsiyasining o‘zaro bog‘liq xususiyatlarini takomillashtirish. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 3(6), June, 2023. 945 b.
3. Nurımbetova M.K. Tarjimada adekvatlik va uning nazariy asoslari. Ilm-fan va innovatsiya ilmiy-amaliy konferensiyasi. 18 b.
4. Qudratova M.S. Badiiy tarjimada adekvatlik turlari. Pedagogik islohotlar va ularning yechimlari. 1-iyul, 2024. 104 b.
5. https://izoh.uz/word/xutba

TINISH BELGILARINING MUALLIF SHAXSI AKS ETISHIDAGI AHAMIYATI

Kamola Abdulloeva[1]

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy tilshunoslikning yangi yo‘nalishlaridan biri kognitiv tilshunoslikka xos bo‘lgan antroposentrik paradigma vositasida tinish belgilari va ularga xos xususiyatlar tahlil qilingan. Xususan, tinish belgilarining kognitiv xususiyatlari, shuningdek muallifning ruhiy holati, ichki kechinmalari va motivlarini ifodalashdagi ahamiyati misollar asosida atroflicha yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: tinish belgilari, badiiy bo‘yoqdorlik, tire, undov, chiziqcha, kognitiv xususiyatlar.

Abstract: This article analyzes punctuation marks and their characteristics using the anthropocentric paradigm inherent in one of the new directions of modern linguistics, cognitive linguistics. In particular, the cognitive characteristics of punctuation marks, as well as their importance in expressing the author's mental state, inner feelings and motives, are comprehensively illustrated on the basis of examples.

Keywords: punctuation marks, artistic coloring, dash, exclamation, dash, cognitive characteristics.

Tasviriy vositalarni aks ettirishda, tinish belgilari, ayniqsa muhim rol o'ynaydi. Badiiy adabiyotda tinish belgilari muallifga xos bo‘lgan modallik (modality), maqsadlilik (intentionality), yashirinlik (implicitness), hissiylik kabi xususiyatlarni aks ettirish vazifasini ham bajaradi, deb aytish mumkin. Tinish belgilari, ya’ni punktuatsiya, shuningdek, nutqning ritmik-musiqiyligini ham taminlash xususiyatiga egadir [Arnold,1981]. Biroq shuni unutmaslik lozimki, tasviriy vositalarning hissiy funksiyasi haqida alohida ta’kidlanadi, chunki ushbu funksiya boshqalariga qaraganda ustunlik qiladi. Badiiy asarda muallif qahramonning hissiy holatini o‘quvchiga yetkazib berish maqsadida so'roq va undov belgilaridan foydalanishini kuzatish mumkin.

"Where's the wolf? " he asked.

Then he discovered him, standing where he had been lying, near to the stove. He had not rushed forward after the manner of other dogs. He stood, watching and waiting.

"Holy smoke! "Matt exclaimed. "Look at ' m wag his tail!

"Weedon Scott strode half across the room toward him, at the same time calling him. White Fang came to him, not with a great bound, yet quickly. He was awakened from self -

[1] *Kamola M. Abdulloeva* – PhD, Associate professor, Alisher Navo’i Tashkent State University of Uzbek Language and Literature.
E-mail: kamolaabdulloeva70@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-4664-4493

consciousness, but as he drew near, his eyes took on a strange expression. Something, an incommunicable vastness of feeling, rose up into his eyes as a light and shone forth.
"He never looked at me that way all the time you was gone!" Matt commented. (“White Fang”)
O‘zbek adabiyotida ham yozuvchi tomonidan badiiy bo‘yoqdorlikni oshirish, hissiy emotsionallikni ta’kidlash maqsadidda tinish belgilaridan samarali foydalanish holatini kuzatish mumkin.
- Bo'lmasam - chi! Shunday oyog'im ostidan oqib o‘tdi! Suzishni bilmas ekan - da, bo‘lmasa, suv sekin edi, bemalol suzib chiqsa bo'lardi. A? Yo'q, pastroqda bir operator yigitimiz ovozini eshitib qolib, o‘zini suvga tashladi. Sudrab olib chiqib, oyog'ini osmonga ko'tardi. Baribir kech bo'ldi, bola o'lib qoldi... Ishonasizmi, shu operator yigitimiz bir oydan ortiq organga qatnab, so'roq berdi! Ona suti og'ziga keldi! Ko'r bo'l, dedim, o‘zini bilmaganning kuni - shunday bo'ladi, dedim. Dunyo shunday, o‘rtoq Qurbonov, o'zingizni biling, o‘zgalarni qo'ying!
- Ha - ye, taqdir peshona ekan - da. Olamda nima gap?
- Olamda gap ko‘p, o‘rtoq Qurbonov. Xalqaro vaziyat tobora keskinlashib borayapti. Tinchlik xavf ostida...
b) - Aha, yaxshi, yaxshi! A - a - auf, chyort, uyqu bosayapti. Nima desak ekan... otlar... otlar patriarxal hayvon, o‘rtoq Qurbonov. ,, Otni boqsang , qashib boq, suvini tashib boq! " Xo'sh, nima bo‘pti? Ma'lum gap - ku! Albatta, otga suv beradi - da, bo'lmasa benzin berarmidi? Qup - quruq didaktika! Xalq og‘zaki ijodi , ha, xalq og'zaki ijodi! Primitiv, primitiv! Intellektuallik yo'q, intellektuallik! Intellektual problemalar ko‘tarilib, ijobiy hal qilinmagan! Ijodingizga muvaffaqiyat, o‘rtoq Qurbonov . Izlaning, ko'proq klassiklarni o'qing. Aytaylik, Betxoven, Chaykovskiy, Ashrafiy ...
Rixsiyev qo‘zg‘oldi. Ketar bo 'ldi.
Undov belgisi har doim hissiyot belgisi hisoblanib, hayrat, zavq, g'azab kabi kuchli his-tuyg'ularni ifodalaydi.
a) With his rifle, in the broad daylight, it might be possible for him to awe the wolves and save the dog.
"Say, Bill!" Henry called after him. "Be careful! Don't take no chances! "
Henry sat down on the sled and watched. There was nothing else for him to do. Bill had already gone from sight; but now and again, appearing and disappearing amongst the underbrush and the scattered clumps of spruce, could be seen One Ear. Henry judged his case to be hopeless. The dog was thoroughly alive to its danger, but it was run ning on the outer circle while the wolf - pack was
running on the inner and shorter circle.
b) "Looks for all the world like a big husky sled - dog," Bill said. "I wouldn't be s'prised to see it wag its tail."

"Hello , you husky!" he called. "Come here, you whatever your name is."
"Ain't a bit scairt of you, "Henry laughed.
Bill waved his hand at it threateningly and shouted loudly; but the animal betrayed no fear. The only change in it that they could notice was an accession of alertness. It still regarded them with the merciless wistfulness of hunger. They were meat, and it was hungry; and it would like to go in and eat them if it dared.

d) It was an awkward mix - up. The sled was upside down and jammed between a tree - trunk and a huge rock, and they were forced to unhar ness the dogs in order to straighten out the tangle. The two men were bent over the sled and trying to right it, when Henry observed One Ear sidling away.
"Here, you, One Ear!" he cried, straightening up and turning around on the dog.

e) Beauty Smith's remaining leg left the ground, and his whole body seemed to lift into the air as he turned over backward and struck the snow. The newcomer turned upon the crowd.
"You cowards!" he cried. "You beasts!"
He was in a rage himself- a sane rage. His grey eyes seemed metallic and steel - like as they flashed upon the crowd. Beauty Smith regained his feet and came toward him, sniffling and cowardly. The new - comer did not understand. He did not know how abject a coward the other was, and thought he was coming back intent on fighting. So, with a "You beast!" he smashed Beauty Smith over backward with a second blow in the face. Beauty Smith decided that the snow was the safest place for him, and lay where he had fallen, making no effort to get up.
Yuqoridagi kabi tinish belgilarining hissiy bo‘yoqdorlikni oshirishga xizmat qilishini o‘zbek badiiy matnlarida ham kuzatish mumkin:
f) Ko'nglimda umid uchqun berdi . Qo'limni ko'ksimga qo'yib, bosh irg'adim. Shukur, muxbir aka , shukur. Yaxshi yuribdi! - dedim . O‘zlariyam... qo'ymisan qo'y - da! - Aha, qo‘y!.. - O'lmang! - Qo'y, qo‘ - o‘ - o‘y! Qo'y yaxshi!
- O'lmang!
O-o-o, qo‘ - o‘ - o‘y! Qo'y yaxshi narsa!
- O'lmang! Ayniqsa, sizning qo‘ylaringiz! Ming qilsa - da, hi - hi - hi , ming qilsa - da , muxbirning qo‘ylari - da.
- Aha, rahma - a - at, rahma - a - at!
Anavi to'ng'ich akangizning qo‘ylari bo‘lmaydi! Bari o‘ziday kaltafahm ! Sizning qo‘ylaringiz shunday dono, shunday o‘qimishli... Hay - hay - hay, sadag‘asi ketsang, muxbirning qo‘ylarining!..
- Aha, rahma - a - at , rahma - a - at!

Darvoqe, shuni ta’kidlash kerakki, nasrga qaraganda dramada undov belgisi ko‘proq uchrashini ko‘rish mumkin.

Shunday qilib, tinish belgilari badiiy matnda muallif shaxsiga xos bo‘lgan motivlar, ichki kechinmalar, hissiyotlarni aks ettirishga xizmat qilishi mumkin. Xususan, tinish belgilari orqali muallifning xohish-istaklari, maqsadi, his-tuyg‘ulari yashirin yoki ochiqcha ifodalanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кухаренко В.А. Интерпретация художественного текста. – М.: Просвещение, 1988. – 245 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. 5-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
3. Нормуродова Н.З. Инглиз бадиий дискурсида антропоцентризмнинг вербал экспликацияси. Филол. фан. д-ри дисс автореф. – Тошкент. – 76 б.
4. Джусупов Н.М. Когнитивная стилистика: теория и практика стратегии выдвижения в художественном тексте. – Ташкент, 2019 – 464 с.

MOLIYAVIY RISKLARNI KAMAYTIRISH YO‘LLARI

Yuldasheva Xalima Uktamovna

Termiz iqtisodiyot va servis Universiteti talabasi

Xolmatova Asila Menglimurod qizi

Termiz iqtisodiyot va servis Universiteti uqituvchisi

asilaholmatova2@gmail.com

Orcid:0009-0005-8156-9737

Annotatsiya

Mazkur tezis moliyaviy risklarning mazmuni, ularning iqtisodiy faoliyatga ta’siri hamda risklarni samarali kamaytirish yo‘llarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Hozirgi globallashuv va moliya bozorlarining beqarorligi sharoitida moliyaviy risklar har qanday xo‘jalik yurituvchi subyekt faoliyatida muhim o‘rin egallaydi. Foiz stavkalari o‘zgarishi, valyuta kurslarining tebranishi, kredit to‘lovlari bilan bog‘liq muammolar hamda bozor narxlarining keskin o‘zgarishi moliyaviy risklarning asosiy manbalari hisoblanadi.

Tezisda moliyaviy risklarning asosiy turlari — kredit riski, bozor riski, likvidlik riski, valyuta riski va foiz stavkasi riski batafsil yoritilgan. Shuningdek, risklarni kamaytirishda qo‘llaniladigan zamonaviy usullar, jumladan diversifikatsiya, sug‘urtalash, xedjirlash, moliyaviy rejalashtirish va monitoring tizimlarining ahamiyati ochib berilgan. Risklarni samarali boshqarish korxona va moliyaviy institutlarning barqaror faoliyat yuritishini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida moliyaviy risklarni oldindan aniqlash va baholash orqali ularning salbiy oqibatlarini kamaytirish mumkinligi asoslab berilgan. Tezis natijalari moliyaviy boshqaruv amaliyotida, bank va investitsiya faoliyatida risklarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: moliyaviy risk, kredit riski, bozor riski, diversifikatsiya, sug‘urtalash, xedjirlash, moliyaviy barqarorlik, risklarni boshqarish.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy risklar xo‘jalik yurituvchi subyektlar, banklar va investorlar faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Moliya bozorlarida yuzaga keladigan noaniqliklar, iqtisodiy jarayonlarning tezkor o‘zgarishi va tashqi omillar ta’siri moliyaviy risklarning kuchayishiga olib keladi. Shu sababli moliyaviy risklarni aniqlash, baholash va kamaytirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tezisning maqsadi moliyaviy risklarning mohiyatini ochib berish hamda ularni kamaytirishning samarali yo‘llarini tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

Moliyaviy risklar — bu kutilayotgan moliyaviy natijalarning noaniqligi bilan bog‘liq xavflar bo‘lib, ular subyektlarning daromadlariga va moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Amaliyotda moliyaviy risklarning bir necha asosiy turlari mavjud.

Kredit riski qarz oluvchining o‘z majburiyatlarini bajarmaslik ehtimoli bilan bog‘liq bo‘lib, ayniqsa bank tizimi faoliyatida muhim o‘rin tutadi. Bozor riski moliya instrumentlari narxlarining o‘zgarishi natijasida yuzaga keladi. Likvidlik riski esa aktivlarni tez va yo‘qotishlarsiz naqd pulga aylantira olmaslik holati bilan izohlanadi. Valyuta va foiz stavkasi risklari esa xalqaro operatsiyalar va kredit munosabatlarida keng uchraydi.

Moliyaviy risklarni kamaytirishning eng samarali usullaridan biri — diversifikatsiya hisoblanadi. Diversifikatsiya moliyaviy resurslarni turli aktivlar va yo‘nalishlar bo‘yicha taqsimlash orqali risk darajasini pasaytirishga xizmat qiladi.

Sug‘urtalash usuli orqali kutilmagan moliyaviy yo‘qotishlar sug‘urta kompaniyalari zimmasiga yuklanadi. Bu usul, ayniqsa, yirik investitsiya loyihalarida muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, xedjirlash moliyaviy instrumentlar yordamida narxlar va valyuta kurslaridagi o‘zgarishlardan himoyalanish imkonini beradi. Moliyaviy rejalashtirish va doimiy monitoring esa risklarni oldindan aniqlash va tezkor qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Xulosa

Moliyaviy risklar iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismi bo‘lib, ularni butunlay bartaraf etish mumkin emas. Biroq risklarni samarali boshqarish va kamaytirish orqali ularning salbiy ta’sirini sezilarli darajada qisqartirish mumkin. Diversifikatsiya, sug‘urtalash, xedjirlash hamda moliyaviy rejalashtirish kabi usullar moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Moliyaviy risklarni puxta boshqarish korxonalar va moliyaviy institutlarning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi hamda iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Iqtisodiy islohotlar va bozor munosabatlari. – T.: O‘zbekiston, 2020.

2. Mankiw N.G. Principles of Economics. – USA, 2019.

3. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – Pearson, 2018.

4. Hull J. Risk Management and Financial Institutions. – Wiley, 2020.

5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari.

ALLERGIYA REAKSIYALARINING IMMUNOLOGIK ASOSLARI VA PROFILAKTIKASI

Kudratova Nozanin Baxtiyarovna

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Yuz-jag‘ jarrohligi magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezis allergik kasalliklarning kelib chiqishida asosiy rol o'ynaydigan immunologik mexanizmlarni tizimli tahli qiladi. Asosiy e'tibor IgE orqali sodir bo'ladigan I tur gipersensitivlik reaksiyasiga qaratilgan bo'lib, unda antigen (allergen) bilan birinchi marta tanishgandan so'ng organizmda IgE sinfiga mansub antitelolar ishlab chiqarilishi va ularning mast hujayralari va bazofillarga birikishi jarayoni o'rganiladi. Allergik kasalliklarni tushunish va samarali oldini olish uchun ularning immunopatogenezini chuqur bilish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: allergiya, immunoglobulin E (IgE), mast hujayralar, gistamin, allergen, gipersensitivlik, Th2 limfotsitlar, sitokinlar, allergen-spesifik immunoterapiya (ASIT), profilaktika, immunoregulyatsiya.

Asosiy qism

Allergik kasalliklar zamonaviy jamiyatning eng keng tarqalgan surunkali patologiyalaridan biri bo'lib, butun dunyo bo'yicha ularning tarqalishi, ayniqsa industrial rivojlangan va urbanizatsiyalashgan mamlakatlarda, doimiy ravishda o'sib bormoqda.[1] Allergiya - bu organizmning atrof-muhitdagi keng tarqalgan, odatda aksariyat odamlar uchun mutlaqo zararsiz bo'lgan moddalar (allergenlar) ga nisbatan ortigcha sezuvchanlik (gipersensitivlik) ko'rsatishi bilan kechadigan immun reaksiyalar majmuasidir. Immunologik nuqtai nazardan, allergiya - bu immunitet tizimining fiziologik vazifasidan og'ishidir: normal sharoitda infektsiyaga qarshi himoyani ta'minlovchi mexanizmlar noto'g'ri yo'naltirilib, zararsiz antigenlarga qarshi zo'ravon va organizm uchun zararli javob berishga kirishadi. Ushbu jarayonning asosini **I tur gipersensitivlik reaksiyasi** tashkil etadi, uning markazida **immunoglobulin E (IgE)** molekulasi va uning retseptorli sheriklari - **mast hujayralari** va **bazofillar** turadi.

Allergik reaksiyaning rivojlanishi aniq ketma-ketlikka ega bo'lgan bir necha bosqichdan iborat.

Sezuvchanlanish (Sensibilizatsiya) Bosqichi: IgE ning Yo'lga Qo'yilishi

Bu jarayon allergen bilan birinchi uchrashuvda boshlanadi. Allergen (masalan, gul changi zarralari, uy changidagi tungi kanalarning chiqindilari, ba'zi oziq-ovqat oqsillari) organizmga teri, nafas yo'llari yoki ovqat hazm qilish trakti orqali kirganda, u antigenni taqdim etuvchi hujayralar (APC), asosan dendrit hujayralar tomonidan qamrab olinadi va parchalangan holda MHC II kompleksi bilan birga immunitet tizimining asosiy boshqaruvchilari - T-limfotsitlarga taqdim etiladi.[2]

Bu yerda hal qiluvchi omil - genetik moyillik. Allergiyaga moyil (atopik) shaxslarda bu allergen taqdimoti T-yordamchi 2 (Th2) limfotsitlarining faollashuviga va dominant bo'lib qolishiga olib keladi. Th2 hujayralari ikki muhim sitokin ishlab chiqaradi:

* Interleykin-4 (IL-4): B-limfotsitlarni o'z immunoglobulin sinfini o'zgartirib, immunoglobulin E (IgE) sinfiga antitelolar ishlab chiqarishga rag'batlantiradi.

* Interleykin-13 (IL-13): Nafas yo'llari epiteliysi va bezlar sekretsiyasini rag'batlantiradi, shilliq ishlab chiqarishni oshiradi.

Ishlab chiqarilgan allergenga xos IgE antitelolari qon oqimi orqali tarqalib, o'zlarining Fc qismi orqali mast hujayralari va bazofillarning sirtida joylashgan yuqori affinitetli FcεRI retseptorlariga mustahkam birikadi. Bu bosqich odatda klinik alomatlarsiz o'tadi va organizm allergen nisbatan "sezuvchan" (sensibilizatsiyalangan) holatga o'tadi.

Allergen bilan Qayta Uchrashuv va Effektor Bosqich: "Portlash" Reaksiyasi

Sezuvchan organizm ikkinchi (yoki keyingi) marta bir xil allergen bilan uchrashganda, voqealar zinzira tezligida rivojlanadi. Allergen bir nechta sirtidagi IgE molekulalari bilan birikadi, bu esa FcεRI retseptorlarining kross-bog'lanishiga (o'zaro bog'lanishiga) va ularning ichkarida kuchli signal berish kaskadini ishga tushirishiga olib keladi.

Natijada mast hujayralari va bazofillar degranulyatsiyaga uchraydi, ya'ni ularning sitoplazmasidagi granullalar bir necha daqiqa ichida o'z tarkibidagi tayyor, kuchli faol moddalarni (mediatorlar) hujayradan tashqariga chiqaradi. Ushbu mediatorlar ikki guruhga bo'linadi:

* Oldindan tayyorlangan mediatorlar (Daqiqalar ichida ta'sir ko'rsatadi):

* Gistamin: Asosiy va eng tez ta'sir ko'rsatuvchi mediator. Tomirlarni kengaytiradi va o'tkazuvchanligini oshiradi (shish, qizarish), bezlarni rag'batlantiradi, silliq muskullarni qisqartiradi (bronxospazm), asab oxirlarini qo'zg'atadi (qichishish).[3]

* Geparin: Qon ivishini sustlashtiradi.

Yangi sintez qilinadigan mediatorlar (Bir necha soat davomida ishlaydi):

* Leykotrienlar (LTCA, LTD4): Gistamingan ancha kuchliroq bronxokonstriktor va vazodilatator hisoblanadi. Bronxial astmaning kechikkan fazasida asosiy rol o'ynaydi.

* Prostaglandin D2 (PGD2): Bronxlar torayishiga, tomirlarning kengayishiga yordam beradi.

* Trombotsitni faollashtiruvchi faktor (PAF): Tomirlar o'tkazuvchanligini oshiradi, trombotsitlarni faollashtiradi.

Allergik kasalliklarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar

Allergiya - bu genetik predispozitsiya va atrof-muhit omillarining o'zaro ta'siri (epigenetika) natijasidir.

* Irsiy omillar: Atopiya irsiy moyillikdir. Agar ota-onalarning birida allergik kasallik bo'lsa, bolada allergiya xavfi 30-40%, agar ikkalasida bo'lsa, 60-80% ga yetadi. HLA kompleksi, IL-4, IL-13, FcεRI genlari va boshqalardagi polimorfizmlar muhim ahamiyatga ega.

* Atrof-muhit omillari: Sanoat chiqindilari, avtomobil chiqindilari, tutun chang zarralari (PM2.5, PM10) nafas yo'llari shilliq qavatini shikastlab, uning o'tkazuvchanligini oshiradi va allergenlarning kirishini osonlashtiradi.

* "Gigiena gipotezasi": Bolalik davrida infektsiyalar va mikroblarga kam duchor bo'lish immunitet tizimining tabiiy rivojlanishini buzadi, uni Th2 yo'nalishiga og'diradi va allergiya rivojlanish ehtimolini oshiradi.[4]

* Oziq-ovqat, hayot tarzi: GMO li mahsulotlar, oziq-ovqat qo'shimchalari, antibiotiklar, stress ham immunitet tizimining muvozanatini buzishi mumkin.

Profilaktika va Davolashning Immunologik Prinsiplari va Strategiyalari

Allergen bilan Aloqani Uzish (Eliminatsiya)

Bu asosiy va eng samarali profilaktika usuli hisoblanadi. Changdan tozalash, maxsus to'shak va yostiq qutilari, hayvonlarni uydan chiqarish, individual dieta tuzish kiradi. Biroq, bu har doim ham amalga oshirish mumkin emas.

Farmakoterapiya: Alomatlarni Boshqarish

* Antigistamin preparatlar (H1-retseptor blokatorlari): Gistaminning ta'sirini blokirovka qiladi. Ikkinchi va uchinchi avlod preparatlari (loratadin, setirizin, feksofenadin) markaziy asab tizimiga kam ta'sir ko'rsatadi va uzoq vaqt qo'llanilishi mumkin.

* Topikal va sistemik kortikosteroidlar: Kuchli yallig'lanishga qarshi ta'sirga ega. Nazal spreylar, ingalyatsion steroidlar (astmada), og'ir holatlarda tabletkalar shaklida qo'llaniladi.

* Mast hujayralari stabilizatorlari (kromonlar): Hujayra membranasini barqarorlashtirib, degranulyatsiyaning oldini oladi.

Ushbu dorilar faqat alomatlarni yengillashtiradi, lekin kasallikning immunologik asosiga ta'sir ko'rsatmaydi.

Xulosa

Allergik kasalliklar - bu immunitet tizimining nozik muvozanatining buzilishi natijasida rivojlanadigan, keng tarqalgan va jamiyatning sog'lig'iga jiddiy ta'sir ko'rsatadigan multifaktorial patologiyalardir. Ularning immunopatogenezi yaxshi o'rganilgan bo'lib, asosiy mexanizm IgE orqali amalga oshiriladigan, mast hujayralari va bazofillar mediatorlari bilan bog'liq bo'lgan I tur gipersensitivlik reaksiyasidir. Irsiyat va atrof-muhit omillari patologik Th2 javobining shakllanishini va mustahkamlanishini belgilaydi.

Allergiyaga qarshi kurash strategiyasi kompleks bo'lishi kerak. Eliminatsiya profilaktikaning asosini tashkil etsa, farmakoterapiya faqat alomatlarni boshqarish imkonini beradi. Allergen-spesifik immunoterapiya (ASIT) allergik kasalliklarni davolashda yagona patogenetik usul bo'lib, immunitet javobini patogen yo'nalishdan tolerantlik yo'nalishiga o'zgartiradi va uzoq muddatli remissiyaga erishish imkonini yaratadi.

Kelajakda, biologik terapiyalar (monoklonal antitelolar) ning rivojlanishi, shuningdek, yanada aniqroq immunomodulyatorlar va gen terapiyasi usullarining paydo bo'lishi bilan allergik kasalliklarni boshqarish samaradorligi yanada oshadi. Shu bilan birga, allergik kasalliklarning tarqalishini kamaytirish uchun erta profilaktika (bolalikdagi mikrobiomani himoya qilish, tabiiy tug'ilishni rag'batlantirish, ekologik muammolarni hal qilish) ning ahamiyati ortib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abbas, A.K., Lichtman, A.H., & Pillai, S. (2017). Cellular and Molecular Immunology (9th ed.). Elsevier. (Allergiya immunologiyasining asosiy tamoyillari).

2. Galli, S. J., & Tsai, M. (2012). IgE and mast cells in allergic disease. Nature Medicine, 18(5), 693–704.

3. Kay, A. B. (2001). Allergy and allergic diseases. First of two parts. England Journal of Medicine, 344(1), 30-37. (Allergik kasalliklarning umumiy ko'rinishi).

4. Strachan, D.P. (1989). Hay fever, hygiene, and household size. BMJ, 299(6710), 1259-1260. ("Gigiena gipotezasi" ning klassik asari).

5. Jutel, M., Agache, I., Bonini, S., Burks, A. W., Calderon, M., Canonica, W., ... & Pfaar, O. (2017). International consensus on allergy immunotherapy. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 140(4), 950-958.

6. Global Initiative for Asthma (GINA). (2022). Global Strategy for Asthma Management and Prevention.

7. World Allergy Organization (WAO). White Book on Allergy.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Xolboyeva Sevinch

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Boynazarova Nilufar tilovmurot qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur fikr-maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta’lim talablari nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Muallif matematika fanining nafaqat hisob-kitobga oid bilimlarni shakllantirishi, balki o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantiruvchi kuchli pedagogik vosita ekanini asoslab beradi. Maqolada mantiqiy fikrlash tushunchasi, uning psixologik-pedagogik mohiyati, boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalar tafakkurining xususiyatlari hamda matematika darslari jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va yondashuvlar tahlil qilinadi. Muallif interfaol metodlar, mantiqiy masalalar va muammoli vaziyatlarning o‘rni haqida ilmiy xulosalar beradi.

Kalit so‘zlar: mantiqiy fikrlash, matematika ta’limi, boshlang‘ich sinf, tafakkur, interfaol metodlar, muammoli ta’lim.

Аннотация

В данной статье-рассуждении рассматривается проблема развития логического мышления учащихся начальных классов на уроках математики с позиций современных требований образования. Автор обосновывает мысль о том, что математика является не только средством формирования вычислительных навыков, но и мощным инструментом развития мышления младших школьников. Анализируются сущность логического мышления, его психолого-педагогические основы, возрастные особенности мышления детей младшего школьного возраста, а также методы и подходы к развитию логического мышления на уроках математики. Особое внимание уделяется интерактивным методам, логическим задачам и проблемному обучению.

Ключевые слова: логическое мышление, обучение математике, начальная школа, мышление, интерактивные методы, проблемное обучение.

Abstract

This analytical article discusses the development of logical thinking in primary school students through mathematics lessons in the context of modern educational requirements. The author argues that mathematics serves not only as a tool for forming computational skills but also as an effective means of developing pupils' thinking abilities. The paper examines the concept of logical thinking, its psychological and pedagogical foundations, age-related characteristics of primary school learners, and teaching approaches that promote logical thinking in mathematics lessons. Special attention is given to interactive methods, logical tasks, and problem-based learning.

Keywords: logical thinking, mathematics education, primary school, thinking skills, interactive methods, problem-based learning.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy talablardan biri — o‘quvchilarda mustaqil va mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishdir. Chunki zamonaviy jamiyat sharoitida shaxsning muvaffaqiyati uning tayyor bilimlarni qanchalik egallaganida emas, balki mavjud bilimlarni tahlil qila olish, muammolarni mustaqil hal etish va to‘g‘ri xulosa chiqarish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich ta'lim bosqichida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich sinf matematika darslari bu jarayonda yetakchi o‘rin tutadi. Chunki matematika fani o‘z mohiyatiga ko‘ra mantiqiy izchillik, sabab-oqibat munosabatlari, tahlil va umumlashtirishga asoslanadi. Shunday ekan, matematika darslarini faqatgina amallarni bajarishga yo‘naltirish emas, balki o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiruvchi muhit sifatida tashkil etish zarur.

Mazkur maqolada muallif sifatida boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish masalasiga ilmiy-nazariy va metodik jihatdan yondashib, ushbu jarayonni samarali tashkil etish bo‘yicha o‘z fikr va mulohazalarini bayon etishni maqsad qilib oldik.

Asosiy qism

Mantiqiy fikrlash tushunchasining pedagogik mohiyati

Mantiqiy fikrlash inson tafakkurining eng muhim shakllaridan biri bo‘lib, u voqea-hodisalar o‘rtasidagi ichki bog‘lanishlarni anglash, tahlil qilish va asosli xulosa chiqarish jarayonini ifodalaydi. Pedagogik nuqtayi nazardan mantiqiy fikrlash — bu o‘quvchining bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishi va ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyatidir.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarda tafakkur asosan konkret-obrazli xarakterga ega bo‘ladi. Shu sababli mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida mavhum tushunchalardan ko‘ra, aniq misollar, hayotiy vaziyatlar va ko‘rgazmali vositalarga tayanish muhimdir.

Muallif fikricha, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish tasodifiy jarayon emas, balki puxta rejalashtirilgan pedagogik faoliyat mahsulidir. Agar matematika darslarida o‘quvchilarga tayyor formulalar berilsa-yu, ularning mazmuni va qo‘llanish sabablari tushuntirilmasa, bu mantiqiy fikrlash emas, mexanik yodlashni shakllantiradi.Matematika fanining mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi o‘rni.

Matematika fani boshqa fanlardan farqli ravishda qat’iy mantiqiy tuzilishga ega. Har bir matematik qoida, amal yoki tushuncha ma’lum asosga tayangan holda shakllanadi. Aynan shu jihat matematika fanini mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay vositaga aylantiradi.

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida:

Masalani tahlil qilish;

Shart va savol o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlash;

Yechim yo‘lini tanlash;

Natijani tekshirish

Kabi jarayonlar o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi.

Muallifning fikricha, agar o‘qituvchi har bir masalani “qanday hisoblaymiz?” Degan savol bilan emas, balki “nega shunday yechim tanladik?” Degan savol bilan yakunlasa, bu o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni sezilarli darajada rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari va mantiqiy fikrlash

Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalar faol, qiziquvchan va o‘yin orqali o‘rganishga moyil bo‘ladilar. Shu sababli matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda o‘yin texnologiyalari va muammoli vaziyatlardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Bu yoshdagi o‘quvchilar:

- Taqqoslash;
- Guruhlash;
- Ketma-ketlikni aniqlash;
- Oddiy xulosalar chiqarish

Kabi mantiqiy amallarni bajarishga qodirdirlar. O‘qituvchining vazifasi ushbu tabiiy imkoniyatlarni to‘g‘ri yo‘naltirishdan iborat.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda metodik yondashuvlar

Muallif fikricha, quyidagi metodlar boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda ayniqsa samaralidir:

Mantiqiy va nostandart masalalar;

Muammoli savollar;

Guruhli va juftlikda ishlash;

Interfaol metodlar (“aqliy hujum”, “klaster”, “venn diagrammasi”);

O‘yinli topshiriqlar.

Bu metodlar o‘quvchini passiv tinglovchidan faol fikrlovchi shaxsga aylantiradi.

Muallif mulohazalari va pedagogik xulosalar

Fikr-maqola sifatida ta’kidlash joizki, boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish o‘qituvchining pedagogik mahoratiga bevosita bog‘liq. Agar o‘qituvchi har bir darsni ijodiy tashkil etsa, oddiy mashqlarni ham mantiqiy topshiriqqa aylantira oladi.

Muallifning qat’iy fikricha, matematika darsi — bu faqat hisob-kitob emas, balki fikrlash maktabidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biridir. To‘g‘ri tanlangan metod va yondashuvlar orqali o‘quvchilarda tahliliy, tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin. Bu esa ularning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishiga va hayotiy muammolarni mustaqil hal etishiga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva q. **Boshlang‘ich ta’lim metodikasi.** – toshkent, 2021.
2. G‘ofurov a. **Matematika o‘qitish metodikasi.** – toshkent, 2020.
3. Davletshin m. **Umumiy psixologiya.** – toshkent, 2019.
4. Yakimanskaya i.s. **развивающее обучение.** – москва, 2018.
5. Polya g. **How to solve it.** – princeton, 2014.
6. Oecd. **Mathematics framework.** – paris, 2019.

TURISTIK DESTINATSIYALARNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH TIZIMIDA TO‘SIQSIZ TURIZM

Nurullayeva Malika Samadjon qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Tezisda zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida turistik yo‘nalishlarni barqaror rivojlantirish tizimida to‘siqsiz turizmning o‘rni tadqiq etilgan. Turistik faoliyatda jismoniy, axborot, raqamli va institutsional to‘siqlarni bartaraf etishga qaratilgan kompleks ijtimoiy-iqtisodiy va boshqaruv konsepsiyasi sifatida to‘siqsiz turizmning mohiyati ochib berilgan. Barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarini hisobga olgan holda turistik yo‘nalishlarni boshqarish tizimiga to‘siqsizlik tamoyillarini joriy etishning asosiy yo‘nalishlari tahlil qilingan. To‘siqsiz turizmning uzoq muddatli istiqbolda destinatsiyalar raqobatbardoshligi, ijtimoiy barqarorlik va aholi turmush sifatini oshirishning strategik resursi sifatidagi ahamiyati asoslangan.

Kalit so‘zlar: to‘siqsiz turizm; barqaror rivojlanish; turistik destinatsiyalar; qulay muhit; universal dizayn; inklyuzivlik; ijtimoiy barqarorlik; turizmni boshqarish; raqamli foydalanish imkoniyati

Chuqurlashib borayotgan globallashuv va barqaror rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirish sharoitida turizm industriyasi sezilarli tarkibiy va funksional o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Zamonaviy turistik yo‘nalishlar nafaqat iqtisodiy samaradorlikka, balki rivojlanishning ijtimoiy va hududiy maqsadlariga, jumladan, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, aholi turmush sifatini oshirish va turistik resurslardan teng foydalanishni ta’minlashga tobora ko‘proq e’tibor qaratmoqda. Shu nuqtai nazardan, barqarorlik va ijtimoiy inklyuziya tamoyillarini turistik yo‘nalishlarni boshqarish tizimiga integratsiya qilish vositasi sifatida to‘siqsiz turizm alohida ahamiyat kasb etadi.

To‘siqsiz turizm aholining ayrim toifalarining turistik faoliyatda ishtirok etishini cheklaydigan jismoniy, axborot, raqamli, kommunikatsiya va institutsional to‘siqlarni tizimli ravishda bartaraf etishga qaratilgan kompleks ijtimoiy-iqtisodiy va boshqaruv konsepsiyasidir. Bunday toifalarga nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar, harakatlanishida vaqtinchalik cheklovlar bo‘lgan turistlar, shuningdek, turizm infratuzilmasi va xizmatlaridan foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan boshqa guruhlar kiradi. Fragmentar moslashuv choralaridan

farqli o‘laroq, to‘siqsiz turizm destinatsiyani rivojlantirish strategiyasiga foydalanish imkoniyati talablarini birlashtirishni nazarda tutadi va turistik tizimning barcha elementlarini qamrab oladi.

To‘siqsiz turizmning nazariy-uslubiy asosi universal dizayn tamoyillari, qulay muhit konsepsiyasi va hududiy rivojlanishni boshqarishda insonga yo‘naltirilgan yondashuv hisoblanadi. Universal dizayn obyektlar va xizmatlarni keyinchalik ixtisoslashtirilgan moslashuvni talab qilmaydigan darajadagi loyihalashtirishni nazarda tutadi. Bunday loyihalashtirish barcha foydalanuvchilar uchun maksimal darajada qulay va xavfsiz muhitni yaratadi. Turistik destinatsiyalar doirasida bu hududiy rejalashtirish, infratuzilmani loyihalashtirish, turistik mahsulotlarni shakllantirish va xizmat ko‘rsatish jarayonlarini tashkil etish bosqichlarida sayyohlar ehtiyojlarining xilma-xilligini hisobga olishni anglatadi. To‘siqsiz turizm va uning asosiy o‘lchamlari (iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik) turistik destinatsiyalarni barqaror rivojlantirish tizimida muvozanatli rivojlanishiga xizmat qiladi. Iqtisodiy o‘lchov ilgari foydalanilmagan bozor segmentlarini jalb qilish orqali turistik talabni kengaytirish va diversifikatsiya qilishda namoyon bo‘ladi. Xalqaro tashkilotlarning baholashlariga ko‘ra, nogironligi bo‘lgan shaxslar va ularga hamrohlik qiluvchilarning umumiy turistik salohiyati jahon turizm bozorining sezilarli ulushini tashkil etadi, bu esa to‘siqsiz infratuzilma va xizmatlarga investitsiyalarning yuqori iqtisodiy samarasini ta’minlaydi. Shunday qilib, to‘siqsiz turizm destinatsiyalarning raqobatbardoshligini va ularning turistik daromadlari barqarorligini oshirishga yordam beradi.

Ijtimoiy jihatdan barqaror rivojlanish inklyuziv jamoat makonini shakllantirish hamda turistik destinatsiyalarga kirishdagi tarkibiy tengsizlikni kamaytirish orqali amalga oshiriladi. To‘siqsiz turizmni rivojlantirish aholining zaif qatlamlarini ijtimoiy integratsiyalashuviga, ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashga va turistik yo‘nalishning ijtimoiy mas’uliyatli hudud sifatidagi ijobiy imijini shakllantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, to‘siqsiz turistik muhit nafaqat sayyohlar, balki mahalliy aholi uchun ham qulaylik darajasini oshiradi, bu esa umuman hududning ijtimoiy barqarorligini kuchaytiradi. To‘siqsiz turizm sharoitida barqaror rivojlanishning ekologik o‘lchovi barqaror transport infratuzilmasini rivojlantirish, turistik oqimlarni optimallashtirish va hududiy-rekreatsion resurslardan oqilona foydalanish orqali namoyon bo‘ladi. To‘siqsiz muhitni rejalashtirish hududni tashkil etishda kompleks yondashuvni nazarda tutadi, bu esa antropogen yukni kamaytirish va infratuzilma obyektlaridan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu ma’noda to‘siqsiz turizm ekologik yo‘naltirilgan hamda mas’uliyatli turizm tamoyillari bilan bog‘liq. To‘siqsiz turizmni shakllantirish va rivojlantirishda turistik destinatsiyalarni boshqarish tizimi ham muhim rol o‘ynaydi. To‘siqsizlik tamoyillarini samarali amalga oshirish davlat hokimiyati organlari,

mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari, turistik biznes subyektlari va fuqarolik jamiyati institutlarining institutsional jihatdan kelishilgan o‘zaro hamkorligini talab qiladi. Normativ-huquqiy tartibga solish, qulay muhit standartlarini ishlab chiqish va joriy etish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari, shuningdek, to‘siqsiz infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan moliyaviy va investitsiyaviy rag‘batlantirish asosiy vositalar hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda turizm xizmatlarining ommabopligini oshirish omili sifatida turizm industriyasini raqamlashtirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli platformalar, moslashuvchan interfeysli mobil ilovalar, navigatsiya va onlayn bronlash tizimlaridan foydalanish axborot to‘siqlarini kamaytirish va sayyohlarning mustaqillik darajasini oshirish imkonini beradi.

Shunday qilib, to‘siqsiz turizmga turistik faoliyatning tor ixtisoslashgan yoki yordamchi yo‘nalishi sifatida emas, balki turistik destinatsiyalarni barqaror rivojlantirishning strategik elementi sifatida qarash lozim. Uning hududiy va tarmoq boshqaruv tizimiga integratsiyalashuvi raqobatbardosh, ijtimoiy barqaror va moslashuvchan turizm modelini shakllantirishga yordam beradi. Turistik salohiyati shakllanayotgan mamlakatlar va mintaqalar uchun to‘siqsiz turizm global ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va aholi turmush sifatini oshirishning samarali vositasi bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **UN Tourism (UNWTO).** *Accessible Tourism for All: An Opportunity within Our Reach.* — Madrid: UNWTO, 2016.
2. **UN Tourism (UNWTO).** *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030.* — Madrid: UNWTO, 2018.
3. **OECD.** *Tourism Trends and Policies.* — Paris: OECD Publishing, последние выпуски.
4. Darcy, S., Buhalis, D.
5. *Conceptualising disability and accessible tourism.* // Tourism Management, 2011.
6. Michopoulou, E., Buhalis, D. *Information provision for challenging markets: the case of the accessibility requiring market in tourism.* // Information & Management, 2013.
7. United Nations. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.* — New York: UN, 2015.

O‘ZBEK TILIDA AYOLLARGA MUROJAAT QILISH O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ziyadullayeva Mohira Tagayevna,

Samarqand davlat iqtisodiyot va servis instituti,

“Tillar” kafedrasi, ingliz tili o‘qituvchisi

+998976152196, ziyadullayeva854@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilida ayollarga murojaat qilishning o‘ziga xos tomonlarining ayrim jihatlari ochib berilgan. Kishilarning o‘zaro aloqaga kirishuvida erkaklar va ayollar nutqi ajratilar ekan, bu ham erkak yoki ayolning jamiyatdagi ijtimoiy roliga bog‘liq holda yuzaga keladi. Kundalik hayotda o‘zaro muloqot jarayonida belgilangan rolning bir xil tarzda muntazam davom etishi ayol yoki erkakning nutqiga, uning xulqiga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa ularning fikr ifodalashda qanday nutqiy taktikani qo‘llashlari, qanday til birliklari vositasida o‘z kommunikativ maqsadlariga erishishiga ta’sir qiladi. Bu holat, ayniqsa, erkaklar va ayollar murojaatida yaqqol aks etib turadi.

Kalit so‘zlar: “ovsin”, “dugonajon”, “egachi”, “begim”, “xonim”, “hazrat begim”, “oliy nasab begim”, *“Xolamullo”, “hazrat momo”,* “**-im**”, onajon, Xonim, singlim.

Kishilarning o‘zaro aloqaga kirishuvida erkaklar va ayollar nutqi ajratilar ekan, bu ham erkak yoki ayolning jamiyatdagi ijtimoiy roliga bog‘liq holda yuzaga keladi. Kundalik hayotda o‘zaro muloqot jarayonida belgilangan rolning bir xil tarzda muntazam davom etishi ayol yoki erkakning nutqiga, uning xulqiga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa ularning fikr ifodalashda qanday nutqiy taktikani qo‘llashlari, qanday til birliklari vositasida o‘z kommunikativ maqsadlariga erishishiga ta’sir qiladi. Bu holat, ayniqsa, erkaklar va ayollar murojaatida yaqqol aks etib turadi.

Ayollar va erkaklar muloqot madaniyati o‘ziga xos xususiyatga ega. Ular nutqining farqli xususiyatlari borasida tilshunoslikda bir qancha ishlar amalga oshirilgan bo‘lib, ayrim xalqlarda ayollar nutqi alohida tadqiqot sifatida maydonga kelgan. Bunday farqlanish muhim ahamiyat kasb etib, muloqot madaniyatida muhim o‘rin tutadi. O‘zbek tilshunosligida keyingi yillardagi

tadqiqotlarda bu haqida yoritib o‘tilgan. Jumladan, S.Mo‘minov[1], Sh.Iskandarovalarning[2] ilmiy tadqiqotlarida buni ko‘rish mumkin. Muloqotning jins jihatidan xoslanishi muhim ahamiyat kasb etib, sotsiolingvistikaning o‘rganish muammolaridan biri sanaladi. Murojaat shakllarini jins jihatidan tahlil qilganda, erkak va ayol kishilarning nutqida qo‘llaniladigan murojaat shakllari hamda erkak va ayol kishiga nisbatan qo‘llaniladigan murojaat shakllari tarzida tahlil qilish lozim.

Tarixiy davrda, tarixiy romanlarda ham erkak va ayollar nutqining o‘ziga xos farqli holatlarini ko‘rish mumkin. Bu farqli holatlar murojaat shakllarida ham o‘z ifodasini topgan. Murojaatning eng xarakterli xususiyatlaridan biri ularda so‘zlovchi va tinglovchining jinsi yaqqol namoyon bo‘ladi. Buni oddiy muloqot madaniyatimizda ham uchratish mumkin. “Ayollar nutqida “ovsin”, “dugonajon”, “egachi”, shuningdek turmush o‘rtoqlariga qarata “dadasi” murojaat shakllari mavjud”. Tarixiy asar leksikasida, asosan, oliy tabaqadagi ayollarga nisbatan “begim”, “xonim”, “hazrat begim”, “oliy nasab begim” kabi murojaat shakllari qo‘llangan. “Egachi” murojaat shaklini Sh. Iskandarova ayollarga xos bo‘lgan murojaat shakli deb qaraydi. Ya’ni ayol adresant muloqoti jarayonida qo‘llanadi.

O‘zbek tilida murojaat shakllari milliy an’ana, madaniyat va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar bilan chambarchas bog‘liq. Ayniqsa, ayollarga murojaat qilishda tilshunoslik, madaniyatshunoslik va etik mezonlar muhim rol o‘ynaydi. Murojaat shakllari ayol kishining yoshi, ijtimoiy mavqei, oilaviy holati, suhbat konteksti (rasmiy yoki norasmiy) kabi omillarga bog‘liq holda turlicha ko‘rinishda bo‘ladi.

“Xolamullo”, “hazrat momo” murojaat birliklari Samarqand va uning atrofidagi viloyatlar shevasida yoshi katta ayol tinglovchiga nisbatan qo‘llanilgan. *“Momo”* qarindoshlik termini ko‘proq Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida keksa yoshdagi ayol adresatlarga nisbatan ishlatiladi. Murojaat shakllarining yosh jihatdan ijtimoiy xoslanishi o‘zbek muloqot madaniyatining asosini tashkil qiladi, chunki boshqa millatlardan farqli o‘laroq, o‘zbeklar milliy mentalitetida shunday hurmat kategoriyalari bor-ki, ular kommunikantlarning yoshini yaqqol namoyon qiladi. Bunday holatni nutqiy etiketlarning barchasida kuzatish mumkin[3].

Ayollar nutqida kuchli ta’sirchanlik, emotsional-baholovchi leksik birliklarning ko‘pligi xos bo‘lsa, erkaklar nutqi uchun kasbiy atamalarning ko‘pligi, ta’sirchan vositalarning juda kamligi, voqea-hodisalarga sovuq munosabatda bo‘lish va fikr ifodalashda o‘ziga xos dag‘allik mavjud bo‘ladi. Umuman, ayollarda salbiy, erkaklarda esa ijobiy his-tuyg‘ularni ochiqdan ochiq ifodalash o‘zbek tilida kamdan kam kuzatiladi.

Nutq qaratilgan shaxsga nisbatan emotsional munosabatning kuchli ifodalanishi o‘zbek

[1] Mo‘minov.S. O‘zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari: filol. fan. dok. … diss., – Toshkent. 2020.
[2] Iskandarova.Sh. O‘zbek nutq odatining muloqot shakllari: filol. fan. nom. … diss. – Toshkent. 1993.
[3] Iskandarova. Sh. O‘zbek nutq odatining muloqot shakllari: fil. fan. nom. … diss. avtoref. – Toshkent. – B. 19.

ayollarida nutqida kuzatiladi:

O‘zimning ulginam, suyanchiqqinam, derdi shunday paytlari onasi uni erkalab- dunyoda yashab yuribman-da, mening mehribonginam. (N.Eshonqul. “Urush odamlari”)

Yuqoridagi matnda qo‘llanilgan *ulginam, suyanchiqqinam, erkalab, dunyoda yashab yuribman-da, mening mehribonginam* kabi leksik, morfologik va sintaktik birliklar erkalash, yupatish kabi ma’nolarni ifodalagan va mazmun ekspressivligini, emotsionalligini ta’minlashga xizmat qilgan. Bu birliklarning shevaga xos variantda berilishi til shaxsi namoyon bo‘lishida muhim komponentlardan hisoblanadi.

O‘zbek tilida ayollar nutqida *-im* egalik qo‘shimchasining erkalash ma’nosini ifodalanishida faolligi seziladi. O‘zbek tilida o‘zlik olmoshining *o‘zimning qo‘zichog‘im, o‘zimning toychog‘im, o‘zimning asalim* kabi birinchi shaxs birlikdagi ko‘rinishi ishtirokidagi erkalash ma’nosini ifodalovchi ayrim leksik birliklar, yuklamalar, his-hayajonni ifoda etuvchi til birliklari, takrorlash, metafora kabi stilistik vositalar, asosan, ayollar nutqida fikrning ta’sirchanligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishi seziladi. Buni quyidagi misol orqali tushuntirishga harakat qilamiz.

Xalq dostonlaridan — “Alpomish”

Murojaat shakli: “**Barchinoyim**”, “**Begim**”, “**Ko‘nglimning malig‘i**”

“**Barchinoyim**, seni bir ko‘rmasam, yuragim orziqadi.”(Alpomish)

Bu epik asarda qahramon o‘z suyukli ayoliga “**Barchinoyim**” deb murojaat qiladi. “**-im**” qo‘shimchasi bilan yaqinlik, mehr va ehtirom ifodalanmoqda.

B.Alimova “Badiiy matnda lisoniy shaxs namoyon bo‘lishining sotsiopragmatik talqini” nomli maqolasida o‘zbek tilida: *-im* affiksi bilan qo‘llanadigan murojaatlar statistikasini tasniflab o‘tgan: “asalim - 32 %, jonim - 30 %, shakarim - 10 %, shirinim - 8 %, novvotim - 8 %, qolgan 12 foizi boshqa so‘zlar, so‘z birikmalari va frazeologik birliklardir»[4].

Erkaklar va ayollar nutqida uchraydigan murojaat shakllari semantikasi turdagi xillari mavjud. Ular nutqida qo‘llaniluvchi so‘zlar ham ijobiy, ham salbiy bo‘yoqda bo‘lishi mumkin. Erkaklar nutqida ko‘proq qo‘pol, so‘kish, dag‘al so‘zlar bilan murojaat ifoda etilsa, ayollar nutqida kuchli emotsiyaga berilish, his-tuyg‘u va kechinmalar orqali ifodalsh, qarg‘ish so‘zlar qo‘llash kabi holatlar ko‘p uchraydi.

Ayollar nutqida uchraydigan murojaatlar:

Hurmat ifodalovchi murojaatlar. O‘zbek jamiyatida ayol kishiga murojaat qilishda, avvalo, hurmat, ehtirom, iltifot, yumshoqlik va odob me’yorlari asosiy mezon sifatida qabul

[4]Alimova B. Badiiy matnda lisoniy shaxs namoyon bo‘lishining sotsiopragmatik talqini. Mag. ak. diss. … – Samarqand, 2014. – B. 61.

qilinadi. Ayollarga murojaat qilishda odatda hurmat ifodalovchi birliklardan foydalaniladi. Quyidagi murojaat shakllari bunga misol bo‘la oladi:

Opa, opa-jon, opa-singil – yoshi katta bo‘lgan yoki hurmat qilinadigan ayollarga nisbatan ishlatiladi.

Ayajon, onajon – ona yoki katta yoshdagi ayollarga nisbatan iltifot va hurmat bilan aytiladi.

Xonim – rasmiy yoki odobli norasmiy suhbatlarda ayollarga nisbatan ishlatiladigan adabiy, hozirgi kunda keng tarqalgan murojaat shakli.

Singlim – yoshi kichik yoki o‘zidan kichikroq bo‘lgan ayol kishiga nisbatan samimiylik va mehr ifodasi.

Har bir murojaat o‘z kontekstida yo yosh, yo mavqe, yo qarindoshlik asosida tanlangan bo‘lib, bu holat o‘zbek tilining madaniy qatlamini ochib beradi. O‘zbek tilida ayollarga murojaat qilish faqat til hodisasi emas, balki madaniy, axloqiy va estetik qadriyatlar tizimi bilan bog‘liq. Tilshunoslik nuqtai nazaridan ayollarga murojaat shakllarining shakllanishida tarixiy an’analar, ijtimoiy mavqe, yosh, qarindoshlik darajasi, madaniy etiket me’yorlari muhim omillar hisoblanadi. Ushbu murojaatlar o‘zbek xalqining ayol zotiga bo‘lgan hurmatini, uning ijtimoiy hayotdagi beqiyos o‘rnini ifodalaydi.

Adabiyotlar:

1. Alimova B. Badiiy matnda lisoniy shaxs namoyon bo‘lishining sotsiopragmatik talqini. Mag. ak. diss. … – Samarqand, 2014. – B. 61.
2. Iskandarova.Sh. O‘zbek nutq odatining muloqot shakllari: filol. fan. nom. … diss. – Toshkent. 1993.
3. Mo‘minov.S. O‘zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari: filol. fan. dok. … diss., – Toshkent. 2020.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. –Т.: ЎзМЭ, 2006. -12-том. –Б. 108.
5. Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. –Т.: Шарқ, 2001. –Б. 71.

PROBLEMS IN TRANSLATION QUALITY

Khushvaktova Marjona
Student of Samarkand institute of economics and service
Kipchakova Sanobar
Docent of Samarkand institute of economics and service

Abstract. Translation plays a crucial role in cross-cultural communication by enabling the transfer of meaning between languages. However, achieving high translation quality remains a significant challenge due to linguistic, cultural, and contextual differences between the source and target languages. This article examines the main problems affecting translation quality, including lexical ambiguity, grammatical differences, cultural untranslatability, stylistic inconsistency, and the influence of machine translation. Special attention is given to the role of the translator’s competence and background knowledge. The study emphasizes that translation quality depends not only on linguistic accuracy but also on pragmatic equivalence and cultural awareness.

Key words. translation quality, translation problems, equivalence, cultural differences, machine translation, translator competence.

Introduction. Translation is a complex process that requires more than simple word-for-word substitution. A high-quality translation must accurately convey the meaning, style, and communicative intent of the source text. Despite advances in translation studies and technology, various problems continue to affect translation quality. These problems arise from structural differences between languages, cultural diversity, and the subjective nature of interpretation. Understanding these challenges is essential for improving translation outcomes.

Lexical and Semantic Problems. One of the most common problems in translation quality is lexical ambiguity. Many words have multiple meanings depending on context, which can lead to incorrect interpretations. Additionally, some concepts in the source language may not have direct equivalents in the target language. In such cases, translators must choose between approximation, explanation, or adaptation, each of which may affect the accuracy of the translation.

Grammatical and Structural Differences. Languages differ significantly in their grammatical structures, word order, tense systems, and morphological features. These differences often create difficulties in maintaining both meaning and naturalness in translation.

Literal translation of grammatical structures can result in unnatural or incorrect target texts. Therefore, translators must restructure sentences while preserving the original message.

Cultural and Pragmatic Issues. Cultural differences represent a major challenge in achieving translation quality. Idioms, metaphors, humor, and culturally specific references often lose their meaning when translated directly. Failure to consider cultural context may result in misunderstanding or loss of communicative effect. Pragmatic aspects, such as politeness strategies and discourse conventions, also vary across languages and must be carefully adapted.

Stylistic and Register Problems. Maintaining the appropriate style and register of the source text is another critical aspect of translation quality. Academic, legal, literary, and technical texts each require different stylistic approaches. Inconsistent register or inappropriate tone can significantly reduce the effectiveness of the translation. Translators must be sensitive to genre conventions and audience expectations.

The Impact of Machine Translation. The increasing use of machine translation tools has introduced new challenges to translation quality. While such tools offer speed and convenience, they often fail to accurately convey context, idiomatic expressions, and cultural nuances. Overreliance on machine translation without proper human revision can result in errors and reduced text coherence.

Conclusion. Translation quality is influenced by multiple linguistic, cultural, and technological factors. Problems such as lexical ambiguity, grammatical differences, cultural untranslatability, and stylistic inconsistency continue to pose challenges for translators. To improve translation quality, translators must possess strong linguistic competence, cultural awareness, and critical thinking skills. Additionally, machine translation should be used as a supportive tool rather than a replacement for human expertise.

References

1. Baker, M. (2011). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
2. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
3. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1982). The Theory and Practice of Translation. Brill.
4. Catford, J. C. (1965). A Linguistic Theory of Translation. Oxford University Press.
5. House, J. (2015). Translation Quality Assessment: Past and Present. Routledge.

«ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВ»

Абдирохманов Уткир Пулатович
Деновский Институт Предпринимательства И Педагогики
Независимый Докторант (Соискатель) По Экономике

АННОТАЦИЯ

В условиях углубляющейся трансформации банковского сектора, обусловленной цифровизацией, институциональными реформами и усилением регуляторных требований, особую актуальность приобретает проблема повышения качества кредитного портфеля коммерческих банков. Кредитная деятельность остается ключевым направлением функционирования банков, а состояние кредитного портфеля напрямую определяет уровень их финансовой устойчивости, прибыльности и способности противостоять внешним экономическим рискам. В статье рассматриваются основные направления и механизмы повышения качества кредитного портфеля в условиях трансформации банков. Особое внимание уделяется роли современных систем управления кредитными рисками, цифровых технологий оценки заемщиков, диверсификации кредитного портфеля и совершенствования кредитной политики. На основе аналитических и сравнительных методов исследуются тенденции изменения структуры кредитного портфеля, динамика проблемных кредитов и эффективность применяемых инструментов управления рисками. Результаты исследования показывают, что повышение качества кредитного портфеля требует комплексного подхода, сочетающего технологические инновации, институциональные преобразования и усиление надзорных механизмов. Практическая значимость работы заключается в разработке рекомендаций, направленных на укрепление устойчивости банковской системы и повышение эффективности кредитной деятельности в условиях трансформации.

Ключевые слова: трансформация банков, качество кредитного портфеля, управление кредитными рисками, проблемные кредиты, цифровые банковские технологии, кредитная политика, финансовая устойчивость, диверсификация кредитного портфеля, банковский сектор, регуляторное регулирование.

ВВЕДЕНИЕ

В последние годы банковская система переживает масштабные трансформационные процессы, обусловленные цифровизацией экономики, внедрением финансовых технологий, усилением регуляторных требований и ростом

макроэкономической неопределённости. Эти изменения существенно трансформируют традиционные модели банковской деятельности и выдвигают на первый план задачу повышения качества кредитного портфеля как ключевого фактора финансовой устойчивости коммерческих банков. Кредитные операции остаются основным источником доходов банков, а их эффективность во многом определяется уровнем кредитного риска и состоянием активов.

Трансформация банков носит комплексный характер и затрагивает не только технологическую составляющую, но и институциональные основы функционирования банковского сектора. Совершенствование систем управления рисками, повышение прозрачности кредитных операций, внедрение международных стандартов банковского надзора и развитие цифровых каналов обслуживания оказывают непосредственное влияние на формирование и структуру кредитного портфеля. В этих условиях качество кредитного портфеля становится интегральным показателем эффективности кредитной политики и способности банков адаптироваться к изменяющейся экономической среде.

Особую актуальность проблема повышения качества кредитного портфеля приобретает в условиях экономической нестабильности и роста доли проблемных кредитов. Низкое качество активов приводит к снижению прибыльности банков, увеличению резервов под возможные потери и ограничению кредитования реального сектора экономики. В этой связи возрастает значение современных методов оценки кредитоспособности заёмщиков, раннего выявления проблемных активов и диверсификации кредитного портфеля.

Современный этап трансформации банков характеризуется активным внедрением цифровых технологий, включая автоматизированные системы скоринга, анализ больших данных и инструменты дистанционного мониторинга кредитных рисков. Эти инновации позволяют повысить точность оценки рисков, сократить операционные издержки и улучшить контроль за состоянием кредитного портфеля. Вместе с тем эффективность данных инструментов во многом зависит от качества институциональной среды и уровня профессиональной подготовки банковских специалистов.

В связи с вышеизложенным исследование путей повышения качества кредитного портфеля в условиях трансформации банков является актуальной научной и практической задачей. Целью настоящей статьи является анализ основных направлений совершенствования управления кредитным портфелем и выявление эффективных механизмов повышения его качества в условиях трансформационных процессов банковского сектора.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Проблема качества кредитного портфеля коммерческих банков занимает важное место в трудах отечественных и зарубежных экономистов, поскольку именно кредитные операции формируют основную часть активов банков и в наибольшей степени подвержены рискам. В научной литературе качество кредитного портфеля рассматривается как ключевой показатель финансовой устойчивости банков и эффективности их кредитной политики.

Ранние исследования в области банковского дела в основном были сосредоточены на традиционных подходах к управлению кредитными рисками, включая анализ финансового состояния заемщиков, оценку залогового обеспечения и соблюдение принципов возвратности, срочности и платности кредита. Данные подходы рассматривались как основа формирования качественного кредитного портфеля, однако их ограниченность проявилась в условиях экономических кризисов и нестабильности финансовых рынков.

В дальнейшем в научных работах усилилось внимание к портфельному подходу управления кредитными рисками. Согласно данному подходу, качество кредитного портфеля определяется не только характеристиками отдельных кредитов, но и степенью диверсификации портфеля, отраслевой и региональной концентрацией, а также корреляцией рисков между заемщиками. Исследования показывают, что диверсифицированный кредитный портфель позволяет снизить совокупный уровень риска и повысить устойчивость банков к макроэкономическим шокам.

Значительное место в литературе занимает анализ проблемы проблемных кредитов. Высокая доля неработающих кредитов рассматривается как один из ключевых факторов, негативно влияющих на финансовое состояние банков. Ученые подчеркивают, что рост проблемных кредитов приводит к увеличению резервов, снижению рентабельности и ограничению кредитной активности. В этой связи в научных публикациях особое внимание уделяется механизмам реструктуризации задолженности, списания безнадежных кредитов и развитию вторичных рынков проблемных активов.

Современные исследования все чаще связывают качество кредитного портфеля с процессами трансформации банков, прежде всего с цифровизацией и реформированием регуляторной среды. Отмечается, что внедрение цифровых технологий, таких как автоматизированные скоринговые системы, анализ больших данных и искусственный интеллект, существенно повышает точность оценки кредитоспособности заемщиков и способствует снижению кредитных рисков. Эмпирические исследования подтверждают, что банки, активно использующие цифровые инструменты, демонстрируют более высокое качество кредитных портфелей.

Отдельное направление исследований посвящено роли государственного регулирования и банковского надзора. В научных работах подчеркивается, что внедрение международных стандартов регулирования, в том числе требований Базельского комитета, способствует укреплению систем управления рисками и повышению качества банковских активов. Вместе с тем ряд авторов отмечает, что чрезмерное ужесточение регуляторных требований может ограничивать кредитование и замедлять экономический рост.

Таким образом, анализ научной литературы показывает, что повышение качества кредитного портфеля в условиях трансформации банков требует комплексного подхода, объединяющего современные методы управления рисками, цифровые технологии и эффективное регулирование. Несмотря на значительное количество исследований, сохраняется необходимость дальнейшего изучения данной проблемы с учетом специфики трансформационных процессов в банковских системах развивающихся стран, что и определяет научную новизну настоящего исследования.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

В рамках данного исследования используется комплексный методологический подход, позволяющий всесторонне проанализировать пути повышения качества кредитного портфеля в условиях трансформации банков. Методология исследования основана на сочетании теоретических и эмпирических методов, что обеспечивает достоверность и обоснованность полученных выводов.

На первом этапе применяется метод теоретического анализа, направленный на изучение научных концепций и теоретических моделей управления кредитным портфелем и кредитными рисками. Анализируются труды отечественных и зарубежных ученых, нормативно-правовые акты, а также методические рекомендации международных финансовых организаций. Это позволяет выявить ключевые факторы, влияющие на качество кредитного портфеля, и определить роль трансформационных процессов в банковском секторе.

Эмпирическая часть исследования базируется на аналитическом и сравнительном методах. В ходе анализа используются вторичные данные, полученные из официальной статистики центральных банков, отчетов коммерческих банков и международных финансовых институтов. Исследуется динамика основных показателей качества кредитного портфеля, включая долю проблемных кредитов, уровень резервов под возможные потери и структуру кредитных вложений по отраслям экономики.

Для оценки эффективности управления кредитными рисками применяются методы коэффициентного анализа и индикативной оценки. Рассматриваются такие показатели, как коэффициенты концентрации кредитного портфеля, уровень покрытия проблемных

кредитов резервами и показатели достаточности капитала. Данные показатели позволяют оценить влияние трансформационных процессов на устойчивость кредитного портфеля и финансовое состояние банков.

Важное место в методологии исследования занимает системный подход, в рамках которого управление кредитным портфелем рассматривается как взаимосвязанный процесс, включающий формирование кредитной политики, оценку и мониторинг рисков, а также работу с проблемными активами. Особое внимание уделяется анализу роли цифровых технологий, автоматизированных скоринговых систем и механизмов раннего предупреждения в повышении качества кредитного портфеля.

Заключительным этапом методологического анализа является обобщение и синтез полученных результатов, на основе которых формулируются практические рекомендации. Применение логического и сравнительного анализа позволяет выявить наиболее эффективные инструменты повышения качества кредитного портфеля и адаптировать их к условиям трансформации банковского сектора.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Проведённый анализ показывает, что процессы трансформации банковского сектора оказывают существенное влияние на формирование и качество кредитного портфеля коммерческих банков. Полученные результаты свидетельствуют о том, что банки, активно внедряющие современные методы управления кредитными рисками и цифровые технологии, демонстрируют более устойчивые показатели качества активов по сравнению с банками, использующими преимущественно традиционные подходы к кредитованию.

Одним из ключевых результатов исследования является выявление устойчивой зависимости между уровнем цифровизации кредитных процессов и снижением доли проблемных кредитов. Внедрение автоматизированных скоринговых систем, основанных на анализе больших массивов данных, позволяет повысить точность оценки кредитоспособности заемщиков и снизить уровень субъективности при принятии кредитных решений. Это, в свою очередь, способствует формированию более качественного кредитного портфеля и снижению кредитных потерь.

Анализ структуры кредитных портфелей показывает, что диверсификация кредитных вложений по отраслям экономики и категориям заемщиков является важным фактором повышения устойчивости банков. Банки с высокой концентрацией кредитов в отдельных секторах экономики оказываются более уязвимыми к макроэкономическим колебаниям, что негативно отражается на качестве их кредитных портфелей. Напротив, сбалансированная структура кредитного портфеля позволяет смягчить влияние внешних шоков и снизить общий уровень кредитного риска.

Результаты исследования также подтверждают значимость систем раннего выявления проблемных кредитов и постоянного мониторинга кредитных рисков. Использование механизмов раннего предупреждения позволяет банкам своевременно выявлять ухудшение финансового состояния заемщиков и принимать превентивные меры, включая реструктуризацию задолженности и пересмотр условий кредитования. Данный подход способствует ограничению роста проблемных активов и улучшению качества кредитного портфеля в целом.

С точки зрения регулирования установлено, что усиление надзорных требований оказывает двойственное влияние на кредитную деятельность банков. С одной стороны, ужесточение требований к классификации активов, формированию резервов и достаточности капитала стимулирует банки к более взвешенной кредитной политике и повышению качества управления рисками. С другой стороны, чрезмерное регуляторное давление может сдерживать кредитную активность и ограничивать финансирование реального сектора экономики. В связи с этим важным является поиск оптимального баланса между требованиями финансовой устойчивости и задачами экономического развития.

Обсуждение результатов исследования позволяет сделать вывод о том, что повышение качества кредитного портфеля в условиях трансформации банков возможно лишь при комплексном подходе. Такой подход должен сочетать внедрение цифровых технологий, совершенствование систем управления кредитными рисками, диверсификацию кредитного портфеля и адаптацию кредитной политики к меняющимся регуляторным условиям. Именно согласованное взаимодействие этих элементов обеспечивает устойчивое улучшение качества кредитных портфелей и укрепление банковской системы в целом.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведённое исследование позволяет сделать вывод о том, что повышение качества кредитного портфеля в условиях трансформации банков является одной из ключевых задач обеспечения устойчивости и эффективности банковской системы. Трансформационные процессы, включающие цифровизацию, институциональные реформы и усиление регуляторных требований, оказывают комплексное воздействие на кредитную деятельность коммерческих банков и требуют пересмотра традиционных подходов к управлению кредитными рисками.

Результаты исследования подтверждают, что внедрение современных инструментов управления кредитным риском, в частности цифровых скоринговых систем, механизмов раннего выявления проблемных кредитов и постоянного мониторинга заемщиков, способствует существенному улучшению качества кредитного

портфеля. Эти инструменты позволяют повысить точность оценки кредитоспособности, снизить уровень проблемной задолженности и минимизировать потенциальные финансовые потери банков.

Важным фактором повышения качества кредитного портфеля является диверсификация кредитных вложений. Сбалансированная структура портфеля по отраслям экономики, регионам и категориям заемщиков снижает концентрацию рисков и повышает устойчивость банков к макроэкономическим шокам. В условиях трансформации банков данный подход приобретает особую значимость, поскольку экономическая нестабильность усиливает вероятность возникновения системных рисков.

Исследование также показало, что государственное регулирование и банковский надзор играют важную роль в формировании качественного кредитного портфеля. Соблюдение пруденциальных нормативов, требований к резервированию и достаточности капитала стимулирует банки к более ответственной кредитной политике. Вместе с тем регуляторные меры должны быть сбалансированными, чтобы не сдерживать кредитование реального сектора экономики.

В целом повышение качества кредитного портфеля в условиях трансформации банков возможно лишь при комплексном подходе, сочетающем технологические инновации, эффективное управление рисками, продуманную кредитную политику и адекватное регулирование. Практическая значимость исследования заключается в возможности использования полученных выводов и рекомендаций в деятельности коммерческих банков и при разработке государственной политики в сфере банковского сектора.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Президент Республики Узбекистан. Указ № ПФ-60 «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы». – Ташкент, 2022.
2. Президент Республики Узбекистан. Указ № ПФ-5992 «О реформировании банковской системы Республики Узбекистан». – Ташкент, 2020.
3. Президент Республики Узбекистан. Постановление № ПҚ-3270 «О мерах по совершенствованию деятельности коммерческих банков». – Ташкент, 2017.
4. Президент Республики Узбекистан. Постановление № ПҚ-4540 «О мерах по обеспечению финансовой устойчивости банковской системы». – Ташкент, 2019.
5. Президент Республики Узбекистан. Указ № ПФ-4947 «О дальнейшем развитии и либерализации валютной политики». – Ташкент, 2017.
6. Абдукаримов Б. А. Управление кредитными рисками в коммерческих банках. – Ташкент: Иқтисодиёт, 2019.

7. Исмаилов С. Р. Кредитная политика и управление качеством кредитного портфеля. – Ташкент: Фан ва технология, 2020.
8. Хамидов О. С. Совершенствование управления кредитным портфелем банков // Экономика и финансы. – 2021.
9. Юлдашев Н. М. Трансформация банковской системы и финансовая устойчивость. – Ташкент: ТГЭУ, 2022.
10. Каримов У. А. Проблемные кредиты и устойчивость банковского сектора Узбекистана // Банковское дело. – 2023.
11. Рахимов А. Ж. Роль кредитной политики в повышении устойчивости банков // Экономический вестник Узбекистана. – 2020.
12. Турсунов Б. О. Современные подходы к управлению банковскими рисками. – Ташкент, 2018.
13. Центральный банк Республики Узбекистан. Годовой отчет о состоянии банковского сектора. – Ташкент, 2023.
14. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk. – Basel: BIS, 2000.
15. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms. – Basel: BIS, 2017.
16. Berger A. N., Udell G. F. A More Complete Conceptual Framework for SME Finance // Journal of Banking & Finance. – 2006.
17. Louzis D. P., Vouldis A. T., Metaxas V. L. Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Non-Performing Loans // Journal of Banking & Finance. – 2012.
18. Beck T., Jakubik P., Piloiu A. Key Determinants of Non-Performing Loans // Economic Systems. – 2015.
19. Bessis J. Risk Management in Banking. – Wiley, 2015.
20. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – Pearson Education, 2019.
21. Demirgüç-Kunt A., Martinez Peria M. S. Digital Financial Services and Banking Stability // World Bank Research Observer. – 2020.
22. Gorton G., Metrick A. Regulating the Shadow Banking System // Brookings Papers on Economic Activity. – 2010.
23. Vives X. Digital Disruption in Banking // Annual Review of Financial Economics. – 2019.
24. World Bank. Global Financial Development Report. – Washington, DC, 2020.
25. OECD. Banking Sector Resilience and Credit Risk. – Paris: OECD Publishing, 2022.

ОСНОВНЫЕ ПАРАДИГМЫ СКЛОНЕНИЯ ИМЁН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

Сайфиджонова Рухшона *– Шахрисабзский государственный педагогический институт, студентка*

Тиллаева Муяссар Ярбазаровна *– Шахрисабзский государственный педагогический институт, преподаватель*

Аннотация. В статье осуществляется развернутый анализ основных парадигм склонения имён существительных в современном русском языке. Рассматриваются теоретические основы изучения склонения, морфологические признаки различных типов существительных, а также их функционально-семантические особенности. Особое внимание уделяется традиционной классификации склонений, проблеме разносклоняемых и несклоняемых форм, а также значению изучения данной темы в системе лингвистического образования.

Ключевые слова: имя существительное, склонение, падеж, морфологическая парадигма, грамматическая категория.

Abstract. The article presents an extended analysis of the main paradigms of noun declension in modern Russian. It examines the theoretical foundations of declension studies, morphological features of different noun types, and their functional and semantic characteristics. Special attention is paid to the traditional classification of declensions, irregular and indeclinable nouns, and the importance of this topic in linguistic education.

Keywords: noun, declension, case, morphological paradigm, grammatical category.

Annotatsiya. Maqolada hozirgi rus tilida ot so‘z turkumining asosiy turlanish paradigmalari keng qamrovda tahlil qilinadi. Turlanishning nazariy asoslari, otlarning morfologik belgilari hamda ularning funksional-semantik xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, an’anaviy turlanish tasnifi, noodatiy va turlanmaydigan otlar masalasi hamda ushbu mavzuning ta’lim jarayonidagi ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: ot, turlanish, kelishik, morfologik paradigma, grammatik kategoriya.

1. Имя существительное как центральная часть речи

Имя существительное занимает особое место в системе частей речи русского языка. Оно служит для обозначения предметов материального мира, живых существ, абстрактных понятий, состояний и процессов. Благодаря своей семантической универсальности существительные активно участвуют в формировании синтаксической структуры высказывания. Грамматические категории рода, числа и падежа определяют особенности функционирования существительного в речи. Категория падежа реализуется через склонение, которое обеспечивает связь существительного с другими словами в предложении. Таким образом, склонение является одним из ключевых механизмов грамматической организации языка.

2. Понятие склонения и морфологической парадигмы. Склонение представляет собой процесс изменения формы существительного в зависимости от падежа и числа. Совокупность всех форм одного слова образует его морфологическую парадигму. Каждая парадигма характеризуется устойчивым набором окончаний, отражающих системные закономерности языка. Изучение парадигм склонения позволяет выявить общие и частные признаки словоизменения, а также определить степень регулярности и продуктивности отдельных грамматических моделей. В лингвистике парадигматический подход рассматривается как важный инструмент анализа морфологической структуры языка.

3. Традиционная классификация склонений. В русском языке традиционно выделяются три основных типа склонения имён существительных. Данная классификация основана на роде существительного и характере его окончания в форме именительного падежа единственного числа. Несмотря на относительную простоту, данная система остается актуальной и широко используется как в научных исследованиях, так и в образовательной практике. Она позволяет систематизировать разнообразие форм существительных и облегчает процесс их усвоения.

4. Первое склонение: структура и особенности. К первому склонению относятся существительные женского рода с окончаниями -а, -я, а также отдельные существительные мужского рода, обозначающие лиц. Данный тип склонения характеризуется чёткой системой падежных окончаний и высокой частотностью употребления. Формы первого склонения активно используются в устной и письменной речи, что делает их важным объектом изучения. Они демонстрируют устойчивость грамматических форм и служат основой для формирования навыков правильного словоизменения.

5. Второе склонение и его функциональная роль. Второе склонение объединяет существительные мужского рода с нулевым окончанием и существительные среднего рода с окончаниями -о, -е. Этот тип склонения является наиболее распространённым в русском языке. Существительные второго склонения отличаются разнообразием лексических значений и широтой употребления. Их парадигмы относительно регулярны, что способствует их активному использованию в различных стилях речи.

6. Третье склонение как специфическая парадигма. К третьему склонению относятся существительные женского рода с мягким согласным на конце слова. Несмотря на сравнительно ограниченное количество слов данного типа, третье склонение представляет значительный интерес для лингвистики. Его формы отражают исторические процессы развития языка и демонстрируют сложные морфологические закономерности. Изучение третьего склонения способствует более глубокому пониманию эволюции грамматической системы русского языка.

7. Разносклоняемые существительные. Особую группу составляют разносклоняемые существительные, сочетающие признаки разных типов склонения. К ним относятся слова, изменяющиеся по смешанной модели. Наличие разносклоняемых форм свидетельствует о динамическом характере языковой системы и её способности к развитию. Эти существительные требуют особого внимания при изучении морфологии.

8. Несклоняемые существительные. Несклоняемые существительные не изменяются по падежам и числам. Чаще всего к ним относятся заимствованные слова. Несмотря на отсутствие склонения, такие существительные активно функционируют в речи и подчиняются синтаксическим законам языка. Изучение несклоняемых форм позволяет расширить представление о границах морфологической системы русского языка.

9. Значение изучения склонения в образовательном процессе. Изучение склонения имён существительных играет важную роль в формировании языковой компетенции обучающихся. Оно способствует развитию грамотной речи, правильному употреблению слов и осознанию грамматических закономерностей языка. В системе преподавания русского языка тема склонения занимает одно из центральных мест и служит основой для дальнейшего изучения морфологии и синтаксиса.

10. Современные подходы к изучению склонения. Современная лингвистика рассматривает склонение не только как формальное изменение слова, но и как средство выражения семантических и коммуникативных отношений. Такой подход позволяет по-

новому осмыслить традиционные грамматические категории и расширить рамки их анализа.

Список использованной литературы

1. Виноградов В. В. Русский язык: грамматическое учение. — М.: Высшая школа, 2001.

2. Шведова Н. Ю. Современная русская грамматика. — М., 2010.

3. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка. — М., 2015.

4. Лопатин В. В. Русская грамматика: теория и практика. — М., 2008.

5. Зализняк А. А. Грамматический строй русского языка. — М., 2003.

6. Кузнецов С. А. Толковый словарь русского языка. — СПб., 2014.

7. Панов М. В. Очерки по морфологии русского языка. — М., 2009.

8. Ахманова О. С. Лингвистический энциклопедический словарь. — М., 2007.

9. Бондарко А. В. Основы теоретической морфологии. — Л., 2005.

10. Маслов Ю. С. Введение в общее языкознание. — М., 2006.

11. Современный русский литературный язык / Под ред. П. А. Леканта. — М., 2012.

DAVLAT BYUDJETI

Qodirova Dilshoda Abdusalom qizi
Termiz iqtsodiyot va servis universiteti moliya va moliyaviy texnalogiyalar yo‘nlaishi 2kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Xolmatova Asila Menglimurod qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti moliya va statistika kafedrasi o‘qituvchisi
https://orcid.org/0009-0005-8156-9737
Asilaholmatova2@gmail.com

Annotatsiya.
Ushbu tezisda davlat byudjetining iqtisodiy mohiyati, uning asosiy funksiyalari hamda mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Davlat byudjeti orqali milliy daromadni qayta taqsimlash, ijtimoiy sohalarni moliyalashtirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash mexanizmlari yoritib berilgan. Shuningdek, byudjet siyosatini takomillashtirishning dolzarb masalalari ko‘rib chiqiladi.
Kalit so‘zlar: davlat byudjeti, byudjet siyosati, daromadlar, xarajatlar, fiskal barqarorlik.

Аннотация
В данном тезисе рассматривается экономическая сущность государственного бюджета, его основные функции и роль в социально-экономическом развитии страны. Раскрываются механизмы перераспределения национального дохода через бюджет, финансирования социальной сферы и обеспечения экономической стабильности. Также анализируются актуальные вопросы совершенствования бюджетной политики.
Ключевые слова: государственный бюджет, бюджетная политика, доходы, расходы, фискальная стабильность.

Abstract.
This thesis examines the economic essence of the state budget, its main functions, and its role in the socio-economic development of a country. The mechanisms of redistribution of national income through the budget, financing of social sectors, and ensuring economic stability are analyzed. Current issues of improving budget policy are also discussed.
Keywords: state budget, budget policy, revenues, expenditures, fiscal stability.

Kirish

Davlat byudjeti har qanday davlatning moliyaviy siyosatini amalga oshirishda markaziy o‘rin tutadi. U davlatning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy vazifalarini moliyaviy jihatdan ta’minlovchi asosiy mexanizm hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat byudjetining

ahamiyati yanada ortib, u iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash va aholining turmush darajasini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda davlat byudjeti orqali strategik tarmoqlarni qo‘llab-quvvatlash, infratuzilmani rivojlantirish va ijtimoiy sohalarni moliyalashtirish asosiy ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda globallashuv, iqtisodiy integratsiya va moliyaviy xavflarning kuchayishi sharoitida byudjet siyosatini samarali olib borish davlat barqarorligi uchun hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Davlat byudjeti orqali fiskal intizomni ta’minlash, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish hamda inflyatsiya jarayonlarini nazorat qilish mumkin. Shu bilan birga, byudjet mablag‘larining maqsadli va samarali sarflanishi jamiyatda ijtimoiy adolat va ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuning uchun davlat byudjetining mohiyati va funksiyalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Davlat byudjeti iqtisodiy kategoriya sifatida davlat ehtiyojlarini moliyalashtirish uchun shakllantiriladigan markazlashtirilgan pul mablag‘lari fondini ifodalaydi. Byudjetning daromad qismi asosan soliqlar, bojxona to‘lovlari, davlat mulkidan olinadigan daromadlar, jarimalar va boshqa tushumlar hisobidan shakllanadi. Xarajatlar qismi esa davlatning ijtimoiy-iqtisodiy vazifalariga mos ravishda taqsimlanadi. Jumladan, ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya, mudofaa, ilm-fan va infratuzilma sohalari byudjet xarajatlarining asosiy yo‘nalishlarini tashkil etadi.

Davlat byudjeti bir necha muhim funksiyalarni bajaradi. Taqsimlovchi funksiya orqali milliy daromadning muayyan qismi jamiyat manfaatlari yo‘lida qayta taqsimlanadi. Nazorat funksiyasi byudjet mablag‘larining qonuniy va maqsadli sarflanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Rag‘batlantiruvchi funksiya esa soliq imtiyozlari, subsidiyalar va transferlar orqali iqtisodiy faollikni oshirishga qaratilgan.

So‘nggi yillarda byudjet jarayonida ochiqlik va shaffoflikni ta’minlash muhim vazifaga aylandi. Natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirish tizimining joriy etilishi davlat mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu esa byudjet siyosatini yanada takomillashtirish va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash imkonini bermoqda.

Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining statistik tahlili

Davlat byudjeti ko‘rsatkichlarini statistik jihatdan tahlil qilish mamlakat moliyaviy siyosatining holatini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida davlat byudjeti hajmi va tuzilmasida sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Byudjet daromadlarining asosiy qismi soliqlar hisobidan shakllanib, bu fiskal barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynamoqda. Shu bilan birga, byudjet xarajatlarida ijtimoiy sohalarning ulushi yuqori bo‘lib qolmoqda.

Quyidagi jadvalda 2021–2023-yillarda davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining umumiy hajmi keltirilgan (mlrd so‘mda).

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari (2021–2023-yillar)

Yillar	Byudjet daromadlari (mlrd so‘m)	Byudjet xarajatlari (mlrd so‘m)	Byudjet saldosi
2021	164 000	172 000	–8 000
2022	202 000	215 000	–13 000
2023	230 000	245 000	–15 000

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, davlat byudjeti daromadlari yil sayin o‘sib bormoqda. Bu holat soliq bazasining kengayishi, iqtisodiy faollikning oshishi va byudjet intizomining mustahkamlanishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, byudjet xarajatlarining daromadlarga nisbatan tezroq o‘sishi byudjet taqchilligining saqlanib qolishiga olib kelmoqda. Mazkur holat davlat tomonidan faol fiskal siyosat yuritilayotganidan dalolat beradi.

Byudjet xarajatlarining tarkibiy tuzilmasi

Davlat byudjeti xarajatlarining tarkibini tahlil qilish orqali moliyaviy resurslarning qaysi sohalarga ustuvor ravishda yo‘naltirilayotganini aniqlash mumkin. Quyidagi jadvalda 2023-yil davlat byudjeti xarajatlarining asosiy yo‘nalishlari foiz hisobida keltirilgan.

2-jadval

2023-yilda davlat byudjeti xarajatlarining tarmoqlar bo‘yicha taqsimoti

Xarajat yo‘nalishlari	Ulushi (%)
Ta’lim	28 %
Sog‘liqni saqlash	15 %
Ijtimoiy himoya	18 %
Mudofaa va xavfsizlik	10 %
Infratuzilma va iqtisodiyot	20 %
Boshqa xarajatlar	9 %

Ushbu statistik ma’lumotlar davlat byudjetida ijtimoiy yo‘naltirilganlik ustuvor ekanini ko‘rsatadi. Ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalariga yo‘naltirilgan mablag‘lar umumiy xarajatlarning yarmidan ko‘pini tashkil etmoqda. Bu esa aholining turmush darajasini oshirish va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan byudjet siyosati olib borilayotganidan dalolat beradi.

Statistik tahlil shuni ko‘rsatadiki, davlat byudjeti iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda asosiy moliyaviy instrument hisoblanadi. Byudjet

daromadlarining barqaror o‘sishi bilan bir qatorda, xarajatlarning ijtimoiy yo‘naltirilganligi kuchayib bormoqda. Shu bilan birga, byudjet taqchilligini maqbul darajada ushlab turish va mablag‘lardan samarali foydalanishni ta’minlash dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Xulosalar

Davlat byudjeti mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining muhim moliyaviy asosi hisoblanadi. Uning samarali shakllanishi va ijrosi ijtimoiy sohalarning rivojlanishi, aholining farovonligi va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Byudjet daromadlari va xarajatlarini muvozanatli boshqarish fiskal intizomni kuchaytiradi va davlat moliyasining barqarorligini ta’minlaydi.

Shu bilan birga, byudjet siyosatini doimiy ravishda takomillashtirib borish, byudjet mablag‘laridan foydalanishda shaffoflik va javobgarlikni oshirish zarur. Natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirish va samarali moliyaviy nazorat mexanizmlarini joriy etish davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshiradi. Umuman olganda, davlat byudjeti mamlakatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amalga oshirishda asosiy moliyaviy tayanch bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining iqtisodiy rivojlanish va moliya sohasiga oid farmon va qarorlari.
3. Musayev A. Davlat moliyasi. – Toshkent, 2021.
4. Abdullayev O. Fiskal siyosat va byudjet tizimi. – Toshkent, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy statistik ma’lumotlari.

THE MAIN INSTRUMENTS OF MONETARY POLICY AND THEIR EFFECTIVENESS.

Urozova Nigora Toshmurodovna

Respublic of Uzbekistan,Samarkand

Assistant teacher of Samarkand institute of Economics and Service

Kuralbayeva Nursulu Kuatbekovna and Oralboyeva Ruxshona Vafoyevna

Students of Samarkand institute of Economics and Service

Annotatsiya

Makroiqtisodiy barqarorlashtirishning asosiy omillaridan biri bo'lgan pul-kredit siyosati narxlar barqarorligi, to'liq bandlik va barqaror iqtisodiy o'sish kabi maqsadlarga erishish uchun turli vositalarni qo'llaydi. Ushbu maqolada markaziy banklar tomonidan qo'llaniladigan asosiy vositalar an'anaviy va noan'anaviy yondashuvlarga bo'lib o'rganiladi hamda ularning samaradorligi tanqidiy baholanadi. An'anaviy vositalar, asosan ochiq bozor operatsiyalari, diskont oynasi imkoniyatlari va zaxira talablari, bank tizimi orqali qisqa muddatli foiz stavkalari va pul taklifiga ta'sir qilish orqali ishlaydi. Bu vositalarning samaradorligi mustahkam bozor infratuzilmasi va iqtisodiy agentlarning bashorat qilinadigan xatti-harakatlariga bog'liq. So'nggi moliyaviy inqirozlar va doimiy past inflyatsiyaga javoban, markaziy banklar miqdoriy yengillik, salbiy foiz stavkalari va kelajakdagi yo'nalish kabi noan'anaviy choralarni tobora ko'proq qo'llamoqda. Bu vositalar likvidlikni ta'minlash va uzoq muddatli stavkalarga ta'sir ko'rsatish qobiliyatini namoyish etgan bo'lsa-da, ularning umumiy samaradorligi kamayib boruvchi daromadlarga, moliyaviy barqarorlikning potentsial xavflariga va mavjud iqtisodiy kontekstga bog'liq. Maqolada, shuningdek, pul-kredit siyosatining murakkab uzatish mexanizmi, siyosat samaradorligini oshiruvchi yoki cheklovchi omillar ko'rib chiqiladi va turli iqtisodiy rejimlar bo'yicha qiyosiy tahlillar taqdim etiladi hamda kelajakdagi muammolar va siyosat oqibatlari muhokamasi bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: Pul-kredit siyosati, Ochiq bozor operatsiyalari, Miqdoriy yengillik, Hisob stavkasi, Markaziy banklar, Foiz stavkalari, Uzatish mexanizmi, Siyosat samaradorligi

Annotation:

Monetary policy, a cornerstone of macroeconomic stabilization, employs various instruments to achieve objectives such as price stability, full employment, and sustainable economic growth. This article examines the principal tools utilized by central banks,

categorizing them into traditional and unconventional approaches, and critically assesses their effectiveness. Traditional instruments, primarily open market operations, discount window facilities, and reserve requirements, operate by influencing short-term interest rates and the money supply through the banking system. The effectiveness of these tools hinges on robust market infrastructure and predictable economic agent behavior. In response to recent financial crises and persistent low inflation, central banks have increasingly deployed unconventional measures like quantitative easing, negative interest rates, and forward guidance. While these tools have demonstrated a capacity to provide liquidity and influence longer-term rates, their overall effectiveness is subject to diminishing returns, potential financial stability risks, and the prevailing economic context. The article also explores the intricate monetary policy transmission mechanism, the factors that enhance or constrain policy efficacy, and draws comparative insights from various economic regimes, concluding with a discussion of future challenges and policy implications.

Keywords: Monetary Policy, Open Market Operations, Quantitative Easing, Discount Rate, Central Banks, Interest Rates, Transmission Mechanism, Policy Effectiveness

Аннотация

Денежно-кредитная политика, краеугольный камень макроэкономической стабилизации, использует различные инструменты для достижения таких целей, как ценовая стабильность, полная занятость и устойчивый экономический рост. В данной статье рассматриваются основные инструменты, используемые центральными банками, их классификация на традиционные и нетрадиционные подходы, а также критически оценивается их эффективность. Традиционные инструменты, в первую очередь операции на открытом рынке, дисконтные окна и требования к резервам, действуют, влияя на краткосрочные процентные ставки и денежную массу через банковскую систему. Эффективность этих инструментов зависит от надежной рыночной инфраструктуры и предсказуемого поведения экономических агентов. В ответ на недавние финансовые кризисы и постоянную низкую инфляцию центральные банки все чаще применяют нетрадиционные меры, такие как количественное смягчение, отрицательные процентные ставки и форвардные указания. Хотя эти инструменты продемонстрировали способность обеспечивать ликвидность и влиять на долгосрочные ставки, их общая эффективность подвержена снижению доходности, потенциальным рискам финансовой стабильности и преобладающему экономическому контексту. Статья также исследует сложный механизм передачи денежно-кредитной политики, факторы, которые усиливают или ограничивают ее эффективность, и извлекает сравнительные выводы из различных

экономических режимов, завершаясь обсуждением будущих вызовов и политических последствий.

Ключевые слова: Денежно-кредитная политика, Операции на открытом рынке, Количественное смягчение, Учетная ставка, Центральные банки, Процентные ставки, Механизм трансмиссии, Эффективность политики.

Monetary policy, defined as the actions undertaken by a central bank to influence the availability and cost of money and credit to help promote national economic goals, stands as a critical pillar of macroeconomic management. Its primary objectives typically include maintaining price stability, fostering maximum sustainable employment, and ensuring moderate long-term interest rates. Over recent decades, central banks globally have refined and expanded their toolkit in response to evolving economic landscapes, from periods of high inflation to prolonged downturns and financial crises. This article systematically explores the main instruments of monetary policy, delineating their mechanics, rationale, and, crucially, their assessed effectiveness in achieving these multifaceted objectives. We begin by examining the long-standing traditional tools, then pivot to the more recent unconventional measures necessitated by extraordinary economic circumstances. A comprehensive analysis of the monetary policy transmission mechanism follows, illuminating the channels through which these instruments exert their influence. Finally, the discussion delves into the factors that either augment or constrain policy effectiveness, drawing insights from diverse economic experiences, before concluding with a synthesis of findings and implications for future policy formulation.

Traditional monetary policy instruments primarily include open market operations (OMOs), the discount window (or standing facilities), and reserve requirements. Open market operations are widely recognized as the most flexible and frequently used tool by central banks in developed economies. As exemplified by the U.S. Federal Reserve, OMOs involve the buying or selling of government securities in the open market to manage the money supply and influence short-term interest rates. When the central bank purchases Treasury bonds and other securities, it injects new money into the banking system, increasing bank reserves and putting downward pressure on the federal funds rate and other short-term interest rates. This stimulus aims to make credit more accessible and affordable, thereby encouraging borrowing, consumption, and investment, as demonstrated by the significant expansion of the Fed's balance sheet to $7.4 trillion by late 2020 in response to the COVID-19 pandemic. Conversely, selling securities withdraws capital from bank reserves, raising interest rates to curb inflation and slow economic growth, such as the tapering of asset purchases in late 2021 to preserve price stability. The effectiveness of OMOs stems from their flexibility, the promotion of impersonal market

relationships, and their capacity to adjust liquidity precisely, making them central to guiding the economy's direction. For OMOs to be effective, a robust market infrastructure and the adjustment of other monetary instruments are crucial.

The discount window refers to the facility through which commercial banks can borrow reserves from the central bank, typically at the discount rate. Historically, changes in the discount rate signaled the central bank's policy stance and directly influenced the cost of borrowing for banks. However, as OMOs have become the primary policy tool, the discount window's role has shifted, becoming more of a backstop for banks facing liquidity shortages rather than a primary tool for managing aggregate liquidity. Central banks often deemphasize its use by setting penalty rates or implementing restrictive guidelines, as seen in Germany's dual-rate system, to ensure smooth market adjustment and prevent excessive reliance. Reserve requirements mandate the minimum fraction of customer deposits that banks must hold in reserve rather than lend out. While historically a powerful tool, it is now less frequently adjusted in advanced economies due to its bluntness and potential for disruptive effects on bank liquidity management. Its effectiveness in a modern financial system, characterized by sophisticated interbank lending and ample reserves, is often limited, leading some central banks to reduce or even eliminate them.

Following the Global Financial Crisis of 2008 and subsequent periods of protracted low inflation and economic stagnation, many central banks, including the Federal Reserve, the European Central Bank (ECB), and the Bank of Japan, found their traditional policy space constrained by the zero lower bound (ZLB) on nominal interest rates. This necessitated the adoption of unconventional monetary policy (UMP) instruments. The primary UMPs include quantitative easing (QE), negative interest rate policies (NIRP), and forward guidance.

Quantitative easing involves large-scale asset purchases beyond short-term government securities, typically including longer-term government bonds and mortgage-backed securities. The rationale is to directly lower longer-term interest rates, ease financial conditions, and signal the central bank's commitment to accommodative policy. QE aims to stimulate aggregate demand by encouraging investment and consumption through portfolio balance channels, signaling channels, and duration risk channels. Empirical evidence suggests that QE has been effective in lowering long-term bond yields and narrowing credit spreads, providing significant liquidity during crises. However, its effectiveness in stimulating real economic activity beyond initial phases is debated, with concerns about asset price inflation, income inequality, and potential moral hazard.

Negative interest rate policies involve charging commercial banks for holding excess reserves at the central bank. The objective is to incentivize banks to lend out reserves rather than

hoard them, thereby stimulating credit growth and discouraging capital inflows that could strengthen the domestic currency. NIRP has been adopted by several central banks, including the ECB and the Bank of Japan. While NIRP can further lower policy rates below zero, its effectiveness is constrained by banks' profitability concerns, potential disintermediation as depositors withdraw cash, and public perception issues. Its transmission to lending rates for households and firms has been partial, and its long-term impacts remain under evaluation.

Forward guidance involves central bank communication about the future path of monetary policy, conditional on economic outcomes. By providing clarity on the future trajectory of interest rates, forward guidance aims to manage market expectations, reduce uncertainty, and influence longer-term interest rates. Its effectiveness relies on the central bank's credibility and its ability to commit to future actions. While it has been useful in anchoring expectations and providing additional stimulus at the ZLB, its impact can be undermined by unforeseen economic developments or communication challenges.

The effectiveness of both traditional and unconventional monetary policies critically depends on the monetary policy transmission mechanism, which describes how changes in the central bank's policy instruments ultimately affect aggregate demand and inflation. Several channels are typically identified.

The interest rate channel is the most direct. A decrease in policy rates (e.g., through OMOs) reduces short-term market rates, which then feeds into longer-term rates and borrowing costs for businesses and households. Lower borrowing costs stimulate investment and consumption, increasing aggregate demand.

The credit channel operates through banks' balance sheets and firms' access to external finance. Lower policy rates can improve banks' funding conditions and increase their willingness to lend. Simultaneously, lower rates can improve the balance sheets of borrowers (e.g., by reducing debt service costs), enhancing their creditworthiness and ability to borrow.

The asset price channel suggests that monetary policy influences the prices of financial assets (stocks, bonds, real estate). Lower interest rates can increase the present value of future earnings, boosting equity prices and wealth, which in turn can stimulate consumption (wealth effect). Changes in asset prices can also affect investment decisions.

The exchange rate channel works through the international sector. A reduction in domestic interest rates relative to foreign rates can lead to capital outflows, depreciating the domestic currency. A weaker currency makes exports cheaper and imports more expensive, boosting net exports and aggregate demand.

Finally, the expectations channel underscores the importance of central bank communication and credibility. By guiding expectations about future inflation and economic activity, central banks can influence current wage and price-setting behavior, thereby impacting current inflation and output. The efficacy of these channels is not constant and can vary significantly with economic conditions and structural features of the financial system.

The effectiveness of monetary policy is not monolithic but rather influenced by a myriad of factors, often creating significant limitations. One primary factor is the state of the economy. During deep recessions or liquidity traps, demand for credit can be very low, rendering interest rate cuts less effective. This phenomenon, often referred to as "pushing on a string," limits the ability of monetary stimulus to boost aggregate demand if the private sector is unwilling or unable to borrow and spend.

Financial market structure and development also play a crucial role. Well-developed, competitive financial markets facilitate the efficient transmission of policy impulses. In contrast, nascent or fragmented financial markets, or those dominated by specific types of institutions, can impede transmission. The level of public and private debt is another constraint; high debt levels can make economic agents more sensitive to interest rate changes, potentially leading to financial instability if rates rise too quickly, or making them less responsive to rate cuts if they are focused on deleveraging.

Uncertainty and expectations are paramount. If economic agents are highly uncertain about future economic prospects or the central bank's commitment, policy signals may be muted or misinterpreted. Furthermore, the credibility of the central bank is vital; a lack of credibility can undermine the effectiveness of forward guidance and other communication-based tools. Political interference or misalignment with fiscal policy can also limit monetary policy's reach. For instance, if fiscal policy is contractionary while monetary policy is expansionary, their combined effect might be less than optimal.

External factors, such as global economic conditions, commodity price shocks, and international capital flows, can also exert considerable influence, sometimes overpowering domestic monetary policy efforts. The ZLB on nominal interest rates represents a significant structural limitation for traditional policy tools, necessitating the use of UMPs, which themselves carry risks and have diminishing returns. Finally, lags in policy implementation and transmission mean that the full effects of monetary actions are often realized with a delay, making precise timing and calibration challenging.

The effectiveness of monetary policy instruments varies significantly across different economic regimes and institutional contexts. In industrial nations with sophisticated financial

markets, such as the United States and the Eurozone, OMOs have proven highly effective in managing short-term interest rates and bank reserves. Their flexibility and market-based nature make them the primary tool for day-to-day liquidity management. The detailed examples from the U.S. Federal Reserve, managing economic growth and inflation through OMOs, highlight their responsiveness to diverse economic conditions, from stimulating growth during recessions to containing inflation in expansionary phases.

Conversely, in developing economies, the effectiveness of OMOs can be more nuanced. While OMOs are increasingly becoming the main monetary control mechanism, their successful implementation often requires significant market infrastructure transformation and adjustment of other instruments. In countries with less developed financial markets, central banks might adopt a more active approach to OMOs, targeting a specific quantity of reserves and allowing interest rates to fluctuate, especially if prioritizing inflation control. This contrasts with sophisticated markets where central banks often target an interest rate, allowing reserves to vary. The effectiveness of traditional tools like reserve requirements might also differ, potentially having a more direct impact in economies with less developed interbank markets.

The post-2008 era provided rich case studies for unconventional monetary policies. The Federal Reserve's QE programs were largely credited with stabilizing financial markets and preventing a deeper recession, though their impact on inflation and real output beyond initial stabilization remains debated. The European Central Bank's experience with NIRP and QE demonstrated their capacity to combat deflationary pressures and support lending, but also highlighted concerns about bank profitability and potential distortions in financial markets. Japan's decades-long battle against deflation, utilizing various UMPs, including yield curve control, underscores the challenges of monetary policy effectiveness in the face of persistent structural issues and demographic headwinds. These comparative experiences reveal that while monetary instruments can be powerful, their impact is heavily conditional on the specific economic, financial, and institutional context, often requiring careful calibration and coordination with other policy levers, particularly fiscal policy.

This article has systematically analyzed the main instruments of monetary policy and critically assessed their effectiveness across various economic conditions. Traditional tools, led by open market operations, remain fundamental for managing liquidity and influencing short-term interest rates in well-developed economies, leveraging their flexibility and market-based advantages. The discount window and reserve requirements, while historically significant, have largely receded in prominence, with their roles evolving to backstop liquidity or ensure financial stability rather than active monetary management. The advent of unconventional monetary policies, including quantitative easing, negative interest rates, and forward guidance, represents

a profound adaptation by central banks to navigate the constraints of the zero lower bound and address persistent economic challenges. These UMPs have demonstrated their capacity to ease financial conditions and provide significant stimulus, particularly during crises, but their long-term effectiveness, potential side effects, and diminishing returns warrant ongoing scrutiny.

The efficacy of monetary policy hinges on the intricate workings of its transmission mechanism, channeling influence through interest rates, credit, asset prices, exchange rates, and expectations. However, this transmission is not without friction. Its effectiveness is profoundly shaped and often limited by prevailing economic conditions, the structure of financial markets, the burden of debt, uncertainty, central bank credibility, and the coherence with fiscal policy. Comparative case studies from diverse economic regimes underscore that while instruments possess inherent capabilities, their actual impact is highly contextual.

Looking ahead, central banks face ongoing challenges, including managing the unwinding of expanded balance sheets, adapting to potential shifts in the natural rate of interest, and responding to new forms of economic shocks. The experience gained from deploying both traditional and unconventional instruments offers invaluable lessons for future policy design. A critical implication is the necessity for central banks to maintain flexibility, foster strong credibility, and engage in clear communication. Furthermore, the effectiveness of monetary policy will increasingly depend on its coordination with fiscal policy and prudential regulation to ensure comprehensive and sustainable macroeconomic stability in a complex global economy.

References:

[1] Campbell, Jeffrey R., Charles L. Evans, Jonas D. M. Fisher, and Alejandro Justiniano. "Forward Guidance: The Next Generation." Brookings Papers on Economic Activity, vol. 46, no. 1, 2015, pp. 273-340. – https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/brookings_papers_on_economic_activity_spring_2015_0.pdf

[2] Cloyne, James, Michael Joyce, and Jack Meaning. "Negative Interest Rates: Why and What Are They?" Bank of England Quarterly Bulletin, vol. 56, no. 1, 2016, pp. 100-111. – https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2016/negative-interest-rates-why-and-what-are-they.pdf

[3] Claessens, Stijn, and Ayhan Kose (Eds.). Monetary Policy Transmission in Emerging Markets: What is New? Basel: Bank for International Settlements, 2016. – https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap88.pdf

[4] Mishkin, Frederic S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. New York: Pearson, 2022. – https://www.pearson.com/us/higher-education/program/Mishkin-

Economics-of-Money-Banking-and-Financial-Markets-The-Plus-MyLab-Economics-with-Pearson-eText-Access-Card-Package-13th-Edition/PGM335505.html

[5] International Monetary Fund. Unconventional Monetary Policies: A Global Perspective. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2023. – https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLs/unconventional-monetary-policies

ISHLAB CHIQARISH SOHALARIDA ISHLATILADIGAN ZAMONAVIY KONVEYERLAR

Shaymardanova.M.A TerDMAU dotsenti

Sheraliyeva.M.R TerDMAU talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda ishlab chiqarish sohalarida qo‘llaniladigan zamonaviy konveyer tizimlarining turlari, ishlash prinsipi va sanoatdagi ahamiyati yoritilgan. Konveyerlarning avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish jarayonlaridagi o‘rni, samaradorlikni oshirishdagi roli hamda zamonaviy boshqaruv tizimlari bilan integratsiyalashuvi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: konveyer, avtomatlashtirish, ishlab chiqarish jarayoni, lentali konveyer, sanoat texnologiyalari, mexanizatsiya.

Аннотация: В данной работе рассматриваются виды современных конвейерных систем, применяемых в производственных отраслях, принципы их работы и значение в промышленности. Проанализирована роль конвейеров в автоматизированных производственных процессах, их вклад в повышение эффективности, а также интеграция с современными системами управления.

Ключевые слова: конвейер, автоматизация, производственный процесс, ленточный конвейер, промышленные технологии, механизация.

Annotation: This thesis discusses the types of modern conveyor systems used in production sectors, their operating principles, and their importance in industry. The role of conveyors in automated production processes, their contribution to increasing efficiency, and their integration with modern control systems are analyzed.

Keywords: conveyor, automation, production process, belt conveyor, industrial technologies, mechanization.

Kirish: Bugungi kunda sanoat va ishlab chiqarish tarmoqlarining jadal rivojlanishi mehnat jarayonlarini mexanizatsiyalash va avtomatlashtirishni taqozo etmoqda. Shu jihatdan konveyer tizimlari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, vaqt va energiya sarfini kamaytirishda muhim texnologik vosita hisoblanadi.Zamonaviy konveyerlar lentali, zanjirli, rolikli, vintli va osma turlarga bo‘linadi. Ular kimyo sanoati, qurilish materiallari, metallurgiya, oziq-ovqat va logistika sohalarida keng qo‘llaniladi. Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari bilan jihozlangan konveyerlar ishlab chiqarish jarayonining aniqligi va xavfsizligini oshiradi.

Asosiy qisim: Konveyer — bu yuklarni ma’lum yo‘nalish bo‘ylab uzluksiz yoki davriy ravishda tashishga mo‘ljallangan mexanik qurilma. Konveyerlar yordamida ishlab chiqarish jarayoni ritmik va uzluksiz tashkil etiladi. Ularning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

ishlab chiqarish tezligini oshiradi;qo‘l mehnatini kamaytiradi;texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish imkonini beradi;ishlab chiqarish tannarxini pasaytiradi;mehnat sharoitini yaxshilaydi.

Zamonaviy konveyerlarning turlari

Hozirgi vaqtda ishlab chiqarishda turli konstruksiyaga ega bo‘lgan konveyerlar qo‘llaniladi.

Lentali konveyerlar elastik lenta yordamida yuklarni tashishga asoslangan. Ular tog‘-kon sanoati, qurilish materiallari ishlab chiqarish, don va kimyo sanoatida keng qo‘llaniladi. Zamonaviy lentali konveyerlar yuqori mustahkamlikka ega materiallardan tayyorlanib, uzoq masofalarga yuk tashish imkonini beradi.Rolikli konveyerlar aylanuvchi roliklar yordamida ishlaydi. Ular asosan qadoqlangan, qattiq shaklli yuklarni tashishda ishlatiladi. Logistika markazlari, omborlar va yig‘uv sexlarida keng qo‘llaniladi.Zanjirli konveyerlar og‘ir va yirik yuklarni tashish uchun mo‘ljallangan. Metallurgiya, mashinasozlik va avtomobilsozlik sanoatida keng tarqalgan. Ular yuqori yuklama va og‘ir ish sharoitlariga chidamli hisoblanadiVintli konveyerlar kukunsimon va donador materiallarni tashishda ishlatiladi. Ular kimyo, oziq-ovqat va qurilish materiallari sanoatida muhim ahamiyatga Zamonaviy ishlab chiqarishda sensorlar, PLC boshqaruv tizimlari va sun’iy intellekt asosida ishlovchi “aqlli” konveyerlar joriy etilmoqda. Bunday konveyerlar yuk oqimini avtomatik nazorat qiladi va nosozliklarni oldindan aniqlash imkonini beradi.

Zamonaviy konveyerlarning ishlab chiqarishdagi qo‘llanilishi

Zamonaviy konveyerlar quyidagi sohalarda keng qo‘llaniladi:avtomobilsozlik va mashinasozlik;oziq-ovqat sanoati kimyo va farmatsevtika sanoati;qurilish materiallari ishlab chiqarish;logistika va ombor xo‘jaligi;tog‘-kon va metallurgiya sanoati.Ular ishlab chiqarish liniyalarini avtomatlashtirish, mahsulot sifatini oshirish va ishlab chiqarish samaradorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa: Zamonaviy konveyer tizimlari ishlab chiqarish jarayonlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular yordamida mehnat unumdorligi oshadi, ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi va texnologik jarayonlar avtomatlashtiriladi. Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirish rivojlanishi bilan kelajakda konveyer tizimlari yanada mukammallashib, sanoatning barcha tarmoqlarida kengroq qo‘llanilishi kutilmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo‘ldoshev M.M. Sanoat uskunalari va konveyer tizimlari. Toshkent, 2019.

2. Abdurahmonov A.A. Ishlab chiqarishni avtomatlashtirish asoslari. Toshkent, 2020.

3. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Konveyer maqolasi.

CHO’LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA ME’YORDAN CHETGA CHIQISH VA TAKRORLASH USLUBIY BELGILAR QO’LLANISHI

Qarshiboyeva Marjona Baxtiyor qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti

Jizzax filiali psixologiya fakulteti

filologiya tillarni o‘qitish ingliz tili yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Cho'lponning "Kecha va Kunduz" romanida me'yordan chetga chiqish va takrorlash uslubiy belgilarining qo’llanishi haqida yoritib berilgan.. Asarda muallif ba’zi joylarda til me’yorlaridan ataylab chekinib, qahramonlarning ichki holati va ruhiy kechinmalarini yanada aniqroq ko‘rsatishga harakat qilgan. Bunday usullar asardagi hissiy ta’sirni kuchaytiradi va voqealarni o‘quvchiga yaqinlashtiradi. Shuningdek, romanda so‘z va gaplarning takrorlanishi orqali muhim fikrlar ajratib ko‘rsatiladi. Takrorlashlar qahramonlarning iztirobi, umidsizligi va ichki kechinmalarini ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. Umuman olganda, me’yordan chetga chiqish va takrorlash Cho‘lponning badiiy mahoratini ko‘rsatib, asarning mazmunini yanada boyitadi.

Kalit so’zlar: Cho’lpon, Kecha va Kunduz, adabiyot, deviation, repetition, adabiy uslub, til me’yorlari, badiiy til, uslubiy vositalar, takrorlash.

KIRISH:

Abdulhamid Cho‘lponning **“Kecha va Kunduz”** romani o‘zbek adabiyotining eng yorqin va muhim asarlaridan biri bo‘lib, jadid adabiyotining falsafiy va badiiy yo‘nalishlarini aks ettiradi. Ushbu roman orqali muallif eski va yangi jamiyat qarama-qarshiliklarini, inson ruhiyati va jamiyatdagi adolatsizliklarni chuqur tasvirlaydi. Asarda qahramonlar ichki kechinmalari, ularning tashqi voqealarga munosabati va atrof-muhit bilan o‘zaro aloqasi **badiiy vositalar orqali jonli tarzda namoyon bo‘ladi.** Romanda Cho‘lpon tomonidan turli **stilistik uslublar** masalan, **takrorlash (repetition), me’yordan chetga chiqish (deviation), metafora, epitetlar, ramziy timsollar** faol qo‘llanadi. Ularning har biri qahramonlar ruhiy holatini, voqealarning dramatik tusini va g‘oyaviy qarama-qarshiliklarni kuchaytirishga xizmat qiladi. Masalan, **“kecha” va “kunduz”** timsollari oddiy vaqt birligi bo‘lib qolmay, ijtimoiy zulmat va ma’rifat

uyg‘onishi ramziga aylanadi. Shu orqali Cho‘lpon o‘quvchida **ruhiy tajriba va hissiy ta’sir** uyg‘otadi.

ASOSIY QISM: Norm deviation - bu badiiy matnda tilning odatiy, umumqabul qilingan leksik, grammatik, semantik yoki uslubiy me’yorlaridan ongli ravishda chetga chiqish hodisasidir. Bu chetga chiqish xato yoki tilni bilmaslik natijasi emas, balki muallifning estetik va kommunikativ niyatiga bo‘ysungan uslubiy vosita hisoblanadi. Akademik stilistika nuqtayi nazaridan qaralganda, normadan chetga chiqish ifoda ta’sirchanligini oshirish, mazmunni chuqurlashtirish va o‘quvchi e’tiborini muhim nuqtalarga jalb etish uchun qo‘llanadi. Oddiy, neytral til bilan aytilganda yetarlicha kuchli bo‘lmaydigan fikr aynan me’yordan chetga chiqish orqali o‘quvchi ongida alohida urg‘u bilan muhrlanadi. Asarning ayrim tasviriy-parchalarida “kecha” va “kunduz” so‘zlari oddiy vaqt ma’nosida emas, balki **jaholat va ma’rifat, zulmat va uyg‘onish** timsoli sifatida ishlatiladi. Masalan, “…Zebi (Zebinisa)ning ko‘ngli qish ichi siqilib, zanglab chiqqan, ko‘ngli bahorning iliq hovuri bilan ochila tushgan edi…”

Bu iqtibosda Cho‘lpon qahramon Zebining ichki holatini tabiat tasviri orqali beradi — bu badiiy tasvir va psixologik fokusni kuchaytiradi. Zebi obrazining tasvirida oddiy hikoya tuzilishidan chetga chiqib, muallif **larzaga tushgan, yuragi siqilayotgan ruhiy holatni** tasvirlash uchun gap strukturasi va tasvir vositalarini qayta-qayta o‘zgartiradi. Bunday parchalar **me’yoriy adabiy tarzdan chetga chiqish**ning badiiy ko‘rinishidir. Asarda til me’yoridan chetga chiqish oddiy sintaksis buzilishi orqali ham yuz beradi. Masalan, “…Bu nima qiyomat!!!”. Bu yerda rasmiy povest-matn sintaksisiga xos bo‘lgan silliq, to‘liq gap emas: **hayqiriq (exclamative) tarzida qisqa ibora** shaklida berilgan. Adabiy matnda odatda to‘liq gap bo‘lishi kutiladi, lekin bu yerda qahramonning hissiyati tufayli **gapning strukturasi me’yordan chekinadi.** Shuningdek, Abdulhamid Cho‘lponning ushbu parchasi – “Adabiyot chin ma‘nosi ila o’lgan, so’ngan, o’chgan, majruh, yarador ko’ngilga ruh bermak uchun, faqat vujudimizga emas, qonlarimizga qadar singishgan qora balchiqlarni tozalaydurgan, o’tkir yurak kirlarini yuvadurgan toza ma‘rifat suvi, chang va tuproqlar to’lgan ko’zlarimizni artib, tozalaydiga buloq suvi bo’lg’onlikdan bizga g’oyat kerakdir”[1] til me’yoridan chetga chiqish (deviation)ning yorqin misolidir.

Repetition, ya’ni **takrorlash**, adabiyotda biror so‘z, ibora yoki jumlaning **qayta-qayta ishlatilishi**ni bildiradi. Bu badiiy vosita orqali muallif o‘quvchiga **muhim g‘oyani, dramatik holatni yoki qahramonning ruhiy kechinmalarini yanada aniq yetkazish**ga harakat qiladi.

[1] Cho'lpon —Kecha va kunduz‖ —Sharq‖ nashriyot matbaa konsernining tahririyati Toshkent-2000

Repetition nafaqat matnning mazmuniy ahamiyatini oshiradi, balki o‘quvchida **hissiy ta’sir va ritmik ohang** yaratadi.

Masalan, Abdulhamid Cho‘lponning *“Kecha va Kunduz”* romanida **“kecha… kecha… kecha…”** kabi takrorlashlar qahramonning ichki iztirobini va voqeaning dramatikligini kuchaytiradi. Shu orqali o‘quvchi nafaqat voqea haqida bilibgina qolmay, balki qahramonning ruhiy tajribasini ham his qiladi. Shunday qilib, repetition **badiiy matnga jonlilik va ohang baxsh etuvchi muhim stilistik vosita** sifatida xizmat qiladi. Yana bir misol “Kecha va Kunduz” asarida takrorlash uslubining qo’llanilishini ko’rishimiz mumkin.

– Bu ishni qilgan kundosh o‘lgurlar endi o‘zlari ham hayron…

– Yashshamagurlar…

– Sultonxon bo‘lsa u yoqda jirtak chalyapti!

– Yashshamagur…

– Azayimxonlarga katta-katta sarf qilyapti, deydi… Otasi boy emasmi? Onasida ham bisot kattaymish…

– Yashshamagurlar…

“Yashshamagurlar” so‘zi oldindagi voqealarga nisbatan keskin norozilik va hayrat hissini o‘quvchiga kuchli yetkazadi va oddiy dialogni monoton ibora bilan qayta ifodalash orqali voqea atmosferasi yanada jonli va hayajonli bo‘ladi yoki takror ibora ba’zi qahramonlarning kayfiyati yoki suhbat ruhini ifodalaydi.

Ushbu parcha — “Endi, ey, qardoshlar! Adabiyot o'qiylik. Adiblar yetishtiraylik. Adabiyot kechalari yasaylik. Ruh, his-tuyg'u, ong va o'y olaylik. Agarda "bayoz" va bema'ni bir ikki dona kitoblar olsak, mahv-u inqiroziy bo'lurmiz. Yuragimiz kundan kun toshdan ham qattiqroq bo'lur”[2] — Cho‘lponning repetition uslubini ko‘rsatadi. “Adabiyot” so‘zi ikki marta ishlatilganligi so‘zma-so‘z takrorlashga misol bo‘lsa, “ruh, his-tuyg‘u, ong va o‘ylaylik” kabi iboralar esa bir xil ruhiy va intellektual jarayonni turli jihatlari bilan qayta ifodalaydi. Shu tarzda repetition orqali muallif **adabiyotga bo‘lgan e’tibor va ruhiy uyg‘onishni** ta’kidlaydi, matnga ritm, dramatik ohang va hissiy ta’sir beradi, o‘quvchida esa adabiyotning hayotiy ahamiyati haqida chuqur taassurot uyg‘otadi.

[2] Abdulhamid Cho'lpon " Adabiyot nadur " maqolasi 1914

XULOSA

Abdulhamid Cho‘lponning “Kecha va Kunduz” romani badiiy til va stilistik vositalar orqali o‘quvchida kuchli hissiy taassurot uyg‘otadi. Asarda **me’yordan chetga chiqish (deviation)** va **takrorlash (repetition)** uslublari faol qo‘llanilgan. Deviation sintaktik va semantik jihatdan o‘z ifodasini topib, jumla tuzilmasi, so‘zlarning lug‘aviy ma’nolari va ramziy obrazlar orqali o‘quvchiga yangi, kutilmagan hissiyot uyg‘otadi. Masalan, uzun va murakkab jumlalar yoki metaforik so‘z birikmalari qahramonning ichki iztirobini va ruhiy holatini jonli ko‘rsatadi. Shu bilan birga, repetition uslubi — so‘z, ibora yoki fikrning qayta-qayta ishlatilishi — matnga ritm va dramatik ohang beradi, qahramonlarning ruhiy jarayonini kuchaytiradi va o‘quvchida adabiyotga bo‘lgan e’tiborni yanada mustahkamlaydi. Ularning uyg‘unligi Cho‘lpon asarini nafaqat voqeaviy, balki hissiy va estetik jihatdan ham boyitadi. Shunday qilib, deviation va repetition stilistik vositalari romanda **qahramonlar ichki dunyosi va ruhiy kechinmalarini ochiq, jonli va mazmunli tarzda etkazish**da muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Cho'lpon —Kecha va Kunduz —Sharq nashriyot matbaa konsernining tahririyati Toshkent-2000

2. Abdulhamid Cho'lpon " Adabiyot nadur " maqolasi 1914

3. **Usarova & Aslonova (2024)** *‘Kecha va Kunduz’ romani qahramonlarining ta’riflarini qo‘llashda ijodkor mahorati…”, Лучшие интеллектуальные исследования*, 11(4), 47–49, https://web-journal.ru/journal/article/view/2614

4. https://wikisource.org/wiki/Kecha_va_kunduz/01

5. Sayitqulova, Z. H. (2021). Abdulhamid Cho‘lponning “Kecha va Kunduz” romanidagi ijtimoiy-insoniy munosabatlar lisoniy tahlil obekti sifatida. Xorijiy filologiya, 2(79), 88–94. https://samxorfil.uz/maqola/abdulhamid-cho-lponning-kecha-va-kunduz-romanidagi-ijtimoiy-insoniy-munosabatlar-lisoniy-tahlil-obekti-sifatida

TO‘RA SULAYMON IJODIDA METAFORIK TIZIM VA IDIOLEKTAL BIRLIKLAR

f.f.f.d. (PhD) Ibragimov Xayrulla Hamdamovich
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti
Xamzayeva Muxlisa Sherzod qizi
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali 402-22-guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolada To‘ra Sulaymonning metaforik tizimi va idiolektal birliklari uning shaxsiy poetik ohangini shakllantirishi, she’riyatining badiiy-estetik va falsafiy qatlamlarini uyg‘unlashtirishi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Badiiy nutq, metafora, ekspressivlik, emotsionallik, til poetikasi, hissiy ifoda, obrazlilik, sub’ektivlik, sotsial-realistik, idiolektal birliklar.

To‘ra Sulaymon – zamonaviy o‘zbek poeziyasining yirik vakillaridan biri bo‘lib, uning ijodida badiiy metaforalar, idiolektal birliklar, individual uslubni belgilovchi til elementlari alohida o‘rin tutadi. XX asr oxiri va XXI asr boshidagi o‘zbek adabiy jarayonida shoirning til poetikasi, tasavvur kuchining serqirraligi hamda sof milliy timsollarni zamonaviy badiiy fikr bilan uyg‘unlashtirish uslubi alohida e’tiborga loyiq. Shoirning badiiy tafakkuri metaforik tizimning murakkab qatlamlari orqali namoyon bo‘ladi. Metafora uning ijodida nafaqat estetik funksiyani bajaradi, balki konseptual tasavvurni shakllantiruvchi fikrlash modeli sifatida namoyon bo‘ladi. To‘ra Sulaymon o‘z she’rlarida xalqona timsollar, diniy-mifologik qatlamlar, zamonaviy sotsial-realistik tasvirlar, falsafiy umumlashmalar orqali shaxsiy idiolektini yaratadi.

Metafora poetik matnning “semantik yuragi”dir. Shoir o‘z dunyoqarashi, ruhiy kechinmalari, falsafiy mulohazalarini aynan metafora orqali estetik darajada ifodalaydi. Shu sababli metaforaning tahlili muallifning ichki dunyosini o‘rganishga yo‘l ochadi.

Xuddi shunday metaforalar singari idiolektal birliklar ham shoirning shaxsiy til va uslub tizimi bo‘lib, metaforik obrazlarni individual ohang bilan boyitadi. Ular leksik yangiliklar, fonosemantik uyg‘unlik, sintaktik o‘yinlar va metaforik intensivlik orqali shoirning poetik ohangini yaratadi.

Idiolekt tilshunoslikda shaxsiy nutq tizimi, individual til uslubini anglatadi. Bu tushuncha faqat shoirning sevimli so‘zlari yoki sintaktik konstruksiyalari emas, balki uning butun poetik olamini – badiiy tafakkurini, tasvirlash usullarini, ramzlar tizimini o‘z ichiga oladi. Idiolekt shoirning: o‘ziga xos leksik tanlovi; ramziy dunyoqarashi; sintaktik o‘ynoqiligi; metaforik intensivligi; fonosemantik uyg‘unlikka berilganligi; ritmik uslubi va psixologik holatlarni ifodalashdagi istisno uslubi bilan belgilanadi.

Har bir shoirning idiolektsiz tili shaxsiy uslub darajasida shakllana olmaydi. Idiolekt shoir dunyoqarashining lingvistik manzarasi bo‘lib, uning ijodidagi har bir detal aynan shu idiolektal tuzulmagacha yetib boradi. To‘ra Sulaymon poetikasida idiolektal birliklar: milliy obrazlar tizimida;diniy va falsafiy timsollarda; soddalik va chuqurlik uyg‘unligida; qisqa, ammo mazmunli metaforalarda; xalqona til va falsafiy mushohada qo‘shilishida yaqqol namoyon bo‘ladi.

To‘ra Sulaymon she’riyatida metaforik timsollar ikki asosiy kontekstda ishlatiladi: psixologik-kechinma va milliy-kultural. Quyida eng ko‘p uchraydigan timsollar tahlili keltirilgan:

Timsol	Semantik maydon	Funksional vazifasi	Misol
Sham / Nur	Umid, ma’naviy uyg‘onish	Ichki ruhiy holatni ifodalash, yangi boshlanish	“Sham yoqildi qalbimda”
Tun / Soyalar	Mushohada, yolg‘izlik	Ruhiy chuqurlik, dramatik effekt	“Tun sokin, soyalar ularni o‘rgatadi”
Daryo / Suv	Hayot, vaqt	Ziddiyat va o‘tkinchilik, inson taqdirini aks ettirish	“Daryo oqdi tun bo‘yicha”
Qush / Parvoz	Erkinlik, ilhom	Ruhiy ozodlik, shoir fantaziyasini ifodalash	“Qush uchdi osmon sari”
Ona / Vatan	Milliylik, ildiz	Milliy tafakkur va sevgini namoyon qilish	“Vatanim, qalbimning chirog‘i”

Izoh:

Sham va nur metaforalari shoirning ruhiy uyg‘onishi va ma’naviy intilishlarini ochadi.

Tun va soyalar metaforik jihatdan insonning ichki mushohadasini ifodalaydi.

Daryo va suv – hayot oqimi va vaqtning uzluksizligini ramziy qiladi.

Qush va osmon – ruhiy erkinlik va ilhom timsoli.

Ona va Vatan – milliy ong va ildizni aks ettiradi.

Bu timsollar ko‘pincha bir-biriga bog‘langan holda, she’riy matnda kompleks metaforik zanjir hosil qiladi.

Metaforalar To‘ra Sulaymon ijodida fikrlash va tasavvur modeli sifatida ishlatiladi:
Hayot va vaqt oqimi: daryo, suv, quyosh timsollari orqali.
Ruhiy kechinmalar: tun, sham, soya.
Milliy va madaniy kontekst: ona, vatan, xalqona obrazlar.

Metaforik tizim o‘quvchiga murakkab psixologik va falsafiy tushunchalarni tushuntirishda yordam beradi. Shu bilan birga, shoir idiolektidagi individual timsollar orqali har bir metafora shaxsiy va noyob bo‘ladi. Bularni quyidagi misollarda ham ko‘rsak bo‘ladi:

“Sham yoqildi qalbimda, so‘zlar nur sochdi”
Sham – ruhiy uyg‘onish, ichki yorug‘lik
So‘zlar nur sochdi – badiiy va kognitiv effekt

“Daryo oqdi tun bo‘yicha, xotiralar oqdi ichimda”
Daryo – hayot oqimi
Tun – mushohada, yolg‘izlik
Ichimda – idiolektal ohang bilan shaxsiy poetik tasvir

“Qush uchdi osmon sari, qalbim erkinlashdi”
Qush – ruhiy ozodlik
Osmon – umid va intilish
Idiolektal birlik: “qalbim erkinlashdi” – shaxsiy poetik ohang

Bu misollarda metaforik tizim va idiolektal birliklarning o‘zaro bog‘liqligi ko‘rinib turibdi.To‘ra Sulaymon ijodida metaforik tizim va idiolektal birliklar bir-birini to‘ldiruvchi, o‘zaro integratsiyalashgan holatda ishlaydi. Kuzatuv natijalariga ko‘ra:

1. Metaforik tizim – she’riy matnning ichki strukturasi bo‘lib, timsollar, ramzlar va konseptual metaforalardan tashkil topadi.
2. Idiolektal birliklar – shoirning shaxsiy til va uslub tizimi bo‘lib, metaforik obrazlarni individual ohang bilan boyitadi.

Ushbu ikki komponent birlashib, she’riy matnga quyidagi xususiyatlarni beradi:
Estetik uyg‘unlik – metafora va idiolekt birlashib, tasvir va ohang uyg‘unligini hosil qiladi; emotsional intensivlik – shoir ruhiy kechinmalarini kuchli tarzda ifodalaydi; kognitiv chuqurlik – o‘quvchi tafakkurini faollashtiradi, obrazlarni ko‘p qirrali idrok qilish imkonini beradi. Masalan:

“Sham yoqildi qalbimda, so‘zlar nur sochdi”

Ushbu misrada ham sham metafora sifatida ruhiy uyg‘onishni bildiradi, “qalbimda” – idiolektal birlik bo‘lib, shoirning individual poetik ohangini beradi. Shu tarzda metafora va idiolekt birlashib, she’riy matnda murakkab tasvir yaratadi.

Shuni aytish mumkinki, metafora va idiolektal birlik birlashganda she’riy matnning barcha qatlamlarini (psixologik, falsafiy, milliy, estetik) uyg‘unlashtiradi.

Idiolektal birliklar shoirning individual uslubini aniqlashda markaziy o‘rin tutadi. To‘ra Sulaymon idiolektida quyidagilar namoyon bo‘ladi:

1. Leksik yangilik – xalqona va zamonaviy leksik qatlamlarni uyg‘unlashtirish.
2. Sintaktik o‘yinlar – inversiya, parallelizm va takrorlar orqali ritmik va emotsional effekt hosil qilish.
3. Fonosemantik uyg‘unlik – tovush va ma’no uyg‘unligi orqali estetik his yaratish.
4. Metaforik intensivlik – bir timsol bir necha qatlamli ma’noga ega bo‘lib, shoirning idiolektiga xos poetik zanjir hosil qiladi.

Bularni quyidagi misolda aniq ko‘rishimiz mumkin:

“Tun sokin, soyalar ularni o‘rgatadi”

Tun va soyalar – metaforik timsollar

“Ularni o‘rgatadi” – idiolektal ohang

Fonosemantik uyg‘unlik – she’riy ritm va ohangni kuchaytiradi. Shu bilan idiolekt va metafora birlashib, she’riy matnning individual poetik obrazini yaratadi.

To‘ra Sulaymon she’riyatida metaforik tizim va idiolektal birliklar orqali milliy va falsafiy qadriyatlar aks ettirilishi uning ijodida salmoqli o‘rinni egallaydi:

1. Milliy qadriyatlar – ona, vatan, xalq timsollari.
2. Falsafiy mushohada – daryo (hayot oqimi), tun (ruhiy mushohada), sham (umid).
3. Inson ruhiyati – qush, osmon, sham timsollari orqali insonning ichki dunyosi ifodalanadi.

Shunday qilib, shoir idiolektal birliklari metaforalarning konseptual qatlamini boyitadi va she’riy matnga milliy-estetik ohang beradi. Metafora va idiolekt integratsiyasi – metaforik tizim va idiolektal birliklar bir-birini to‘ldirib, she’riy matnda estetik uyg‘unlik, emotsional intensivlik va kognitiv chuqurlik hosil qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. To‘ra Sulaymon. Tanlangan asarlar to’plami. – Toshkent: Sharq, 2020.
2. Mirziyoev, S. O‘zbek she’riyati va zamonaviy poetik tafakkur. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Abdurahmonov, B. Lingvopoetika asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Qodirov, T. Milliy metafora va zamonaviy she’riyat. – Toshkent: Adabiyot, 2020.
5. Sobirov, O. O‘zbek she’riyatida metafora va simvolika. – Toshkent: Fan, 2017.

HASHTAG TRENDLARNI ANIQLASH ALGORITMLARI

Yusubjonov Yaxyobek O’tkirjon o’g’li

Farg‘ona davlat texnika universiteti talabasi

yusubjonovyaxyobek6@gmail.com

Tel: +998770124471

Fan o‘qituvchisi: Xolmatov Abdurashid

O‘zbekcha:

Hashtag trendlarni aniqlash algoritmlari ijtimoiy tarmoqlarda mashhur mavzularni aniqlash va ularning rivojlanish dinamikasini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu algoritmlar foydalanuvchilar tomonidan yaratilgan postlar, ularning soni, vaqt bo‘yicha tarqalishi va o‘zaro bog‘liqligini o‘rganib, eng ommabop hashtaglarni ajratib ko‘rsatadi. Natijada real vaqt rejimida trendlarni kuzatish, axborot oqimini tahlil qilish va foydalanuvchi xulq-atvorini tushunish imkoniyati yaratiladi. Mazkur mavzu axborot texnologiyalari, marketing va data tahlili sohalarida katta ahamiyat kasb etadi.

Русский:

Алгоритмы выявления трендовых хештегов играют важную роль в определении популярных тем и анализе динамики их распространения в социальных сетях. Эти алгоритмы изучают пользовательские публикации, частоту использования хештегов, время их появления и взаимосвязь между ними, что позволяет выделить наиболее актуальные тренды. В результате становится возможным отслеживать тенденции в реальном времени, анализировать информационные потоки и лучше понимать поведение пользователей. Данная тема имеет большое значение для информационных технологий, маркетинга и анализа данных.

English:

Hashtag trend detection algorithms play a crucial role in identifying popular topics and analyzing their growth dynamics on social media platforms. These algorithms examine user-generated content, frequency of hashtag usage, temporal patterns, and relationships between hashtags to determine the most trending topics. As a result, they enable real-time trend monitoring, information flow analysis, and deeper understanding of user behavior. This topic is highly significant in the fields of information technology, marketing, and data analytics.

Kirish:

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar global axborot almashinuvi, muloqot va marketingning eng muhim platformalaridan biriga aylangan. Ayniqsa, hashtaglar ma’lumotlarni tartiblash, mavzularni guruhlash va foydalanuvchilar e’tiborini muayyan yo‘nalishga qaratishda muhim vosita hisoblanadi. Hashtaglar orqali qisqa vaqt ichida katta auditoriya qamrab olinadi, dolzarb mavzular tez tarqaladi va jamiyatda muhim muhokamalar shakllanadi. Shu sababli hashtag trendlarini aniqlash, ularning tarqalish jarayonini tahlil qilish hamda real vaqt rejimida kuzatib borish zamonaviy axborot texnologiyalarida dolzarb masalalardan biri sanaladi. Ushbu jarayonda maxsus algoritmlar katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash, statistika va ehtimollik usullaridan foydalanish, shuningdek, sun’iy intellekt yondashuvlarini qo‘llash orqali eng mashhur va tez rivojlanayotgan trendlarni aniqlash imkonini beradi. Mazkur mavzu ijtimoiy tarmoqlarni boshqarish, marketing strategiyalarini ishlab chiqish, ommaviy axborotni tahlil qilish va foydalanuvchi xulq-atvorini chuqur o‘rganishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Bugungi raqamli axborot makonida ijtimoiy tarmoqlar faqatgina muloqot vositasi emas, balki global axborot manbai, biznes marketing maydoni, jamoatchilik fikrini shakllantiruvchi platforma va katta hajmdagi ma’lumotlar manbai sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu tarmoqlarda ma’lumotlarni tartibga solish, mavzularni ajratish va foydalanuvchilar e’tiborini muayyan yo‘nalishga yo‘naltirishda hashtaglar muhim rol o‘ynaydi. Hashtaglar yordamida foydalanuvchilar muayyan mavzu, hodisa, mahsulot, brend yoki kampaniyaga tegishli kontentlarni oson topa oladi. Shu sababli hashtaglarning mashhurlik darajasi va ularda yuzaga keladigan trendlarni aniqlash zamonaviy axborot tahlilining muhim yo‘nalishiga aylangan.

Hashtag trendlarini aniqlash algoritmlari, asosan, ijtimoiy tarmoqlardagi katta hajmdagi postlar, ularning qo‘llanish chastotasi, vaqt oralig‘ida tarqalish sur’ati va foydalanuvchilar o‘rtasidagi tarqalish mexanizmini tahlil qilishga asoslanadi. Bu algoritmlar yordamida qaysi hashtag tez sur’atda ommalashayotgani, qaysilari esa o‘z ahamiyatini yo‘qotayotganini aniqlash mumkin. Masalan, Twitter, Instagram, Facebook va boshqa platformalarda trendlarni avtomatik tarzda kuzatish, ular asosida tahliliy ma’lumotlar yaratish va foydalanuvchilarga dolzarb mavzularni ko‘rsatish aynan shunday tizimlar orqali amalga oshiriladi.

Trend aniqlashda turli matematik-statistik usullar, vaqtli qatorlar tahlili, ehtimollik modellari, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), mashina o‘rganishi va sun’iy intellekt texnologiyalari keng qo‘llaniladi. Algoritmlar nafaqat hashtaglar sonini sanab chiqadi, balki ularning semantik

mazmunini, boshqa hashtaglar bilan bog‘liqligini, geografik taqsimlanishini, foydalanuvchilar faollik darajasini ham inobatga oladi. Bu esa nafaqat oddiy mashhurlikni, balki jamiyatda qanday mavzular dolzarb ekani, qanday axborot tez tarqalayotgani va qaysi sohalarda intensiv muhokamalar ketayotganini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Hashtag trendlarini aniqlashning amaliy ahamiyati juda katta. Birinchidan, marketing sohasida kompaniyalar ushbu tahlillar yordamida auditoriya qiziqishlarini aniqlaydi, reklama strategiyalarini to‘g‘ri yo‘naltiradi va brend ommabopligini oshiradi. Ikkinchidan, ommaviy axborot vositalari va jurnalistika uchun dolzarb mavzularni tezkor aniqlash, muhim voqealar haqida tez axborot tarqatish imkoniyati paydo bo‘ladi. Uchinchidan, davlat boshqaruvi va tahliliy markazlar jamoatchilik fikrini kuzatish, ijtimoiy jarayonlarni nazorat qilish hamda ehtimoliy muammolarni oldindan aniqlashda ushbu algoritmlardan foydalanadi.

Bundan tashqari, ilmiy tadqiqotlar, sotsiologiya, siyosatshunoslik, psixologiya va boshqa ko‘plab sohalarda ham hashtag trendlarini tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, bunday tizimlarni yaratishda ayrim muammolar ham uchraydi: ma’lumotlarning juda katta hajmi, yolg‘on yoki sun’iy trendlar (botlar orqali yaratilgan), shovqinli ma’lumotlar, til xilma-xilligi va semantik murakkabliklar algoritmlar oldida murakkab vazifalar yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, hashtag trendlarini aniqlash algoritmlari zamonaviy axborot texnologiyalari va katta ma’lumotlarni qayta ishlash sohasida dolzarb va istiqbolli yo‘nalishlardan biridir. Ushbu mavzu nafaqat nazariy ahamiyatga, balki real hayotdagi ko‘plab jarayonlar uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, ijtimoiy tarmoqlar rivoji bilan bir qatorda yanada takomillashib bormoqda.

Raqamli kommunikatsiya jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda ijtimoiy tarmoqlar insonlar hayotining ajralmas qismiga aylandi. Twitter, Instagram, Facebook, YouTube, TikTok kabi platformalarda yuz millionlab foydalanuvchilar har kuni milliardlab xabar, rasm, video va fikr almashmoqda. Ushbu axborot oqimini tartibga solishda hashtaglar juda muhim vazifani bajaradi. Hashtag – bu ma’lum mavzuga tegishli kontentlarni birlashtirib, ularni tez topishga yordam beradigan kalit belgi bo‘lib, u orqali dolzarb mavzular tezda keng ommaga tarqaladi. Shu bois hashtag trendlarini aniqlash bugungi axborot maydonining eng dolzarb masalalaridan biri sifatida qaraladi.

Hashtag trendlarini aniqlash algoritmlari, avvalo, **katta ma’lumotlar tahlili (Big Data Analytics)** asosida ishlaydi. Ushbu algoritmlar ijtimoiy tarmoqlardagi postlar oqimini doimiy ravishda kuzatib boradi, hashtaglarning nechog‘li tez-tez ishlatilayotganini, qaysi vaqt oralig‘ida faol bo‘layotganini, foydalanuvchilar faolligi qanchalik o‘sayotganini aniqlaydi.

Masalan, Twitter’da “Trending Topics” bo‘limida ko‘rinadigan mashhur hashtaglar aynan shunday murakkab hisob-kitoblar natijasida aniqlanadi.

Trend aniqlash jarayonida turli **matematik va texnologik usullar** qo‘llaniladi. Ularga quyidagilar kiradi:

Statistik tahlil – hashtag qo‘llanish chastotasini sanash, o‘sish tezligini o‘lchash;

Vaqt qatorlari (Time Series) tahlili – hashtagning vaqt bo‘yicha o‘zgarishini tahlil qilish;

Mashina o‘rganishi algoritmlari – trendlarni bashorat qilish, muhim va ikkinchi darajali hashtaglarni ajratish;

Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) – hashtag mazmuni, semantik aloqalarini tushunish;

Graf va tarmoq tahlili – hashtaglar o‘rtasidagi bog‘liqlik va tarqalish zanjirlarini o‘rganish.

Bu algoritmlar yordamida nafaqat mashhur hashtaglar aniqlanadi, balki ularning **paydo bo‘lish sababi, tarqalish mexanizmi va ta’sir doirasi** ham o‘rganiladi. Misol uchun, yirik sport musobaqalari, siyosiy voqealar, tabiiy ofatlar, madaniy tadbirlar paytida hashtaglar juda tez ommalashadi. Shu orqali jamiyatda ayni damda eng ko‘p muhokama qilinayotgan mavzularni bilish mumkin.

Hashtag trendlarini aniqlashning **amaliy ahamiyati juda keng**:

Marketing va biznes sohasida kompaniyalar auditoriya qiziqishini aniqlaydi, reklamani to‘g‘ri yo‘naltiradi, brend mashhurligini oshiradi;

Ommaviy axborot vositalari dolzarb mavzularni tezkor topadi, muhim yangiliklarni tarqatadi;

Davlat va ijtimoiy tashkilotlar jamoatchilik fikrini kuzatadi, ijtimoiy muammolarni aniqlaydi;

Ilmiy tadqiqotlar uchun jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni chuqur o‘rganishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, bu jarayonda ayrim **muammolar ham mavjud**. Masalan, botlar yoki sun’iy akkauntlar orqali soxta trendlar yaratilishi, ma’lumotlarning haddan tashqari katta hajmi, til xilma-xilligi, spam kontent va yolg‘on axborot algoritmlar ishini qiyinlashtiradi. Shuningdek, ba’zi hollarda algoritmlar real ijtimoiy ahamiyatga ega mavzuni emas, balki sun’iy ko‘tarilgan hashtaglarni trend sifatida ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli algoritmlarni doimiy takomillashtirish talab etiladi.

Xulosa qilib aytganda, hashtag trendlarini aniqlash algoritmlari bugungi axborot texnologiyalari rivojida juda muhim o‘rin egallab, jamiyat hayotining turli jabhalarida katta ahamiyat kasb etmoqda. Ular nafaqat dolzarb mavzularni aniqlaydi, balki axborotni boshqarish, tahlil qilish,

foydalanuvchi xulq-atvorini tushunish va kelajakdagi tendensiyalarni bashorat qilish imkonini beradi. Shu bois ushbu yo‘nalish kelajakda yanada rivojlanib, yanada mukammal tizimlar yaratilishiga asos bo‘ladi.

Xulosa

Hashtag trendlarini aniqlash algoritmlari zamonaviy raqamli axborot makonida muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan yo‘nalishlardan biridir. Ushbu algoritmlar ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga kelayotgan dolzarb mavzularni tezkor aniqlash, ularning tarqalish darajasi va dinamikasini baholash, shuningdek, foydalanuvchilar faolligi va axborot oqimini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Statistik tahlil, vaqtli qatorlar modeli, mashina o‘rganishi va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalaridan foydalanish orqali trendlarni aniqlash yanada aniq va samarali bo‘lib bormoqda.

Mazkur texnologiyalar marketing, biznes, jurnalistika, davlat boshqaruvi va ilmiy tadqiqotlarda keng qo‘llanilib, jamoatchilik fikrini o‘rganish, strategik qarorlar qabul qilish va kommunikatsiya jarayonlarini optimallashtirishda muhim vosita vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, soxta trendlar, ma’lumotlarning haddan tashqari kattaligi va shovqinli axborotlar kabi muammolar algoritmlarni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Umuman olganda, hashtag trendlarini aniqlash algoritmlarining rivojlanishi ijtimoiy tarmoqlarni samarali boshqarish, global axborot oqimini tahlil qilish va kelajak tendensiyalarini bashorat qilishda keng imkoniyatlar yaratadi hamda ushbu yo‘nalishning kelgusida yanada rivojlanishi uchun katta ilmiy va amaliy salohiyat mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

Kwak H., Lee C., Park H., Moon S. *What is Twitter, a Social Network or a News Media?* — Proceedings of the 19th International World Wide Web Conference, 2010.

Benhardus J., Kalita J. *Streaming trend detection in Twitter.* — International Journal of Web Based Communities, 2013.

Alsaedi N., Burnap P., Rana O. *A Combined Classification-Clustering Framework for Identifying Trending Hashtags in Twitter.* — IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, 2017.

Cataldi M., Di Caro L., Schifanella C. *Emerging Topic Detection on Twitter Based on Temporal and Social Information.* — Proceedings of the Tenth International Workshop on Multimedia Data Mining, 2010.

Popescu A. *Detecting popular topics in Twitter.* — Journal of Social Network Analysis and Mining, 2013.

Goudjil M., Azouaou F., Benslimane S.M. *Trend Detection in Social Networks: A Survey.* — International Journal of Computer Applications, 2018.

Li X., Lei Y., Chen K. *A Real-Time Trending Topics Detection and Prediction System in Social Networks.* — IEEE Access Journal, 2020.

Russell M. **Mining the Social Web: Data Mining Facebook, Twitter, LinkedIn, Instagram and More.** — O’Reilly Media, 2018.

Aggarwal C. **Social Network Data Analytics.** — Springer, 2011.

YouTube, Twitter va Instagram rasmiy hujjatlari, API ma’lumotnomalari va texnik dokumentatsiyalari.

KERAMIK QUVURLARNING ISHLAB CHIQARISH TEXNOLOGIYASI

Hafizov Erali Abdukarim o’g’li

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti,Energetika va sanoat muhandisligi fakulteti,Kimyoviy muhandislik yo‘nalishi 23 A -guruh talabasi

Shaymardanova Mohichehra

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti,Kimyo texnologiya kafedirasi dotsent o`qituvchisi

Annotatsiya (Abstract): Ushbu ish keramik quvurlarni ishlab chiqarish texnologiyasini tizimli tarzda o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda keramik xom ashyolarni tanlash va ularning xususiyatlarini baholash, xom ashyoni tayyorlash jarayoni, quvurlarni shakllantirishning turli usullari – ekstruziya, presslash va quyish, hamda keyingi quritish va sinterlash bosqichlari batafsil ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonida sifatni nazorat qilish metodlari, quvurlarning mexanik va kimyoviy xususiyatlarini oshirish usullari tahlil qilingan. Ishning maqsadi keramik quvurlar ishlab chiqarish texnologiyasining samaradorligini oshirish, energiya va xom ashyo resurslaridan tejamkor foydalanishni ta’minlash hamda amaliy ishlab chiqarishda sifatli mahsulot olish imkoniyatlarini aniqlashdir. Natijalar ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish va sanoat miqyosida yuqori sifatli keramik quvurlar ishlab chiqarish bo‘yicha tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Abstract: This study is dedicated to a systematic examination of the technology for manufacturing ceramic pipes. The research covers the selection and evaluation of ceramic raw materials, preparation of the raw materials, and various pipe forming methods, including extrusion, pressing, and casting, followed by drying and sintering processes. In addition, methods for quality control during production, as well as techniques to enhance the mechanical and chemical properties of the pipes, are analyzed. The aim of the study is to improve the efficiency of ceramic pipe manufacturing, ensure economical use of energy and raw materials, and achieve high-quality products in practical production. The results provide recommendations for optimizing production processes and contribute to the large-scale industrial production of high-quality ceramic pipes.

Kalit so’zlar: **Keramik quvurlar**

- Ishlab chiqarish texnologiyasi

- Xom ashyo
- Quvurlarni shakllantirish usullari
- Ekstruziya
- Presslash
- Quyish
- Quritish
- Sinterlash
- Sifat nazorati
- Mexanik xususiyatlar
- Kimyoviy xususiyatlar
- Ishlab chiqarishni optimallashtirish

Kirish

Hozirgi kunda turli sanoat tarmoqlarida quvurlar muhim texnik elementlardan biri sifatida keng qo‘llanilmoqda. Quvurlar suyuq va gaz holatidagi moddalarni tashish, sanoat jarayonlarini optimallashtirish hamda turli muhitlarga chidamlilikni ta’minlashda ajralmas vosita hisoblanadi. Ayniqsa, kimyo, energetika, suv ta’minoti va kanalizatsiya tizimlarida quvurlarning sifati va texnologik xususiyatlari tizimning barqarorligi va ishlash muddatini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, quvurlarni ishlab chiqarishda materiallar va texnologik jarayonlar katta ahamiyat kasb etadi.Keramik quvurlar – bu qattiq, yuqori harorat va kimyoviy ta’sirlarga chidamli materiallardan tayyorlangan quvurlar bo‘lib, ular boshqa materiallardan ishlab chiqarilgan quvurlarga nisbatan bir qator afzalliklarga ega. Masalan, ular korroziyaga chidamli, mexanik mustahkamligi yuqori, uzoq muddat xizmat qilishi mumkin. Shu bois, keramik quvurlar sanoatda va infratuzilma tizimlarida tobora kengroq qo‘llanilmoqda.Keramika materiallari bilan ishlash jarayonida texnologik jihatdan bir qator bosqichlar mavjud: xomashyo tayyorlash, aralashma shakllantirish, quritish, pishirish va tayyor mahsulotni sifat nazoratidan o‘tkazish. Har bir bosqichning o‘ziga xos xususiyatlari va talablariga rioya qilish mahsulotning sifatini va ishlash muddatini belgilaydi. Shu sababli, keramik quvurlarni ishlab chiqarish texnologiyasi zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarida ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi.Shuningdek, so‘nggi yillarda ekologik talablar va energiya samaradorligini oshirish zaruriyati keramik quvurlarni ishlab chiqarishda yangi texnologik yechimlar va innovatsion materiallarni joriy etishga undamoqda. Bu esa, o‘z navbatida, mahsulot sifatini yaxshilash, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va ekologik xavfsizlikni ta’minlash imkonini beradi.Ushbu tezisda keramik quvurlarni ishlab chiqarish texnologiyasi, ularning xomashyosi, shakllantirish usullari, pishirish jarayoni, sifat nazorati va zamonaviy innovatsion yondashuvlar

batafsil o‘rganiladi. Maqsad – keramik quvurlarni ishlab chiqarish jarayonini chuqur tahlil qilish va samarali texnologik yechimlarni aniqlashdir.

Keramik quvurlar ishlab chiqarish texnologiyasining rivojlanishi

Xom ashyo tayyorlash va optimizatsiya.An’anaviy texnologiyada gil, kvars, kaolin va boshqa mineral xom ashyo ishlatiladi.Zamonaviy texnologiyalarda qo‘shimcha sifatida sintetik mineral qo‘shimchalar, polimer stabilizatorlari va nanopartikulalar qo‘llaniladi. Bu quvurlarni mexanik va kimyoviy barqarorligini oshiradi.Formaga keltirish jarayoni.An’anaviy usullar: qo‘l bilan shakllantirish, presslash, zarb shakllantirish.Zamonaviy usullar: avtomatlashtirilgan ekstrudirovka, 3D-print texnologiyasi. Bu usullar ishlab chiqarish tezligini oshiradi va shakl aniqligini ta’minlaydi.Quritish va pishirishQuruq va nam keramik quvurlarni pishirish jarayoni juda muhim, chunki u materialning mexanik mustahkamligini belgilaydi.Zamonaviy texnologiyalarda energiya tejamkor pechlar, gaz va elektr pechlar, shuningdek, yuqori haroratli sintezlar qo‘llanilmoqda.Sirtni ishlov berish.An’anaviy usullarda quvurlar faqat silliqlanadi yoki glazur bilan qoplanadi.Bugungi kunda anti-bakterial qoplamalar, kimyoviy chidamlilikni oshiruvchi polimer yoki nano-qoplamalar ishlatiladi.Sifat nazorati.Rivojlangan texnologiyalarda avtomatik vizual inspeksiya, lazer va ultratovushli tekshiruvlar qo‘llaniladi. Bu ishlab chiqarishda nosozliklar va material nuqsonlarini kamaytiradi.

Texnologik rivojlanishning afzalliklari

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish

Quvurlarni xizmat muddatini uzaytirish

Energiya va xom ashyo sarfini kamaytirish

Atrof-muhitga zararini kamaytirish

Xulosa:

Keramik quvurlar ishlab chiqarish texnologiyasi sohasida so‘nggi yillarda sezilarli rivojlanish kuzatilmoqda. Zamonaviy usullar va materiallar qo‘llanilishi natijasida quvurlar mexanik va kimyoviy chidamlilik bo‘yicha yaxshilangan, ishlab chiqarish samaradorligi oshirilgan, sifat nazorati va avtomatlashtirish jarayonlari orqali nosozliklar kamaytirilgan hamda energiya va xom ashyo sarfi tejab ishlab chiqarish ekologik jihatdan barqarorlashtirilgan.Texnologik yangiliklar, jumladan 3D-print, nanopartikulalar va innovatsion qoplamalar, keramik quvurlarni turli sanoat va qurilish sohalarida yanada keng qo‘llash imkonini beradi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish, sifatni oshirish va ekologik xavfsizlikni ta’minlash kelajakda ham muhim ahamiyat kasb

etadi.Natijada, keramik quvurlar texnologiyasining rivojlanishi nafaqat sanoat samaradorligini oshiradi, balki ularning uzoq muddatli ishlashini va turli sharoitlarda ishonchli ishlashini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yusupova M.N., Ismatov A.A. — *Keramika va olovbardosh materiallar texnologiyasi*. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2011.
2. R.A. Rahimov — *Keramika va olovbardosh materiallar*. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008.
3. Ismatov A.A. — *Silikat va qiyin eriydigan nometall materiallar texnologiyasi*. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2006.
4. T.A. Otaqo‘ziyev, Z.A. Muxamedbayeva, A.A. Muxamedbayev — *Qurilish materiallari texnologiyasi*. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.
5. T.A. Otaqo‘ziyev va boshqalar — *Silikat qurilish ashyolari*. Toshkent: “Voris-nashriyot”, 2006.

ISSIQLIK HIMOYALOVCHI MATERIALLAR ISHLAB CHIQARISHDA ISHLATILADIGAN XOM ASHYOLAR VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Hamrayeva Sabrina Zikrillo qizi

Termiz Davlat Muhandislik va Agrotexnologiyalar Universiteti Energetika va Sanoat Muhandisligi fakulteti Kimyoviy Muhandislik yo‘nalishi 23 „ A" guruh talabasi

Shaymardonova Mohichehra

Termiz Davlat Muhandislik va Agrotexnologiyalar Unversiteti Kimyo texnologiya kafedrasi dotsent o‘qituvchisi

ANOTATSIYA: Mazkur maqolada issiqlik himoyalovchi materiallarning ishlab chiqarish jarayonida ishlatiladigan asosiy xom ashyolar (kvars qumi, kaolin gil, magnezit, boksit, zirkon qumi va boshqalar)ning fizik-kimyoviy xossalari, ularning termik bardoshliligi va texnologik afzalliklari tahlil qilingan. Shuningdek, sun’iy intellekt yordamida xom ashyo tanlash, nanoqo‘shimchalar bilan boyitish, 3D-bosma texnologiyasi va qayta ishlash texnikalari asosida yaratilayotgan innovatsion yechimlar haqida ilmiy ma’lumotlar keltirilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, AI yordamida modellashtirilgan materiallar 25–30 % yuqori samaradorlik ko‘rsatgan, nanozarrachalar bilan boyitilgan issiqlik himoya qoplamalarining issiqlik o‘tkazuvchanligi esa 0,9 W/(m·K) gacha pasaygan.

KALIT SO‘ZLAR: Issiqlik himoyalovchi materiallar, xom ashyo, innovatsion texnologiyalar, sun’iy intellekt, nanoqo‘shimchalar, kompozit tizimlar, 3D bosma, refrakter materiallar, energiya tejamkorlik.

Kirish:

Hozirgi davrda sanoat tarmoqlarining jadal rivojlanishi, energiya samaradorligini oshirish va ekologik xavfsizlikni ta’minlash masalalari issiqlik himoyalovchi materiallar ishlab chiqarish texnologiyalarini takomillashtirishni taqozo etmoqda. Statistika ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha ishlab chiqarilayotgan issiqlik energiyasining 25–30% qismi issiqlik yo‘qotishlari hisobiga isrof bo‘ladi. Shu bois, yuqori haroratlarda ishlay oladigan, issiqlik o‘tkazuvchanligi past bo‘lgan, ekologik toza materiallarni yaratish dolzarb hisoblanadi.

Asosiy qism

1. Issiqlik himoyalovchi materiallar tasnifi

Issiqlik himoyalovchi materiallar ikki asosiy turga bo‘linadi:

Past haroratli himoyalovchilar (100–600°C gacha) — binolar, sanoat quvurlari va texnologik qurilmalar izolyatsiyasida ishlatiladi.

Yuqori haroratli himoyalovchilar (600–1800°C gacha) — metallurgiya, keramika, kimyo va energetika pechlarida qo‘llanadi.

2. Asosiy xom ashyolar va ularning tarkibi

Issiqlik himoyalovchi materiallar ishlab chiqarishda ishlatiladigan asosiy xom ashyolar quyidagilardan iborat:

Xom ashyo turi	Kimyoviy tarkibi (%)	Issiqlik o`tkazuvchanlik koeffitsienti(W/mK)	Qo`llanilish sohasi
Diatomit	SiO_2 – 80–90, Al_2O_3 – 3–6	0.12-0.18	Qurilish,issiqlik izzaliyatsiyasi
Perlit	SiO_2 – 72, Al_2O_3 – 13, Fe_2O_3 – 1	0.045-0.065	Metallurgiya,kriogenika
Vermikulit	MgO – 25–28, SiO_2 – 37–39	0.050-0.085	Yadro energetikasi, aviatsiya
Bazalt tolasi	SiO_2 – 48–52, Al_2O_3 – 15–17	0.35-0.045	Termik himoya, qurilish
Aluyumosilikatli tolalar	SiO_2 – 50–60, Al_2O_3 – 35–45	0.0300-0.040	Pechlar va reaktorlar qoplamalari

O‘zbekistonda bu turdagi xom ashyolarning asosiy konlari Qizilqum, Surxondaryo va Farg‘ona vodiysi hududlarida joylashgan bo‘lib, ularning o‘rtacha zahirasi 40 mln tonnadan ortiqni tashkil etadi.

3. Innovatsion texnologiyalar

Zamonaviy ilm-fan yutuqlari issiqlik himoyalovchi materiallarni ishlab chiqarish jarayonini avtomatlashtirish va modifikatsiyalash imkonini bermoqda. Quyidagi innovatsion yo‘nalishlar alohida ahamiyat kasb etadi:

Nanostrukturalangan tolalar – diametri 100 nm dan kam bo‘lgan tolalar issiqlik o‘tkazuvchanlikni 25–30% gacha kamaytiradi.

Aerogel asosidagi materiallar – ular zichligi 0.03 g/cm³, issiqlik o‘tkazuvchanligi esa atigi 0.015 W/m·K ni tashkil etadi.

Kompozit issiqlik himoyasi – bazalt va keramika tolalari kombinatsiyasi asosida tayyorlangan kompozitlar 1200°C gacha haroratda o‘z xossasini saqlaydi.Sun’iy intellekt (AI) yordamida model yaratish – AI yordamida xom ashyo tarkibini optimallashtirish orqali energiya sarfini 15–20% gacha kamaytirish mumkinligi ilmiy jihatdan isbotlangan (MIT, 2023-yil ma’lumoti).

4. Energiya samaradorligi va ekologik foyda.

Innovatsion issiqlik himoyalovchi materiallar ishlatilganda:

Issiqlik yo‘qotilishi 35–40% gacha kamayadi.

Sanoat pechlarining energiya sarfi 18% gacha qisqaradi.

CO_2 chiqindilari yiliga 250 ming tonna kamayadi

Xulosa o`rnida shuni aytish mumkunki issiqlik himoyalovchi materiallar ishlab chiqarishda zamonaviy xom ashyolardan foydalanish, ularning kimyoviy tarkibini sun’iy intellekt yordamida optimallashtirish va energiya samarador texnologiyalarni joriy etish sanoatni ekologik va iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston sharoitida mahalliy xom ashyo bazasiga tayanib, nanokompozit va aerogel asosidagi issiqlik himoyalovchi materiallarni ishlab chiqarish istiqbollari nihoyatda yuqoridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Nazarov, A. Sh. Olovbardosh materiallar texnologiyasi. Toshkent: Fan, 2022.

Levin, E. M. Refractory Oxides: Thermal and Chemical Stability. Elsevier, 2021.

The Materials Project Database, Lawrence Berkeley National Laboratory, 2024.

Akhmedov, B. va boshq., “AI asosida xom ashyo tanlashning samaradorlik tahlili”, O‘zMU Ilmiy axboroti, №2, 2023.

NASA Technical Report: 3D-Printed Thermal Protection Systems for Re-entry Vehicles, 2023.

ISO 836:2020 – Refractory materials — Classification and testing methods.

Yusupov, D. A. “Termobardosh kompozit materiallarda nanostrukturaviy komponentlarning roli”, O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi axborotnomasi, 2024.

Zhang, Q. va Liu, H., AI-Driven Optimization of Thermal Insulation Materials, Journal of Advanced Materials Science, 2023.

MUAMMONING QO‘YILISHI. MUAMMONI ISHLASH VA RIVOJLANTIRISH

Raimov Abror G‘ofurjon o’g’li
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti, kimyoviy texnologiya mutaxassisligi magistranti
abrorraimov211@gmail.com
Normurotov Anvar Zoirjon o’g’li
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti, kimyoviy texnologiya mutaxassisligi magistranti
anvarjanrooney@gmail.com
Shaymardanova Mohichehra Alimardanovna
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti kimyo muhandisligi kafedrasi dotsenti, t.f.f.d.

Annotatsiya

Mazkur maqolada ilmiy va amaliy tadqiqotlar jarayonida muammoning qo‘yilishi, uni ishlash hamda rivojlantirish masalalari nazariy-metodologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda muammo tushunchasining epistemologik mohiyati, ilmiy izlanishdagi funksiyasi va muammoni aniqlashdan boshlab, uni yechishga yo‘naltirilgan konseptual modellarni ishlab chiqish jarayoni izchil yoritiladi. Muammoni to‘g‘ri qo‘yish ilmiy natijaning sifati va ishonchliligini belgilovchi asosiy omil sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, muammoni ishlash va rivojlantirish jarayonida mantiqiy tahlil, empirik kuzatuv va nazariy umumlashtirish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ochib beriladi. Maqolada muammoning dinamik xarakterga ega ekanligi, ya’ni ilmiy taraqqiyot davomida qayta talqin qilinishi va chuqurlashib borishi asoslanadi. Tadqiqot natijalari ilmiy izlanish metodologiyasini takomillashtirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Muammo, muammoning qo‘yilishi, ilmiy tadqiqot, muammoni ishlash, muammoni rivojlantirish, metodologiya, nazariy tahlil, ilmiy tafakkur.

Abstract

This article analyzes the issues of problem formulation, its development and implementation in the process of scientific and applied research from a theoretical and methodological perspective. The study consistently covers the epistemological essence of the concept of a problem, its function in scientific research, and the process of developing conceptual models aimed at solving it, starting from identifying the problem and ending with its solution. The correct formulation of the problem is interpreted as the main factor determining the quality and reliability of the scientific result. It also reveals the inextricable link between logical analysis, empirical observation and theoretical generalization in the process of problem

development and implementation. The article argues that the problem has a dynamic nature, that is, it is reinterpreted and deepened during scientific progress. The results of the study serve as an important theoretical basis for improving the methodology of scientific research.

Keywords: Problem, problem formulation, scientific research, problem development, methodology, theoretical analysis, scientific thinking.

Kirish. Ilmiy tadqiqot faoliyati avvalo muammoni anglash va uni aniq ifodalashdan boshlanadi. Har qanday ilmiy izlanish, u qaysi fan sohasiga mansub bo‘lishidan qat’i nazar, mavjud bilimlar tizimida aniqlangan bo‘shliq yoki qarama-qarshilikni hal etishga qaratilgan bo‘ladi. Shu ma’noda muammoning qo‘yilishi ilmiy tafakkurning boshlang‘ich nuqtasi bo‘lib, tadqiqotning yo‘nalishini, metodlarini va kutilayotgan natijalarini belgilab beradi. Muammo noto‘g‘ri yoki yuzaki qo‘yilgan taqdirda, hatto murakkab metodlar va keng empirik materiallar ham kutilgan ilmiy samarani bermaydi.

Zamonaviy fan taraqqiyoti shuni ko‘rsatadiki, ilmiy muammolar tobora murakkablashib, fanlararo xarakter kasb etmoqda. Bu holat muammoni nafaqat aniqlash, balki uni chuqur ishlash va rivojlantirish zaruratini kuchaytiradi. Muammoni ishlash jarayoni tadqiqot predmetini aniqlashtirish, tushunchalar apparatini aniqlab olish va mavjud nazariy qarashlarni tanqidiy qayta ko‘rib chiqishni o‘z ichiga oladi. Muammoni rivojlantirish esa uni yangi ilmiy sharoitlarda qayta talqin qilish, kengroq kontekstga joylashtirish va yangi savollar qo‘yish orqali amalga oshiriladi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, ilmiy adabiyotlarda ko‘pincha metodlar va natijalarga katta e’tibor qaratilib, muammoning qo‘yilishi va rivojlanish jarayoni yetarlicha chuqur tahlil qilinmaydi. Aslida esa muammo ilmiy tadqiqotning markaziy kategoriyasi bo‘lib, uning mantiqiy va metodologik asoslarini aniqlash ilmiy tafakkur madaniyatini yuksaltirishda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Muammoning qo‘yilishi ilmiy izlanishning eng mas’uliyatli bosqichlaridan biri hisoblanadi. Muammo mavjud bilimlar tizimidagi nomuvofiqlik, yetarli darajada izohlanmagan hodisa yoki amaliy ehtiyoj natijasida yuzaga keladi. Shu sababli muammoni aniqlash jarayoni bilimlar holatini chuqur tahlil qilishni, mavjud nazariyalar va konsepsiyalarni solishtirishni talab etadi. Muammo savol shaklida ifodalanadi, biroq u oddiy savoldan farqli ravishda ilmiy javobni talab qiluvchi murakkab mantiqiy konstruktsiyadir.

Muammoni ishlash bosqichida tadqiqotchi muammoning ichki tuzilishini ochib beradi. Bu jarayonda muammo tarkibiy qismlarga ajratiladi, asosiy va ikkilamchi jihatlar aniqlanadi. Muammoni ishlash nazariy va empirik darajalarda amalga oshiriladi. Nazariy darajada muammo tushunchalar tizimi orqali ifodalanib, uning ilmiy kategoriyalar bilan bog‘liqligi aniqlanadi. Empirik darajada esa muammo real faktlar, kuzatuvlar va tajribalar asosida

tekshiriladi. Aynan shu bosqichda muammoning ilmiy asoslanganligi va amaliy ahamiyati aniqlanadi.

Muammoni rivojlantirish jarayoni esa ilmiy tafakkurning dinamik xususiyatini namoyon etadi. Har qanday muammo bir martalik yechim bilan cheklanmaydi, balki yangi sharoitlar, yangi ma’lumotlar va yangi metodlar paydo bo‘lishi bilan qayta ko‘rib chiqiladi. Muammoni rivojlantirish orqali tadqiqotchi uni kengroq ilmiy kontekstga joylashtiradi, fanlararo aloqalarni aniqlaydi va yangi ilmiy savollarni shakllantiradi. Shu jihatdan muammo ilmiy bilimning harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo‘ladi.

Quyidagi jadvalda muammoning qo‘yilishi, ishlanishi va rivojlantirilishining asosiy xususiyatlari umumlashtirilgan:

Bosqich	**Asosiy mazmuni**	**Ilmiy ahamiyati**
Muammoning qo‘yilishi	Ilmiy bo‘shliqni aniqlash	Tadqiqot yo‘nalishini belgilaydi
Muammoni ishlash	Tuzilmani ochib berish	Nazariy asoslarni mustahkamlaydi
Muammoni rivojlantirish	Yangi talqin va savollar	Ilmiy taraqqiyotni ta’minlaydi

Shunday qilib, muammo nafaqat tadqiqotning boshlanish nuqtasi, balki uning davomiy va rivojlanib boruvchi markaziy elementi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, muammoning qo‘yilishi, uni ishlash va rivojlantirish ilmiy tadqiqotning metodologik poydevorini tashkil etadi. To‘g‘ri va asosli qo‘yilgan muammo tadqiqotning mantiqiy izchilligini, natijalarining ishonchliligini va ilmiy yangiligini ta’minlaydi. Muammoni ishlash jarayoni ilmiy tafakkurning chuqurlashuviga, muammoni rivojlantirish esa fan taraqqiyotining uzluksizligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada bayon etilgan nazariy xulosalar ilmiy tadqiqot metodologiyasini takomillashtirishda, yosh tadqiqotchilarning ilmiy tafakkurini shakllantirishda va fanlararo izlanishlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Muammo tushunchasiga dinamik va tizimli yondashuv ilmiy izlanishlar samaradorligini oshirishning muhim sharti ekanligi asoslab berildi.

REFERENCES

1. Box G. E. P., Hunter W. G., Hunter J. S. Statistics for Experimenters. – New York: Wiley, 2005. – 672 p.

2. Montgomery D. C. Design and Analysis of Experiments. – Hoboken: Wiley, 2017. – 752 p.

3. Saltelli A., Ratto M. Global Sensitivity Analysis. – Chichester: Wiley, 2008. – 304 p.

4. Dorf R. C., Bishop R. H. Modern Control Systems. – Boston: Pearson, 2016. – 1120 p.

5. Abdullayev A. Matematik modellashtirish asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 320 b.

6. To‘xtasinov R. Optimallash va boshqaruv nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 288 b.

CHINI VA FAYANS BUYUMLAR XOMASHYOSI

Po’latova Muxlisa
TERDMAU talabasi
muxlisabonupolatova@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisda chinni va fayans buyumlarini ishlab chiqarishda qo‘llaniladigan xomashyo turlarining mineralogik tarkibi, fizik-kimyoviy xossalari hamda texnologik jarayondagi funksional roli ilmiy jihatdan yoritiladi. Chinni va fayans sanoati keramika materiallari ishlab chiqarishning eng murakkab va yuqori sifat talab etiladigan tarmoqlaridan biri bo‘lib, bunda xomashyoning tanlanishi mahsulotning mustahkamligi, rang-barangligi, shaffofligi va ekspluatatsion xossalarini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Tezisda kaolin, dala shpati, kvarts, plastifikator va yordamchi qo‘shimchalarning chinni hamda fayans massasidagi o‘rni, ularning o‘zaro nisbatlari va texnologik jarayonlarga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, mahalliy xomashyo resurslaridan foydalanish imkoniyatlari va ularning sanoat miqyosidagi ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Tadqiqot natijalari chinni va fayans buyumlari ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda xomashyo bazasini ilmiy asosda tanlash muhimligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: chinni, fayans, xomashyo, kaolin, dala shpati, kvarts, keramika massasi, mineral tarkib, fizik-kimyoviy xossalar, sanoat texnologiyasi.

Abstract

This thesis scientifically examines the mineralogical composition, physicochemical properties, and functional role of raw materials used in the production of porcelain and faience products. The porcelain and faience industry is one of the most complex and demanding sectors of ceramic materials production, where the selection of raw materials is the main factor determining the strength, color, transparency, and operational properties of the product. The thesis analyzes the role of kaolin, feldspar, quartz, plasticizers, and auxiliary additives in porcelain and faience mass, their mutual relationships, and their impact on technological processes. The possibilities of using local raw materials and their importance on an industrial scale are also emphasized. The results of the study indicate the importance of scientifically selecting the raw material base in increasing the efficiency of porcelain and faience production.

Keywords: porcelain, faience, raw materials, kaolin, feldspar, quartz, ceramic mass, mineral composition, physicochemical properties, industrial technology.

Kirish. Chinni va fayans buyumlari insoniyat madaniyati va moddiy ishlab chiqarish tarixida alohida o‘rin egallagan bo‘lib, ularning shakllanishi va rivoji bevosita xomashyo bazasining mukammalligi bilan bog‘liqdir. Keramika sanoatining ushbu tarmoqlari nafaqat maishiy ehtiyojlar, balki tibbiyot, kimyo, elektrotexnika va san’at sohalarida ham keng qo‘llaniladi. Shu bois chinni va fayans buyumlarining sifatini belgilovchi omillar orasida xomashyoning mineralogik va granulometrik tarkibi, tozaligi hamda texnologik moslashuvchanligi yetakchi ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida chinni va fayans mahsulotlariga qo‘yiladigan talablar keskin oshib bormoqda. Oqartirilgan rang, silliq sirt, mexanik mustahkamlik va kimyoviy barqarorlik kabi ko‘rsatkichlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlatiladigan xomashyo sifatiga bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, xomashyo turlarini chuqur ilmiy o‘rganish, ularning o‘zaro ta’sir mexanizmlarini aniqlash va optimal tarkiblarni ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Chinni va fayans buyumlar ishlab chiqarishda asosiy xomashyo sifatida kaolin, dala shpati va kvarts keng qo‘llaniladi. Kaolin alyumosilikatli mineral bo‘lib, yuqori darajadagi tozaligi va oq rang berish xossasi bilan ajralib turadi. U chinni massasiga plastiklik bag‘ishlaydi hamda pishirish jarayonida buyum shaklining saqlanishini ta’minlaydi. Fayans ishlab chiqarishda esa kaolinga qo‘shimcha ravishda plastiklikni oshiruvchi gil turlari ko‘proq miqdorda ishlatiladi, bu esa mahsulotning nisbatan past pishirish haroratida tayyorlanishiga imkon yaratadi.

Dala shpati chinni va fayans massasida erituvchi komponent vazifasini bajaradi. U yuqori harorat ta’sirida erib, massa ichida shishasimon fazani hosil qiladi va zarrachalar o‘rtasidagi bog‘lanishni mustahkamlaydi. Aynan dala shpatining miqdori va tarkibi mahsulotning zichligi, shaffofligi va mexanik mustahkamligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Kvarts esa skelet hosil qiluvchi komponent sifatida ishlatilib, buyumning termik barqarorligini oshiradi va deformatsiyani kamaytiradi.

Chinni va fayans massasiga qo‘shimcha ravishda turli texnologik qo‘shimchalar – deflokulyatorlar, oqartiruvchi moddalar va rang beruvchi pigmentlar kiritiladi. Ularning vazifasi ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish, energiya sarfini kamaytirish va tayyor mahsulot sifatini yaxshilashdan iborat. Xomashyoning mineral tarkibi bilan bir qatorda, uning maydalash darajasi, namligi va granulometrik taqsimoti ham muhim texnologik ahamiyatga ega.

Quyidagi jadvalda chinni va fayans ishlab chiqarishda qo‘llaniladigan asosiy xomashyo turlari va ularning funksional vazifalari umumlashtirilgan:

Xomashyo turi	**Asosiy vazifasi**	**Mahsulot xossasiga ta’siri**
Kaolin	Oqartirish va plastiklik	Rangning oq bo‘lishi, shakl barqarorligi

Dala shpati	Erituvchi komponent	Zichlik va mustahkamlik
Kvarts	Skelet hosil qiluvchi	Termik barqarorlik
Gil	Plastifikator	Qoliplash qulayligi

Mahalliy xomashyo resurslaridan foydalanish masalasi ham alohida e’tiborga loyiq. O‘zbekiston hududida mavjud kaolin va kvarts konlari chinni va fayans sanoatini rivojlantirish uchun muhim xomashyo bazasini tashkil etadi. Ularni chuqur boyitish va sifatini oshirish orqali import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyati mavjud.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, chinni va fayans buyumlarining sifati bevosita ishlatiladigan xomashyoning mineralogik tarkibi va texnologik xossalariga bog‘liq ekanligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Kaolin, dala shpati va kvartsning o‘zaro mutanosibligi mahsulotning estetik va ekspluatatsion ko‘rsatkichlarini belgilaydi. Shuning uchun chinni va fayans sanoatini rivojlantirishda xomashyo bazasini kompleks o‘rganish, mahalliy resurslardan oqilona foydalanish va ilmiy asoslangan texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Ismatov A. A. Keramika materiallari texnologiyasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 256 b.
2. Karimov B. S. Silikat materiallar kimyosi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 224 b.
3. Kingery W. D., Bowen H. K., Uhlmann D. R. Introduction to Ceramics. – New York: Wiley, 2003. – 672 p.
4. Reed J. S. Principles of Ceramics Processing. – New York: Wiley, 1995. – 658 p.
5. Rahmonov X. R. Keramika sanoatida xomashyo bazasidan foydalanish masalalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 180 b.

KONSTRUKTIVIZM NAZARIYASI VA UNING QO‘LLANILISHI: O‘QUVCHILARDA BILIM OLISH, TAHLIL QILISH VA MULOHAZA QILISH BORASIDAGI KO‘NIKMALARINI OSHIRISHDAGI ROLI

Abdiqahhorov Davlatbek Muzaffar o‘g‘li

Teach for Uzbekistan
(Teach for All xalqaro tashkiloti) dasturi ishtirokchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada konstruktivizm nazariyasining zamonaviy ta’lim jarayonida dars tashkil etishga tatbiqi chuqur tahlil qilinadi. Konstruktiv yondashuv — o‘quvchi faol bilim quruvchi sifatida qaraladigan pedagogik paradigma bo‘lib, u o‘quvchilarga bilimni tayyor shaklda emas, balki o‘z tajribasi, interaktiv faoliyat va ijtimoiy muloqot orqali shakllantirish imkonini beradi. Maqolada konstruktiv ta’lim nazariyasining asosiy tamoyillari, xalqaro tadqiqotlar va statistik natijalar, darslarni tashkil etish detallari va amaliy misollar keltiriladi. Shuningdek, maqola konstrukivizmga asoslangan darslarda o‘quvchi faoliyatini maksimal darajada faollashtirishning strategiyalari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: konstruktivizm, ta’lim nazariyasi, faol o‘rganish, interfaol metodlar, hamkorlik, pedagogik strategiyalar.

Konstruktivizm — bu o‘quvchilarning bilimni mustaqil ravishda “qurish” jarayoniga asoslangan ta’lim nazariyasi bo‘lib, u psixologik va pedagogik tadqiqotlarga asoslanadi. Bu paradigma an’anaviy “o‘qituvchi markazli” yondashuvdan farqli o‘laroq, o‘quvchini faol bilim quruvchi sifatida ko‘radi. Nazariya bo‘yicha, o‘quvchi o‘z mavjud bilimlari, tajribalari, ijtimoiy aloqalari orqali yangi bilimlarni konstruksiya (qurish) qiladi. Bu tamoyillar Piaget va Vygotsky kabilarning kognitiv rivojlanish va ijtimoiy o‘zaro ta’sir nazariyalaridan kelib chiqadi.

Konstruktivizm psixologiya va ta’limdagi bir necha asosiy g‘oyalarga tayanadi. Psixolog Jean Piaget o‘quvchilarning bilimlarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishi va “kognitiv strukturalar”ni qurish printsiplarini taklif qilgan. Vygotsky esa bilim ijtimoiy muloqot orqali shakllanadi deb hisoblagan, bu esa pedagogik dialog va hamkorlikni ta’limning ajralmas qismiga aylantiradi.

Konstruktiv ta’lim tamoyillari quyidagilar bo‘lib:

• Faol o‘rganish: O‘quvchi bilimni faqat tinglamaydi, balki amalda qo‘llaydi, savollar beradi va izlanadi.

• Ijtimoiy hamkorlik: Guruh ishlari, muhokamalar va birgalikdagi muammolarni hal qilish orqali bilish jarayoni chuqurlashadi.

• Oldingi bilimlarga tayyorlanuvchi: Yangi bilimlar o‘quvchining mavjud bilimlari bilan bog‘lanadi va shu orqali mustahkamlanadi.

• Refleksiya: O‘quvchi o‘z tajribasini tahlil qiladi va o‘rganganlarini qayta ko‘rib chiqadi.

Konstruktiv yondashuvga asoslangan dars odatda quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- Motivatsiya va jalb qilish: O‘quvchilarning e’tiborini jalb qilish va mavzuga qiziqish uyg‘otish.
- Faol izlanish: O‘quvchilar mustaqil yoki guruhlarda o‘z savollarini ishlab chiqadi.
- Muloqot va hamkorlik: Guruh ichida muammolarni muhokama qilish orqali bilimlarni mustahkamlash.
- Realizatsiya: O‘quvchilar o‘z bilimlarini real hayot misollarida qo‘llaydi.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, konstruktiv usullarni qo‘llash natijasida o‘quvchilarda kritik fikrlash, mustaqil izlanish va hamkorlik qobiliyatlari sezilarli darajada yaxshilangan.Masalan, ta’lim institutlarida olib borilgan tadqiqotlar konstruktiv metodlarni qo‘llagan sinflarda o‘quvchilarning faolligi va uzoq muddatli bilim saqlanishi an’anaviy metodlarga nisbatan yuqori bo‘lishini ko‘rsatgan.

Ta’lim bo‘yicha eng katta meta-tadqiqotlardan biri — John Hattie tomonidan o‘tkazilgan meta-tahlil. U 800 milliondan ortiq o‘quvchi va 50 000 ta tadqiqot natijalarini o‘rganib chiqqan. Faol o‘rganish va o‘quvchi markazli yondashuvlar (konstruktiv yondashuvlar) an’anaviy “o‘qituvchi faqat ma’lumot beradi” metodlariga qaraganda ta’lim natijalariga ancha ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Hattiening ta’lim samaradorligi reytingida o‘quvchi faol ishtirok etadigan metodlar yuqori baholangan. Bu tadqiqotdan asosiy xulosa shuki, konstruktiv yondashuvlar o‘quvchilar bilimini mustahkamlashda juda samarali.

Bir necha mamlakatlarda (masalan, AQSh, Finlyandiya, Singapur) maxsus dasturlar tashkil etilgan bo‘lib, ular ta’limda konstruktiv yondashuvni sistematik tatbiq etishga qaratilgan. Bu mamlakatlarda pedagogik treninglar, dars rejalarini innovatsion konsepsiyalar asosida ishlab chiqish va baholash tizimlari qo‘llanadi.

Baholash jarayonlari faqat yozma testlardan iborat bo‘lmay, balki portfel baholash, loyiha taqdimotlari, guruh diskussiyalari orqali amalga oshirilsa, o‘quvchilarning kompetensiyalari yaxshiroq aniqlanadi. Raqamli pedagogika platformalari (masalan LMS tizimlari, interfaol

vositalar) o‘quvchilarning konstruktiv faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi va masofaviy hamkorlikni kuchaytiradi.

Konstruktiv yondashuv ta’lim jarayonini o‘quvchi markazli, faol va interfaol shaklga aylantiradi. Bu nafaqat akademik bilimni, balki ijtimoiy ko‘nikmalar, kritik fikrlash va mustaqil izlanish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Umuman olganda, konstruktivizm nazariyasi bo‘yicha tashkil etilgan dars jarayoni zamonaviy ta’lim talablariga eng mos keladigan yondashuvlardan biridir. U o‘quvchilarni nafaqat bilim bilan ta’minlaydi, balki ularni muammolarni echish, mustaqil fikrlash va hamkorlikda ishlash kabi hayotiy ko‘nikmalar bilan ham boyitadi. Konstruktiv usullarni to‘g‘ri va tizimli tatbiq etish orqali ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

THE IMPORTANCE OF IMMUNOHISTOCHEMISTRY IN THE DIAGNOSIS OF HODGKIN'S LYMPHOMA

Kadamova M.A.
Urgench branch of Tashkent Medical Academy

Hodgkin lymphoma is a neoplasm arising from lymphoid tissue with distinct morphological and immunohistochemical features. This type of tumor has a characteristic clinical and morphological feature that is inseparable from the treatment of lymphomas, leading to morphological changes. The presence of Reed-Sternberg cells and immunophenotypes are the main criteria for differentiating HL from other lymphoproliferative disorders.

The relevance of the problem. From the life of morphologists Hodgkin lymphoma is a type of tumor with characteristic cellular distributions and tissue structures at the microscopic level. Its main morphological features are large cells with two or more nuclei and a chromatin structure in the nucleus that resembles a "owl-eyed" appearance, i.e. Reed-Sternberg. Cellular examination is the detection of mononuclear cells organized in a single-nucleated form of Reed-Sternberg cells . They are tuberculous, and the infiltrate contains lymphocytes, eosinophils, histiocytes, neutrophils, and plasma cells. In some types of this tumor, elements of fibrosis, granuloma, and necrosis are found.

Materials obtained for the study are required The incidence of the disease was reported to the Khorezm branch of Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center of Oncology and Radiology for the years 2019-2024.

Hodgkin lymphoma into clinical and morphological types helps determine diagnostic and therapeutic tactics:

Nodular lymphocyte predominance (NLPHL) – CD20+, CD45+ prognosis is good. Classic HL (CHL): a) Nodular sclerosis (NSHL) with the growth of connective tissue, the control of lacunar cells; b) Mixed cellular proliferation (MCHL) with a large number of Reed-Sternberg cells and the presence of necrosis; c) Lymphocyte-dominant (LRCHL) with a large number of lymphocytes, a small number of Reed-Sternberg cells; d) Lymphocyte-deficient type (LDCHL) - a lack of lymphocytes, the prognosis in this type is poor. Immunohistochemistry is a complementary component of the complete morphology and is helpful in differentiating it from Hodgkin lymphoma: a) In classic HL, CD15+, CD30+, CD20−, CD4 - are found, in the type with nodular lymphocyte predominance (NLPHL) with CD5+, CD20+, CD3+. The lymphogranulomatosis with lymphocyte depletion (lympho-deficiency) variant is called lymphocyte-deficiency classical Hodgkin lymphoma (LD-cHL) and is a variant in which

lymphoid tissue is lost, but Hodgkin/Reed-Sternberg events (HRS) may occur. LD-cHL is divided into two morphological forms: **reticular and diffuse fibrotic types .** It is distinguished. Epidemiologically and clinically, it occurs in patients older than 50 years and in immunodeficiencies (especially HIV). In this type of disease, "B-symptoms" (fever, sweating, weight loss) and splenomegaly are often observed.

In conclusion, it can be said that In the diagnosis of lymphogranulomatosis , **morphological features** primarily determine the cause of the disease, determine the prognosis and treatment tactics of the disease, and take into account all the factors that contribute to its development in comparative practice. **Lymphogranulomatosis with a decrease in lymphocytes is the most severe form in clinical and pathogenetic terms, requiring an individual approach.** This variant is characterized by late detection, resistance to supportive therapy, and the complexity of the treatment plan, requiring a wide range of strategies, such as intensive chemotherapy, immunotherapy, and transplantation.

References.

1. Kamalova F. Sh. and others. Epidemiological and clinical features of lymphoproliferative diseases with porogenie organov golovy i shei // Oncohematology . – 2021. – T. 16. – No. 3. – P. 105-117.
2. Tosheva RS, Ismailova MX, Ilkhamov DF Role of computer Tomography and ultrasound in the diagnosis of malignant lymphoma //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2021. – P. 194.
3. Tillyashaykhov MN ., Ibragimova Sh.N., Djanklich SM, Sostoyanie onkologicheskoy pomoshchi born in the Republic of Uzbekistan in 2019, Izd : "Fan" Academii Nauk Republici Uzbekistan. Tashkent- 2020., str. 85,
4. Ognerubov NA, Antipova TS Radiation -induced sarcoma of soft tissue after radiation therapy lymphoma Khodkina . Kliniche-skoe nablyudenie //Sovremennaya onkologiya. – 2022. – T. 24. – No. 3. – S. 325-330.
5. Patrakeeva VP, Dobrodeeva LK Immune reaction to Hodgkin's lymphoma // Medical extreme situation . – 2023. – T. 25. – No. 2. – S. 77-84.
6. Plastinina , Lyubov Vasilevna Klinicheskaya and pathomorphological characteristic follicular lymphoma of the 3rd cytological type: autoref . Dis … sugar. Med. Nauk.- M., 2017.- 24 p.
7. Senchenko MA et al. Clinical and morphological characteristics of nodal lymphoma Hodzhkina s limfotsitarnym preobladanem he child. Opyt odnogo Tsentra //Voprosy

hematologii/onkologii va immunopatologii v pe-diatri . – 2021. – T. 20. – No. 2. – P. 111-120.
8. Samanyova N. Yu. and others. Evolutsiya lekarstvennogo lecheniya classiceskoy lymphoma HODZKINA // Yujno-rossiyskiy onkologicheskiy zurnal. – 2022. – T. 3. – No. 3. – S. 41-47.
9. Shupletsova IA et al. Clinico-pathomorphological characteristics of nodular lymphoma Hodzhkina with lymphoid preobladanie v zavisimosti ot vremeni ot poyavleniya limfadenopatii do vypolneniya biopsii //Hematology and Transfusiology. - 2020. - T. 65. - No. S1. - S. 246-246.
10. Shupletsova IA, Kovrigina AM Characteristics and frequency of diagnostic variants of the virus eshteyna - barr -positive lymphoma Hodzhkina with lympho-idnym preobladanem and structural lymphoma hodzhkina //Hematology and Transfusion. – 2021. – T. 66. – No. 4. – P. 567-579
11. Ameli F, Zahavi Z, Kosari F , Soleimani V. The utility of PAX8 compared with PAX5 immunohistochemical staining in the diagnosis of Hodgkin lymphoma . //Enn Diagn Pathol . 2022 Oct;60:151974
12. Amraee A, Evazi MR, Shakeri M, et al. Efficacy of nivolumab as a checkpoint inhibitor drug on survival in patients with relapsed/refractory classical Hodgkin lymphoma : a meta-analysis of prospective clinical trials. // Clin. Translation Oncol . 2019 ;21 (8):1093–1103.
13. Arlt A., von Bonin F., Rehberg T., et al. High CD206 levels in Hodgkin lymphoma-trained macrophages are associated with matrix remodeling and lymphoma dissemination. // Mol. Oncol 2020 ;14 (3):571-89.
14. Chiu WC, Chen SH, Chen BJ, Huang YL, Miserc JS, Wei CH, Lin WC. Primary pulmonary Hodgkin lymphoma: a rare etiology mimicking pulmonary tuberculosis . // Pediatrics Neonatol . 2021 Sep ;62 (5):569-570.

ХОДЖКИН ЛИМФОМАСИ ТАШХИСИДА ИММУНОГИСТОКИМЁ-НИНГ АҲАМИЯТИ

Қадамова М.А.
Тошкент тиббиёт академияси Урганч филиали

Лимфоид тўқимадан келиб чиқувчи, муайян морфологик ва иммуногистокимёвий белгиларга эга бўлган ўсма жараёнларидан бири Ходжкин лимфомаси ҳисобланади. Бу ўсма тури лимфомалар қаторида алоҳида клиник-морфологик тур сифатида ажратилади ҳамда ташхис қўйишда морфологик ўзгаришлар ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади. ХЛни бошқа лимфопролифератив касалликлардан фарқлашда Рид–Штернберг ҳужайра-лари ва уларнинг иммунофенотиплари асосий мезон ҳисобланади.

Муаммонинг долзарблиги. Морфологик хусусиятлари жиҳатидан Ходжкин лимфомаси микроскопик даражада ўзига хос бўлган ҳужайравий таркиблар ва тўқима структураларига эга бўлган ўсма туридир. Унинг асосий морфологик белгилари икки ёки кўп ядроли, ядросида “укки кўзи” кўрини-шидаги хроматин структурасига эга бўлган йирик ҳужайралар яъни Рид–Штернберг ҳужайраларининг бўлиши, Рид-Штернберг ҳужайраларининг якка ядровий шакли бўлган мононуклеар ҳужайраларнинг аниқланишидир. Ҳосил бўладиган инфильтрат таркибида лимфоцитлар, эозинофиллар, гистиоцитлар, нейтро-филлар ва плазматик ҳужайралар кузатилади. Мазкур ўсманинг баъзи турларида фиброз, гранулёма ва некроз элементлари учрайди.

Тадқиқот учун олинган материаллар асосан 2019-2024 йиллар давомида РИваРИАТМ Хоразм филиалига касаллик туфайли мурожаат қилган ҳамда Ходжкин лимфомаси ташҳиси аниқланиб, даволашда бўлган 80 нафар беморнинг касаллик тарихи маълумотлари ретроспектив ўрганилиши асосида олинган натижалар таҳлил қилинди.

Ходжкин лимфомасининг клиник ва морфологик турларга бўлиниши диагностик ва терапевтик тактикани аниқлашда муҳим аҳамиятга эга:

Нодуляр лимфоцит устунлиги (NLPHL) – CD20+, CD45+ бўлганда прогноз яхши. Классик ХЛ (CHL): а)Нодуляр склероз (NSHL)да бириктирувчи тўқиманинг ўсиши, лакунар ҳужайраларнинг бўлиши; б) Аралаш ҳужайравий таркиб (MCHL) кўп сонли Рид–Штернберг ҳужайралари ва некрознинг мавжудлиги; в) Лимфоцитар устунлик (LRCHL) лимфоцитлар кўп сонли, Рид–Штернберг ҳужайраларининг кам сонли бўлиши; г) Лимфоцитар етишмовчилик билан борадиган тури (LDCHL) – лимфоцитлар сонининг камлиги, бу турида прогноз салбий. Иммуногистохимик таҳлиллар морфологияни тўлдирувчи муҳим компо-нент бўлиб, Ходжкин лимфомасининг турларини фарқлашда

қўлланилади: а) Классик ХЛда CD15+, CD30+, CD20−, CD45 – натижа берса, нодуляр лимфоцит устунлиги (NLPHL)билан турида CD20+, CD45+, CD15−, CD30 каби натижалар беради. Лимфогранулематоз лимфоцитлар камайиши билан борувчи (лимфоцит-дефицит) варианти бу лимфоцитлар дефицит классик Ходжкин лимфомаси (LD-cHL) дейилади ва лимфа тўқимаси деярли йўқолган, аммо Ходжкин / Рид-Штернберг ҳужайралари (HRS) ниҳоятда кўп учрайдиган тури бўлиб, энг кам ҳолларда учрайдиган ва агрессив вариантидир. LD-cHL икки морфологик шаклга: **ретикуляр ва диффуз фиброз турларга** ажратилади. Эпидемиологияси ва клиникасида кўпроқ 50 ёшдан юқори бўлган беморларда ва иммунодефицит (айниқса HIV) фонида учрайди. Бу касаллик турида «В-симптомлар» (ҳарорат, терлаш, вазн йўқотиш) ва спленомегалия тез-тез кузатилади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки л**имфогранулематоз ташхисида морфологик текширишлар** биринчи навбатда ташхисни тасдиқлайди, касалликлар турини аниқлайди, касалликлар прогнози ва даво тактикаларини белгилайди, қиёсий ташхислашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади. **Лимфоцитлар камайиши билан кечувчи лимфогранулематоз клиник ва патогенетик жиҳатдан энг агрессив шакли бўлиб, индивидуал ёндашувни талаб қилади.** Ушбу варианти кеч аниқланиши, терапияга нисбатан чидамлилиги, даволаш режасини мураккаблиги интенсив кимётерапия, иммунотерапия ва трансплантация каби кенг кўламли стратегияларни талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Камолова Ф. Ш. и др. Эпидемиологические и клинические особенности лимфопролиферативных заболеваний с поражением органов головы и шеи //Онкогематология. – 2021. – Т. 16. – №. 3. – С. 105-117.
2. Тошева Р. С., Исмаилова М. Х., Илхамов Д. Ф. Роль компютерной томогра-фии и узд в диагностике злокачественных лимфом //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2021. – С. 194.
3. Тилляшайхов М.Н., Ибрагимова Ш.Н., Джанклич С.М., Состояние онкологической помощи населению Республики Узбекистан в 2019 году, Изд: «Фан» Академии Наук Республики Узбекистан. Ташкент-2020., стр. 85,
4. Огнерубов Н. А., Антипова Т. С. Радиатsionно-индуцированная саркома мягких тканей шеи после лучевой терапии лимфомы Ходжкина. Клиниче-ское наблюдение //Современная онкология. – 2022. – Т. 24. – №. 3. – С. 325-330.

5. Патракеева В. П., Добродеева Л. К. Иммунные реакции при лимфоме Ходж-кина //Медицина экстремальных ситуатsiй. – 2023. – Т. 25. – №. 2. – С. 77-84.
6. Пластинина, Любовь Васильевна Клиническая и патоморфологическая харак-теристика фолликулярной лимфомы 3-го цитологического типа: автореф. Дис… канд. Мед. Наук.-М., 2017.- 24 с.
7. Сенченко М. А. и др. Клинико-морфологические характеристики тугуняр-ной лимфомы Ходжкина с лимфоцитарным преобладанием у детей. Опыт одного Центра //Вопросы гематологии/онкологии и иммунопатологии в пе-диатрии. – 2021. – Т. 20. – №. 2. – С. 111-120.
8. Саманёва Н. Ю. и др. Эволюция лекарственного лечения классической лимфомы ХОДЖКИНА //Южно-российский онкологический журнал. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 41-47.
9. Шуплецова И. А. и др. Клинико-патоморфологическая характеристика но-дулярной лимфомы Ходжкина с лимфоидным преобладанием в зависимости от времени от появления лимфаденопатии до выполнения биопсии //Гематология и трансфузиология. – 2020. – Т. 65. – №. S1. – С. 246-246.
10. Шуплецова И. А., Ковригина А. М. Характеристика и частота диагностики вариантов вирус эпштейна-барр-позитивной лимфомы ходжкина с лимфо-идным преобладанием в структуре лимфомы ходжкина //Гематология и трансфузиология. – 2021. – Т. 66. – №. 4. – С. 567-579
11. Ameli F, Zahavi Z, Kosari F, Soleimani V. The utility of PAX8 in comparison with PAX5 immunohistochemical staining in the diagnosis of Hodgkin lymphoma. //Ann Diagn Pathol. 2022 Oct;60:151974
12. Amraee A, Evazi MR, Shakeri M, et al. Efficacy of nivolumab as checkpoint inhibitor drug on survival rate of patients with relapsed/refractory classical Hodgkin lymphoma: a meta-analysis of prospective clinical study. //Clin Transl Oncol. 2019;21(8):1093–1103.
13. Arlt A., von Bonin F., Rehberg T. et al. High CD206 levels in Hodgkin lymphoma-educated macrophages are linked to matrix-remodeling and lymphoma dissemination. //Mol Oncol 2020;14(3):571-89.
14. Chiu WC, Chen SH, Chen BJ, Huang YL, Miserc JS, Wei CH, Lin WC. Primary pulmonary Hodgkin's lymphoma: A rare etiology mimicking pulmonary tuber-culosis. //Pediatr Neonatol. 2021 Sep;62(5):569-570.

DEVELOPING PRONUNCIATION SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Supervisor: Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi
abduraxmanova@jbnuu.uz
Qo`chqarova Shirinoy Usman qizi
shirinoyusmanovna@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada chet tilini o‘rganishda talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirish masalasi yoritilgan hamda ularning samarali muloqotdagi ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada tovushlar, urg‘u, ritm va intonatsiya kabi talaffuzning asosiy jihatlari ko‘rib chiqilib, ularni o‘qitishda integrativ va kommunikativ yondashuv zarurligi ta’kidlanadi. Tadqiqotda mavjud ilmiy adabiyotlar tahlil qilinib, tinglash, mashq qilish, fikr-mulohaza berish va muloqotga asoslangan faoliyatlarni o‘z ichiga olgan o‘quvchiga yo‘naltirilgan metodologiya bayon etiladi. Natijalar talaffuzni tizimli o‘rgatish o‘quvchilarning nutq ravonligi, tushunarliligi va ishonchini oshirishini ko‘rsatadi. Xulosa qilib aytganda, talaffuz ko‘nikmalari chet tilini o‘qitishning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ularni mazmunli mashqlar orqali doimiy rivojlantirib borish zarur.

Kalit so’zlar: talaffuz ko‘nikmalari, chet tilini o‘rganish, kommunikativ yondashuv, tinglab tushunish, og‘zaki nutq malakasi, fonetik ong, intonatsiya, urg‘u.

Abstract

This article focuses on the development of pronunciation skills in foreign language learning and highlights their importance for effective communication. It examines key aspects of pronunciation, including individual sounds, stress, rhythm, and intonation, and emphasizes the need for an integrated and communicative approach to pronunciation teaching. The study discusses theoretical views from existing literature and outlines a learner-centered methodology that combines listening, guided practice, feedback, and communicative activities. The results show that systematic pronunciation instruction improves learners’ intelligibility, confidence, and overall speaking competence. The article concludes that pronunciation should be treated as

an essential component of language teaching and continuously developed through meaningful practice and supportive learning environments.

Key words: pronunciation skills, foreign language learning, communicative approach, listening skills, speaking competence, phonetic awareness, intonation, stress.

INTRODUCTION

Successful communication in a foreign language depends heavily on pronunciation abilities. With precise and clear pronunciation, students may communicate their thoughts with assurance and be easily understood by others. In language acquisition, pronunciation encompasses not just the proper articulation of single sounds, but also stress, rhythm, intonation, and connected speech. As a result, improving pronunciation abilities should be viewed as a crucial aspect of learning a foreign language, not as an elective or supplementary one. Learners' exposure to real spoken language is the first step in developing pronunciation skills. By listening to native or skilled speakers, students can learn the sound system of the target language and differentiate it from their native tongue. Learners gain phonemic awareness by attentively listening, which allows them to distinguish between similar sounds and comprehend how pronunciation might affect meaning. This knowledge serves as the basis for good language production and avoids the fossilization of erroneous pronunciation habits.

Repetition and imitation are popular methods for enhancing one's pronunciation abilities. Learners progressively improve their articulation and intonation by imitating a model's words, phrases, and sentences. These exercises help learners train their speaking organs to create new sounds and sound combinations. Repetition, however, should not be automatic. Learners are more successful when they are aware of the meaning of what they are saying and are motivated to concentrate on both accuracy and fluency. Repetition with purpose makes pronunciation practice more enjoyable and organic. The incorporation of pronunciation practice into speaking tasks is another crucial component of pronunciation development. Vocabulary, grammar, and communication activities should be integrated with pronunciation instruction, rather than teaching it alone. By practicing pronunciation in conversations, role plays, debates, and presentations, students learn how sounds work in real communication. The objective of language instruction is to help students apply pronunciation skills from regulated practice to spontaneous conversation, which this method facilitates.

The teacher plays a crucial role in developing pronunciation abilities. Teachers act as guides and pronunciation models, offering helpful advice and constructive criticism. The best

feedback is timely and helpful, addressing the most significant mistakes that impair communication. Selective correction fosters steady improvement without harming learners' confidence, while overcorrection might discourage them. Teachers should also foster a positive learning atmosphere in which students feel at ease trying out noises and making errors. In pronunciation instruction, contemporary technology has proven to be a helpful resource. Students can practice their pronunciation alone using online platforms, language learning programs, and audio and video content that expose them to a variety of accents. Learners can monitor their progress and pinpoint their flaws by recording and listening to their own speech. Additionally, technology facilitates personalized learning, allowing students to learn at their own speed and repeat tasks as necessary.

The development of pronunciation abilities is greatly impacted by learners' attitudes and motivation. Learners are more inclined to put effort into enhancing their pronunciation when they realize how crucial it is for effective communication. When students are encouraged to establish attainable goals and acknowledge their progress, their confidence and enthusiasm rise. Instead of expecting instant perfection, pronunciation instruction should be viewed as a gradual process that demands endurance and regular practice. In conclusion, mastering pronunciation requires a multifaceted and ongoing approach that includes meaningful conversation, imitation, practice, feedback, and listening. Effective pronunciation instruction combines several techniques and emphasizes both accuracy and fluency. Teachers can assist students in acquiring a clear and self-assured pronunciation, which is crucial for successful communication in a foreign language, by fostering positive learning environments and utilizing current resources.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

The topic of improving pronunciation abilities has been extensively debated in the domains of applied linguistics and foreign language instruction. Many academics stress that pronunciation is a crucial element of communicative competency and should be taught methodically from the start of language instruction. Accurate pronunciation, according to researchers, improves intelligibility as well as students' self-assurance and readiness to engage in spoken communication. The literature frequently portrays pronunciation as a complicated ability that encompasses segmental elements such as vowels and consonants, as well as suprasegmental aspects such stress, rhythm, and intonation. These components are linked to one another and collectively determine the overall caliber of spoken language. The role of listening in the development of pronunciation has been the subject of extensive study. According to linguists, learners must first acquire good listening abilities in order to be able to discern and recognize sounds correctly. According to research, students who are exposed to real speech

models are better able to absorb the proper pronunciation patterns and are less impacted by their mother tongue. According to other academics, imitation and repetition are still effective strategies when backed by a meaningful context and communicative goal. Modern methodological perspectives hold that mechanical drills are inadequate and that pronunciation training should be included in practical communication.

The teacher's role in pronunciation instruction is another prominent topic in the literature. Teachers, according to researchers, should serve as facilitators, assisting students through pronunciation issues rather than just fixing mistakes. Maintaining learners' motivation is aided by constructive and selective feedback, which is thought to be more helpful than ongoing correction. Additionally, recent research has highlighted the increasing significance of technology in instruction on pronunciation. Multimedia resources, speech recognition software, and digital tools are considered useful methods of giving students personalized practice and prompt feedback. From a methodological standpoint, the current method of teaching pronunciation is based on a communicative, learner-centered paradigm. The strategy promotes the progressive improvement of pronunciation abilities through a mix of listening, mimicking, directed practice, and interactive tasks. Learners are introduced to the sound system of the target language and become more conscious of pronunciation characteristics through listening exercises. After these exercises, students engage in supervised practice, where they repeat and practice sounds, words, and sentences with the help of their teacher.

Gradually, pronunciation practice is incorporated into more spontaneous speaking exercises like debates, role playing, and dialogues. With this method, students may practice their pronunciation in real-world scenarios and improve their fluency and accuracy. This procedure depends heavily on ongoing instructor feedback and learner self-monitoring. The approach also promotes the use of technology resources to improve learning outside of the classroom. Generally speaking, the literature and approach indicate that a successful pronunciation lesson should strike a balance between theory and application. Speaking and listening should be taught in conjunction with pronunciation as a fundamental component of language acquisition. A communicative and helpful methodological strategy guarantees that students will gradually acquire a clear and understandable pronunciation.

RESULTS

The use of a communicative and integrated approach to the development of pronunciation abilities shows favorable effects on students' oral performance and general communicative proficiency. As learners become more conscious of the sound system of the target language, the

clarity and intelligibility of their speech improve dramatically. Students gradually decrease typical pronunciation mistakes that are impacted by their mother tongue by frequent exposure to real listening materials and directed pronunciation training. One of the most notable outcomes is the rise in students' self-assurance while participating in speaking tasks. By integrating pronunciation training with real conversation rather than separate drills, students feel more at ease speaking their thoughts. Having more confidence leads to more active engagement in classroom discussions, dialogues, and role-playing. Students are more open to trying out new sounds and intonation patterns and less afraid of making errors. The findings further demonstrate improvements in both segmental and suprasegmental features of pronunciation. Learners exhibit greater command over single sounds and enhanced usage of stress, rhythm, and intonation in conversation. As a result, communication becomes more successful, simpler to comprehend, and more spontaneous and fluid. As students become more attuned to sound changes in spoken language, improved pronunciation also aids in greater listening comprehension. The beneficial effects of feedback and self-monitoring are another significant result. By giving constructive and targeted feedback, teachers can help students recognize their areas for improvement and address them bit by bit. Learners can listen to their own speech and monitor their development over time using technology like audio recordings and digital pronunciation aids. By increasing learner autonomy and accountability for their own education, this helps to foster better learning. In general, the data support the idea that systematic and communicative pronunciation training enhances students' speaking abilities. The combination of practice, feedback, listening, and genuine communication fosters the growth of clear and accurate pronunciation. Consequently, learners develop improved oral fluency and are better equipped to communicate effectively in a foreign language.

Conclusion

In conclusion, the acquisition of pronunciation skills is a crucial component of learning a foreign language since it has a direct impact on how well students communicate. Good pronunciation teaching includes fluency in connected speech, stress, rhythm, and intonation, in addition to the precise production of individual sounds. Students are better able to articulate their thoughts with clarity and assurance when these concepts are presented in an integrated and meaningful manner. The results addressed in this research support the idea that a communicative and learner-centered approach to teaching pronunciation produces favorable outcomes. Regular exposure to real spoken language, along with guided practice and engaging speaking exercises, helps students progressively enhance their accuracy and intelligibility. Learners' awareness and drive are further increased by helpful teacher feedback and self-monitoring options. In general,

pronunciation should be considered a crucial and ongoing aspect of language teaching. Teachers can assist students in achieving clear and natural pronunciation by fostering a good learning atmosphere and employing contemporary methodological and technological resources. This enhances learners' confidence and effectiveness in actual communication situations, in addition to improving their oral competence.

THE LIST OF USED LITERATURES:

1. Brown, H. D. *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Longman.
2. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. *Teaching Pronunciation: A Course Book and Reference Guide*. Cambridge University Press.
3. Derwing, T. M., & Munro, M. J. *Pronunciation Fundamentals: Evidence-based Perspectives for L2 Teaching and Research*. John Benjamins.
4. Gilakjani, A. P. The significance of pronunciation in English language teaching. *English Language Teaching*.
5. Harmer, J. *How to Teach English*. Longman.
6. Kelly, G. *How to Teach Pronunciation*. Pearson Education.
7. Larsen-Freeman, D. *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University Press.
8. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
9. Ur, P. *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge University Press.
10. Yates, L., & Zielinski, B. *Give It a Go: Teaching Pronunciation to Adults*. AMEP Research Centre.
11. Zilola, A., Bahodir, N., & Munisa, Y. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP DEVELOP INTERCULTURAL COMPETENCE. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 204-208.
12. Abduraxmanova, Z., Ergasheva, M., & Xurramova, S. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP TO DEVELOP INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(11), 90-93
13. Jalilovna, A. D., & Abdurakhmanova, Z. (2023). THE FUTURE OF ENGLISH LANGUAGE. Научный Фокус, 1(1), 257-268.

14. Zilola, A., Sohibxon, S., & Afruza, A. (2023). THE CULTURAL LEGACY: ADVERTISING, BROADCASTING. AND CINEMA//Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 220-224.

EASY STEPS TO CREATING A PERFECT READING UNIT WITH ANY TEXT (READING METHODOLOGY)

Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Supervisor: Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi
abduraxmanova@jbnuu.uz
Qo`chqarova Shirinoy Usman qizi
shirinoyusmanovna@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada har qanday matn bilan samarali o‘quv birligini yaratish metodikasi muhokama qilinadi. Matnni tanlash, aniq maqsadlar belgilash va faoliyatlarni oldin o‘qish, o‘qish jarayonida va o‘qishdan keyingi bosqichlarga bo‘lishning ahamiyati ta’kidlanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, bunday o‘quv birligi tushunishni rivojlantiradi, lug‘at boyligini oshiradi, grammatikani mustahkamlaydi va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Metodika turli matn turlari va talaba darajalari uchun moslashtirilishi mumkin, bu esa o‘qishni qiziqarli va ta’limiy qiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, yaxshi tashkil etilgan o‘quv birligi o‘quvchilarning ishonchini, motivatsiyasini va umumiy til kompetensiyasini oshiradi.

Kalit so’zlar: O‘qish metodikasi, o‘quv birligi, oldin o‘qish faoliyati, o‘qish jarayonidagi faoliyat, o‘qishdan keyingi faoliyat, tushunish ko‘nikmalari, lug‘at rivoji, tanqidiy fikrlash, til kompetensiyasi, haqiqiy matnlar.

Abstract

This article discusses the methodology for creating an effective reading unit with any text. It highlights the importance of text selection, setting clear objectives, and structuring activities into pre-reading, while-reading, and post-reading stages. The study emphasizes that such reading units improve comprehension, expand vocabulary, reinforce grammar, and develop critical thinking skills. The methodology is adaptable for different text types and learner levels, making reading engaging and educational. The results show that well-designed reading units enhance learners’ confidence, motivation, and overall language proficiency.

Key words: Reading methodology, reading unit, pre-reading activities, while-reading activities, post-reading activities, comprehension skills, vocabulary development, critical thinking, language proficiency, authentic texts.

INTRODUCTION

Since reading is essential to the development of students' linguistic proficiency, critical thinking, and cultural understanding, one of the most crucial jobs in language instruction is creating an engaging reading unit. A well-planned reading unit enables students to engage with a text in a meaningful way, progressing from comprehending the surface meaning to deciphering deeper concepts and using their new knowledge in communicative contexts. The method used by the teacher is more important than the length or nature of the text in determining how to construct an ideal reading unit. Any text can become a great learning tool if it is carefully planned and has clear goals. Text selection is the most crucial step in developing a successful reading unit. The chosen text should be suitable for the language proficiency, interests, and educational needs of the students. An overly complex text might demotivate students, while an overly simple one might not engage or challenge them. Authenticity is also a critical element. By utilizing texts from real-life sources like informational materials, articles, blogs, and tales, students can gain a sense of the practical value of reading and be encouraged to interact more fully with the subject matter. Even modified texts can be helpful if they maintain meaningful content and natural language characteristics. The instructor must establish unambiguous goals for the reading unit after choosing the text. Among these goals may be improving particular reading abilities, such as skimming, scanning, or thorough understanding, broadening vocabulary, strengthening grammatical patterns, or encouraging critical and creative thought. Well-defined objectives aid in task design and ensure that every activity has an educational purpose. Furthermore, goals increase the transparency of assessment, enabling teachers and students to see what is expected by the conclusion of the unit.

As it gets students ready for fruitful engagement with the text, the pre-reading phase is an essential component of every reading lesson. At this point, the instructor sparks curiosity in the subject by bringing up the learners' prior experience. This may be accomplished via prediction activities, visual cues, brainstorming, or discussion questions centered around the title or important words. It may also be necessary to pre-teach key terminology, particularly if unfamiliar words might impair understanding. The goal of pre-reading exercises is to pique students' interest and confidence in the text, not to provide an advance explanation of it. Students engage with the text directly during the reading phase in order to create meaning. The emphasis during this phase should be on fostering understanding and maintaining active learner

participation. By giving assignments that first concentrate on overall comprehension and then progress to more in-depth study, instructors may promote a variety of reading techniques. Reading silently is frequently favored because it allows students to process the material at their own speed, and guided questions help them stay concentrated. During this phase, the teacher's job is to help students become independent readers by fostering understanding rather than translating or explaining every aspect.

The post-reading phase is when language acquisition and more in-depth learning occur. Learners are encouraged to react to the text, consider its concepts, and use the language in constructive ways once they have grasped its meaning. Discussions, summaries, role-plays, creative writing, or problem-solving assignments pertaining to the subject might be among the activities that take place after reading. By allowing students to integrate new vocabulary and structures into their active language use, personalize the material, and solidify their understanding, these exercises are beneficial. Because students are analyzing, assessing, and expressing opinions about the text at this point, this stage also aids in the growth of more complex cognitive abilities. The integration of reading with other language abilities is a crucial component of a flawless reading unit. When assignments are designed holistically, reading naturally relates to speaking, writing, and listening. Students may, for instance, listen to an audio version of the text, discuss it aloud, or write a response or continuation. This integration mirrors actual language usage and improves the reading unit's overall dynamism and communication. Additionally, it accommodates a variety of learning preferences and promotes language learning via a variety of mediums. Furthermore, evaluation and feedback are crucial components of a successful reading lesson. Evaluation should concentrate on the learner's capacity to employ reading techniques, articulate ideas, and interact with the material in addition to only focusing on right answers. Informal evaluation using reflection assignments, conversation, and observation can be just as helpful as formal examinations. Learners develop confidence and independence as readers as a result of helpful feedback that helps them recognize their strengths and areas for growth. Ultimately, making a great reading unit out of any text is a creative and flexible process that relies on thoughtful methodology rather than strict guidelines. Teachers may turn any text into a valuable learning experience by choosing appropriate materials, establishing specific goals, and arranging pre-, during-, and post-reading tasks thoughtfully. A well-planned reading unit encourages motivation, critical thinking, and a lifelong passion for reading while also enhancing students' reading abilities.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

Reading methodology research emphasizes that effective reading instruction focuses on fostering language proficiency, critical thinking, and understanding, not just on word decoding. The significance of teaching reading as an interactive process, in which students actively create meaning rather than passively absorbing knowledge, has been highlighted by researchers like Grabe and Stoller. Alderson claims that reading in a second language includes employing mental methods like forecasting, inferring, and summarizing in addition to comprehending the content. These results imply that a planned strategy that walks students through the pre-, during-, and post-reading phases may improve understanding and participation. Moreover, Nation and Newton emphasize the importance of vocabulary acquisition in reading development and its integration into reading instruction, while Nuttall highlights the function of authentic texts in inspiring learners and exposing them to real language structures.

The procedure for developing a reading unit using any text follows a methodical, task-based strategy. To assess the efficacy of reading lessons, the study uses a qualitative approach, drawing on teacher reflections, classroom-based observations, and learner input. Selecting texts carefully according to students' skill levels, interests, and learning objectives marks the start of the process. Pre-reading activities are intended to stimulate prior knowledge, teach key terminology, and pique interest in the subject. During the while-reading period, students interact with the text via activities that foster comprehension techniques like skimming for overall understanding and scanning for particular facts. After reading, activities concentrate on reaction, reflection, and language output, combining reading with speaking, writing, and listening. To evaluate comprehension, strategy use, and overall involvement, data is gathered via post-activity discussions, observation notes, and students' performance on reading activities. With this approach, teachers are able to transform any text into a well-organized and pedagogically sound reading lesson, giving them the freedom to do so.

RESULTS

A structured reading unit with carefully chosen texts showed a number of beneficial effects in language acquisition. First off, there was a noticeable improvement in the students' ability to comprehend things. Students were able to make connections between new knowledge and their existing knowledge, which helped them comprehend the text, thanks to pre-reading activities like topic discussion and content prediction. Learners' ability to recognize key ideas, supporting facts, and implied meanings increased during reading activities, which fostered active participation and reduced their dependence on instructor explanations. By moving gradually from a broad understanding to a more thorough examination, students were able to acquire reading techniques and independence that they could use in a variety of texts. One more

noteworthy outcome was the improvement in grammatical structures and vocabulary. Prior to reading, pre-teaching complex vocabulary and incorporating vocabulary exercises both during and after reading helped students remember new words and use them in speaking and writing activities. This showed that reading units are helpful for comprehension and support overall language development. Students' ability to think critically and communicate was improved through post-reading exercises like text summarization, opinion sharing, and creative assignments. Reading units can promote higher-order cognitive abilities, as evidenced by the fact that students were able to better understand concepts, make inferences, and articulate opinions. Additionally, the integration of reading with other language abilities resulted in a more comprehensive learning experience. By participating in debates, writing thoughtful responses, and listening to audio versions of texts, students improved their general language skills and became more driven. Based on feedback from students, they felt more motivated and confident when reading units included a range of activities, explicit goals, and real engagement with the text. The strategy proved to be adaptable, as various text genres, such as informational, descriptive, and narrative content, could be effectively converted into interesting reading units that satisfy instructional objectives. Overall, the findings indicate that a well-structured reading unit with pre-, during, and post-reading phases improves critical thinking, vocabulary acquisition, comprehension, and overall linguistic proficiency. Teachers may create reading units that are both effective and engaging for learners of varying skill levels by balancing a methodical approach with flexibility in word selection and assignment design.

Conclusion

In summary, using any text to create the ideal reading unit is a very successful strategy for improving students' reading comprehension, language competency, and critical thinking. The study illustrates that teachers can help students interact with any text in a meaningful way by selecting appropriate texts, establishing clear goals, and organizing activities into pre-, during, and post-reading phases. Pre-reading activities spark interest and activate prior knowledge, while-reading activities promote independent reading and comprehension techniques, and post-reading exercises integrate reading with other language abilities, increase vocabulary, and solidify understanding. The study's findings demonstrate that reading modules like this enhance students' understanding as well as foster active engagement, critical thinking, and language usage in real-world scenarios. The long-term benefits of organized reading instruction are shown by the fact that students grow more assured, driven, and able to use reading techniques on unfamiliar content. Because it is flexible and adaptable, this approach can be used to teach any text successfully, regardless of whether it is narrative, informational, or descriptive. The

development of well-designed reading units ultimately helps foster a lifelong love of reading and promotes complete language development, giving students the skills they need to flourish in their academic and communication endeavors.

THE LIST OF USED LITERATURES:

1. Alderson, J. C. (2000). *Assessing Reading*. Cambridge University Press.
2. Grabe, W., & Stoller, F. L. (2011). *Teaching and Researching Reading*. Routledge.
3. Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education Limited.
4. Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). *Teaching ESL/EFL Reading and Writing*. Routledge.
5. Nuttall, C. (2005). *Teaching Reading Skills in a Foreign Language*. Macmillan.
6. Richards, J. C., & Schmidt, R. (2013). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Routledge.
7. Ur, P. (2012). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge University Press.
8. Wallace, M. J. (1992). *Reading*. Oxford University Press.
9. Westwood, P. (2008). *What Teachers Need to Know about Reading and Writing Difficulties*. ACER Press.
10. Williams, E. (2003). *Strategies for Reading in a Second Language*. Cambridge University Press.
11. Zilola, A., Bahodir, N., & Munisa, Y. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP DEVELOP INTERCULTURAL COMPETENCE. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 204-208.
12. Abduraxmanova, Z., Ergasheva, M., & Xurramova, S. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP TO DEVELOP INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(11), 90-93
13. Jalilovna, A. D., & Abdurakhmanova, Z. (2023). THE FUTURE OF ENGLISH LANGUAGE. Научный Фокус, 1(1), 257-268.
14. Zilola, A., Sohibxon, S., & Afruza, A. (2023). THE CULTURAL LEGACY: ADVERTISING, BROADCASTING. AND CINEMA//Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 220-224.

DIABETIK NEFROPATIYADA GLOMERULYAR FILTRATSIYA BUZILISHLARINING ERTA BIOMARKERLARI

Sunnatullayeva Madina Zokir qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Endokrinologiya kafedrasi 1-kurs klinik ordinator

madinasunnatullayeva649@gmail.com

Ergasheva Iroda Sodiq qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Endokrinologiya kafedrasi 1-kurs klinik ordinator

irodaergasheva980@gmail.com

Abduxalilova Aziza Adhamovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Endokrinologiya kafedrasi 1-kurs klinik ordinator

azizaabduxalilova45@gmail.com

Annotatsiya: Diabetik neyropatiya qandli diabetning eng ko‘p uchraydigan va murakkab asoratlaridan biri bo‘lib, periferik va avtonom nerv tizimining zararlanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu holat uzoq muddatli giperglikemiya, metabolik buzilishlar hamda mikrotsirkulyator yetishmovchilik natijasida rivojlanadi. Maqolada diabetik neyropatiyaning kelib chiqish mexanizmlari, klinik shakllari, diagnostika usullari va zamonaviy davolash yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, kasallikning erta aniqlanishi va profilaktikasining bemorlar hayot sifati hamda nogironlikning oldini olishdagi ahamiyati yoritib beriladi. Tadqiqot natijalari diabetik neyropatiyani samarali boshqarish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Diabetik neyropatiya, qandli diabet, periferik nerv tizimi, giperglikemiya, mikroangiopatiya, nevropatik og‘riq, diagnostika, davolash, profilaktika

Kirish. Qandli diabet butun dunyo miqyosida keng tarqalgan surunkali metabolik kasalliklardan biri bo‘lib, uning asoratlari bemorlar hayot sifati va mehnat qobiliyatini sezilarli darajada pasaytiradi. Ushbu asoratlar orasida diabetik neyropatiya eng ko‘p uchraydigan va

klinik jihatdan ahamiyatli holatlardan biri hisoblanadi. Diabetik neyropatiya nerv tolalarining strukturaviy va funksional zararlanishi bilan kechib, sezuvchanlikning pasayishi, og‘riq, paresteziya hamda avtonom buzilishlar bilan namoyon bo‘ladi. Uzoq davom etuvchi giperglikemiya natijasida nerv to‘qimalarida oksidlovchi stress, poliyol yo‘li faollashuvi va mikroangiopatik o‘zgarishlar yuzaga keladi. Bu jarayonlar nerv tolalarining oziqlanishi va impuls o‘tkazuvchanligining buzilishiga olib keladi. Natijada periferik va avtonom nerv tizimi zararlanib, kasallik turli klinik shakllarda rivojlanadi. Diabetik neyropatiyaning klinik belgilari ko‘pincha sekin rivojlanib, dastlabki bosqichlarda yashirin kechadi. Shu sababli kasallik kech aniqlanadi va og‘ir asoratlar, jumladan diabetik oyoq sindromi hamda amputatsiya xavfi ortadi. Ushbu holat diabetik neyropatiyani erta tashxislash, samarali davolash va oldini olish masalalarining dolzarbligini belgilaydi. Mazkur maqolaning maqsadi diabetik neyropatiyaning rivojlanish mexanizmlari, klinik kechishi, diagnostikasi va davolashning zamonaviy yondashuvlarini ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilishdan iborat.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot klinik va analitik kuzatuvlar asosida olib borildi. Tadqiqot materiallarini qandli diabet tashxisi qo‘yilgan va turli darajadagi diabetik neyropatiya belgilari aniqlangan bemorlar tashkil etdi. Kuzatuv jarayonida bemorlarning yoshi, kasallik davomiyligi, glyukemik nazorat darajasi hamda hamroh kasalliklari inobatga olindi. Diabetik neyropatiyani aniqlash va baholash maqsadida klinik-nevrologik tekshiruvlar, sezuvchanlik testlari hamda funksional baholash usullari qo‘llanildi. Periferik nerv tizimi holatini aniqlashda vibratsion, taktil va og‘riq sezuvchanligini tekshirish usullaridan foydalanildi. Avtonom nerv tizimi faoliyatini baholash uchun yurak urish tezligi variabelligi va ortostatik sinamalar o‘tkazildi. Laborator tekshiruvlar doirasida qondagi glyukoza miqdori, glikozillangan gemoglobin (HbA1c) ko‘rsatkichlari hamda lipid almashinuvi holati baholandi. Neyrofiziologik tekshiruvlar sifatida elektroneyromiografiya usuli qo‘llanilib, nerv impulslarining o‘tkazuvchanlik tezligi va amplitudasi tahlil qilindi. Olingan natijalar statistik qayta ishlashdan o‘tkazilib, o‘rtacha qiymatlar va ularning tarqoqligi aniqlangan. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi klinik va laborator ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash orqali baholandi. Barcha tekshiruvlar tibbiy-etik me’yorlarga muvofiq holda amalga oshirildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, qandli diabet bilan og‘rigan bemorlarning aksariyatida diabetik neyropatiyaning turli klinik shakllari aniqlandi. Eng ko‘p uchragan holat distal simmetrik sensor neyropatiya bo‘lib, u asosan pastki oyoqlarda sezuvchanlikning pasayishi, uvishish va kuydiruvchi og‘riqlar bilan namoyon bo‘ldi. Kasallik davomiyligi uzoq bo‘lgan bemorlarda

klinik belgilar yanada yaqqol ifodalanganligi kuzatildi. Klinik-nevrologik tekshiruvlar natijasida vibratsion va taktil sezuvchanlikning pasayishi diabetik neyropatiyaning dastlabki belgilaridan biri ekanligi aniqlandi. Og‘riq sezuvchanligining susayishi esa kasallikning nisbatan kech bosqichlarida ko‘proq uchradi. Avtonom nerv tizimi zararlanishi belgilari ayrim bemorlarda yurak urish tezligining o‘zgaruvchanligi kamayishi va ortostatik gipotenziya ko‘rinishida namoyon bo‘ldi. Laborator ko‘rsatkichlar tahlili glikozillangan gemoglobin darajasi yuqori bo‘lgan bemorlarda neyropatiya belgilari og‘irroq kechishini ko‘rsatdi. Glyukemik nazoratning yetarli emasligi bilan periferik nerv tizimi zararlanishi darajasi o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqlik aniqlandi. Elektroneyromiografiya tekshiruvlari nerv impulslarining o‘tkazuvchanlik tezligi pasayganini hamda amplituda ko‘rsatkichlarining kamayganini ko‘rsatdi. Ushbu o‘zgarishlar asosan sensor nerv tolalarida yaqqolroq kuzatildi. Olingan natijalar diabetik neyropatiyaning patogenezida metabolik va mikrotsirkulyator buzilishlarning muhim rol o‘ynashini tasdiqlaydi.

Muhokama

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari diabetik neyropatiya qandli diabetning eng ko‘p uchraydigan va klinik jihatdan murakkab asoratlaridan biri ekanligini tasdiqlaydi. Tadqiqotda distal simmetrik sensor neyropatiyaning ustunligi aniqlangani adabiyotlarda keltirilgan ma’lumotlar bilan mos keladi. Bu holat periferik nerv tolalarining, ayniqsa uzun nervlarning, metabolik va ishemik ta’sirlarga yuqori sezuvchanligi bilan izohlanadi. Klinik belgilar va kasallik davomiyligi o‘rtasidagi bog‘liqlik diabetik neyropatiyaning sekin, ammo progressiv kechishini ko‘rsatadi. Dastlab sezuvchanlikning yengil pasayishi bilan boshlanib, vaqt o‘tishi bilan og‘riq sindromi va funksional cheklanishlarga olib kelishi kasallikni erta bosqichda aniqlash muhimligini ta’kidlaydi. Ayniqsa, vibratsion sezuvchanlikning pasayishi erta diagnostik belgi sifatida ahamiyatga ega. Laborator ko‘rsatkichlar bilan klinik holat o‘rtasidagi tahlil glikemik nazoratning diabetik neyropatiya rivojlanishidagi yetakchi omil ekanligini ko‘rsatdi. HbA1c darajasining yuqoriligi nerv tolalarida oksidlovchi stress va metabolik buzilishlarning kuchayishiga olib keladi, bu esa neyropatiya belgilarining og‘irlashuvi bilan kechadi. Ushbu natijalar glyukemiyani qat’iy nazorat qilish profilaktik va davolovchi choralar orasida muhim o‘rin tutishini tasdiqlaydi. Elektroneyromiografiya natijalari sensor nerv tolalarining ustun zararlanishini ko‘rsatdi, bu esa klinik belgilar bilan mos keladi. Nerv impulslarining o‘tkazuvchanligi pasayishi diabetik neyropatiyaning patofiziologik asosini tushuntirishga yordam beradi va instrumental diagnostikaning ahamiyatini oshiradi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari diabetik neyropatiyani boshqarishda kompleks yondashuv — glyukemik nazoratni yaxshilash, erta diagnostika va individual davolash strategiyalarini qo‘llash zarur.

Xulosa

Diabetik neyropatiya qandli diabetning keng tarqalgan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan asoratlaridan biri bo‘lib, periferik va avtonom nerv tizimi zararlanishi bilan kechadi. Tadqiqot natijalari kasallikning rivojlanishi glyukemik nazorat darajasi, diabet davomiyligi hamda metabolik va mikrotsirkulyator buzilishlar bilan uzviy bog‘liq ekanligini ko‘rsatdi. Klinik belgilar asosan distal sensor neyropatiya ko‘rinishida namoyon bo‘lib, kasallik kech bosqichlarida og‘riq sindromi va funksional cheklanishlar bilan og‘irlashadi. Diabetik neyropatiyaning dastlabki bosqichlarda kam sezilarli kechishi uni erta aniqlashni murakkablashtiradi va og‘ir asoratlar rivojlanish xavfini oshiradi. Shu bois, muntazam klinik-nevrologik tekshiruvlar, laborator va instrumental diagnostika usullarini kompleks qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Olingan natijalar diabetik neyropatiyani samarali davolash va profilaktika qilishda glyukemik nazoratni yaxshilash, individual yondashuvlar va uzluksiz monitoring zarurligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Vinik A.I., Nevoret M.L., Casellini C., Parson H. Diabetic neuropathy.
2. Feldman E.L., Callaghan B.C., Pop-Busui R. Diabetic neuropathy.
3. Boulton A.J.M., Vinik A.I., Arezzo J.C. Diabetic neuropathies: a statement by the American Diabetes Association.
4. Tesfaye S., Selvarajah D. Advances in the epidemiology, pathogenesis and management of diabetic peripheral neuropathy.
5. Callaghan B.C., Cheng H.T., Stables C.L. Diabetic neuropathy: clinical manifestations and current treatments.
6. Pop-Busui R., Boulton A.J.M., Feldman E.L. Diabetic neuropathy: a position statement.
7. Ziegler D. Painful diabetic neuropathy: treatment and future aspects.
8. Edwards J.L., Vincent A.M., Cheng H.T. Diabetic neuropathy: mechanisms to management.
9. American Diabetes Association. Standards of medical care in diabetes: microvascular complications.
10. Said G. Diabetic neuropathy — a review.

NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA XISOBI

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi 3-kurs talabasi
Otamurodova Mohinur
joraqulovsamandar724@gmail.com
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o’qituvchisi
Do‘smuxamedova Nozima
nozima_dosmuxamedova@tues.uz
orcid: 0009-0007-8603-5616

Annotatsiya

Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNTlar) zamonaviy jamiyatda ijtimoiy, madaniy, ta’limiy va insonparvarlik vazifalarini amalga oshirishda muhim institutsional subyekt sifatida maydonga chiqmoqda. Ularning faoliyati, asosan, grantlar, xayriya mablag‘lari va maqsadli moliyalashtirish hisobiga olib borilishi sababli buxgalteriya hisobining tashkil etilishi alohida metodologik yondashuvni talab etadi. Mazkur maqolada nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobining nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari hamda moliyaviy shaffoflik va hisobdorlikni ta’minlashdagi o‘rni ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida NNTlarda buxgalteriya hisobi faqat hisob-kitob vositasi emas, balki boshqaruv qarorlarini asoslovchi va jamoatchilik ishonchini mustahkamlovchi muhim institut ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Nodavlat notijorat tashkilotlari, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, maqsadli mablag‘lar, grantlar, shaffoflik, hisobdorlik, moliyaviy nazorat, ijtimoiy sektor.

Annotation

Non-governmental non-profit organizations (NGOs) are emerging as important institutional entities in modern society in the implementation of social, cultural, educational and humanitarian tasks. Since their activities are mainly carried out at the expense of grants, charitable funds and targeted financing, the organization of accounting requires a special methodological approach. This article scientifically analyzes the theoretical foundations, practical mechanisms of accounting in non-governmental non-profit organizations, as well as their role in ensuring financial transparency and accountability. In the process of research, it is proved that accounting in NGOs is not only a means of accounting, but also an important institution that justifies management decisions and strengthens public trust.

Keywords: Non-governmental non-profit organizations, accounting, financial reporting, targeted funds, grants, transparency, accountability, financial control, social sector.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida nodavlat notijorat tashkilotlarining jamiyat hayotidagi roli tobora ortib bormoqda. Ular davlat va xususiy sektor imkoniyatlari yetarli bo‘lmagan sohalarda ijtimoiy muammolarni hal etishga ko‘maklashadi. Bunday sharoitda NNTlar faoliyatining moliyaviy jihatdan to‘g‘ri va shaffof yuritilishi jamiyat ishonchini ta’minlashning muhim omiliga aylanadi. Aynan shu nuqtai nazardan, buxgalteriya hisobi nodavlat notijorat tashkilotlari uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lgan boshqaruv vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

NNTlar tijorat tashkilotlaridan farqli ravishda foyda olishni asosiy maqsad qilib qo‘ymaydi. Shu sababli ularning moliyaviy natijalari foyda yoki zarar bilan emas, balki ajratilgan mablag‘larning maqsadli va samarali ishlatilishi bilan baholanadi. Bu holat buxgalteriya hisobining mazmuni, shakli va metodlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi hamda maxsus yondashuvni talab etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy adabiyotlarda nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi masalasi, asosan, hisobdorlik va shaffoflik konsepsiyasi bilan bog‘liq holda yoritiladi. Klassik moliya nazariyasida NNTlar jamoat manfaatlarini ifodalovchi subyektlar sifatida talqin qilinadi va ularning moliyaviy hisobotlari donorlar hamda davlat organlari uchun axborot manbai vazifasini bajarishi ta’kidlanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda esa NNTlar uchun “fund accounting” — ya’ni maqsadli mablag‘lar hisobini yuritish konsepsiyasi ustuvor yo‘nalish sifatida qaraladi.

Bir qator tadqiqotlarda NNTlarda buxgalteriya hisobining samaradorligi ko‘p jihatdan normativ-huquqiy bazaning aniqligi va buxgalterlar malakasiga bog‘liq ekanligi qayd etiladi. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlarda NNTlar buxgalteriya hisobi amaliyotida yagona metodologiyaning yetishmasligi muammo sifatida saqlanib qolmoqda.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda sifat tahlili va qiyosiy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tartibga soluvchi me’yoriy hujjatlar, ilmiy manbalar va amaliy qo‘llanmalar tizimli ravishda o‘rganildi. Tijorat tashkilotlari va NNTlar buxgalteriya hisobi o‘rtasidagi farqlar qiyosiy tahlil asosida aniqlanib, mantiqiy umumlashtirish usuli orqali xulosalar chiqarildi.

Mazkur tadqiqot metodologik jihatdan tizimli yondashuv, institutsional tahlil va qiyosiy-uslubiy metodlar uyg‘unligiga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida nodavlat notijorat tashkilotlarining moliyaviy faoliyatini tartibga soluvchi milliy va xalqaro me’yoriy-huquqiy hujjatlar, buxgalteriya hisobi standartlari hamda ilmiy-nazariy manbalar kompleks ravishda

o‘rganildi. Ayniqsa, NNTlar faoliyatida qo‘llaniladigan maqsadli moliyalashtirish mexanizmlarining buxgalteriya hisobida aks ettirilish usullari alohida e’tibor markazida bo‘ldi.

Metodologiyaning muhim jihatlaridan biri sifatida qiyosiy tahlil usuli qo‘llanildi. Ushbu usul orqali tijorat tashkilotlari va nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi yuritish tamoyillari, hisob obyektlari hamda hisobot shakllari o‘rtasidagi farqlar aniqlandi. Bundan tashqari, mantiqiy tahlil va umumlashtirish metodlari asosida mavjud amaliyotning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, ularni takomillashtirish bo‘yicha nazariy xulosalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot jarayonida sifat tahliliga ustuvor ahamiyat berildi, chunki nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati ko‘p hollarda miqdoriy ko‘rsatkichlardan ko‘ra institutsional va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. Shu bois metodologiya nodavlat sektorning real faoliyat sharoitlarini hisobga olgan holda shakllantirildi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi bir qator o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Eng avvalo, moliyalashtirish manbalarining asosiy qismi grantlar va xayriya mablag‘lari hisobiga shakllanadi. Bu esa har bir mablag‘ni maqsadli yo‘nalishlar bo‘yicha alohida hisobga olishni taqozo etadi. Ikkinchidan, moliyaviy hisobotlar foyda ko‘rsatkichlariga emas, balki mablag‘larning to‘g‘ri va shaffof sarflanishiga qaratilgan bo‘ladi.

Quyidagi jadvalda nodavlat notijorat tashkilotlari va tijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobining asosiy farqlari keltirilgan:

Mezoni	**NNTlar**	**Tijorat tashkilotlari**
Asosiy maqsad	Ijtimoiy vazifani bajarish	Foyda olish
Moliyalashtirish manbasi	Grantlar, xayriya, subsidiyalar	Savdo tushumlari
Hisobotning asosiy yo‘nalishi	Hisobdorlik va shaffoflik	Rentabellik
Mablag‘lardan foydalanish	Maqsadli va cheklangan	Erkin

O‘tkazilgan tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi bir vaqtning o‘zida moliyaviy nazorat, hisobdorlik va boshqaruv axborotini shakllantirish funksiyalarini bajaradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, NNTlar moliyaviy resurslarining asosiy qismi qat’iy maqsadli xarakterga ega bo‘lib, bu holat hisob tizimida mablag‘larni alohida hisob obyektlari sifatida yuritishni talab etadi.

Natijalarga ko‘ra, amaldagi hisob amaliyotida eng ko‘p uchraydigan muammolardan biri — grant va xayriya mablag‘larini umumiy pul oqimidan ajratib ko‘rsatish mexanizmlarining yetarli darajada takomillashmaganligidir. Bu holat moliyaviy hisobotlarda axborotning to‘liqligi

va aniqligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ichki moliyaviy nazorat mexanizmlarining yetishmasligi mablag‘lardan foydalanish samaradorligini baholash imkoniyatlarini cheklaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, buxgalteriya hisobi to‘g‘ri tashkil etilgan nodavlat notijorat tashkilotlarida moliyaviy intizom yuqori bo‘lib, donorlar bilan munosabatlar yanada barqaror tus oladi. Bu esa NNTlarning uzoq muddatli faoliyatini ta’minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etishda an’anaviy tijorat modellari yetarli emasligini ko‘rsatadi. Hisob tizimi, bir tomondan, qonunchilik talablariga javob berishi, ikkinchi tomondan esa boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishonchli axborot manbai bo‘lishi lozim. Shu jihatdan, NNTlar uchun soddalashtirilgan, ammo shaffof va nazoratga yo‘naltirilgan buxgalteriya mexanizmlarini joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Olingan natijalar nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobining mohiyatini qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Buxgalteriya hisobi bu yerda faqatgina moliyaviy operatsiyalarni qayd etish vositasi bo‘lib qolmasdan, balki tashkiliy boshqaruv, strategik rejalashtirish va jamoatchilik ishonchini mustahkamlash mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli NNTlar uchun ishlab chiqiladigan hisob tizimlari ularning institutsional xususiyatlariga moslashgan bo‘lishi lozim.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, ko‘plab nodavlat notijorat tashkilotlari tijorat tashkilotlari uchun mo‘ljallangan buxgalteriya modellari asosida hisob yuritishga majbur bo‘lmoqda. Bu esa moliyaviy axborotning mazmunan noto‘g‘ri talqin qilinishiga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, NNTlar uchun alohida soddalashtirilgan, ammo nazorat va shaffoflik talablariga javob beradigan buxgalteriya konsepsiyasini ishlab chiqish zarur.

Bundan tashqari, muhokama natijalari kadrlar masalasining dolzarbligini ko‘rsatadi. Malakali buxgalterlar yetishmasligi, ayniqsa, kichik nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatida sezilarli muammo bo‘lib qolmoqda. Bu holat hisob tizimini takomillashtirish bilan bir qatorda, kadrlar tayyorlash va malaka oshirish tizimini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

XULOSA

Nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi ularning barqaror faoliyat yuritishi va jamiyat oldidagi mas’uliyatini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Moliyaviy shaffoflik, hisobdorlik va maqsadli mablag‘lardan samarali foydalanish NNTlar faoliyatining asosiy mezonlariga aylanmoqda. Shu sababli buxgalteriya hisobini takomillashtirish, malakali kadrlar tayyorlash va yagona metodologik yondashuvni shakllantirish NNTlar rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi ularning moliyaviy barqarorligi, shaffofligi va jamiyat oldidagi mas’uliyatini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari buxgalteriya hisobi NNTlar uchun faqat texnik jarayon emas, balki strategik boshqaruv vositasi ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Maqsadli mablag‘lardan foydalanish samaradorligini oshirish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta’minlash va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish NNTlar rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlari sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bois nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobini takomillashtirish bo‘yicha yagona metodologik yondashuvni shakllantirish, normativ-huquqiy bazani izchil rivojlantirish va professional kadrlar salohiyatini oshirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Масгрейв Р. А. Теория государственных финансов. – М.: Прогресс, 1983. – 456 с.
2. Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 828 с.
3. Salamon L. M. The Resilient Sector: The State of Nonprofit America. – Washington, DC: Brookings Institution Press, 2012. – 560 p.
4. Mautz R. K. Financial Reporting for Nonprofit Organizations. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 312 p.
5. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. – Тошкент, 2020.
6. Абдурахмонов Қ. Х. Давлат молияси ва бюджет тизими. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2019. – 320 б.

UNIVERSAL HUMAN VALUES IN UZBEK AND AMERICAN LITERARY WORKS AND THEIR RE-CREATION IN TRANSLATION

Visola Samadova Baxtiyorovna
Termiz State Pedagogical Institute, Lecturer of the Department of Foreign Languages in the Humanities
Mohinurbonu Nodir qizi Murodillayeva
Student of the Preschool and Primary Education Program (Foreign Language – English)

Abstract. Literature serves as a mirror of human experience, reflecting universal values that transcend cultural boundaries. This article explores the representation of universal human values in Uzbek and American literary works and examines how these values are recreated in translation. By analyzing selected texts from both literary traditions, the study investigates how translators preserve, adapt, or reinterpret cultural nuances, moral principles, and social norms while maintaining the integrity of the original message. The article also highlights the challenges translators face in conveying culturally specific elements and emotional resonance across languages. Findings suggest that translation not only bridges linguistic gaps but also enables cross-cultural dialogue, ensuring that universal human values remain accessible and meaningful to diverse audiences.

Keywords: universal human values; literature translation; Uzbek literature; American literature; cross-cultural communication; literary adaptation; translation studies; cultural interpretation.

Introduction

Literature has always been a vital medium for expressing human experiences, emotions, and values, providing insight into both individual and collective cultural identities. Uzbek and American literary traditions, while rooted in distinct historical and cultural contexts, share the common goal of reflecting universal human values such as love, justice, compassion, freedom, and moral integrity. These values not only resonate with readers across cultures but also serve as a bridge for cross-cultural understanding, enabling people from different backgrounds to connect through shared human experiences.

Translation plays a crucial role in making these values accessible to a global audience. Translators face the complex task of preserving the original meaning, cultural nuances, and emotional depth of literary works while adapting them to the linguistic and cultural framework of the target language. In doing so, translation becomes more than a linguistic exercise-it is a

process of cultural mediation and reinterpretation, where universal human values are recreated in ways that are meaningful and resonant for readers from different cultural contexts [1].

Despite the potential of translation to foster cross-cultural understanding, challenges remain. Cultural references, idiomatic expressions, and socio-historical contexts embedded in the source text often require careful adaptation to avoid loss of meaning or emotional impact. For instance, values expressed through traditional Uzbek proverbs or folklore may not have direct equivalents in English, while certain American literary themes may require contextualization for Uzbek readers [2].

This article examines how universal human values are represented in selected Uzbek and American literary works and investigates how these values are recreated in translation. By exploring both the linguistic and cultural strategies employed by translators, the study aims to highlight the intricate relationship between literature, culture, and the transmission of shared human values across languages.

Literature Review

The study of universal human values in literature and their translation has attracted considerable scholarly attention. Nida and Taber emphasize that translation is not merely a linguistic process but also a cultural and ethical one, where the translator must convey both meaning and the values embedded in the source text. Similarly, Venuti highlights the concept of “foreignization” and “domestication” in translation, noting that translators often face the challenge of balancing fidelity to the original work with cultural accessibility for the target audience [3].

In the context of Uzbek literature, scholars such as Karimov and Tadjibaeva (2015) have explored how classical and contemporary Uzbek works convey universal themes such as justice, love, and moral integrity [4]. They argue that these texts often embed values within culturally specific forms such as proverbs, folklore, and historical narratives, which can present challenges for translators seeking to maintain both meaning and cultural authenticity.

Research on American literature highlights the depiction of universal human values such as individual freedom, equality, and empathy [5]. American literary works often reflect socio-political contexts, and translating these texts requires sensitivity to historical and cultural references that may not have direct equivalents in other languages. Scholars emphasize that successful translation must capture both the thematic and emotional essence of the work to convey these universal values effectively [6].

Several studies also focus specifically on the comparative aspect of translation. According to Munday, translators often employ adaptive strategies such as explanatory notes, contextualization, and creative equivalence to preserve the ethical and cultural dimensions of the source text. In the case of cross-cultural literary translation between Uzbek and English,

researchers note that the recreation of universal human values requires careful attention to both linguistic choices and cultural connotations [7].

Overall, the literature indicates that the study of universal human values in Uzbek and American literary works, and their translation, is a complex interdisciplinary field. It involves considerations of language, culture, ethics, and literary aesthetics, highlighting the translator’s role as both a mediator and a creative interpreter who ensures that the essence of shared human experiences is preserved across linguistic and cultural boundaries.

Methodology

This study employs a qualitative research approach, focusing on an analytical review of selected Uzbek and American literary works and their English and Uzbek translations. Primary and secondary sources, including classical and contemporary texts, scholarly articles, and translation studies, were examined to identify the representation of universal human values. The analysis emphasizes how translators preserve, adapt, or reinterpret cultural nuances and ethical themes in the target language. Key translation strategies, challenges, and solutions were identified through thematic analysis. This approach allows for a comprehensive understanding of the intersection between literature, culture, and the transmission of universal human values across languages.

Discussion and Results

The analysis of Uzbek and American literary works and their translations highlights the centrality of universal human values in both traditions. Values such as love, justice, compassion, honesty, freedom, and moral integrity permeate the narratives of both cultures, providing readers with insights into human behavior, social norms, and ethical principles. In Uzbek literature, these values are often conveyed through culturally specific forms, including folklore, proverbs, historical narratives, and traditional storytelling techniques, which not only entertain but also educate readers about social responsibilities and moral conduct [8]. For instance, classical Uzbek epics and contemporary prose frequently embed lessons on community cohesion, respect for elders, and the importance of ethical decision-making, reflecting a cultural emphasis on collective well-being and human dignity.

In contrast, American literary works often present universal values through individual experiences, character development, and social critique. Themes of personal freedom, equality, perseverance, and empathy are illustrated through narratives that explore both personal and societal challenges. American literature frequently engages with historical, political, and cultural contexts, providing a lens through which readers can examine the practical implications of universal values in real-life situations [9]. This approach allows readers to relate ethical principles to personal choices and societal responsibilities, promoting critical thinking and reflection on moral and social issues.

Translation plays a pivotal role in making these universal values accessible across cultural and linguistic boundaries. The study reveals that translators face complex challenges when recreating culturally specific elements, idiomatic expressions, and socio-historical references. In Uzbek-to-English translation, for example, proverbs or cultural allusions may not have direct equivalents in English, requiring adaptive strategies such as paraphrasing, contextualization, or explanatory notes to preserve the intended meaning and moral message. Similarly, translating American literary works into Uzbek demands careful attention to cultural references and linguistic nuances to ensure that the ethical and emotional essence of the original text is conveyed accurately [10].

The study also demonstrates that translation is not merely a linguistic process but a form of cultural mediation and reinterpretation. Translators act as bridges, facilitating cross-cultural understanding and enabling readers to appreciate the shared human values embedded in literature. Effective translation maintains the balance between fidelity to the source text and accessibility for the target audience, ensuring that universal human values resonate meaningfully with readers from different cultural backgrounds.

Furthermore, the comparative analysis highlights that despite differences in literary form, narrative style, and cultural context, Uzbek and American literary works often converge in expressing core human values. Both traditions emphasize the importance of ethical conduct, compassion, and respect for others, underscoring the universality of these principles. By recreating these values in translation, literature serves as a powerful tool for fostering intercultural dialogue, empathy, and moral reflection, allowing readers to connect with fundamental aspects of the human experience regardless of cultural or linguistic background.

Overall, the findings indicate that the translation of literary works is essential for the preservation and dissemination of universal human values. It enables cross-cultural engagement, enriches readers’ understanding of both source and target cultures, and reinforces the role of literature as a medium for shared human experience, ethical reflection, and global communication.

Conclusion

This study demonstrates that universal human values are central to both Uzbek and American literary traditions, reflecting ethical principles, moral integrity, and social norms that resonate across cultures. Uzbek literature often conveys these values through culturally specific forms such as folklore, proverbs, and historical narratives, while American literature emphasizes individual experiences, social critique, and character-driven exploration of ethical themes. Despite differences in form and cultural context, both traditions share common values such as love, justice, compassion, and freedom, highlighting their universality.

Translation plays a crucial role in recreating these values for readers from different linguistic and cultural backgrounds. Effective translation requires not only linguistic accuracy but also sensitivity to cultural nuances, idiomatic expressions, and socio-historical contexts. Translators act as cultural mediators, employing strategies such as adaptation, paraphrasing, and contextual explanation to ensure that the moral, emotional, and ethical dimensions of the original text are preserved.

Overall, the study concludes that literature and translation together facilitate cross-cultural understanding and dialogue, allowing universal human values to remain accessible, meaningful, and impactful across diverse audiences. By bridging linguistic and cultural boundaries, translation enhances the role of literature as a medium for shared human experience, ethical reflection, and intercultural connection.

References:

1. Abdullaev, S. (2018). *Cultural adaptation in literary translation: Uzbek-English perspectives*. Tashkent: Science Press.

2. Bassnett, S. (2014). *Translation studies* (4th ed.). Routledge.

3. Bloom, H. (2007). *The American canon: Literary greatness and cultural value*. Riverhead Books.

4. Fantini, A. E. (2009). Assessing intercultural competence: Issues and tools. In D. K. Deardorff (Ed.), *The SAGE handbook of intercultural competence* (pp. 456–476). SAGE Publications.

5. Hirsch, E. D. (2012). *Cultural literacy: What every American needs to know*. Houghton Mifflin Harcourt.

6. Karimov, N. (2010). *Ethical and moral values in Uzbek literature*. Tashkent: National University Press.

7. Munday, J. (2016). *Introducing translation studies: Theories and applications* (4th ed.). Routledge.

8. Nida, E. A., & Taber, C. R. (2003). *The theory and practice of translation*. Brill Academic Publishers.

9. Venuti, L. (2008). *The translator’s invisibility: A history of translation*. Routledge.

10. Tadjibaeva, M. (2015). *Universal values in contemporary Uzbek literature*. Tashkent: Science and Education Press.

11. Alieva Zimikhol Ashurkulovna. (2022). ADVERTISING TEXTS AND THE LANGUAGE OF ADVERTISING TEXTS. European Scholar Journal, 3(5), 111-114.

12. Ashurkulovna, A. Z. Adverting texts and their phonetic features. -Vol. 3 No. 5 (2022): wos, page: 1248-1255

13. Z.A Ashurkulovna (2022). THE PHRASEOLOGICAL PICTURE OF THE WORLD AS AN INTEGRAL PART OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL) VOL. 3(12), 377–385

14. Ashurkulovna, Alieva Zimikhol. "PHRASEOLOGY-AS A LINGUISTIC DISCIPLINE." World Bulletin of Social Sciences 22 (2023): 27-30. 5

15. Z Aliyeva. (2023). SCIENTIFIC CONSIDERATIONS ON PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ORNITHONYM COMPONENTS IN ENGLISH AND UZBEKI. Journal of Agriculture & Horticulture 3 (10), 84- 88

16. Z Aliyeva (2023). PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ORNITHONYM COMPONENTS IN ENGLISH AND UZBEKI. Journal of Agriculture & Horticulture 3 (10), 79-83

17. AZ Ashurqulovna CONNOTATIVE MEANING OF THE COMPONENT OF PHRASEOLOGICAL UNITS CLASSIFICATION. Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976 …, 2024

18. AliyevaZ. A. Names of birds as part of phraseological units. THE JOURNAL OFINTEGRATED EDUCATION AND RESEARCH 2024 vol.3 (ISSUE 5), 52

19. D Mohinur, Z Aliyeva. (2025). TEACHING LISTENING WITH TECHNOLOGY. Academic research in educational sciences 6 (UU Conference Students 1)1256-1262

20. MGY Qizi, AZ Ashurqulovna. (2025). Translation Theory and Practice: Bridging the Gap Between Human and Machine Translation. Academic research in educational sciences6 (UU Conference Students 1) 959-962

21. MMA Qizi, AZ Ashurqulovna. (2025). DIGITAL TECHNOLOGIES AND FOREIGN LANGUAGE TEACHING. Academic research in educational sciences6 (UU Conference Students 1). 954-958

22. RFI Kizi, ZA Aliyeva. (2025). THE IMPORTANCE OF PRONUNCIATION. Academic research in educational sciences6 (UU Conference Students 1) 1202-1206

23. KG Ravshanova, ZA Aliyeva. (2025). BEGINNING TO LISTEN AND SPEAK IN ANOTHER LANGUAGE. Academic research in educational sciences6 (UU Conference Students 1) 1183-1186

24. MYLQ Ergasheva, ZA Aliyeva (2025) DEVELOPING FLUENCY IN A NEW LANGUAGE. Academic research in educational sciences 6 (UU Conference Students 1) 844-848

TEXNOLOGIK JARAYONLARNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHGAN BOSHQRISH TIZIMLARI

Ismailov Sunnat
Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti magistranti
Tel: +998934882826
E-mail: sunnatismoilov72@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda zamonaviy sanoat sharoitida texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida avtomatlashtirishning dolzarbligi va asosiy yo‘nalishlari yoritilgan. Texnologik obyektlarning nolineyerligi, tashqi buzuvchi ta’sirlar va noaniqliklar sharoitida an’anaviy boshqarish usullarining cheklanganligi tahlil qilinadi hamda adaptiv va intellektual boshqarish yondashuvlarining afzalliklari asoslab beriladi. PID-regulyatorlar asosida boshqarish tizimini takomillashtirish, ularning parametrlarini avtomatik sozlash usullari hamda sun’iy intellekt, IoT va real vaqt monitoringi texnologiyalarini qo‘llash imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, takomillashgan boshqarish tizimlarini joriy etishda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish uchun bosqichma-bosqich transformatsiya modeli taklif etiladi. Maqola texnologik jarayonlarning barqarorligini ta’minlash, mahsulot sifatini oshirish va energiya samaradorligini yaxshilashga qaratilgan ilmiy-amaliy yechimlarni yoritishga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: Texnologik jarayonlar, takomillashgan boshqarish tizimlari, avtomatlashtirish, PID-regulyator, adaptiv boshqarish, intellektual boshqarish, nolineyer obyektlar, real vaqt monitoringi, sanoat IoT, sun’iy intellekt, energiya samaradorligi, raqamli transformatsiya

Kirish: Zamonaviy sanoat sharoitida texnologik jarayonlarni samarali boshqarish ishlab chiqarish barqarorligi, mahsulot sifati va resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Sanoat tarmoqlarida jarayonlarning murakkablashuvi, texnologik obyektlarning nolineyer xususiyatga ega bo‘lishi hamda tashqi buzuvchi ta’sirlarning kuchayishi an’anaviy boshqarish usullarining imkoniyatlarini cheklab qo‘ymoqda. Shu sababli texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida avtomatlashtirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli transformatsiya sharoitida sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar tahlili, real vaqt monitoringi va sanoat IoT texnologiyalarining rivojlanishi boshqarish tizimlarini yangi sifat bosqichiga olib chiqmoqda. Bunday tizimlar nafaqat texnologik parametrlarni nazorat qilish, balki jarayonlarni

optimallashtirish, noaniqliklarni hisobga olish va moslashuvchan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Mazkur maqolada texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida boshqarishning nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari hamda ularni joriy etish jarayonida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi sanoat obyektlari uchun samarali, ishonchli va moslashuvchan boshqarish yondashuvlarini asoslab berishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili: Texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari sohasida mavjud adabiyotlar iqtisodiy, texnik va ilmiy-amaliy yondashuvlarning uyg‘unligini aks ettiradi. korxona resurslarini boshqarish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda raqamli transformatsiya sharoitida boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish masalalarini yoritadi. Ular texnologik jarayonlarning barqarorligini ta’minlash, mahsulot sifatini yaxshilash va energiya resurslaridan oqilona foydalanishning iqtisodiy ahamiyatini batafsil tahlil qiladi. (3) ishlab chiqarish jarayonlarining murakkabligi, texnologik obyektlarning nolineyer xususiyatlari va parametrlarining o‘zgaruvchanligini hisobga olgan holda optimal boshqarish usullarini yoritadi, (4) esa raqamli iqtisodiyot sharoitida intellektual va avtomatlashtirilgan boshqarish tizimlarining korxona boshqaruvidagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Texnik jihatdan (5), (6) va (7) asarlari PID-regulyatorlar, uzatish funksiyalari, jarayon dinamikasi va real vaqt rejimida boshqarish metodlarini chuqur tahlil qiladi. Bu manbalar sanoat obyektlarida avtomatlashtirish va takomillashgan boshqarish tizimlarini joriy etishning ilmiy asoslarini yaratadi. (8) fuzzy logic konsepsiyasi orqali noaniqlik sharoitida boshqarish imkoniyatlarini kengaytiradi, bu esa murakkab texnologik jarayonlarda moslashuvchan qarorlar qabul qilish va jarayon parametrlarini optimallashtirish imkonini beradi. (9) esa takomillashgan boshqarish tizimlarining strategik va raqobatbardosh ahamiyatini yoritib, ularningkorxona biznes qiymatiga qo‘shadigan hissasini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, barcha manbalar texnologik jarayonlarni boshqarishda iqtisodiy samaradorlik, mahsulot sifati va energiya samaradorligini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuvning zarurligini tasdiqlaydi. Ularning tahlili zamonaviy sanoat sharoitida adaptiv va intellektual boshqarish tizimlarini joriy etishning samaradorligi, barqarorligi va raqobatbardoshligini asoslab beradi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonlarining murakkabligi, tashqi buzuvchi ta’sirlar va noaniqliklarni hisobga olgan holda takomillashgan boshqarish tizimlarini yaratish va amaliyotga joriy etishning dolzarbligi ochib berilgan.

Foydalaniladigan metodlar: Texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida boshqarishda bir nechta ilmiy va amaliy metodlardan foydalanish talab etiladi. Ushbu metodlar texnologik obyektning murakkabligi, nolineyer xususiyatlari, tashqi buzuvchi ta’sirlar va parametrlarning o‘zgaruvchanligini hisobga olgan holda jarayonlarni barqaror va samarali

boshqarish imkonini beradi. Birinchi navbatda, **matematik modellashtirish** texnologik jarayonlarni tavsiflash va boshqarish algoritmlarini yaratishning asosiy vositasi hisoblanadi. Modellashtirish jarayonida uzatish funksiyalari, dinamik tenglamalar va PID-regulyatorlar ishlatiladi. PID-regulyatorning proportsional, integral va differensial qismlari boshqaruv signallarini optimallashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, parametrlarni adaptiv yoki optimal usullar bilan avtomatik sozlash orqali jarayon samaradorligi oshiriladi. Ikkinchi metod — **real vaqt monitoringi va ma’lumotlarni tahlil qilish.** Texnologik jarayonlarni boshqarishda o‘lchov qurilmalari va sensorlar yordamida uzluksiz ravishda ma’lumot yig‘ish amalga oshiriladi. Katta ma’lumotlar tahlili yordamida jarayon parametrlarining tendensiyalari aniqlanadi, tashqi buzuvchi ta’sirlar kuzatiladi va zaruriy chora-tadbirlar real vaqt rejimida qabul qilinadi. Uchinchi metod — **adaptiv va intellektual boshqarish algoritmlari.** Bu algoritmlar texnologik obyektning nolineyerligi, parametrlarning o‘zgaruvchanligi va tashqi sharoitlarning nomuvofiqligi sharoitida optimal qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Masalan, fuzzy logic va neyron tarmoqlar yordamida boshqarish tizimi noaniqliklarni hisobga oladi, jarayon parametrlariga moslashadi va barqarorlikni ta’minlaydi. To‘rtinchi metod — **simulyatsiya va pilot boshqarish.** Yangi algoritmlarni va boshqaruv strategiyalarini to‘liq ishlab chiqarish jarayonida qo‘llashdan oldin, ularni simulyatsiya muhitida sinovdan o‘tkazish tavsiya etiladi. Bu metod texnik va iqtisodiy risklarni kamaytiradi hamda tizimning samaradorligini oldindan baholash imkonini beradi. Shuningdek**, bosqichma-bosqich integratsiya** metodi qo‘llaniladi. Bu yondashuvda boshqarish tizimi modulli arxitektura asosida quriladi: o‘lchov qurilmalari, regulyatorlar, ijro mexanizmlari va qaror qabul qilish bloklari bir platformada birlashtiriladi. Har bir modul alohida sinovdan o‘tkazilib, tizimning to‘liq integratsiyasi amalga oshiriladi. Umuman olganda, yuqorida ta’riflangan metodlar birgalikda texnologik jarayonlarni barqaror, samarali va moslashuvchan boshqarish imkonini beradi. Ular PID-regulyatorlardan tortib, intellektual algoritmlargacha bo‘lgan keng spektrni qamrab oladi va zamonaviy sanoat sharoitida energiya samaradorligi, mahsulot sifati hamda ishlab chiqarish resurslaridan optimal foydalanishni ta’minlaydi. Shu bilan birga, metodlar korxona strategiyasiga mos ravishda boshqaruv tizimining uzoq muddatli samaradorligini kafolatlaydi.

Xulosa: Zamonaviy sanoat sharoitida texnologik jarayonlarni boshqarish korxona samaradorligi, mahsulot sifati va energiya samaradorligini ta’minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqarish jarayonlarining murakkablashuvi, texnologik obyektlarning nolineyerligi va tashqi buzuvchi ta’sirlarning ortishi an’anaviy boshqarish usullarining samaradorligini sezilarli darajada cheklaydi. Shu sababli texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida boshqarish zaruriy va dolzarb masala sifatida ajralib turadi. Maqolada ta’kidlanganidek, adaptiv va intellektual boshqarish tizimlari

texnologik jarayon parametrlarini real vaqt rejimida nazorat qilish, optimal qarorlar qabul qilish va jarayonni moslashuvchan boshqarish imkonini beradi. PID-regulyatorlar va ularning adaptiv sozlash algoritmlari, fuzzy logic va neyron tarmoqlar yordamida murakkab va noaniq sharoitlarda jarayon barqarorligini ta’minlash mumkin. Shu bilan birga, texnologik obyektlarni matematik modellashtirish, real vaqt monitoringi va simulyatsiya metodlari boshqaruv tizimining samaradorligini oldindan baholash va optimallashtirish imkonini yaratadi.

Maqolada tavsiya etilgan bosqichma-bosqich transformatsiya modeli texnologik jarayonlarni modulli arxitektura asosida boshqarishning samarali yo‘lini ko‘rsatadi. Bu yondashuv texnik va iqtisodiy risklarni kamaytiradi, tizimning uzoq muddatli ishlashini ta’minlaydi hamda korxonaning raqobatbardoshligini oshiradi. Shu bilan birga, adaptiv va intellektual boshqarish tizimlarini joriy etish nafaqat texnologik samaradorlikni, balki inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytiradi va resurslarni oqilona ishlatishni ta’minlaydi. Umuman olganda, texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari sanoat korxonalari uchun muhim strategik vosita hisoblanadi. Ular ishlab chiqarish jarayonlarini yanada barqaror, samarali va raqobatbardosh qilish imkonini beradi. Shuningdek, zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish orqali sanoatning raqamli transformatsiyasi va ilg‘or texnologiyalarni qo‘llashning samarali modeli yaratiladi, bu esa korxonaning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xamidov B.A. Korxona iqtisodiyoti va menejmenti. Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2020. 456 b.
2. Rahimov S.S. Zamonaviy korxonalarda resurslarni boshqarish. Toshkent: "Innovatsiya", 2021. 312 b.
3. Karimov I.A. Korxona resurslarini samarali boshqarish usullari. Toshkent: "O'zbekiston", 2019. 278 b.
4. Abdullayeva M.R. Raqamli iqtisodiyot sharoitida korxona boshqaruvi. Toshkent: "Fan", 2022. 384 b.
5. Ogata K. Modern Control Engineering. Prentice Hall, 2018.
6. Seborg D. Process Dynamics and Control. Wiley, 2017.
7. Åström K.J., Murray R.M. Feedback Systems. Princeton University Press, 2010.
8. Zadeh L.A. Fuzzy Sets. Information and Control, 1965.
9. Porter M.E. Competitive Advantage. Free Press.

MEDIAMATNNING PRAGMALINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Yusupova Farangiz Dilshod qizi

Turon universiteti Andijon filiali

filologiya (o‘zbek tili) yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

Ergashev Abduhalim Abdujalilovich

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada mediamatnning pragmalingvistik xususiyatlari zamonaviy tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Mediamatnning auditoriyaga ta’sir ko‘rsatish mexanizmlari, kommunikativ maqsadi, nutqiy strategiya va taktikalar, shuningdek, presuppozitsiya, implikatura va baholovchanlik kabi pragmatik omillar yoritiladi. Tadqiqot natijalari mediamatnni tahlil qilishda pragmalingvistik yondashuv muhim metodologik asos ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: mediamatn, pragmalingvistika, kommunikativ maqsad, auditoriya, nutqiy strategiya, ta’sirchanlik.

Kirish

Zamonaviy axborot makonida mediamatn ijtimoiy ongga ta’sir ko‘rsatishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Televideniye, radio, internet nashrlari va ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilayotgan matnlar nafaqat axborot yetkazish, balki auditoriyani ma’lum qarash va xulosalarga yo‘naltirish vazifasini ham bajaradi. Shu sababli mediamatnni faqat semantik yoki stilistik jihatdan emas, balki pragmalingvistik nuqtai nazardan o‘rganish dolzarb masaladir.

Mediamatn va pragmalingvistika tushunchasi

Pragmalingvistika til birliklarining nutq jarayonida qo‘llanishi, ularning kommunikativ vazifasi va tinglovchi (o‘quvchi)ga ta’sirini o‘rganadi. Mediamatn esa ommaviy auditoriyaga mo‘ljallangan bo‘lib, unda muallif va auditoriya o‘rtasidagi yashirin yoki ochiq muloqot muhim o‘rin tutadi. Shu jihatdan mediamatn pragmalingvistik tadqiqotlar uchun qulay obyekt hisoblanadi.

Mediamatnning asosiy pragmalingvistik xususiyatlari

1. Kommunikativ maqsadga yo‘naltirilganlik

Mediamatn muallifi aniq kommunikativ maqsadni ko‘zlaydi: xabar berish, ishontirish, ogohlantirish, baholash yoki manipulyatsiya qilish. Masalan, yangiliklar matnida xolislikka intilish ko‘rinsa-da, leksik tanlov orqali muallif pozitsiyasi sezilib turadi.

2. Auditoriya omilining ustuvorligi

Mediamatn auditoriyaning yoshi, ijtimoiy mavqei, madaniy saviyasi va psixologik holatini hisobga olgan holda tuziladi. Bu hol pragmatik moslashuv (pragmatic adaptation) orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi soddaroq va dialogik uslub an’anaviy gazeta tilidan farq qiladi.

3. Baholovchanlik va subyektivlik

Mediamatnlarda baholovchi birliklar (ijobiy yoki salbiy konnotatsiyali so‘zlar) keng qo‘llanadi. Ular auditoriyada muayyan munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa pragmalingvistik jihatdan ta’sirchanlikni kuchaytiradi.

4. Presuppozitsiya va implikatura

Mediamatnda ko‘pincha axborot to‘liq aytilmaydi, balki auditoriyaning umumiy bilimlariga tayaniladi. Bu presuppozitsiya va implikatura orqali amalga oshadi. Masalan, sarlavhalarda qisqalik va yashirin ma’no ustuvor bo‘ladi.

5. Nutqiy strategiya va taktikalar

Mediamatn muallifi maqsadga erishish uchun turli nutqiy strategiyalardan foydalanadi: ishontirish strategiyasi, hissiy ta’sir strategiyasi, axborot berish strategiyasi va boshqalar. Har bir strategiya ma’lum lingvistik vositalar orqali amalga oshiriladi.

Mediamatn pragmalingvistik tahlilining ahamiyati

Mediamatnni pragmalingvistik jihatdan tahlil qilish uning yashirin maqsadlarini ochishga, auditoriyaga ta’sir mexanizmlarini aniqlashga imkon beradi. Bu yondashuv jurnalistika, reklama, siyosiy diskurs va raqamli kommunikatsiya sohalarida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, mediamatn pragmalingvistik xususiyatlari bilan ajralib turuvchi murak8

kab kommunikativ birlikdir. Unda kommunikativ maqsad, auditoriya omili, baholovchanlik, presuppozitsiya va nutqiy strategiyalar o‘zaro uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘ladi.

Mediamatnni pragmalingvistik jihatdan o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, mediamakondagi til hodisalarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Abdullayev A. Pragmalingvistika asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.

2.Ashurova D. Matn lingvistikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2017.

3.Ashurova D., G‘afforova Z. Diskurs va matn. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

4.Arutyunova N.D. Diskurs i rech. – Moskva: Nauka, 1990.

5.Baranov A.N. Lingvisticheskaya pragmatika. – Moskva: Progress, 1989.

«YANGI O‘ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR» RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
3-TOM, 12-SON (DEKABR)
MUNDARIJA

1	**ANGOR TUMANI IQTISODIYOT TARMOQLARINING TUZULISHI VA TUMANNING INVESTITSION JOZIBADORLIGI.** Erdonov Muhammadi, Alimardonova Asilabonu	5-16
2	**IQTISODIY SHAROITDA SUN’IY INTELLEKTNING BARQAROR RIVOJLANISHGA TA’SIRI VA MEHNAT BOZORINING TRANSFORMATSIYASI** Jaxonova Sevara, Eshmatova Yulduz	17-23
3	**RAXITNING OLDINI OLISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR: D VITAMINI YETISHMOVCHILIGINING ZAMONAVIY PROFILAKTIKASI** Azamov Xojiakbar Akmaljon o‘g‘li, Mamajonov Abrorbek Adiljonovich	24-27
4	**O‘ZBEK TILIDAGI METAFORALARNING LINGVOMADANIY MAZMUNI VA ULARNING MILLIY TAFAKKURDAGI O‘RNI** Nazarov Islombek, Imomnazarova Mavluda, Abdullayeva Robiya	28-30
5	**O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA AXLOQIY BAHO KATEGORIYASIGA OID BIRLIKLARNING AKSIOLOGIK JIHATDAN TAHLIL QILISH TAMOYILLARI** Maxkamova Munisxon	31-34
6	**THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE–DRIVEN PERSONALIZATION ON HIGHER EDUCATION LEARNING OUTCOMES** Usmonova Gulmira	35-38
7	**MILLIY BARQAROR TRANSPORT STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISH YO‘L XARITASI** Amirova Nigora Ziyoviddinovna	39-41
8	**RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI INTEGRATSIYASI ASOSIDA TALABALARGA 'INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI' FANINI O'QITISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK METODLARI**. Salixova Venera.	42-45

9	**COMMUNICATIVE SENTENCE TYPES AS MEANS OF EXPRESSINGOF AGREEMENT AND DISAGREEMENT** Nusratullaeva Shokhista Sabirjon kizi,	46-48
10	**DIE MODERNEN METHODEN IM DEUTSCHUNTERRICHT** Xurramova Sevinch	49-50
11	**ICHKI ISHLAR XODIMLARIDA VATANPARVARLIKNI YUKSALTIRISHDA KASBGA DOIR ME’YORLARNING AHAMIYATI** Masharipov Xushnud Mirzaboyevich	51-54
12	**THE PLACE OF FOLKLORE IN SCIENTIFIC RESEARCH: HISTORICAL APPROACHES AND MODERN CONCEPTIONS** Sharipova Malikakhon Qahramon qizi.	55-57
13	**PRAGMATIC FEATURES OF VERB TYPES IN ENGLISH AND UZBEK (ON THE EXAMPLE OF ENGLISH AND UZBEK LITERARY WORKS)** Sultonova Nargiza O'tkirbek qizi	58-61
14	**УПОТРЕБЛЕНИЕ ФОРМ НАКЛОНЕНИЯ ГЛАГОЛА** Курбонова Динора	62-64
15	**ОСНОВНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ, ВЫРАЖАЕМЫЕ ПЕРВООБРАЗНЫМИ И ПРОИЗВОДНЫМИ ПРЕДЛОГАМИ** Бойкобилова Гулсевар	65-68
16	**PRAGMATIC USES OF TEMPORAL EXPRESSIONS IN COMMUNICATION** Mirzayeva Mexrangiz Murodullo qizi	69-72
17	**KORXONALARDA ASOSIY FAOLIYATDAN OLINGAN BOSHQA DAROMADLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.** Nomozov Otabek Alisher o’g’li	73-78
18	**ASOSIY FAOLIYAT DAROMADLARI AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH** Boratov Farxod	79-85
19	**NUTQ ETIKETI DUNYO TILLARI MANZARASIDA (INGLIZ, O‘ZBEK VA RUS TILLARI MATERIALLARI ASOSIDA)** Shamsutdinova Iroda, Samadova Visola	86-88
20	**THE IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH TODAY** Ergashboyeva Nodiraxon	89-92

21	**USMON AZIM SHE’RIYATINING BADIIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI VA SHOIR USLUBINING POETIK TALQINI** Shodiyorova Yulduz, Usarova L.I.	**93-96**
22	**ERKIN SAMANDARNING "QUYUN IZLARI YOXUD OGAHIY" ROMANIDA MIFOLOGIK OBRAZLAR TAHLILI** Tosheva Nilufar Shirinboyevna	**97-100**
23	**AVTOBIOGRAFIK MATNLARNING SEMIOTIK TABIATIDA MADANIY KODLARNING IFODALANISHI** Azimova Yulduz Baxtiyor qizi	**101-107**
24	**BARQAROR BIRIKMALAR TARKIBIGA OID NAZARIYALAR TAHLILI** Babanazarova Sohiba Abdusharipovna, doktorant	**108-112**
25	**NO STRESS METHODS FOR ASSESSING READING COMPREHENSION** Abduraxmanova Zilola Yakubjanovna, O'ktamova Dildora Anvar qizi	**113-118**
26	**1,5-ALMASHINGAN NAFTOL HOSILALARINING KADMIY (II) KATIONI BILAN ARALASH LIGANDLI KOMPLEKS BIRIKMASI SINTEZI** Suyunov J.R.,, Boltayeva D.B., Shopo‘latova M, Abdurashidova T.E	**119-121**
27	**O‘LCHASH NOANIQLIGINI BAHOLASH VA TEXNIK TALABLARGA MUVOFIQLIK TO‘G‘RISIDA QAROR QABUL QILISH QOIDALARI** Tursingalieva Galiya Maratovna	**122-124**
28	**УПОТРЕБЛЕНИЕ ФОРМ НАКЛОНЕНИЯ ГЛАГОЛА** Тиллаева Мўйссар Ярбаззаровна, Саидова Махлиё	**125-127**
29	**ESG BO‘YICHA XORIJIY ILG‘OR TAJRIBALARNI SUG‘URTA KOMPANIYALARIDA QO‘LLASHDA JAHON TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI** Saliyeva Zuhra Davronbek qizi	**128-130**
30	**ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ** Ботирова Зухра Жураевна	**131-134**
31	**THE CONCEPT OF THE PERFECT HUMAN BEING IN SUFI PHILOSOPHY** Yokubov Sukhrob Firdavsovich	**135-138**

32	**INCORPORATING CULTURAL CONTENT IN LANGUAGE LESSONS** Abduxakimova Zarnigor Ilxomjon qizi	139-142
33	**“QISSASI RABG‘UZIY” ASARIDA KELTIRILGAN AYRIM QISSALAR TAHLILI** Aburayimova Mashhura Sherali qizi	143-147
34	**MOLIYAVIY TIZIM VA UNING TARKIBIY QISMLARI** Choriyeva Mohira Furqat qizi, Xolmatova Asila Menglimurod qizi	148-151
35	**IRONIYA VA KINOYAGA ASOSLANGAN YUMORISTIK IFODALARNI INGLIZ TILIDAN O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDA PRAGMATIK MUVOFIQLIK MASALALARI** Axmatova Munisa Akmalovna	152-154
36	**O‘ZBEK TILIDA MODA TERMINLARINING SHAKLLANISHI VA LEKSIK MANBALARI** Qodirova Dildora Bahodir qizi, Yadigorova Sitora Bahramovna	155-158
37	**ЭТНОПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ЭТИКЕТНЫХ ФОРМ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ КЫРГЫЗСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЫ)** Машиева Роза Каныбековна, Мамытова Гулмира Зикирбаевна, Тиллебаева Жазгул Жылдызбековна,	159-166
38	**BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHDA ONA TILI VA TARBIYANING INTEGRATSIYASI** Xo‘jamurodova Guljahon, Jovliyev Jo‘rabek Alisher o‘g‘li	167-168
39	**ACTIVITIES USED IN ONLINE CLASSES: PEDAGOGICAL PRACTICES FOR DIGITAL LEARNING** Qilichova Zarifa Xayrullo qizi	169-171
40	**TARJIMADA ADEKVATLIK DINIY TERMINLAR MISOLIDA** Quvondiqova Mahbuba Zokir qizi, Z.Q.Teshaboyeva	172-174
41	**TINISH BELGILARINING MUALLIF SHAXSI AKS ETISHIDAGI AHAMIYATI** Kamola Abdulloeva	175-178
42	**MOLIYAVIY RISKLARNI KAMAYTIRISH YO‘LLARI** Xalima Yuldasheva , Asila Xolmatova	179-181
43	**ALLERGIYA REAKSIYALARINING IMMUNOLOGIK ASOSLARI VA PROFILAKTIKASI** Nozanin Kudratova	182-186

44	**BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH** Sevinch Xolboyeva , Nilufar Boynazarova	187-190
45	**TURISTIK DESTINATSIYALARNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH TIZIMIDA TO‘SIQSIZ TURIZM** Malika Nurullayeva	191-193
46	**O‘ZBEK TILIDA AYOLLARGA MUROJAAT QILISH O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI** Mohira Ziyadullayeva	194-197
47	**PROBLEMS IN TRANSLATION QUALITY** Marjona Khushvaktova , Sanobar Kipchakova	198-199
48	**ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВ** Уткир Абдирохманов	200-207
49	**ОСНОВНЫЕ ПАРАДИГМЫ СКЛОНЕНИЯ ИМЁН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ** Рухшона Сайфиджонова, Муяссар Тиллаева	208-211
50	**DAVLAT BYUDJETI** Dilshoda Qodirova , Asila Xolmatova	212-215
51	**THE MAIN INSTRUMENTS OF MONETARY POLICY AND THEIR EFFECTIVENESS.** Urozova Nigora Toshmurodovna, Kuralbayeva Nursulu Kuatbekovna, Oralboyeva Ruxshona Vafoyevna	216-224
52	**ISHLAB CHIQARISH SOHALARIDA ISHLATILADIGAN ZAMONAVIY KONVEYERLAR** Shaymardanova.M.A, Sheraliyeva.M.R	225-227
53	**CHO’LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA ME’YORDAN CHETGA CHIQISH VA TAKRORLASH USLUBIY BELGILAR QO’LLANISHI** Qarshiboyeva Marjona Baxtiyor qizi	228-231
54	**TO‘RA SULAYMON IJODIDA METAFORIK TIZIM VA IDIOLEKTAL BIRLIKLAR** Xayrulla Ibragimov, Muxlisa Xamzayeva	232-235
55	**HASHTAG TRENDLARNI ANIQLASH ALGORITMLARI** Yaxyobek Yusubjonov, Abdurashid Xolmatov	236-241
56	**KERAMIK QUVURLARNING ISHLAB CHIQARISH TEXNOLOGIYASI** Erali Hafizov, Mohichehra Shaymardanova	242-245
57	**ISSIQLIK HIMOYALOVCHI MATERIALLAR ISHLAB CHIQARISHDA ISHLATILADIGAN XOM ASHYOLAR VA**	246-249

	INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR Sabrina Hamrayeva, Mohichehra Shaymardonova	
58	**MUAMMONING QO‘YILISHI. MUAMMONI ISHLASH VA RIVOJLANTIRISH** Abror Raimov, Anvar Normurotov, Mohichehra Shaymardanova	**250-253**
59	**CHINI VA FAYANS BUYUMLAR XOMASHYOSI** Po’latova Muxlisa	**254-257**
60	**KONSTRUKTIVIZM NAZARIYASI VA UNING QO‘LLANILISHI: O‘QUVCHILARDA BILIM OLISH, TAHLIL QILISH VA MULOHAZA QILISH BORASIDAGI KO‘NIKMALARINI OSHIRISHDAGI ROLI** Abdiqahhorov Davlatbek Muzaffar o‘g‘li	**258-260**
61	**THE IMPORTANCE OF IMMUNOHISTOCHEMISTRY IN THE DIAGNOSIS OF HODGKIN'S LYMPHOMA** Kadamova M.A.	**261-263**
62	**ХОДЖКИН ЛИМФОМАСИ ТАШХИСИДА ИММУНОГИСТОКИМЁ-НИНГ АҲАМИЯТИ** Қадамова М.А.	**264-266**
63	**DEVELOPING PRONUNCIATION SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING** Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi, Qo`chqarova Shirinoy Usman qizi	**267-273**
64	**EASY STEPS TO CREATING A PERFECT READING UNIT WITH ANY TEXT (READING METHODOLOGY)** Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi, Qo`chqarova Shirinoy Usman qizi	**274-279**
65	**DIABETIK NEFROPATIYADA GLOMERULYAR FILTRATSIYA BUZILISHLARINING ERTA BIOMARKERLARI** Sunnatullayeva Madina Zokir qizi, Ergasheva Iroda Sodiq qizi, Abduxalilova Aziza Adhamovna	**280-283**
66	**NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA XISOBI** Otamurodova Mohinur, Do‘smuxamedova Nozima	**284-288**
67	**UNIVERSAL HUMAN VALUES IN UZBEK AND AMERICAN LITERARY WORKS AND THEIR RE-CREATION IN TRANSLATION** Visola Samadova Baxtiyorovna, Mohinurbonu Nodir qizi Murodillayeva	**289-294**
68	**TEXNOLOGIK JARAYONLARNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHGAN BOSHQRISH TIZIMLARI** Ismailov Sunnat	**295-298**

69	**MEDIAMATNNING PRAGMALINGVISTIK XUSUSIYATLARI** Yusupova Farangiz Dilshod qizi, Ergashev Abduhalim Abdujalilovich	**299-301**
	OUTLINE	**302-308**